

**GIÁO TRÌNH LỚP MAJJHIMANIKĀYA
(TRUNG BỘ)**

**MAJJHIMANIKĀYA
MAJJHIMAPANÑASA-AṬṬHAKATHĀ
(Tập 2)**

Hướng dẫn: Sư Thiện Hảo (Vāyāma)

Mātikā

1. <i>Gahapativaggo</i>	1
1. Kandarakasuttavaṇṇanā	1
2. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā	5
3. Sekhasuttavaṇṇanā.....	6
4. Potaliyasuttavaṇṇanā	13
Kāmādīnavakathāvaṇṇanā	16
5. Jīvakasuttavaṇṇanā	17
6. Upālisuttavaṇṇanā.....	19
7. Kukkuravatikasuttavaṇṇanā.....	37
8. Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā	40
9. Bahuvedanīyasuttavaṇṇanā.....	42
10. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā	43
2. <i>Bhikkhuvaggo</i>	46
1. Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā	46
2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā.....	48
3. Cūḷamālukyasuttavaṇṇanā	52
4. Mahāmālukyasuttavaṇṇanā.....	53
5. Bhaddālisuttavaṇṇanā	54
6. Laṭṭukikopamasuttavaṇṇanā	59
7. Cātumasuttavaṇṇanā	62
8. Naḷakapānasuttavaṇṇanā.....	64
9. Goliyānisuttavaṇṇanā.....	66
10. Kīṭāgirisuttavaṇṇanā	67
3. <i>Paribbājavaggo</i>	70
1. Tevijjavacchasuttavaṇṇanā	70
2. Aggivacchasuttavaṇṇanā	71
3. Mahāvacchasuttavaṇṇanā	71
4. Dīghanakhasuttavaṇṇanā	73
5. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā.....	75
6. Sandakasuttavaṇṇanā	79
7. Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā	84
8. Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā.....	94
9. Cūḷasakuludāyisuttavaṇṇanā.....	96
10. Vekhanasasuttavaṇṇanā	98
4. <i>Rājavaggo</i>	98
1. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā.....	98
2. Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā	102
3. Maghadevasuttavaṇṇanā.....	109
4. Madhurasuttavaṇṇanā	113
5. Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā.....	113
6. Aṅgulimālasuttavaṇṇanā.....	116
7. Piyajātikasuttavaṇṇanā.....	121
8. Bāhitikasuttavaṇṇanā	122
9. Dhammacetiyasuttavaṇṇanā	122

10. Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā	125
5. <i>Brāhmaṇavaggo</i>	127
1. Brahmāyusuttavaṇṇanā	127
2. Selasuttavaṇṇanā.....	139
3. Assalāyanasuttavaṇṇanā	142
4. Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā.....	143
5. Caṅkīsuttavaṇṇanā	144
6. Esukārīsuttavaṇṇanā	148
7. Dhanañjānisuttavaṇṇanā	149
8. Vāsetṭhasuttavaṇṇanā.....	149
9. Subhasuttavaṇṇanā.....	154
10. Saṅgāravasuttavaṇṇanā.....	156

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Majjhimanikāye Majjhimaṇṇāsa-aṭṭhakathā

1. Gahapativaggo

1. Kandarakasuttavaṇṇanā

1. **Evamṃe sutanti** kandarakasuttaṃ. Tattha **campāyanti** evaṃnāmake nagare. Tassa hi nagarassa ārāmapokkharāṇīdīsū tesu tesu thānesu campakarukkhāva ussannā ahesuṃ, tasmā campāti saṅkhamagamāsī. **Gaggarāya pokkharāṇiyā** tīreti tassa campānagarassa avidūre gaggarāya nāma rājamahesiyā khaṇitattā **gaggarāti** laddhavohārā pokkharāṇī atthi. Tassā tīre samantato nīlādipaṅcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṃ mahantaṃ campakavanaṃ. Tasmim bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Taṃ sandhāya “gaggarāya pokkharāṇiyā tīre”ti vuttaṃ. **Mahatā bhikkhusaṅghena saddhinti** adassitaparicchena mahantena bhikkhusaṅghena saddhiṃ. **Pessoti** tassa nāmaṃ. **Hatthārohaputtoti** hatthācariyassa putto. **Kandarakoca paribbājakoti** kandarakoti evaṃnāmo channaparibbājako. **Abhivādetvāti** chabbaṇṇānaṃ ghanabuddharasmīnaṃ antaraṃ pavisitvā pasannaalākhārāse nimujjamaṇo viya, siṅgīsuvāṇṇavaṇṇaṃ dussavaraṃ pasāretvā sasīsaṃ pārupamaṇo viya, vaṇṇagandhasampannacampakapupphāni sirasā sampaṭicchanta viya, sinerupādaṃ upagacchanta puṇṇacando viya bhagavato cakkalakkhaṇapaṭimaṇḍite alattakavaṇṇaphullapadumasassirike pāde vanditvāti attho. **Ekamantaṃ nisīdīti** chanisajjadosavirahite ekasmiṃ okāse nisīdi.

Tuṅhībhūtaṃ tuṅhībhūtanti yato yato anuviloketi, tato tato tuṅhībhūtamevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussāpi hatthakukkucçaṃ vā pādakukkucçaṃ vā natthi, sabbe bhagavato ceva gāravena attano ca sikkhitasikkhatāya aññaṃaññaṃ vigatasallāpā antamaso ukkāsitassaddampi akarontā sunikhātāindakhīlā viya nivātaṭṭhāne sannisinnaṃ mahāsamuddaḍḍakaṃ viya kāyenapi niccālā manasāpi avikkhittā rattavalāhaka viya sinerukūtaṃ bhagavantaṃ parivāretvā nisīdiṃsu. Paribbājakassa evaṃ sannisinnaṃ parisam disvā mahantaṃ pītisomanassaṃ uppajji. Uppannaṃ pana antohadayasmiṃyeva sannidahituṃ asakkonto piyasamudāhāraṃ samuṭṭhāpesi. Tasmā **acchariyaṃ bhoti**ādimāha.

Tattha andhassa pabbatārohanaṃ viya niccaṃ na hotīti **acchariyaṃ**. Ayaṃ tāva saddanayo. Ayaṃ pana aṭṭhakathānayo, accharāyogganti **acchariyaṃ**. Accharaṃ paharituṃ yuttanti attho. Abhūtapubbaṃ bhūtanti **abbhutaṃ**. Ubhayampetaṃ vimhayassevādhivacanaṃ. Taṃ panetaṃ garaḥaacchariyaṃ, pasamsāacchariyanti duvidhaṃ hoti. Tattha acchariyaṃ moggallāna abbhutaṃ moggallāna, yāva bāhāgahaṇāpi nāma so moghapuriso āgamaṣṣatīti (cūḷava. 383; a. ni. 8.20), idaṃ garaḥaacchariyaṃ nāma. “Acchariyaṃ nandaṃāte abbhutaṃ nandaṃāte, yatra hi nāma cittuppāḍampi parisodhessaṣīti (a. ni. 7.53) idaṃ pasamsāacchariyaṃ nāma. Idhāpi idameva adhippetam” ayaṃhi taṃ pasamsanto evamāha.

Yāvañcidanti ettha **idanti** nipātamattaṃ. **Yāvāti** pamāṇaparicchedo, yāva sammā paṭipādito, yattakena pamāṇena sammā paṭipādito, na sakkā tassa vaṇṇe vattaṃ, atha kho acchariyamevetaṃ abbhutamevetanti vuttaṃ hoti. **Etaparamaṃyevāti** evaṃ sammā paṭipādito eso bhikkhusaṅgho tassāpi bhikkhusaṅghassa paramoti etaparamo, taṃ etaparamaṃ yathā ayaṃ paṭipādito, evaṃ paṭipāditaṃ katvā paṭipādesuṃ, na ito bhiiyoti attho. Dutiyānaye evaṃ paṭipādesanti, na ito bhiiyoti yojetabbaṃ. Tattha **paṭipāditoti** ābhisamācārikavattaṃ ādiṃ katvā sammā apaccanīkapaṭipattiyaṃ yojito. Atha kasmā ayaṃ paribbājakoti atītānāgate buddhe dasseti, kimassa tiyaddhajānanaññaṃ atthīti. Natthi,

nayaggāhe pana tathā “yenākārena ayaṃ bhikkhusaṅgho sannisinno danto vinīto upasanto, aṭṭhabuddhāpi etaparamaṃyeva katvā paṭipajjāpesuṃ, anāgatabuddhāpi paṭipajjāpessanti, natthi ito uttari paṭipādanā”ti maññamāno anubuddhiyā evamāha.

2. Evametam kandarakāti pāṭiekkō anusandhi. Bhagavā kira taṃ sutvā “kandaraka tvam bhikkhusaṅgham upasantoti vadasi, imassa pana bhikkhusaṅghassa upasantakāraṇam tuyham apākaṭam, na hi tvam samatiṃsa pāramiyā pūretvā kusalamūlam paripācetvā bodhipallaṅke sabbaññutaññāṇam paṭivijjhi, mayā pana pāramiyo pūretvā ñātathacariyam lokathacariyam buddhatthacariyañca kotim pāpetvā bodhipallaṅke sabbaññutaññāṇam paṭividdham, mayham etesaṃ upasantakāraṇam pākaṭa”nti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Santi hi kandarakāti ayampi pāṭiekkō anusandhi. Bhagavato kira etadahosi – “ayaṃ paribbājako imaṃ bhikkhusaṅgham upasantoti vadati, ayañca bhikkhusaṅgho kappetvā pakappetvā kuhakabhāvena iriyāpatham saṅghapento cittena anupasanto na upasantakāraṇam dasseti. Ettha pana bhikkhusaṅghe paṭipadam pūrayamānāpi paṭipadam pūretvā matthakam patvā tṭhitabhikkhūpi atthi, tatha paṭipadam pūretvā matthakam pattā attanā paṭividdhaguṇeheva upantā, paṭipadam pūrayamānā uparimaggassa vipassanāya upantā, ito muttā pana avasesā catūhi satipaṭṭhānehi upantā. Taṃ nesaṃ upasantakāraṇam dassessāmī”ti “iminā ca iminā ca kāraṇena ayaṃ bhikkhusaṅgho upasanto”ti dassetuṃ “santi hi kandarakā”tiādimaṃha.

Tatha **arahanto khīṇāsavāti**tiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ mūlapariyāyasuttavaṇṇanāyameva vuttaṃ. Sekhapaṭipadampi tattheva vitthāritam. **Santatasīlāti** satatasīlā nirantarasiṭā. **Santatavuttinoti** tasseva vevacanaṃ, santatajīvikā vātipi attho. Tasmim santatasīle tathāva jīvikam kappenti, na dussīyam maraṇam pāpuṇantīti attho.

Nipakāti nepakkena samannāgatā paññavanto. **Nipakavuttinoti** paññāya vuttino, paññāya tathā jīvikam kappenti. Yathā ekacco sāsane pabbajitvāpi jīvitakāraṇā chasu agocaresu carati, vesiyāgocarō hoti, vidhāvathullakumārikapaṇḍakapaṇāgārābhikkhunigocarō hoti. Samsattho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena gihisaṃsaggena (vibha. 514), vejjakammaṃ karoti, dūtakammaṃ karoti, pahiṇakammaṃ karoti, gaṇḍam phāleti, arumakkhanaṃ deti, uddhamvirecanaṃ deti, adhovirecanaṃ deti, natthutelaṃ pacati, pivanatelaṃ pacati, veḷudānaṃ, pattadānaṃ, pupphadānaṃ, phaladānaṃ, sinānadānaṃ, dantakaṭṭhadānaṃ, mukhodakadānaṃ, cuṇṇamattikadānaṃ deti, cātukamyam karoti, muggasūpiyam, pāribhaṭuṃ, jaṅghapesaniyam karotīti ekavīsatividhāya anesanāya jīvikam kappento anipakavutti nāma hoti, na paññāya tathā jīvikam kappeti, tato kālakiriyaṃ katvā **samaṇayakkho** nāma hutvā “tassa saṅghāṭipi ādittā hoti sampajjalitā”ti vuttanayena mahādukkham anubhoti. Evaṃvidhā ahutvā jīvitahetupi sikkhāpadam anatikkamanto catupārisuddhisīle paṭiṭṭhāya yathābalaṃ buddhavacanaṃ uggaṇhitvā rathavinītaṭipadam, mahāgosiṅgaṭipadam, mahāsuññataṭipadam, anaṅgaṇaṭipadam, dhammadāyādaṭipadam, nālakaṭipadam, tuvaṭṭakaṭipadam, candopamaṭipadanti imāni ariyaṭipadāni pūrento catupaccaya-santosa-bhāvanārāma-ariyavaṃsapaṭipattiyam kāyasakkhino hutvā anīkā nikkhantahatthī viya yūthā vissatṭhasīho viya nipacchābandhamahānāvā viya ca gamanādīsu ekavīhārino vipassanaṃ paṭṭhapetvā ajjaajjeva arahattanti pavattaussāhā viharantīti attho.

Suppaṭiṭṭhitacittāti catūsu satipaṭṭhānesu sutṭhapitacittā hutvā. Sesā satipaṭṭhānakathā heṭṭhā vitthāritāva. Idha pana lokiyalokuttaramissakā satipaṭṭhānā kathitā, ettakena bhikkhusaṅghassa upasantakāraṇam kathitam hoti.

3. Yāva supaññattāti yāva sutṭhapitā sudesitā. **Mayampi hi, bhanteti** iminā esa attano kārakabhāvaṃ dasseti, bhikkhusaṅghaṃca ukkhipati. Ayañhettha adhippāyo, mayampi

hi, bhante, gihi...pe... suppatiṭṭhitacittā viharāma, bhikkhusaṅghassa pana ayameva kasi ca
bījaṅca yuganaṅgalaṅca phālapācanaṅca, tasmā bhikkhusaṅgho sabbakālaṃ
satipaṭṭhānaparāyaṇo, mayama pana kālena kālaṃ okāsaṃ labhitvā etaṃ manasikāraṃ
karoma, mayampi kārakā, na sabbaso
vissatṭhakammaṭṭhānāyevāti. **Manussagahaneti** manussānaṃ ajjhāsaya gahanena gahanatā,
ajjhāsaya sāsāpi nesaṃ kilesa gahanena gahanatā veditabbā. **Kasaṭasāṭṭheyyesupi** eseva nayo.
Tattha aparissuddhaṭṭhena **kasaṭatā**, kerāṭiyatṭhena **sāṭṭheyyatā** veditabbā. **Sattānaṃ**
hitāhitama jānāti evama gahanakasaṭakerāṭiyānaṃ manussānaṃ hitāhitapaṭipadaṃ yāva
sutṭhu bhagavā jānāti. **Yadidaṃ pasavoti** ettha sabbāpi catuppadajāti pasavoti
adhippetā. **Pahomīti** sakkomi. **Yāvatakena antarenāti** yattakena khaṇena. **Campaṃ**
gatāgataṃ karissati assamaṇḍalato yāva campānagaradvārā gamanaṅca āgamaṅca
karissati. **Sāṭṭheyyānāti** saṭṭhattāni. **Kūṭeyyānāti** kūṭattāni. **Vañkeyyānāti**
vaṅkattāni. **Jimheyyānāti** jimhattāni. **Pātukarissati** pakāsessati dassessati. Na hi sakkā tena
tāni ettakena antarena dassetuṃ.

Tattha yassa kismiṅcideva ṭhāne ṭhātukāmassa sato yama ṭhānaṃ manussānaṃ
sappaṭibhayaṃ, purato gantvā vaṅcetaṃ ṭhassāmīti na hoti, tasmim ṭhātukāmaṭṭhāneyeva
nikhātattambho viya cattāro pāde niccale katvā tiṭṭhati, yama **saṭṭho** nāma. Yassa pana
kismiṅcideva ṭhāne avacchinditvā khandhagataṃ pātetukāmassa sato yama ṭhānaṃ
manussānaṃ sappaṭibhayaṃ, purato gantvā vaṅcetaṃ pātesāmīti na hoti, tattheva
avacchinditvā pātetī, yama **kūṭo** nāma. Yassa kismiṅcideva ṭhāne maggā ukkamma nivattitvā
paṭimaggama ārohitukāmassa sato yama ṭhānaṃ manussānaṃ sappaṭibhayaṃ, purato gantvā
vaṅcetaṃ evama karissāmīti na hoti, tattheva maggā ukkamma nivattitvā paṭimaggama ārohati,
yama **vaṅko** nāma. Yassa pana kālena vāmato kālena dakkhiṇato kālena ujumaggeneva
gantukāmassa sato yama ṭhānaṃ manussānaṃ sappaṭibhayaṃ, purato gantvā vaṅcetaṃ evama
karissāmīti na hoti, tattheva kālena vāmato kālena dakkhiṇato kālena ujumaggama gacchati,
tathā laṇḍama vā passāvama vā vissajjetukāmassa sato idama ṭhānaṃ susammaṭṭhama
ākhiṇṇamanussaṃ ramaṇīyama, imasmim ṭhāne evarūpama kātuṃ na yuttaṃ, purato gantvā
paṭicchannaṭṭhāne karissāmīti na hoti, tattheva karoti, yama **jimho** nāma. Iti imama
catubbidhampi kiriyaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sabbāni tāni sāṭṭheyyāni kūṭeyyāni vaṅkeyyāni
jimheyyāni pātukarissati evama karontāpi te saṭṭhādayo tāni sāṭṭheyyādīni pātukaronti nāma.

Evama pasūnaṃ uttānabhāvaṃ dassetaṃ idāni manussānaṃ gahanabhāvaṃ
dassento **amhākaṃ pana, bhanteti**ādīmāha. Tattha **dāsati** antojātakā vā dhanakkītā vā
karamarānītā vā sayama vā dāsabyama upagatā. **Pessati** pesanakārakā. **Kammakarāti**
bhattavetanabhatā. **Aññathāva kāyenāti** aññenevākārena kāyena samudācaranti,
aññenevākārena vācāya, aññena ca nesaṃ ākārena cittaṃ ṭhitaṃ hotīti dasseti. Tattha ye
sammukhā sāmike disvā paccuggamaṃ karonti, hatthato bhaṇḍakaṃ gaṇhanti,
imama vissajjetvā imama gaṇhantā sesānīpi āsana-paññāpana-tālavaṇṭabījāna-pādadhovanādīni
sabbāni kiccāni karonti, parammukhākāle pana telampi uttarantaṃ na oloketi,
satagghanakepi sahasagghanakepi kamme pariḥāyante nivattitvā oloketumpi na icchanti,
ime aññathā kāyena samudācaranti nāma. Ye pana sammukhā “amhākaṃ sāmī amhākaṃ
ayyo”tiādīni vatvā pasamsanti, parammukhā avattabbaṃ nāma natthi, yama icchanti, taṃ
vadanti, ime aññathā vācāya samudācaranti nāma.

4. Cattārome pessapuggalāti ayampi pāṭiekkō anusandhi. Ayañhi pesso “yāvañcidaṃ,
bhante, bhagavā evama manussagahaṇe evama manussakasaṭe evama manussasāṭṭheyye
vattamaṇe sattānaṃ hitāhitama jānāti”ti āha. Purime ca tayo puggalā ahitapaṭipadaṃ
paṭipannā, upari catuttho hitapaṭipadaṃ, evamaḥamaṃ sattānaṃ hitāhitama jānāmīti dassetuṃ
imama desanaṃ ārabhi. Heṭṭhā kandarakassa kathāya saddhim yojetumpi vaṭṭati. Tena vuttaṃ
“yāvañcidaṃ bhotā gotamena sammā bhikkhusaṅgho paṭipādito”ti. Athassa bhagavā
“purime tayo puggale pahāya upari catutthapuggalassa hitapaṭipattiyama yeva paṭipādemī”ti

dassentopi imaṃ desanaṃ ārabhi. **Santoti** idaṃ saṃvijjānānāti padasseva vevacanaṃ. “Santā honti samitā vūpasantā”ti (vibha. 542) ettha hi niruddhā santāti vuttā. “Santā ete vihārā ariyassa vinaye vuccantī”ti ettha (ma. ni. 1.82) nibbutā. “Santo have sabbhi pavedayantī”ti ettha (jā. 2.21.413) paṇḍitā. Idha pana vijjānā upalabbhānāti attho.

Attantapādīsu attānaṃ tapati dukkhāpeṭīti **attantapo**.

Attano paritāpanānuyogaṃ **attaparitāpanānuyogaṃ**. Paraṃ tapati dukkhāpeṭīti **parantapo**. Paresaṃ paritāpanānuyogaṃ **paraparitāpanānuyogaṃ**. **Diṭṭheva dhammeti** imasmimyeva attabhāve. **Nicchātōti** chātāṃ vuccati taṇhā, sā assa natthīti nicchātō. Sabbakilesānaṃ nibbutatā **nibbuto**. Anto tāpanakilesānaṃ abhāvā sītalo jātōti **sītibhūto**. Jhānamaggaphalanibbānasukhāni paṭisaṃvedetīti **sukhapaṭisaṃvedī**. **Brahmabhūtena attanāti** seṭṭhabhūtena attanā. **Cittāṃ ārādhētīti** cittaṃ sampādeti, paripūreti gaṇhāti pasādetīti attho.

5. Dukkhaṭikkūlanti dukkhassa paṭikkūlaṃ, paccanīkasaṅghitaṃ dukkhaṃ apatthayamānanti attho.

6. Paṇḍitoti idha catūhi kāraṇehi paṇḍitoti na vattabbo, satipaṭṭhānesu pana kammaṃ karotīti paṇḍitoti vattum vaṭṭati. **Mahāpaṇṇōti** idampi mahante atthe pariggaṇhātītiadinā mahāpaṇṇalakkhaṇena na vattabbaṃ, satipaṭṭhānapariggāhikāya pana paṇṇāya samannāgatattā mahāpaṇṇōti vattum vaṭṭati. **Mahatā atthena saṃyutto agamissāti** mahatā atthena saṃyutto hutvā gato bhavēyya, sotāpattiphalāṃ pāpuṇēyyāti attho. Kiṃ pana yesaṃ maggaphalānaṃ upanissayo atthi, buddhānaṃ sammukhībhāve ṭhitepi tesāṃ antarāyo hotīti. Āma hoti, na pana buddhe paṭicca, atha kho kiriyaparihāniyā vā pāpamittatāya vā hoti. Tattha kiriyaparihāniyā hoti nāma – sace hi dhammasenāpati dhanāñjānissa brāhmaṇassa āsayāṃ ñatvā dhammaṃ adesayissā, so brāhmaṇo sotāpanno abhavissā, evaṃ tāva kiriyaparihāniyā hoti. Pāpamittatāya hoti nāma – sace hi ajātasattu devadattassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ nākarissā, sāmaññaphalasuttakathitadivaseva sotāpanno abhavissā, tassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ katattā pana na hoti, evaṃ pāpamittatāya hoti. Imassāpi upāsakassa kiriyaparihāni jātā, apariniṭṭhitāya desanāya uṭṭahitvā pakkanto. **Apica, bhikkhave, ettāvātipi** pessohatthārohaputto mahatā atthena saṃyuttoti katarena mahantena atthena? Dvīhi ānisaṃsehi. So kira upāsako saṅghe ca pasādaṃ paṭilabhi, satipaṭṭhānapariggahaṇatthāya cassa abhinavo nayo udapādi. Tena vuttam “mahatā atthena saṃyutto”ti. Kandarako pana saṅghe pasādameva paṭilabhi. **Etassa bhagavā kāloti** etassa dhammakkhānassa, catunnaṃ vā puggalānaṃ vibhajanassa kālo.

8. Orabbhikādīsu urabbhā vuccanti eḷakā, urabbhe hanatīti **orabbhiko**. **Sūkarikādīsūpi** eseva nayo. **Luddoti** dāruṇo kakkhaḷo. **Macchaghātakoti** macchabandhakevaṭṭo. **Bandhanāgārikoti** bandhanāgāragopako. **Kururakammantāti** dāruṇakammantā.

9. Muddhāvasittoti khattiyābhisekena muddhani abhisitto. **Puratthimena nagarassāti** nagarato puratthimadisāya. **Santhāgāranti** yaññasālaṃ. **Kharājinaṃ nivāsetvāti** sakhuraṃ ajinacammaṃ nivāsetvā. **Sappitelenāti** sappinā ca telena ca. Ṭhapetvā hi sappiṃ avaseso yo koci sneho telanti vuccati. **Kaṇḍūvamānoti** nakhānaṃ chinnattā kaṇḍūvitabbakāle tena kaṇḍūvamāno. **Anantarahitāyāti** asanthatāya. **Sarūpavacchāyāti** sadisavacchāya. Sace gāvī setā hoti, vacchopi setakova. Sace gāvī kabarā vā rattā vā, vacchopi tādiso vāti evaṃ sarūpavacchāya. **So evamāhāti** so rājā evaṃ vadeti. **Vacchatarāti** taruṇavacchakabhāvaṃ atikkantā balavavacchā. **Vacchatarīsūpi** eseva nayo. **Barihissatthāyāti** parikkhepakaraṇatthāya ceva yaññabhūmiyaṃ attharaṇatthāya ca. Sesāṃ heṭṭhā tattha tattha vitthāritattā uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Kandarakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

17. Evaṃme sutanti aṭṭhakanāgarasuttam. Tattha **beluvagāmaketi** vesāliyā dakkhiṇapasse avidūre beluvagāmakō nāma atthi, taṃ gocaragāmaṃ katvāti attho. **Dasamoti** so hi jātigottavasena ceva sārappattakulagaṇanāya ca dasame thāne gaṇiyati, tenassa dasamotveva nāmaṃ jātaṃ. **Aṭṭhakanāgaroti** aṭṭhakanagaravāsī. **Kukkuṭārāmoti** kukkuṭasetṭhinā kārīto ārāmo.

18. Tena bhagavatā...pe... akkhātoti ettha ayaṃ saṅkhepattho, yo so bhagavā samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, tena bhagavatā, tesam tesam sattānaṃ āsayānusayaṃ **jānatā**, hatthatale thapitaamalakaṃ viya sabbam ñeyyadhammaṃ **passatā**. Apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkhunā passatā, tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā passatā, sabbadhammajānanasamattāya paññāya jānatā, sabbasattānaṃ cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatānipi rūpāni ativisuddhena maṃsacakkhunā passatā, atthahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā, arīnaṃ hatattā paccayādīnaṃ arahattā **arahatā**, sammā sāmaṇca saccānaṃ buddhattā **sammāsambuddhena**. Antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā, kilesārīnaṃ hatattā arahatā, sāmaṃ sabbadhammānaṃ buddhattā sammāsambuddhenāti evaṃ catuvesārājjavasena catūhi kārāṇehi thomitena. Atthi nu kho eko dhammo akkhātoti.

19. Abhisankhatanti kataṃ uppāditaṃ. **Abhisāñcetayitanti** cetayitaṃ pakappitaṃ. **So tattha thitoti** so tasmim samathavipassanādhamme thito. **Dhammarāgena dhammanandiyāti** padadvayehi samathavipassanāsu chandarāgo vutto. Samathavipassanāsu hi sabbena sabbam chandarāgaṃ pariyādiyitum sakkonto arahā hoti, asakkonto anāgāmī hoti. So samathavipassanāsu chandarāgassa appahīnattā catutthajjhānacetanāya suddhāvāse nibbattati, ayaṃ ācariyānaṃ samānakathā.

Vitaṇḍavādī panāha “teneva dhammarāgenāti vacanato akusalena suddhāvāse nibbattati”ti so “suttaṃ āharā”ti vattabbo, addhā aññaṃ apassanto idameva āharissati, tato vattabbo “kiṃ panidaṃ suttaṃ neyyatthaṃ nītattha”nti, addhā nītatthanti vakkhati. Tato vattabbo – evaṃ sante anāgāmiphalaṭṭhikena samathavipassanāsu chandarāgo kattabbo bhavissati, chandarāge uppādite anāgāmiphalaṃ paṭividdhaṃ bhavissati “mā suttaṃ me laddha”nti yaṃ vā taṃ vā dīpehi. Paññaṃ kathentena hi ācariyassa santike uggahetvā attharasam paṭivijjhivā kathetum vaṭṭati, akusalena hi sagge, kusalena vā apāye paṭisandhi nāma natthi. Vuttañhetam bhagavatā –

“Na, bhikkhave, lobhajena kammaṃ dosajena kammaṃ mohajena kammaṃ devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo, atha kho, bhikkhave, lobhajena kammaṃ dosajena kammaṃ mohajena kammaṃ nirayo paññāyati, tiracchānāyoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo”ti –

Evaṃ paññāpetabbo. Sace sañjānāti sañjānātu, no ce sañjānāti, “gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāgum pivāhi”ti uyyojetabbo.

Yathā ca pana imasmim sutte, evaṃ mahāmālukyovādepi mahāsatiṭṭhānepi kāyagatāsatisuttepi samathavipassanā kathitā. Tattha imasmim sutte samathavasena gacchatopi vipassanāvasena gacchatopi samathadhurameva dhuraṃ, mahāmālukyovāde vipassanāva dhuraṃ, mahāsatiṭṭhānaṃ pana vipassanuttaraṃ nāma kathitaṃ, kāyagatāsatisuttaṃ samathuttaranti.

Ayaṃ kho gahapati...pe... ekadhammo akkhātoti ekadhammaṃ pucchitena ayampi ekadhammoti evaṃ pucchāvasena kathitattā ekādasapi dhammā ekadhammo nāma jāto. Mahāsakuludāyisuttasmiñhi ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena ekadhammo nāma jātāni, idha ekādasapucchāvasena ekadhammoti āgatāni. Amatuppattiyatthena vā sabbānīpi ekadhammoti vattum vaṭṭati.

21.Nidhimukhaṃ gavesantoti nidhiṃ pariyesanto. **Sakidevāti** ekapayogena. Kathaṃ pana ekapayogeneva ekādasannaṃ nidhīnaṃ adhigamo hotīti. Idhekacco araññe nidhiṃ gavesamāno carati, tamenam aññataro atthacarako disvā “kiṃ bho carasī”ti pucchati. So “jīvitavuttiṃ pariyesāmi”ti āha. Itaro “tena hi samma āgaccha, etaṃ pāsānaṃ pavattehī”ti āha. So taṃ pavattetvā uparūpari ṭhapitā vā kucchiyā kucchiṃ āhacca ṭhitā vā ekādasā kumbhiyo passeyya, evaṃ ekapayogena ekādasannaṃ nidhīnaṃ adhigamo hoti.

Ācariyadhaṇaṃ pariyesissantiti aññatitthiyā hi yassa santike sippaṃ uggaṇhanti, tassa sippuggahaṇato pure vā pacchā vā antarantare vā gehato nīharitvā dhaṇaṃ denti. Yesaṃ gehe natthi, te ñāṭisabhāgato pariyesanti, tathā alabhamānā bhikkhampi caritvā dentiyeva. Taṃ sandhāyetam vuttam.

Kimaṅgaṃ panāhanti bāhirakā tāva aniyānikēpi sāsane sippamattadāyakassa dhaṇaṃ pariyesanti; ahaṃ pana evaṃvidhe niyyānikasāsane ekādasavidhaṃ amatuppattipaṭipadaṃ desetassa ācariyassa pūjaṃ kiṃ na karissāmi, karissāmiyevāti vadati. **Paccekadussayugenaacchādesīti** ekamekassa bhikkhuno ekekaṃ dussayugamadāsīti attho. Samudācāravacanaṃ panettha evarūpaṃ hoti, tasmā acchādesīti vuttam. **Pañcasatavihāranti** pañcasatagghanaṃ pañnasālaṃ kāresīti attho. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Atthakanāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sekhasuttavaṇṇanā

22.Evaṃme sutanti sekhasuttam. Tattha **navam santhāgāranti** adhunā kāritaṃ santhāgāraṃ, ekā mahāsālāti attho. Uyyogakālādīsu hi rājāno tattha ṭhatvā “ettakā purato gacchantu, ettakā pacchā, ettakā ubhoḥi passehi, ettakā hatthīsu abhiruhantu, ettakā assesu, ettakā rathesu tiṭṭhantū”ti evaṃ santham karonti, mariyādaṃ bandhanti, tasmā taṃ ṭhānaṃ **santhāgāranti** vuccati. Uyyogaṭṭhānato ca āgantvā yāva gehesu allagomayaparibhaṇḍādīni karonti, tāva dve tīni divasāni te rājāno tattha santhambhantīpi santhāgāraṃ. Tesam rājūnaṃ saha atthānusāsanaṃ agārantiṭipī santhāgāraṃ gaṇarājāno hi te, tasmā uppannakiccaṃ ekassa vasena na chijjati, sabbesaṃ chando laddhum vaṭṭati, tasmā sabbe tattha sannipatitvā anusāsanti. Tena vuttam “saha atthānusāsanaṃ agārantiṭipī santhāgāra”nti. Yasmā panete tattha sannipatitvā “imasmim kāle kasitum vaṭṭati, imasmim kāle vapitu”nti evamādinā nayena gharāvāsakiccāni sammantayanti, tasmā chiddāvachiddaṃ gharāvāsaṃ tattha santharantiṭipī santhāgāraṃ. **Acirakāritaṃ hotīti** kaṭṭhakamma-silākamma-cittakammādivasena susajjitaṃ devavimānaṃ viya adhunā niṭṭhāpitaṃ. **Samaṇena vāti** ettha yasmā gharavattupariggahakāleyeva devatā attano vasanaṭṭhānaṃ gaṇhanti, tasmā “devena vā”ti avatvā “samaṇena vā brāhmaṇena vā kenaci vā manussabhūtenā”ti vuttam.

Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti santhāgāraṃ niṭṭhitanti sutvā “gacchāma, naṃ passissāmā”ti gantvā dvārakoṭṭhakato paṭṭhāya sabbam oloketvā “idaṃ santhāgāraṃ devavimānasadisam ativiya manoramaṃ sassirikaṃ kena paṭhamaṃ paribhuttaṃ amhākaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya assā”ti cintetvā “amhākaṃ ñāṭisetṭhassa paṭhamaṃ diyyamānepi satthunova anucchavikaṃ, dakkhiṇeyyavasena diyyamānepi satthunova anucchavikaṃ, tasmā

paṭhamam sathhāram paribhuñjāpessāma, bhikkhusaṅghassa āgamanam karissāma, bhikkhusaṅghe āgate tepiṭakam buddhavacanam āgatameva bhavissati, sathhāram tiyāmarattim amhākam dhammakatham kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhuttam mayam pacchā paribhuñjissāma, evam no dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati”ti sanniṭṭhānam katvā upasaṅkamimsu.

Yena santhāgāram tenupasaṅkamimsūti tam divasam kira santhāgāram kiñcāpi rājakulānam dassanattāya devavimānam viya susajjitam hoti supaṭijaggitam, buddhārahānam pana katvā appaṇṇattam. Buddhā hi nāma araññajjhāsāyā araññārāmā antogāme vaseyyum vā no vā, tasmā bhagavato manam jānitvāva paññāpessāmāti cintetvā te bhagavantam upasaṅkamimsu. Idāni pana manam labhitvā paññāpetukāmā yena santhāgāram tenupasaṅkamimsu.

Sabbasantharim santhāgāram santharivāti yathā sabbameva santhattam hoti, evam tam santharāpetvā. Sabbapaṭhamam tāva “gomayam nāma sabbamaṅgalesu vaṭṭati”ti sudhāparikkammakatampi bhūmim allagomayena opuñchāpetvā parisukkhabhāvam ñatvā yathā akkantatṭhāne padam na paññāyati, evam catujjātiyagandhehi limpāpetvā upari nānāvaṇṇe kaṭasārake santharivā tesam upari mahāpiṭṭhikakojavake ādim katvā hatthatharaka-assattharaka-sīhattharaka-byagghattharaka-candattharaka-sūriyattharaka-cittattharakādīhi nānāvaṇṇehi attharaṇehi santharitabbakayuttam sabbokāsam santharāpesum. Tena vuttam “sabbasantharim santhāgāram santharivā”ti.

Āsanāni paññāpetvāti majjhatṭhāne tāva maṅgalatthambham nissāya mahārahānam buddhāsanam paññāpetvā tattha yam yam mudukaṅca manoramaṅca paccattharaṇam, tam tam paccattharivā bhagavato lohitakam manuññadassanam upadhānam upadahitvā upari suvaṇṇarajatatarākavicittam vitānam bandhitvā gandhadāmapupphadāmapattadāmādīhi paccattharaṇehi alaṅkarivā samantā dvādasahatthatṭhāne pupphajālam karivā timsahatthamattam ṭhānam paṭasāṇiyā parikkhipāpetvā pacchimabhittim nissāya bhikkhusaṅghassa pallaṅkapīṭha-apassayapīṭha-muṇḍapīṭhāni paññāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā pācīnabhittim nissāya attano attano mahāpiṭṭhikakojavake paññāpetvā hamsalomādipūritāni upadhānāni ṭhapāpesum “evam akilamamānā sabbarattim dhammam suñissāmā”ti. Idam sandhāya vuttam “āsanāni paññāpetvā”ti.

Udakamaṇikanti mahākucchikam udakacātim. Upaṭṭhapetvāti evam bhagavā ca bhikkhusaṅgho ca yathāruciya hatthe vā dhovissanti pāde vā, mukham vā vikkhālessantīti tesu tesu ṭhānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūrāpetvā vāsathāya nānāpupphāni ceva udakavāsacunṇāni ca pakkhipivā kadalipaṇṇehi pidahitvā patiṭṭhāpesum. Idam sandhāya vuttam “upaṭṭhapetvā”ti.

Telappadīpam āropetvāti rajatasuvaṇṇādīmayadaṇḍāsu dīpikāsu yonakarūpakirātārūpakādīnam hatthe ṭhāpitasuvaṇṇarajatādīmayakapallakādīsū ca telappadīpam jalayitvāti attho. **Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti** ettha pana te sakyarājāno na kevalam santhāgārameva, atha kho yojanāvāṭṭe kapilavatthusmim nagaravīthiyopi sammajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetvā sakalanagaram dīpamālādīhi vippakiṇṇatārakam viya katvā “khīrapāyake dārake khīram pāyetha, dahare kumāre lahum lahum bhojetvā sayāpetha, uccāsaddam mā karittha, ajja ekarattim sathā antogāme vasissati, buddhā nāma appasaddakāmā hontī”ti bherim carāpetvā sayam daṇḍadīpikā ādāya yena bhagavā tenupasaṅkamimsu.

Athakho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhim bhikkhusaṅghena yena navam santhāgāram tenupasaṅkamīti. “Yassa dāni, bhante, bhagavā kālam maññati”ti evam kira kāle ārocite bhagavā lākhārasena tintarattakoviḷārapupphavaṇṇam rattadupattam

kattariyā padumaṃ kantanto viya saṃvidhāya timaṇḍalaṃ paṭicchādentō nivāsetvā
suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpaṃ parikkhipanto viya vijjullatāsassirikaṃ kāyabandhanaṃ
bandhitvā rattakambalena gajakumbhaṃ pariyaonaddhanto viya ratanasatubbedhe
suvaṇṇagghike pavāḷajālaṃ khipamāno viya suvaṇṇacetiye rattakambalakañcukaṃ
paṭimuñcanto viya gacchantaṃ puṇṇacandaṃ rattavaṇṇavalāhakena paṭicchādayamāno viya
kañcanapabbatamatthake supakkalākhārasaṃ parisīncanto viya cittakūṭapabbatamatthakaṃ
vijjullatāya parikkhipanto viya ca sacakkavālasineruyugandharaṃ mahāpathaviṃ cāletvā
gahitaṃ nigrodhapallavasamānavāṇaṃ rattavarapaṃsukūlaṃ pārupitvā gandhakuṭṭidvārato
nikkhami kañcanaguhato sīho viya udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya ca. Nikkhamitvā
pana gandhakuṭṭipamukhe aṭṭhāsi.

Athassa kāyato meghamukhehi vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā
suvaṇṇarasadhārāparisekamañjaripattapupphaphalaviṭape viya ārāmarukkhe karimsu.
Tāvadeva ca attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhusaṅgho bhagavantaṃ parivāresi.
Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesuṃ appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā
āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahī sīlasampannā samādhisampannā
paññāvimuttivimuttiñānadassanasampannāti. Tehi parivārito bhagavā
rattakambalaparikkhito viya suvaṇṇakkhandho rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya
suvaṇṇanāvā pavāḷavedikāparikkhito viya suvaṇṇapāsādo virocittha.
Sāriputtamoggallānādayo mahātherāpi naṃ meghavaṇṇaṃ paṃsukūlaṃ pārupitvā
mañivammavammikā viya mahānāgā parivārayimsu vantarāgā bhinnakilesā vijaṭṭajātā
chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti bhagavā sayam vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohēhi,
nittaṇho nittaṇhehi, nikkilesō nikkilesehi, sayam buddho bahussutabuddhehi parivārito,
pattaparivāritaṃ viya kesaraṃ, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito
viya chaddanto nāgarājā, navutihamsasahassaparivārito viya dhataratṭho haṃsarājā,
senaṅgaparivārito viya cakkavatti, marugaṇaparivārito viya sakko devarājā,
brahmagaṇaparivārito viya hāritamahābrahmā, tārāgaṇaparivārito viya puṇṇacando, asamena
buddhavesena aparimāṇena buddhaviḷāsena kapilavatthugamanamaggaṃ paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā asītihatthaṭṭhānaṃ aggahesi.
Pacchimakāyato dakkhiṇahatthato, vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā
asītihatthaṭṭhānaṃ aggahesi. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvaṇṇā rasmī
uṭṭhahitvā gaganatale asītihatthaṭṭhānaṃ aggahesi. Heṭṭhā pādālehi pavāḷavaṇṇā rasmī
uṭṭhahitvā ghanapathaviyaṃ asītihatthaṭṭhānaṃ aggahesi. Evaṃ samantā asītihatthamattaṃ
ṭhānaṃ chabbaṇṇā buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā kañcanadaṇḍāpikāhi
niccharitvā ākāsaṃ pakkhandajālā viya cātuddīpikamahāmeghato nikkhantavijjullatā viya
vidhāvimsu. Sabbadisābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyaṃānā viya, suvaṇṇaghaṭṭā
nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siñcamānā viya, pasāritasuvaṇṇapaṭaparikkhittā viya,
verambhavātasamutṭhitakimsukakaṇikārapupphacuṇṇasamokiṇṇā viya vippakiriṃsu.

Bhagavatopi asītianubyañjanabyāmapabhādvattiṃsavaralakkhaṇasamujjalaṃ sarīraṃ
samuggatātāraṃ viya gaganatalaṃ, vikasitāniva padumavanaṃ, sabbapāliphullo viya
yojanasatiko pāricchattako, paṭipāṭiyā ṭhapitānaṃ dvattiṃsūcandānaṃ dvattiṃsasūriyaṃ
dvattiṃsacakkavattīnaṃ dvattiṃsadevarājānaṃ dvattiṃsamahābrahmānaṃ siriyā sirim
abhibhavamānaṃ viya virocittha, yathā taṃ dasahi pāramīhi dasahi upapāramīhi dasahi
paramatthapāramīhi supūritāhi samattiṃsapāramitāhi alaṅkataṃ. Kappasatasahasādhikāni
cattāri asaṅkhyeyyāni dinnadānaṃ rakkhitasīlaṃ katakalyāṇakammaṃ ekasmiṃ attabhāve
osaritvā vipākāṃ dātuṃ ṭhānaṃ alabhamānaṃ sambādhapattaṃ viya ahoṣi.
Nāvāsahassabhaṇḍaṃ ekanāvaṃ āropanakālo viya, sakāṭasahassabhaṇḍaṃ ekasakaṭaṃ

āropanakālo viya, pañcavīsatiyā nadīnaṃ oghassa sambhijja mukhadvāre ekato rāsībhūtakālo viya ca ahoṣi.

Imāya buddhasiriyā obhāsamānassāpi ca bhagavato purato anekāni daṇḍadīpikasahassāni ukkhipiṃsu. Tathā pacchato. Vāmapasse dakkhiṇapasse. Jātikusumacampakavanamallikarattuppalanīluppalamakulasinduvārapupphāni ceva nīlapītādivaṇṇasugandhagandhacunṇāni ca cātuddīpikameghavissatṭhodakavutṭhiyo viya vippakiriṃsu. Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva buddhadhammasaṅghaguṇappaṭisaṃyuttā thutighosā ca sabbadisā pūrayiṃsu. Devamanussanāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnaṃ akkhīni amatapānaṃ viya labhiṃsu. Imasmiṃ pana tḥāne tḥatvā **padasahassena** gamanaṃ vattum vaṭṭati. Tatridaṃ mukhamattaṃ –

‘Evaṃ sabbaṅgasampanno, kampaṃyanto vasundharaṃ;
Ahetḥayanto pāṇāni, yāti lokavināyako.
Dakkhiṇaṃ paṭhamaṃ pādaṃ, uddharanto narāsabho;
Gacchanto sirisampanno, sobhate dvipaduttamo.
Gacchato buddhasettḥassa, hetḥā pādatalaṃ mudu;
Samaṃ samphusate bhūmiṃ, rajasā nupalippati.
Ninnaṭṭhānaṃ unnamati, gacchante lokanāyake;
Unnatañca samaṃ hoti, pathavī ca acetanā.
Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇṭakā;
Sabbe maggā vivajjanti, gacchante lokanāyake.
Nātīdūre uddharati, naccāsanne ca nikkhipaṃ;
Aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca gopphake.
Nātīsīghaṃ pakkamati, sampannacaraṇo muni;
Na cātisaṇikaṃ yāti, gacchamāno samāhito.
Uddhaṃ adho ca tiriyaṃ, disaṇca vidisaṃ tathā;
Na pekkhamāno so yāti, yugamattamhi pekkhati.
Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate jino;
Cāruṃ gacchati lokaggo, hāsayaṃto sadevake.
Uḷurājāva sobhanto, catucārīva kesarī;
Tosayaṃto bahū satte, puraṃ seṭṭhaṃ upāgamī’ ti.

Vaṇṇakālo nāma kiresa, evaṃvidhesu kālesu buddhassa sarīraṇṇe vā guṇavaṇṇe vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇaṃ cunṇiyapadehi vā gāthābandhena vā yattakaṃ sakkoti, tattakaṃ vattabbaṃ. Dukkathitanti na vattabbaṃ. Appamāṇavaṇṇā hi buddhā, tesam buddhāpi anavasesato vaṇṇaṃ vattum asamatthā, pageva itarā pajāti. Iminā sirivilāsena alaṅkatappaṭiyattaṃ sakyaṃ rājapuraṃ pavisitvā bhagavā pasannacittena janena gandhadhūmavāsacunṇādīhi pūjayamāno santhāgāraṃ pāvīsi. Tena vuttaṃ – ‘atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṃ bhikkhusaṅghena yena evaṃ santhāgāraṃ tenupasaṅkamī’ ti.

Bhagavantaṃyeva purakkhatvāti bhagavantaṃ purato katvā. Tattha bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinna gandhodakena nhāpetvā dukūlacumbaṭakena

vodakaṃ katvā jātihiṅgulakena majjivā rattakambalalalivethite pīthe
ṭhapitarattasuvanṇaghanapaṭimā viya ativirocittha. Ayaṃ panettha porāṇānaṃ
vaṇṇabhaṇanamaggo –

“Gantvāna maṇḍalamāḷaṃ, nāgavikkantacaraṇo;
Obhāsayinganto lokaggo, nisīdi varamāsane.
Tasmiṃ nisinno naradammasārathi,
Devātidevo satapuññalakkhaṇo;
Buddhāsane majjhagato virocati,
Suvaṇṇanekkhaṃ viya paṇḍukambale.
Nekkhaṃ jambonadasseva, nikkhattaṃ paṇḍukambale;
Virocati vītamalo, maṇiverocano yathā.
Mahāsālova samphullo, nerurājāvalānkato;
Suvaṇṇayūpasaṅkāso, padumo kokanado yathā.
Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhī;
Devānaṃ pāricchattova, sabbaphullo virocathā”ti.

Kāpilavattavesakye bahudeva rattiṃ dhammiyā kathāyāti ettha dhammī kathā
nāma santhāgāraaṇumodanappatisaṃyuttā pakiṇṇakakathā veditabbā. Tadā hi bhagavā
ākāsagaṅgaṃ otārento viya pathavojaṃ ākaḍḍhanto viya mahājambuṃ khandhe gahetvā
cāleno viya yojanikaṃ madhubhaṇḍaṃ cakkayantena pīletvā madhupānaṃ pāyamāno viya
kāpilavattavānaṃ sakyānaṃ hitasukhāvahaṃ pakiṇṇakakathaṃ kathesi. “Āvāsādānaṃ
nāmetaṃ mahārāja mahantaṃ, tumhākaṃ āvāso mayā paribhutto bhikkhusaṅghena
paribhutto mayā ca bhikkhusaṅghena ca paribhutto pana dhammaratanena paribhutto yevāti
tīhi ratanehi paribhutto nāma hoti. Āvāsādānasmīhi dinne sabbadānaṃ dinnameva hoti.
Bhūmatṭhakapaṇṇasālāya vā sākhāmaṇḍapassa vāpi ānisaṃso nāma paricchinditaṃ na
sakkā”ti nānāyavicittaṃ bahuṃ dhammakathaṃ kathetvā –

“Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti, tato vālamigāni ca;
Sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.
Tato vātātapo ghorō, sañjāto paṭihaññati;
Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassitaṃ.
Vihāradānaṃ saṅghassa, aggāṃ buddhena vaṇṇitaṃ;
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano.
Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute;
Tesaṃ annaṅca pānaṅca, vatthasenāsanāni ca.
Dadeyya ujubhūtesu, vipasannena cetāsā;
Te tassa dhammaṃ desenti, sabbadukkhāpanūdanāṃ;
Yaṃ so dhammaṃ idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti. (cūḷava. 295) –

Evāṃ ayampi āvāse ānisaṃso, ayampi ānisaṃsoti bahudevarattiṃ atirekataraṃ
diyaḍḍhayāmaṃ āvāsānisaṃsakathaṃ kathesi. Tattha imā gāthāva saṅghaṃ āruḷhā,
pakiṇṇakadhammadeśanā pana saṅghaṃ na ārohati. **Sandassesītiādīni** vuttatthāneva.

Āyasmantaṃ ānandaṃ āmantesīti dhammakathaṃ kathāpetukāmo jānāpesi. Atha kasmā sārīputtamahāmogallānamahākassapādīsū asītimahātheresu vijjamānesu bhagavā ānandattherassa bhāramakāsīti. Parisajjhāsaya vasena. Āyasmā hi ānando bahussutānaṃ aggo, pahosi parimaṇḍalehi padabyañjanehi madhuradhammakathaṃ kathetunti sākīyamaṇḍale pākāto paññāto. Tassa sakyarājūhi vihāraṃ gantvāpi dhammakathā sutapubbā, orodhā pana nesaṃ na yathāruciya vihāraṃ gantuṃ labhanti, tesam etadahosi – ‘‘aho vata bhagavā appamyeva dhammakathaṃ kathetvā amhākaṃ ñāti setṭhassa ānandassa bhāraṃ kareyyā’’ti. Tesam ajjhāsaya vasena bhagavā tas seva bhāramakāsī.

Sekho paṭipadoti paṭipannako sekhasamaṇo. So tuyhaṃ paṭibhātu upaṭṭhātu, tassa paṭipadaṃ desehīti paṭipadāya puggalaṃ niyame tvā dasseti. Kasmā pana bhagavā imaṃ paṭipadaṃ niyamesi? Bahūhi kāraṇehi. Ime tāva sakyā maṅgalasālāya maṅgalaṃ paccāsīsanti vaḍḍhiṃ icchanti, ayañca sekhapāṭipadā mayhaṃ sāsane maṅgalapaṭipadā vaḍḍhamānakapaṭipadātipi imaṃ paṭipadaṃ niyamesi. Tassañca parisati sekhāva bahū nisinnā, te attanā paṭividdhatṭhāne kathīyamāne akilamantāva sallakkhessantītipi imaṃ paṭipadaṃ niyamesi. Āyasmā ca ānando sekhapāṭisambhidāpattova, so attanā paṭividdhe paccakkhatṭhāne kathento akilamanto viññāpetuṃ sakkhissatītipi imaṃ paṭipadaṃ niyamesi. Sekhapāṭipadāya ca tissopi sikkhā osatā, tattha adhisīlasikkhāya kathitāya sakalaṃ vinaya piṭakaṃ kathitameva hoti, adhiccitasikkhāya kathitāya sakalaṃ suttanta piṭakaṃ kathitaṃ hoti, adhipaññāsikkhāya kathitāya sakalaṃ abhidhammapiṭakaṃ kathitaṃ hoti, ānando ca bahussuto piṭakadharo, so pahoti tīhi piṭakehi tisso sikkhā kathetuṃ, evaṃ kathite sakyānaṃ maṅgalameva vaḍḍhiyeva bhavissatītipi imaṃ paṭipadaṃ niyamesi.

Piṭṭhi me āgilāyatiti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni padhānaṃ padahantassa mahantaṃ kāyadukkhaṃ ahosi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji. Akāraṇaṃ vā etaṃ. Pahoti hi bhagavā uppannaṃ vedanaṃ vikkhambhetvā ekampi dvepi sattāhe ekapallaṅkena nisīdituṃ. Santhāgārasālaṃ pana catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi, tattha pādadhovanaṭṭhānato yāva dhammāsanaṃ agamāsī, ettake ṭhāne gamaṇaṃ nipphannaṃ. Dhammāsanaṃ patto thokaṃ ṭhatvā nisīdi, ettake ṭhānaṃ. Diyadḍhayāmaṃ dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphannā. Idāni dakkhiṇena passena thokaṃ nipanne sayanaṃ nipphajjissatīti evaṃ catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahosi. Upādinna kasaṛārañca nāma ‘‘no āgilāyati’’ti na vattabbaṃ, tasmā ciraṃ nisajjāya sañjātaṃ appakampi āgilāyanaṃ gahetvā evamāha.

Sanghāṭiṃ paññāpetvāti santhāgārasa kira ekapasse te rājāno paṭṭasāṇiṃ parikkhipāpetvā kappiyamañcakaṃ paññāpetvā kappiyapaccattharaṇena attharivā upari suvaṇṇa-tāraka-gandhamālā-dāmapaṭimaṇḍitaṃ vitānaṃ bandhitvā gandhatelappadīpaṃ āropayimsu ‘‘appeva nāma sathā dhammāsanaṃto vuṭṭhāya thokaṃ vissamanto idha nipajjeyya, evaṃ no imaṃ santhāgāraṃ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī’’ti. Sathāpi tadeva sandhāya tattha sanghāṭiṃ paññāpetvā nipajji. **Uṭṭhānasaññaṃ manasi karitvā**ti ettakaṃ kālaṃ atikkamitvā vuṭṭhahissāmīti vuṭṭhānasaññaṃ citte ṭhapetvā.

23. Mahānāmaṃ sakkāṃ āmantesīti so kira tasmīṃ kāle tassaṃ parisati jeṭṭhako pāmokkha, tasmīṃ saṅgahite sesaparisā saṅgahitāva hotīti therō tameva āmantesi. **Sīlasampannoti** sīlena sampanno, sampannasīlo paripuññasīloti attho. **Saddhammehīti** sundaradhammehi, sataṃ vā sappurisānaṃ dhammehi.

24. Kathaṅca mahānāmāti iminā ettakena ṭhānena sekhapāṭipadāya mātikaṃ ṭhapetvā paṭipāṭiyā vitthāretukāmo evamāha. Tattha **sīlasampannoti**ādīni ‘‘sampannasīlā, bhikkhave, viharathā’’ti ākaṅkheyyasuttādīsū vuttanayeneva veditabbāni.

25. Kāyaduccaritenātiādīsu upayogathe karaṇavacanam, hiriyitabbāni kāyaduccaritādīni hiriyati jigucchati attho. Ottappaniddese hetvatthe karaṇavacanam, kāyaduccaritādīhi ottappassa hetubhūtehi ottappati bhāyatīti attho. **Āraddhavīriyoti** paggahitavīriyo anosakkitamānaso. **Pahānāyāti** pahānatthāya. **Upasampadāyāti** paṭilābhatthāya. **Thāmaṅgavāyāti** vīriyathāmena samannāgato. **Daḷhaparakkamoti** thiraparakkamo. **Anikkhattadhuro kusalesu dhammesūti** kusalesu dhammesu anoropitadhuro anosakkitavīriyo. **Paramenāti** uttamena. **Satinapakkenāti** satiyā ca nipakabhāvena ca. Kasmā pana satibhājaniye paññā āgatāti? Satiyā balavabhāvadīpanattham. Paññāvippayuttā hi sati dubbalā hoti, sampayuttā balavatīti.

Cirakatampīti attanā vā parena vā kāyena cirakatam cetiyaṅgaṇavattādi asīti mahāvattapaṭipattipūraṇam. **Cirabhāsītampīti** attanā vā parena vā vācāya cirabhāsītam sakkaccam uddisana-uddisāpana-dhammosāraṇa-dhammadesanā-upanisinnakathā-anumodaniyādivasena pavattitam vacīkammaṃ. **Sarītā anussarītāti** tasmim kāyena cirakate ‘kāyo nāma kāyaviññatti, cirabhāsīte vācā nāma vacīviññatti. Tadubhayampi rūpaṃ, taṃsamutṭhāpikā cittacetāsikā arūpaṃ. Iti ime rūpārūpadhammā evaṃ uppajjitvā evaṃ niruddhā’ti sarati ceva anussarati ca, satisambojjhaṅgam samutṭhāpetīti attho. Bojjhaṅgasamutṭhāpikā hi sati idha adhippetā. Tāya satiyā esa sakimpi saraṇena saritā, punappunam saraṇena anussarītāti veditabbā.

Udayatthagāminiyāti pañcannaṃ khandhānaṃ udayavayagāminiyā udayaṅca vayaṅca paṭivijjhitum samatthāya. **Ariyāyāti** vikkhambhanavasena ca samucchadavasena ca kilesehi ārakā ṭhitāya parisuddhāya. **Paññāya samannāgatoti** vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca samaṅgībhūto. **Nibbedhikāyāti** sāyeva nibbijjhanato nibbedhikāti vuccati, tāya samannāgatoti attho. Tattha maggapaññāya samucchadavasena anibbidhappubbaṃ apadālitapubbaṃ lobhakkhandham dosakkhandham mohakkhandham nibbijjhati padāletīti nibbedhikā. Vipassanāpaññāya tadaṅgavasena nibbedhikāya maggapaññāya paṭilābhasamvattanato cāti vipassanā ‘nibbedhikā’ti vattum vaṭṭati. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** idhāpi maggapaññā ‘sammā hetunā nayena vaṭṭadukkham khepayamānā gacchatīti sammā dukkhakkhayagāminī nāma. Vipassanā tadaṅgavasena vaṭṭadukkhaṅca kilesadukkhaṅca khepayamānā gacchatīti dukkhakkhayagāminī. Dukkhakkhayagāminiyā vā maggapaññāya paṭilābhasamvattanato esā dukkhakkhayagāminī’ti veditabbā.

26. Abhicetasikānanti abhicittam setṭhacittam sitānaṃ nissitānaṃ. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** appitappitakkhaṇe sukhapāṭilābhahetūnaṃ. **Nikāmalābhīti** icchiticchitakkhaṇe samāpajjitā. **Akicchalābhīti** nidukkkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulābhī. Paṇaṇabhāvena eko icchiticchitakkhaṇe samāpajjitum sakkoti, samādhīpāripanthikadhamme pana akilamanto vikkhambhetum na sakkoti, so attano anicchāya khippameva vuṭṭhāti, yathāparicchadavasena samāpattim ṭhāpetum na sakkoti ayam kicchalābhī kasiralābhī nāma. Eko icchiticchitakkhaṇe ca samāpajjitum sakkoti, samādhīpāripanthikadhamme ca akilamanto vikkhambheti, so yathāparicchadavaseneva vuṭṭhātum sakkoti, ayam akicchalābhī akasiralābhī nāma.

27. Ayamvuccati mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipadoti mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipado vipassanāgabbhāya vaḍḍhamānakapaṭipadāya samannāgatoti vuccatīti dasseti. **Apuccaṇḍatāyāti** apūtiāṇḍatāya. **Bhabbo abhinibbidāyāti** vipassanādiñāṇappabhedāya bhabbo. **Sambodhāyāti** ariyamaggāya. **Anuttarassa yogakkhemassāti** arahattam anuttaro yogakkhemo nāma, tadabhigamāya bhabboti dasseti. Yā panāyamettha atthadīpanattham upamā āhatā, sā cetokhilasutte vuttanayeneva veditabbā. Kevalaṅhi tattha ‘tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividhakiriyakaraṇam viya hi imassa bhikkhuno

ussolhipannarasehi aṅgehi samannāgatabhāvo’’ti yaṃ evaṃ opammasaṃsandanaṃ āgataṃ, taṃ idha evaṃ sīlasampanno hotītiādivacanato “tassā kukkuṭiyā aṅḍesu tividhakiriyakaraṇaṃ viya imassa bhikkhuno sīlasampannatādīhi pannarasehi dhammehi samaṅgibhāvo’’ti. Evaṃ yojetvā vedittabbaṃ. Sesam sabbattha vuttasadisameva.

28.Imaṃyeva anuttaraṃ upekkhāsatiṃpārisuddhinti imaṃ paṭhamādiṃjāhānehi asadisam uttamaṃ catutthajjhānikam upekkhāsatiṃpārisuddhiṃ. **Paṭhamābhiniṃbbhidāti** paṭhamo ñāṇabhedo. Dutiyādisupi eseva nayo. Kukkuṭacchāpako pana ekavāraṃ mātukucchito ekavāraṃ aṅḍakosatoti dve vāre jāyati. Ariyasāvako tīhi vijjāhi tāyo vāre jāyati. Pubbenivāsacchādakaṃ tamaṃ vinodetvā pubbenivāsañāṇena paṭhamam jāyati, sattānaṃ cutiṃpaṭisaṃdhicchādakaṃ tamaṃ vinodetvā dibbacakkhuñāṇena dutiyam jāyati, catusaccapaṭicchādakaṃ tamaṃ vinodetvā āsavakkhayañāṇena tatiyam jāyati.

29.Idampissa hoti caraṇasminti idampi sīlam assa bhikkhuno caraṇam nāma hotīti attho. **Caraṇam** nāma bahu anekavidham, sīlādayo pannarasadhammā, tattha idampi ekam caraṇanti attho. Padattho pana carati tena agatapubbaṃ disam gacchatīti caraṇam. Esa nayo sabbattha.

Idampissa hoti vijjāyāti idam pubbenivāsañāṇam tassa **vijjā** nāma hotīti attho. Vijjā nāma bahu anekavidhā, vipassanañāṇādīni aṭṭha ñāṇāni, tattha idampi ñāṇam ekā vijjātipi attho. Padattho pana vinivijjhivā etāya jānātīti vijjā. Esa nayo sabbattha. **Vijjāsampanno itipīti** tīhi vijjāhi vijjāsampanno itipi. **Caraṇasampanno itipīti** pañcadasahi dhammehi caraṇasampanno itipi. Tadubhayena pana vijjācaraṇasampanno itipīti.

30.Sanaṅkumārenāti porāṇakakumārena, cirakālato paṭṭhāya kumāroti paññātena. So kira manussapathe pañcacūlakakumārakakāle jhānam nibbattetvā aparihīnājjhāno brahmaloke nibbatti, tassa so attabhāvo piyo ahosi manāpo, tasmā tādiseneva attabhāvena carati, tena nam **sanaṅkumāro**ti sañjānanti. **Janetasminti** janitasmim, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārīnoti** ye janetasmim gottam paṭisaranti “aham gotamo, aham kassapo’’ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyō seṭṭho. **Anumatā bhagavatāti** mama pañhabyākaraṇena saddhim saṃsanditvā desitāti ambatṭhasutte buddhena bhagavatā “ahampi, ambatṭha, evam vadāmi –

‘Khattiyō seṭṭho janetasmim, ye gottapaṭisārīno;

Vijjācaraṇasampanno, so seṭṭho devamānuse’ti’’. (dī. ni. 1.277) –

Evaṃ bhāsantena anuññātā anumoditā. **Sādhū sādhū ānandāti**, bhagavā kira ādito paṭṭhāya niddam anokkamantova imaṃ suttaṃ sutvā ānandena sekhaṃpaṭipadāya kūṭam gahitanti ñatvā utṭhāya pallaṅkam ābhujitvā nisinnō sādhuṅkāraṃ adāsī. Ettāvātā ca pana idam suttaṃ jinabhāsitaṃ nāma jātam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sekhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Potaliyasuttavaṇṇanā

31.Evaṃme sutanti potaliyasuttaṃ. Tattha **aṅguttarāpesūti** aṅgāyeva so janapado, mahiyā panassa uttarena yā āpo, tāsam avidūrattā uttarāpotipi vuccati. Kataramahiyā uttarena yā āpoti, mahāmahiyā. Tatthāyaṃ āvibhāvakathā – ayam kira jambudīpo dasasahassayojanaparimāṇo. Tattha ca catusahassayojanappamāṇo padeso udakena ajjhotthaṇṇo samuddoti saṅkham gato . Tisahassayojanappamāṇe manussā vasanti. Tisahassayojanappamāṇe himavā patitṭhito ubbedhena pañcayojanasatiko caturāsītīkūṭasahassapaṭimaṅḍito samantato sandamānapañcasatanadīvicitto, yattha āyāmaṃvitthārena ceva gambhīratāya ca pañṇāsapañṇāsayojanā

diyadḍhayanāsataparimaṇḍalā anotattadaho kaṇṇamundaḍadaho rathakāradaho chaddantadaho kuṇḍaladaho mandākinīdaho sīhapapātadahoti satta mahāsarā patitṭhitā. Tesu anotattadaho sudassanakūṭaṃ citrakūṭaṃ kālakūṭaṃ gandhamādanakūṭaṃ kelāsakūṭanti imehi pañcahi pabbatehi parikkhitto.

Tattha sudassanakūṭaṃ sovaṇṇamayāṃ dviyojanasatubbedhaṃ antovaṅkaṃ kākamukhasaṅṭhānaṃ tameva saraṃ paṭicchādetvā ṭhitāṃ. Citrakūṭaṃ sabbaratanamayāṃ. Kālakūṭaṃ añjanamayāṃ. Gandhamādanakūṭaṃ sānumayāṃ abbhantare muggavaṇṇaṃ, mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho papaṭikagandho rasagandho pattaḅgandho pupphagandho phalaḅgandho gandhaḅgandhoti imehi dasahi gandhehi ussannaṃ nānappaḅāraosadhasaṅṭhannaṃ, kālapakkhauposathadivase ādittamiva aṅgāraṃ jalantaṃ tiṭṭhati. Kelāsakūṭaṃ rajatamayāṃ. Sabbāni sudassanena samānubbedhasaṅṭhānāni, tameva saraṃ paṭicchādetvā ṭhitāni. Tāni sabbāni devānubhāvena nāḅanubhāvena ca vassanti, nadiyo ca tesu sandanti. Taṃ sabbampi udakaṃ anotattameva pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbatantarena tattha obhāsaṃ karonti, ujum gacchantā na karonti, tenevassa anotattanti saṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni nimmacchakacchapāni phalikasadisanimmaludakāni nhānatitṭhāni supaṭiyattāni honti, yesu buddhapaccekaḅuddhakhīṇāsavā ca iddhimanto ca isayo nhāyanti, devayakkhādayo uyyānakīlakāṃ kīlanti.

Tassa catūsu passesu sīhamukhaṃ hatthimukhaṃ assamukhaṃ usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sīhamukhena nikkhantanadīṭre sīhā bahutarā honti. Hatthimukhādīhi hatthiassausabhā. Puratthimadisato nikkhantanadī anotattaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā itarā tisso nadiyo anupagamma pācīnahimavanteneva amanussapathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisati. Pacchimadisato ca uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tatheva padakkhiṇaṃ katvā pacchimahimavanteneva uttarahimavanteneva ca amanussapathaṃ gantvā mahāsamuddaṃ pavisanti. Dakkhiṇadisato nikkhantanadī pana taṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇena ujukaṃ pāsānapiṭṭheneva saṭṭhiyojanāni gantvā pabbataṃ paharivā vuṭṭhāya parikkhepena tigāvutappamāṇā udakadhārā ca hutvā ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gantvā tiyaggale nāma pāsāne patitā, pāsāṇo udakadhārāvegena bhinno. Tattha pañṇāsayanappamāṇā tiyaggalā nāma pokkharāṇi jātā, pokkharāṇiyā kūlaṃ bhinditvā pāsāṇaṃ pavisitvā saṭṭhiyojanāni gatā. Tato ghanapathaviṃ bhinditvā umaḅgena saṭṭhiyojanāni gantvā viṅḅhum nāma tiracchānapabbataṃ paharivā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañcadhārā hutvā pavattanti. Sā tikkhattuṃ anotattaṃ padakkhiṇaṃ katvā gataṭṭhāne āvattagaṅgāti vuccati. Ujukaṃ pāsānapiṭṭhena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne kaṇḅagaṅgāti, ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne ākāsaḅgaṅgāti, tiyaggalapāsāne pañṇāsayanokāse ṭhitā tiyaggalapokkharāṇi, kūlaṃ bhinditvā pāsāṇaṃ pavisitvā saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne bahalagaṅgāti, umaḅgena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne umaḅgagaṅgāti vuccati. Viṅḅhum nāma tiracchānapabbataṃ paharivā pañcadhārā hutvā pavattatṭhāne pana gaṅgā yamunā aciravatī sarabhū mahīti pañcadhā saṅkhaṃ gatā. Evametā pañca mahānadiyo himavantato pabhavanti. Tāsu yā ayaṃ pañcamī mahī nāma, sā idha mahāmahīti adhippetā. Tassā uttarena yā āpo, tāsāṃ avidūrattā so janapado aṅguttarāpoti veditabbo. Tasmim aṅguttarāpesu janapade.

Āpaṇaṃnāmāti tasmim kira nigame vīsati āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesuṃ. Iti so āpaṇānaṃ ussannattā āpaṇantveva saṅkhaṃ gato. Tassa ca nigamassa avidūre nadīṭre ghanacchāyo ramaṅiyo bhūmibhāgo mahāvanasaṅḅo, tasmim bhagavā viharati. Tenevettha vasanaṭṭhānaṃ na niyāmitanti veditabbaṃ. **Yenañṇataro vanasaṅḅo tenupasaṅkamāti** bhikkhusaṅghaṃ vasanaṭṭhānaṃ pesetvā ekakova upasaṅkami potaliyaṃ gahapatiṃ sandhāya. **Potaliyopi kho gahapatīti** potaliyoti evaṃnāmako gahapati. **Sampannanivāsanapāvuraṇoti** paripuṇṇanivāsanapāvuraṇo, ekaṃ dīghadasaṃ

sātakam nivattho ekam pārutoti attho. **Chattupāhanāhīti** chattam gahetvā upāhanā āruyehāti attho. **Āsanānīti** pallankapīṭhapalālapīṭhakādīni. Antamaso sākhaṅgampī hi āsananteva vuccati. **Gahapativādenāti** gahapatīti iminā vacanena. **Samudācaratīti** voharati.

Bhagavantam etadavocāti tatiyam gahapatīti vacanam adhivāsetum asakkonto bhagavantametam “tayidaṃ, bho, gotamā” tiādivacanam avoca. Tattha **nacchannanti** na anucchavikam. **Nappatirūpanti** na sārūpam. **Ākāratīdīni** sabbāneva kāraṇavevacanāni. Dīghadasavattadhāraṇa-kesamassunakhaṭṭhapanādīni hi sabbāneva gihibyañjanāni tassa gihibhāvam pākaṭam karontīti **ākārā**, gihisaṅghānena saṅghitattā **liṅgā**, gihibhāvassa sañjānananimittatāya **nimittāti** vuttā. **Yathā tam gahapatissāti** yathā gahapatissa ākāraliṅganimittā bhaveyyum, tatheva tuyham. Tena tāham evam samudācarāmīti dasseti. Atha so yena kāraṇena gahapativādam nādhivāseti, tam pakāsento “tathā hi pana me” tiādimāha.

Niyyātanti niyyātitaṃ. **Anovādī anupavādīti** “tātā, kasatha, vapatha, vaṇippatham payojethā” tiādinā hi nayena ovadanto ovādī nāma hoti. “Tumhe na kasatha, na vapatha, na vaṇippatham payojetha, katham jīvissatha, puttadāram vā bharissathā” tiādinā nayena pana upavadanto upavādī nāma hoti. Aham pana ubhayampi tam na karomi. Tenāham tattha anovādī anupavādīti dasseti. **Ghāsacchādanaparamoviharāmīti** ghāsamattañceva acchādanamattañca paramam katvā viharāmi, tato param natthi, na ca patthemīti dīpeti.

32. Giddhilo bhohātabboti gedhabhūto lobho pahātabbo. **Anindārosanti** anindābhūtam aghaṭṭanam. **Nindārosoti** nindāghaṭṭanā. **Vohārasamucchedāyāti** ettha **vohāroti** byavahāravohāropi paṇṇattipi vacanampi cetanāpi. Tattha –

“Yo hi koci manussesu, vohāram upajīvati;

Evam vāsetṭha jānāhi, vāṇijo so na brāhmaṇo” ti. (ma. ni. 2.457) –

Ayam byavahāravohāro nāma. “Sākhā samaññā paññatti vohāro” ti (dha. sa. 1313-1315) ayam paṇṇattivohāro nāma. “Tathā tathā voharati aparāmasa” ti (ma. ni. 3.332) ayam vacanavohāro nāma. “Aṭṭha ariyavohārā aṭṭha anariyavohārā” ti (a. ni. 8.67) ayam cetanāvohāro nāma, ayamidhāhippeto. Yasmā vā pabbajitakālato patṭhāya gihīti cetanā natthi, samaṇoti cetanā hoti. Gihīti vacanam natthi, samaṇoti vacanam hoti. Gihīti paṇṇatti natthi, samaṇoti paṇṇatti hoti. Gihīti byavahāro natthi, samaṇoti vā pabbajitoti vā byavahāro hoti. Tasmā sabbepete labbhanti.

33. Yesam kho aham saṃyojanānam hetu pāṇātipātīti ettha pāṇātipātova saṃyojanam. Pāṇātipātasēva hi hetu pāṇātipātapaccayā pāṇātipātī nāma hoti. Pāṇātipātānam pana bahutāya “yesam kho aha” ti vuttam. **Tesāhamsaṃyojanānantī** tesam aham pāṇātipātābandhanānam. **Pahānāya samucchedāya paṭipannoti** iminā apāṇātipātasākhātena kāyikasīlasamvarena pahānatthāya samucchedanattāya paṭipanno. **Attāpi maṃ upavadeyyāti** kunthakipillikampi nāma jīvitā avoropanakasāsane pabbajitvā pāṇātipātāmatatopi oramituṃ na sakkomi, kiṃ mayham pabbajjāyāti evam attāpi maṃ upavadeyya. **Anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti** evarūpe nāma sāsane pabbajitvā pāṇātipātāmatatopi oramituṃ na sakkoti, kiṃ etassa pabbajjāyāti evam anuvicca tulayitvā pariyogāhetvā aññepi viññū paṇḍitā garaheyyum. **Etadeva kho pana saṃyojanametam nīvaraṇanti** dasasu saṃyojanesu pañcasu ca nīvaraṇesu apariyāpannampi “aṭṭha nīvaraṇā” ti desanāvasenetam vuttam. Vaṭṭabandhanatṭhena hi hitapaticchādanatṭhena ca saṃyojanantipi nīvaraṇantipi vuttam. **Āsavāti** pāṇātipātākāraṇā eko avijjāsavo uppajjati. **Vighātapariḷāhāti** vighātā ca pariḷāhā ca. Tattha vighātaggaṇena kilesadukkhañca vipākadukkhañca gahitaṃ, pariḷāhaggaṇenapi kilesapariḷāho ca vipākapariḷāho ca gahito. Iminā upāyena sabbattha attho vedītabbo.

34-40. Ayaṃ pana vireso – **tesāhaṃ saṃyojanānaṃ pahānāyāti** imasmiṃ pade iminā dinnādānasaṅkhātena kāyikasīlasaṃvarena, saccavācāsaṅkhātena vācasikasīlasaṃvarena, apisuṇāvācāsaṅkhātena vācasikasīlasaṃvarena, agiddhilobhasaṅkhātena mānasikasīlasaṃvarena, anindārosasaṅkhātena kāyikavācasikasīlasaṃvarena , akodhupāyāsasaṅkhātena mānasikasīlasaṃvarena, anatimānasaṅkhātena mānasikasīlasaṃvarena pahānatthāya samucchedanatthāya paṭipannoti evaṃ sabbavāresu yojanā kātābbā.

Attāpi maṃ upavadeyya anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti imesu pana padesu tiṇasalākampi nāma upādāya adinnaṃ aggahaṇasāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi vīramiṭṭhaṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi oramiṭṭhaṃ na sakkoti, kiṃ imassa pabbajjāyāti evaṃ anuviccāpi maṃ viññū garaheyyuṃ? Hasāpekkhatāyapi nāma davakamyatāya vā musāvādaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā. Sabbākārena piṇḍaṃ akaraṇasāsane nāma pabbajitvā. Appamattakampi giddhilobhaṃ akaraṇasāsane nāma pabbajitvāpi. Kakacena aṅgesu okkantiyamānesupi nāma paresaṃ nindārosam akaraṇasāsane pabbajitvā. Chinnakhāṇukaṇṭakādīsipi nāma kodhupāyāsaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā. Adhimānamattampi nāma mānaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahitaṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahitaṃ na sakkoti, kiṃ imassa pabbajjāyāti evaṃ anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti evaṃ sabbavāresu yojanā kātābbā.

Āsavāti imasmiṃ pana pade adinnādānakāraṇā kāmāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavoti tayo āsavā uppajjanti, tathā musāvādakāraṇā piṇḍaṃ akaraṇā ca, giddhilobhakāraṇā diṭṭhāsavo avijjāsavo ca, nindārosakāraṇā avijjāsavova, tathā kodhupāyāsakāraṇā, atimānakāraṇā bhavāsavo avijjāsavo cāti dveva āsavā uppajjantīti evaṃ āsavuppatti veditābbā.

Imesu pana aṭṭhasupi vāresu asammohatthaṃ puna ayaṃ saṅkhepavinicchayo – purimesu tāva catūsu vīramiṭṭhaṃ na sakkomīti vattābbaṃ, pacchimesu pajahitaṃ na sakkomīti. Pāṇātipātanindārosakodhupāyāsesu ca eko avijjāsavova hoti, adinnādānamusāvādapisuṇāvācāsu kāmāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavo, giddhilobhe diṭṭhāsavo avijjāsavo, atimāne bhavāsavo avijjāsavo, apāṇātipātaṃ dinnādānaṃ kāyikaṃ sīlaṃ, amusā apisuṇaṃ vācasikaṃ, ṭhapetvā anindārosam sesāni tīṇi mānasikaṃ. Yasmā pana kāyenapi ghaṭṭeti roseti vācāyapi, tasmā anindāroso dve ṭhānāni yāti, kāyikaṃ sīlaṃ hoti vācasikaṃ. Ettāvataṃ kiṃ kathitaṃ? Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ. Pātimokkhasaṃvarasīle ṭhitassa ca bhikkhuno paṭisaṅkhāpahānavasena gihivohārasamucchedaṃ kathitoti veditābbo.

Kāmādīnavakathāvaṇṇanā

42. Vitthāradesanāyaṃ **tamaṇaṃ dakkhoti** padassa **upasumbheyyāti** iminā saddhiṃ sambandho veditābbo. Idaṃ vuttaṃ hoti, tamaṇaṃ kukkuraṃ upasumbheyya, tassa samīpe khippeyyāti attho. **Aṭṭhikaṅkalanti** uratthiṃ vā piṭṭhikaṅkaṃ vā sīsattāhi vā. Tañhi nimmaṃsattā kaṅkalanti vuccati. **Sunikkantaṃ nikkantaṃ** yathā sunikkantaṃ hoti, evaṃ nikkantaṃ nillikhitā, yadettha allīnamāsaṃ atthi, taṃ sabbāni nillikhitvā aṭṭhimattameva katanti attho. Tenevāha “nimmaṃsa”nti. Lohitaṃ pana makkhitvā tiṭṭhati, tena vuttaṃ “lohitaṃ makkhita”nti.

Bahudukkhā bahupāyāsāti diṭṭhadhammikasamparāyikehi dukkhehi bahudukkhā, upāyāsasaṃkilesehi bahupāyāsā. **Yāyaṃ upekkhā nānattā nānattasītāti** yā ayaṃ pañcakāmaguṇārammaṇavasena nānāsabhāvā, tāneva ca ārammaṇāni nissitattā “nānattasītā”ti vuccati pañcakāmaguṇūpekkhā, taṃ abhinivajjetvā. **Ekattā ekattasītāti** catutthajjhānupekkhā, sā hi divasampi ekasmiṃ ārammaṇe uppajjanato ekasabhāvā, tadeva

ekaṃ ārammaṇaṃ nissitattā ekattasitā nāma. **Yattha sabbaso lokāmisūpādānā aparisesā nirujjhantīti** yattha catutthajjhānupekkhāyaṃ yaṃ upekkhaṃ āgamma yaṃ paṭicca sabbena sabbaṃ aparisesā lokāmisasaṅkhātā pañcakāmaguṇāmisā nirujjhanti. **Pañcakāmaguṇāmisāti** ca kāmaguṇārammaṇachandarāgā, gahaṇaṭṭhena teyeva ca upādānātipi vuttā. **Tamevūpekkhaṃ bhāvetīti** taṃ lokāmisūpādānānaṃ paṭipakkhabhūtaṃ catutthajjhānupekkhameva vaḍḍheti.

43.Uddīyeyyāti uppativā gaccheyya. **Anupatītvāti** anubandhitvā. **Vitaccheyyunti** mukhatuṇḍakena ḍamsantā taccheyyūṃ. **Vissajjeyyunti** maṃsapesiṃ nakhehi kaddhitvā pāteyyūṃ.

47.Yānaṃ vā poriseyyanti purisānucchavikaṃ yānaṃ. **Pavaramaṇikuṇḍalanti** nānappakāraṃ uttamamaṇiṅca kuṇḍalaṅca. **Sāni harantīti** attano bhaṇḍakāni gaṇhanti.

48.Sampannaphalanti madhuraphalaṃ. **Upapannaphalanti** phalūpapannaṃ bahuphalaṃ.

49.Anuttaranti uttamaṃ pabhassaraṃ nirupakkilesaṃ.

50.Ārakā ahaṃ, bhanteti pathavito nabhaṃ viya samuddassa orimatīrato paraṭīraṃ viya ca suvidūravidūre ahaṃ. **Anājānīyeti** gihivohārasamucchedanassa kāraṇaṃ ajānanake. **Ājānīyabhojananti** kāraṇaṃ jānantehi bhuñjitabbaṃ bhojanaṃ. **Anājānīyabhojananti** kāraṇaṃ ajānantehi bhuñjitabbaṃ bhojanaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Potaliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Jīvakasuttavaṇṇanā

51.Evaṃme sutanti jīvakasuttaṃ. Tattha **jīvakassa komārabhaccassa ambavaneti** ettha jīvatīti **jīvako**. Kumārena bhatoti **komārabhacco**. Yathāha “kiṃ etaṃ bhaṇe kākehi samparikiṇṇanti? Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti? Jīvati devāti. Tena hi bhaṇe taṃ dārakaṃ amhākaṃ antepuraṃ netvā dhātīnaṃ detha posetunti. Tassa jīvatīti jīvakoti nāmaṃ akamsu, kumārena posāpitoti komārabhaccoti nāmaṃ akamsū”ti (mahāva. 328). Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena pana jīvakavatthu khandhake āgatameva. Vinicchayakathāpissa **samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya** vuttā.

Ayaṃ pana jīvako ekasmiṃ samaye bhagavato dosābhisannaṃ kāyaṃ virecetvā sīveyyakaṃ dussayugaṃ datvā vatthānumodanapariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya cintesi – “mayā divasassa dvattikkhattuṃ buddhupaṭṭhānaṃ gantabbaṃ, idaṅca veluvanaṃ atidūre, mayhaṃ uyyānaṃ ambavanaṃ āsannataraṃ, yaṃnūnāhamettha bhagavato vihāraṃ kāreyya”nti. So tasmīṃ ambavane rattitṭhānadivāṭṭhānaleṇakuṭīmaṇḍapādīni sampādetvā bhagavato anucchavikaṃ gandhakuṭīṃ kāretvā ambavanaṃ aṭṭhārasahatthubbedhena tambapattavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ cīvarabhattena santappetvā dakkhiṇodakaṃ pātetvā vihāraṃ niyyātesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ – “jīvakassa komārabhaccassa ambavane”ti.

Ārabhantīti ghātentī. **Uddissakatanti** uddisitvā kataṃ. **Paṭiccakammanti** attānaṃ paṭicca kataṃ. Atha vā **paṭiccakammanti** nimittakammassettaṃ adhivacanaṃ, taṃ paṭicca kammamettha atthīti maṃsaṃ “paṭiccakamma”nti vuttaṃ hoti yo evarūpaṃ maṃsaṃ paribhuñjati, sopi tassa kamma dāyādo hoti, vadhakassa viya tassāpi pāṇaghātakammaṃ hotīti tesam laddhi. **Dhammassa cānudhammaṃ byākaraṇtīti** bhagavatā vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. Ettha ca kāraṇaṃ nāma tikoṭiparisuddhammacchamaṃsaparibhogo, anukāraṇaṃ nāma mahājanassa tathā byākaraṇaṃ. Yasmā pana bhagavā uddissakataṃ na

paribhuñjati, tasmā neva taṃ kāraṇaṃ hoti, na titthiyānaṃ tathā byākaraṇaṃ anukāraṇaṃ. **Sahadhammiko vādānuvādoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā anuvādo vā viññūhi garahitabbakāraṇaṃ koci appamattakopi kiṃ na āgacchati . Idaṃ vuttaṃ hoti – “kiṃ sabbākārenapi tumhākaṃ vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ natthī”ti. **Abbhācikkhantī**ti abhibhavivā ācikkhanti.

52.Ṭhānehīti kāraṇehi. Diṭṭhādīsu **diṭṭhaṃ** nāma bhikkhūnaṃ atthāya migamacche vadhitvā gayhamānaṃ diṭṭhaṃ. **Sutaṃ** nāma bhikkhūnaṃ atthāya migamacche vadhitvā gahitanti sutaṃ. **Parisaṅkitaṃ** nāma diṭṭhapaṛisaṅkitaṃ sutapaṛisaṅkitaṃ tadubhayavimuttapaṛisaṅkitanti tividhaṃ hoti.

Tatrāyaṃ sabbasaṅgāhakavinicchayo – idha bhikkhū passanti manusse jālavāgurādihatthe gāmato vā nikkhamante araññe vā vicarante. Dutiyadivase ca nesam taṃ gāmaṃ piṇḍāya pavitṭhānaṃ samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhiharanti. Te tena diṭṭhena paṛisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya kata”nti, idaṃ **diṭṭhapaṛisaṅkitaṃ** nāma, etaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ apaṛisaṅkitaṃ, taṃ vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “nayidaṃ, bhante, bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā kata”nti vadanti, kappati.

Na heva kho bhikkhū passanti, apica suṇanti “manussā kira jālavāgurādihatthā gāmato vā nikkhamanti araññe vā vicaranti”ti. Dutiyadivase ca nesam taṃ gāmaṃ piṇḍāya pavitṭhānaṃ samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhiharanti. Te tena sutena paṛisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya kata”nti, idaṃ **sutapaṛisaṅkitaṃ** nāma, etaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ apaṛisaṅkitaṃ, taṃ vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “nayidaṃ, bhante, bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā kata”nti vadanti, kappati.

Na heva kho pana passanti na suṇanti, apica tesam gāmaṃ piṇḍāya pavitṭhānaṃ pattaṃ gahetvā samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhisāṅkharitvā abhiharanti. Te paṛisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya kata”nti, idaṃ **tadubhayavimuttapaṛisaṅkitaṃ** nāma. Etampi gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ apaṛisaṅkitaṃ, taṃ vaṭṭati . Sace pana te manussā “kasmā, bhante, na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “nayidaṃ, bhante, bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā kataṃ, pavattamaṃsaṃ vā kataṃ, kappiyameva labhitvā bhikkhūnaṃ atthāya sampādita”nti vadanti, kappati.

Matānaṃ petakiccatthāya maṅgalādīnaṃ vā atthāya katēpi eseva nayo. Yaṃ yañhi bhikkhūnaṃyeva atthāya akataṃ, yattha ca nibbematikā honti, taṃ sabbam kappati. Sace pana ekasmiṃ vihāre bhikkhū uddissa kataṃ hoti, te ca attano atthāya katabhāvaṃ na jānanti, aññe jānanti. Ye jānanti, tesam na vaṭṭati, itaresam vaṭṭati. Aññe na jānanti, teyeva jānanti, tesamyeva na vaṭṭati, aññesam vaṭṭati. Tepi “amhākaṃ atthāya kataṃ”ti jānanti aññepi “etesam atthāya kata”nti jānanti, sabbesampi taṃ na vaṭṭati. Sabbe na jānanti, sabbesam vaṭṭati. Pañcasu hi sahadhammikesu yassa kassaci vā atthāya uddissa kataṃ sabbesam na kappati.

Sace pana koci ekaṃ bhikkhuṃ uddissa paṇaṃ vadhitvā tassa pattaṃ pūretvā deti, so ce attano atthāya katabhāvaṃ jānaṃyeva gahetvā aññassa bhikkhuno deti, so tassa saddhāya paribhuñjati. Kassāpattīti? Dvinnampi anāpatti. Yañhi uddissa kataṃ, tassa abhuttatāya anāpatti, itarassa ajānanatāya. Kappiyamaṃsassa hi paṭiggahaṇe āpatti natthi. Uddissakatañca ajānitvā bhuttassa pacchā ñatvā āpattidesanākiccaṃ nāma natthi. Akappiyamaṃsaṃ pana ajānitvā bhuttena pacchā ñatvāpi āpatti desetabbā. Uddissakatañhi ñatvā bhuñjatova āpatti, akappiyamaṃsaṃ ajānitvā bhuttassāpi āpattiyeva. Tasmā āpattibhīrukena rūpaṃ sallakkhentenāpi pucchitvāva maṃsaṃ paṭiggahetabbaṃ, paribhogakāle pucchitvā paribhuñjissāmīti vā gahetvā pucchitvāva paribhuñjitabbaṃ. Kasmā? Duviññeyyattā.

Acchamaṃsañhi sūkaramaṃsasadisam hoti, dīpimaṃsādīni ca migamaṃsasadisāni, tasmā pucchitvā gahaṇameva vaṭṭatīti vadanti.

Adiṭṭhanti bhikkhūnaṃ atthāya vadhitvā gayhamānaṃ adiṭṭhaṃ. **Asutanti** bhikkhūnaṃ atthāya vadhitvā gahitanti asutaṃ. **Aparisaṅkitanti** diṭṭhaparisaṅkitādivasena aparisaṅkitaṃ. **Paribhoganti vadāmīti** imehi tīhi kāraṇehi parisuddhaṃ **tikoṭiparisuddhaṃ** nāma hoti, tassa paribhogo araṇṇe jātasūpeyyasākaparibhogasadisā hoti, tathārūpaṃ paribhuñjantassa mettāvihārisa bhikkhuno doso vā vajjaṃ vā natthi, tasmā taṃ paribhuñjitabbanti vadāmīti attho.

53. Idāni tādisassa paribhoge mettāvihārinopi anavajjataṃ dassetuṃ **idha, jīvaka, bhikkhūti**tiādīmāha. Tattha kiñcāpi aniyamētvā **bhikkhūti** vuttaṃ, atha kho attānameva sandhāya etaṃ vuttanti vedittabbaṃ. Bhagavatā hi mahāvaccagottasutte, caṅkīsutte, imasmim sutteti tīsu ṭhānesu attānaṃyeva sandhāya desanā katā. **Pañītenapiṇḍapātenāti** heṭṭhā anaṅgaṇasutte yo koci mahaggho piṇḍapāto pañītapīṇḍapātoti adhippeto, idha pana maṃsūpasecanova adhippeto. **Agathitoti** taṅhāya agathito. **Amucchitoti** taṅhāmuccanāya amucchito. **Anajjhopannoti** na adhiopanno, sabbaṃ ālumpitvā ekappahāreṇeva gilitukāmo kāko viya na hotīti attho. **Ādīnavadassāvīti** ekarattivāsena udarapaṭalaṃ pavisitvā navahi vaṇamukhehi nikkhamissatītiādīnā nayena ādīnavaṃ passanto. **Nissaraṇapaṇṇo** **paribhuñjati**ti idamatthamāhāraparibhogoti paññāya paricchinditvā paribhuñjati. **Attabyābādihāya vā ceteti**ti attadukkhāya vā citeti. **Sutametanti** sutam mayā etaṃ pubbe, etaṃ mayhaṃ savanamattamevāti dasseti. **Sace kho te, jīvaka, idaṃ sandhāya bhāsanti**, jīvaka, mahābrahmunā vikkhambhanappahānena byāpādādayo pahīnā, tena so mettāvihārī mayhaṃ samucchadappahānena, sace te idaṃ sandhāya bhāsitaṃ, evaṃ sante tava idaṃ vacanaṃ anujānāmīti attho. So sampaṭicchhi.

54. Athassa bhagavā sesabrahmavihāravasenāpi uttari desanaṃ vaḍḍhento “idha, jīvaka, bhikkhū”tiādīmāha. Taṃ uttānatthameva.

55. **Yokho jīvaka**ti ayaṃ paṭiekkko anusandhi. Imasmiñhi ṭhāne bhagavā dvāraṃ thaketi, sattānuddayaṃ dasseti. Sace hi kassaci evamassa “ekam rasapiṇḍapātaṃ datvā kappasatasahassaṃ saggasampattim paṭilabhanti, yaṃkiñci katvā paraṃ māretvāpi rasapiṇḍapātova dātabbo”ti, taṃ paṭisedhento “yo kho, jīvaka, tathāgataṃ vā”tiādīmāha.

Tattha **iminā paṭhamena ṭhānenāti** iminā āṇattimatteneva tāva paṭhamena kāraṇena. **Galappavedhakenāti** yottena gale bandhitvā kaḍḍhito galena pavedhentena. **Ārabhiyamānoti** māriyamāno. **Akappiyena āsādetīti** acchamaṃsaṃ sūkaramaṃsanti, dīpimaṃsaṃ vā migamaṃsanti khādāpetvā – “tvam kiṃ samaṇo nāma, akappiyamaṃsaṃ te khādita”nti ghatteti. Ye pana dubbhikkhādīsu vā byādhiniggahaṇatthaṃ vā “acchamaṃsaṃ nāma sūkaramaṃsasadisam, dīpimaṃsaṃ migamaṃsasadisā”nti jānantā “sūkaramaṃsaṃ idaṃ, migamaṃsaṃ ida”nti vatvā hitajjhāsayena khādāpenti, na te sandhāyetam vuttaṃ. Tesañhi bahupuññaṃyeva hoti. **Esāhaṃ, bhante, bhagavantaṃ saraṇaṃ gacchāmi dhammañca bhikkhusaṅghaṃcāti** ayaṃ āgataphalo viññātasāsano diṭṭhasacco ariyasāvako. Imaṃ pana dhammadesanaṃ ogāhanto pasādaṃ uppādetvā dhammakathāya thutiṃ karonto evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Jivakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upālisuttavaṇṇanā

56. **Evame sutanti** upālisuttaṃ. Tattha **nālandāyanti** nālandāti evaṃnāmake nagare taṃ nagaraṃ gocaragāmaṃ katvā. **Pāvārikambavaneti** dussapāvārikasetṭhino ambavane. Taṃ kira tassa uyyānaṃ ahoṣi, so bhagavato dhammadesanaṃ sutvā bhagavati pasanno

tasmim uyyāne kuṭiḷenaṃaṇḍapāḍipatiṃaṇḍitaṃ bhagavato vihāraṃ katvā niyyādesi, so vihāro jīvākambavanaṃ viya pāvārikambavananteva saṅkhaṃ gato. Tasmim pāvārikambavane viharatīti attho. **Dīghatapassīti** dīghattā evaṃladdhanāmo. **Piṇḍapātapaṭikkantoti** piṇḍapātato paṭikkanto. Sāsane viya kiṃ pana bāhirāyatane piṇḍapātoti vohāro atthīti, natthi.

Paññapetīti dasseti ṭhapeti. **Daṇḍāni paññapetīti** idaṃ nigaṇṭhasamayena pucchanto āha. **Kāyadaṇḍaṃ vacīdaṇḍaṃ manodaṇḍanti** ettha purimadaṇḍadvayaṃ te acittakaṃ payyapenti. Yathā kira vāte vāyante sākā calati, udakaṃ calati, na ca tattha cittaṃ atthi, evaṃ kāyadaṇḍopi acittakova hoti. Yathā ca vāte vāyante tālapaṇṇādīni saddaṃ karonti, udakāni saddaṃ karonti, na ca tattha cittaṃ atthi, evaṃ vacīdaṇḍopi acittakova hotīti imaṃ daṇḍadvayaṃ acittakaṃ paññapenti. Cittaṃ pana manodaṇḍanti paññapenti. Athassa bhagavā vacanaṃ patiṭṭhapetukāmo “kiṃ pana tapassī” tiādīmāha.

Tattha **kathāvattusminti** ettha kathāyeva kathāvattu. Kathāyaṃ patiṭṭhapesīti attho. Kasmā pana bhagavā evamakāsi? Passati hi bhagavā “ayaṃ imaṃ kathaṃ ādāya gantvā attano satthu mahānigaṇṭhassa āroccati, tāsā ca parisati, upāli gahapati nisinno, so imaṃ kathaṃ sutvā mama vādaṃ āropetuṃ āgamissati, tassāhaṃ dhammaṃ desessāmi, so tikkhattuṃ saraṇaṃ gamissati, athassa cattāri saccāni pakāsessāmi, so saccapakāsanāvasāne sotāpattiphale patiṭṭhahissati, paresaṃ saṅgahattameva hi mayā pāramiyo pūritā” ti. Imamatthaṃ passanto evamakāsi.

57. Kammānipaññapesīti idaṃ nigaṇṭho buddhasamayena pucchanto āha. **Kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ** ettha kāyadvāre ādānagaṇaṃamuñcanacopanapattā aṭṭhakāmāvacarakusalacetanā dvādasākusalacetanāti vīsaticetanā **kāyakammaṃ** nāma. Kāyadvāre ādānādīni apatvā vacīdvāre vacanabhedam pāpayamānā uppannā tāyeva vīsaticetanā **vacīkammaṃ** nāma. Ubhayadvāre copanaṃ appatvā manodvāre uppannā ekūnatimsakusalākusalacetanā **manokammaṃ** nāma. Apica saṅkhepatō tividhaṃ kāyaduccaritaṃ kāyakammaṃ nāma, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ vacīkammaṃ nāma, tividhaṃ manoduccaritaṃ manokammaṃ nāma. Imasmiṃca sutte kammaṃ dhuraṃ, anantarasutte “cattārimāni puṇṇa kammāni mayā sayam abhiññā sacchikatvā paviditāni” ti (ma. ni. 2.81) evamāgatepi cetanā dhuraṃ. Yattha katthaci pavattā cetanā “kaṇhaṃ kaṇhavipāka” ntiādibhedam labhati. Niddesavāre cassa “sabyābajjhaṃ kāyasaṅkhāraṃ abhisāṅkharotī” tiādīnā nayena sā vuttāva. Kāyadvāre pavattā pana idha kāyakammanti adhippetam, vacīdvāre pavattā vacīkammaṃ, manodvāre pavattā manokammaṃ. Tena vuttaṃ – “imasmiṃ sutte kammaṃ dhuraṃ, anantarasutte cetanā” ti. Kammampi hi bhagavā kammanti paññapeti yathā imasmiṃyeva sutte. Cetanampi, yathāha – “cetanāhaṃ, bhikkhave, kammaṃ vadāmi, cetayitvā kammaṃ karotī” ti (a. ni. 6.63). Kasmā pana cetanā kammanti vuttā? Cetanāmūlakattā kammaṃ.

Ettha ca akusalaṃ patvā kāyakammaṃ vacīkammaṃ mahantanti vadanto na kilamati, kusalaṃ patvā manokammaṃ. Tathā hi mātughātādīni cattāri kammāni kāyeneva upakkamitvā kāyeneva karoti, niraye kappatṭhikasaṅghabhedakammaṃ vacīdvārena karoti. Evaṃ akusalaṃ patvā kāyakammaṃ vacīkammaṃ mahantanti vadanto na kilamati nāma. Ekā pana jhānacetanā caturāsītikappasahassāni saggasampattiṃ āvahati, ekā maggacetanā sabbākusalaṃ samugghātetvā arahattaṃ gaṇhāpeti. Evaṃ kusalaṃ patvā manokammaṃ mahantanti vadanto na kilamati nāma. Imasmiṃ pana ṭhāne bhagavā akusalaṃ patvā manokammaṃ mahāsāvajjaṃ vadamāno niyatamicchādīṭṭhiṃ sandhāya vadati. Tenevāha – “nāhaṃ, bhikkhave, aññaṃ ekadhammampi samanupassāmi, yaṃ evaṃ mahāsāvajjaṃ, yathayidaṃ, bhikkhave, micchādīṭṭhi. Micchādīṭṭhiparamāni, bhikkhave, mahāsāvajjāni” ti (a. ni. 1.310).

Idāni nigaṇṭhōpi tathāgatena gatamaggam paṭipajjanto kiñci atthanipphattim apassantopi “kiṃ panāvuso, gotamā” tiādimāha.

58. Bālakiniyāti upālissa kira bālakaloṇakāragāmo nāma atthi, tato āyaṃ gahetvā manussā āgatā, so “etha bhaṇe, amhākaṃ satthāraṃ mahānigaṇṭham passissāmā” ti tāya parisāya parivuto tattha agamāsi. Tam sandhāya vuttam “bālakiniyā parisāyā” ti, bālakagāmaṃvāsiniyāti attho. **Upālipamukhāyāti** upālijetṭhakāya. Apica **bālakiniyāti** bālavatiyā bālussannāyāti attho. **Upālipamukhāyāti** upāligahapatiyeva tattha thokam sappañño, so tassā pamukho jetṭhako. Tenāpi vuttam “upālipamukhāyā” ti. **Handāti** vacasāyathe nipāto. **Chavoti** lāmako. **Oḷārikassāti** mahantassa. **Upanidhāyāti** upanikkhipivā. Idam vuttam hoti, kāyadaṇḍassa santike nikkhipivā “ayaṃ nu kho mahanto, ayaṃ mahanto” ti evam olokiyamāno chavo manodaṇḍo kiṃ sobhati, kuto sobhissati, na sobhati, upanikkhepamattampi nappahotīti dīpeti. **Sādhu sādhu, bhante, tapassīti** dīghatapassissa sādhuḥkāraṃ dento, bhanteti nāṭaputtamālapati.

60. Nakho metam, bhante, rucati, bhante, etam mayham na rucati. Māyāvīti māyākāro. **Āvaṭṭanimāyanti** āvaṭṭetvā gahaṇamāyaṃ. **Āvaṭṭetīti** āvaṭṭetvā parikkhipivā gaṇhāti. **Gaccha tvam gahapati** kasmā mahānigaṇṭho gahapatim yāvatiyaṃ pahiṇatiyeva? Dīghatapassī pana paṭibāhateva? Mahānigaṇṭhena hi bhagavatā saddhim ekam nagaram upanissāya viharantenapi na bhagavā diṭṭhapubbo. Yo hi satthuvādapatiñño hoti, so tam paṭiññaṃ appahāya buddhadassane abhabbo. Tasmā esa buddhadassanassa aladdhapubbattā dasabalassa dassanasampattiñca niyyānikakathābhāvañca ajānanto yāvatiyaṃ pahiṇateva. Dīghatapassī pana kālena kālam bhagavantaṃ upasaṅkamitvā tiṭṭhatipi nisīdatipi pañhampi pucchati, so tathāgatassa dassanasampattimpi niyyānikakathābhāvampi jānāti. Athassa etadahosi – “ayaṃ gahapati paṇḍito, samaṇassa gotamassa santike gantvā dassanepi pasīdeyya, niyyānikakatham sutvāpi pasīdeyya. Tato na puna amhākaṃ santikaṃ āgaccheyyā” ti. Tasmā yāvatiyaṃ paṭibāhateva.

Abhivādetvāti vanditvā. Tathāgatañhi disvā pasannāpi appasannāpi yebhuyyena vandantiyeva, appakā na vandanti. Kasmā? Atiucce hi kule jāto agāraṃ ajjhāvasantopi vanditabbovati. Ayaṃ pana gahapati pasannattāva vandi, dassaneyeva kira pasanno. **Āgamā nu khvidhāti** āgamā nu kho idha.

61. Sādhu sādhu, bhante, tapassīti dīghatapassissa sādhuḥkāraṃ dento, bhanteti, bhagavantaṃ ālapati. **Sacce paṭiṭṭhāyāti** thusarāsīmhi ākoṭitakhāṇuko viya acalanto vacīsacce paṭiṭṭhahitvā. **Siyānoti** bhaveyya amhākaṃ.

62. Idhāti imasmim loke. **Assāti** bhaveyya. **Sītodakapaṭikkhittoti** nigaṇṭhā sattasaññāya sītodakam paṭikkhipanti. Tam sandhāyetaṃ vuttam. **Manosattā nāma devāti** manamhi sattā laggā lagitā. **Manopaṭibaddhoti** yasmā manamhi paṭibaddho hutvā kālaṅkaroti, tasmā manosattesu devesu upapajjati dasseti. Tassa hi pittajararogo bhavissati. Tenassa uṇhodakam pivitum vā hatthapādādīdihovanatthāya vā gattaparisiñcanatthāya vā upanetaṃ na vaṭṭati, rogo balavataro hoti. Sītodakam vaṭṭati, rogam vūpasameti. Ayaṃ pana uṇhodakameva paṭisevati, tam alabhamāno odanakañjikam paṭisevati. Cittena pana sītodakam pātukāmo ca paribhuñjitukāmo ca hoti. Tenassa manodaṇḍo tattheva bhijjati. So kāyadaṇḍam vacīdaṇḍam rakkhāmīti sītodakam pātukāmo vā paribhuñjitukāmo vā sītodakameva dethāti vattum na visahati. Tassa evam rakkhitāpi kāyadaṇḍavacīdaṇḍā cutim vā paṭisandhim vā ākaḍḍhitum na sakkonti. Manodaṇḍo pana bhinnopi cutimpi paṭisandhimpī ākaḍḍhatiyeva. Iti nam bhagavā dubbalakāyadaṇḍavacīdaṇḍā chavā lāmakā, manodaṇḍova balavā mahantoti vadāpesi.

Tassapi upāsakassa etadahosi. “Mucchāvasena asaññibhūtānañhi sattāhampi assāsapassāsā nappavattanti, cittasantatipavattimatteneva pana te matāti na vuccanti. Yadā

nesaṃ cittaṃ nappavattati, tadā ‘matā ete nīharitvā te jhāpethā’ ti vattabbaṃ āpajjanti. Kāyadaṇḍo nirīho abyāpāro, tathā vacīdaṇḍo. Citteneva pana tesāṃ cutipi paṭisandhipi hoti . Itipi manodaṇḍova mahanto. Bhijjivāpi cutipaṭisandhiākaḍḍhanato eseva mahanto. Amhākaṃ pana mahānigaṇṭhassa kathā aniyyānikā’ ti sallakkhesi. Bhagavato pana vicittāni pañhapatiḥhānāni sotukāmo na tāva anujānāti.

Na kho te sandhiyatīti na kho te ghaṭiyati. **Purimena vā pacchimanti** ‘‘kāyadaṇḍo mahanto’’ ti iminā purimena vacanena idāni ‘‘manodaṇḍo mahanto’’ ti idaṃ vacanaṃ. **Pacchimena vā purimanti** tena vā pacchimena aduṃ purimavacanaṃ na ghaṭiyati.

63. Idānissa bhagavā aññānīpi kāraṇāni āharanto ‘‘taṃ kiṃ maññasī’’ tiādīmāha. Tattha **cātuyāmasaṃvarasaṃvutoti** na pāṇamatipāteti, na pāṇamatipātayati, na pāṇamatipātayato samanuñño hoti. Na adinnaṃ ādiyati, na adinnaṃ ādiyāpeti, na adinnaṃ ādiyato samanuñño hoti. Na musā bhaṇati, na musā bhaṇāpeti, na musā bhaṇato samanuñño hoti. Na bhāvitamāsīsati, na bhāvitamāsīsāpeti, na bhāvitamāsīsato samanuñño hotīti iminā catukoṭṭhāsenā saṃvarena saṃvuto. Ettha ca **bhāvitanti** pañcakāmaguṇā.

Sabbavārivāritoti vāritasabbaudako, paṭikkhittasabbasītodakoti attho. So hi sītodake sattasaññī hoti, tasmā na taṃ valaṇḍeti. Atha vā **sabbavārivāritoti** sabbena pāpavāraṇena vāritapāpo. **Sabbavāriyuttoti** sabbena pāpavāraṇena yutto. **Sabbavāridhutoti** sabbena pāpavāraṇena dhutapāpo. **Sabbavāriphuṭoti** sabbena pāpavāraṇena phuṭo. **Khuddake pāṇe saṅghātaṃ āpādetīti** khuddake pāṇe vadhaṃ āpādeti. So kira ekindriyaṃ pāṇaṃ duvīndriyaṃ pāṇanti pañṇāpeti. Sukkhadaṇḍaka-purāṇapaṇṇasakkhara-kathalānīpi pāṇoteva pañṇāpeti. Tattha khuddakaṃ udakabindu khuddako pāṇo, mahantaṃ mahantoti saññī hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Kismiṃ pañṇāpetīti** kattha katarasmiṃ koṭṭhāse pañṇāpeti. **Manodaṇḍasminti** manodaṇḍakoṭṭhāse, bhanteti. Ayaṃ pana upāsako bhaṇantova sayampi sallakkhesi – ‘‘amhākaṃ mahānigaṇṭho ‘asañcetanikaṃ kammaṃ appasāvajjaṃ, sañcetanikaṃ mahāsāvajja’ nti pañṇāpetvā cetanaṃ manodaṇḍoti pañṇāpeti, aniyyānikā etassa kathā, bhagavatova niyyānikā’’ ti.

64. Iddhāti samiddhā. **Phīṭāti** atisamiddhā sabbapāliphullā viya. **Ākiṇṇamanussāti** janasaṃkulā. **Pāṇāti** hatthiassādayo tiracchānagatā ceva itthipurisadārakādayo manussajātikā ca. **Ekaṃ maṃsakhalanti** ekaṃ maṃsarāsīṃ. **Puñjanti** tasseva vevacanaṃ. **Iddhimāti** ānubhāvasampanno. **Cetovasippattoti** citte vasībhāvappatto. **Bhasmaṃkarissāmīti** chārikaṃ karissāmi. **Kiñhi sobhati ekā chavā nāḷandāti** idampi bhaṇanto so gahapati – ‘‘kāyapayogena pañṇāsampi manussā ekaṃ nāḷandaṃ ekaṃ maṃsakhalaṃ kātuṃ na sakkonti, iddhimā pana eko ekeneva manopadosena bhasmaṃ kātuṃ samattho. Amhākaṃ mahānigaṇṭhassa kathā aniyyānikā, bhagavatova kathā niyyānikā’’ ti sallakkhesi.

65. **Araññaṃ araññabhūtanti** agāmakāṃ araññaṃ hutvā araññaṃ jātaṃ. **Isīnaṃ manopadosenāti** isīnaṃ atthāya katena manopadosena taṃ manopadosaṃ asahamānāhi devatāhi tāni raṭṭhāni vināsītāni. Lokikā pana isayo manāṃ padosetvā vināsayaṃsūti maññanti. Tasmā imasmiṃ lokavāde ṭhatvāva idaṃ vādāropanaṃ katanti veditabbaṃ.

Tattha daṇḍakīraññādīnaṃ evaṃ araññabhūtabhāvo jānitabbo – sarabhaṅgabodhisattassa tāva parisāya ativepullataṃ gatāya kisavaccho nāma tāpaso mahāsattassa antevāsī vivekavāsaṃ patthayamāno gaṇaṃ pahāya godhāvārītīrato kaliṅgaratṭhe **daṇḍakīrañño** kumbhapuraṃ nāma nagaraṃ upanissāya rājuyyāne vivekamanubrūhayamāno viharati. Tassa senāpati upaṭṭhāko hoti.

Tadā ca ekā gaṇikā rathaṃ abhiruhitvā pañcamātugāmasataparivārā nagaraṃ upasobhayamānā vicarati. Mahājano tameva olokayamāno parivāretvā vicarati, nagaravīthiyo nappahonti. Rājā vātapānaṃ vivaritvā ṭhito taṃ disvā kā esāti pucchi. Tumhākaṃ

nagarasobhinī devāti. So ussūyamāno “kiṃ etāya sobhati, nagaraṃ sayam sobhissatī”ti taṃ ṭhānantaraṃ acchindāpesi.

Sā tato paṭṭhāya kenaci saddhiṃ santhavaṃ katvā ṭhānantaraṃ pariyesamānā ekadivasam rājuyyānaṃ pavisitvā caṅkamanakoṭiyam ālambanaphalakaṃ nissāya pāsānaphalake nisinnam tāpasam disvā cintesi – “kiliṭṭho vatāyaṃ tāsaso anañjitaṃḍito, dāṭhikāhi paruḷhāhi mukhaṃ pihitaṃ, massunā uraṃ pihitaṃ, ubho kacchā paruḷhā”ti. Athassā domanassaṃ uppajji – “ahaṃ ekena kiccena vicarāmi, ayañca me kālakaññi diṭṭho, udakaṃ āharatha, akkhīni dhovissāmī”ti udakadantakaṭṭham āharāpetvā dantakaṭṭham khādītva tāpasassa sarīre piṇḍam piṇḍam kheḷam pātetvā dantakaṭṭham jaṭāmatthake khipitvā mukhaṃ vikkhāletvā udakaṃ tāpasassa matthakasmimyeva siñcitvā – “yehi me akkhīhi kālakaññi diṭṭho, tāni dhotāni kalipavāhito”ti nikkhantā.

Taṃdivasañca rājā satim paṭilabhitvā – “bho kuhiṃ nagarasobhinī”ti pucchi. Imasmimyeva nagare devāti. Pakatiṭṭhānantaraṃ tassā dethāti ṭhānantaraṃ dāpesi. Sā pubbe sukatakammaṃ nissāya laddham ṭhānantaraṃ tāpasassa sarīre kheḷapātanena laddhanti saññamakāsi.

Tato katipāhassaccayena rājā purohitassa ṭhānantaraṃ gaṇhi. So nagarasobhiniyā santikaṃ gantvā “bhagini kinti katvā ṭhānantaraṃ paṭilabhi”ti pucchi. “Kiṃ brāhmaṇa aññaṃ kātabbam atthi, rājuyyāne anañjitakālakaññi kūṭajaṭilo eko atthi, tassa sarīre kheḷam pātehi, evaṃ ṭhānantaraṃ labhissasī”ti āha. So “evaṃ karissāmi bhaginī”ti tattha gantvā tāya kathitasadisameva sabbam katvā nikkhami. Rājāpi taṃdivasameva satim paṭilabhitvā – “kuhiṃ, bho, brāhmaṇo”ti pucchi. Imasmimyeva nagare devāti. “Amhehi anupadhāretvā kataṃ, tadevassa ṭhānantaraṃ dethā”ti dāpesi. Sopi puññabalena labhitvā “tāpasassa sarīre kheḷapātanena laddham me”ti saññamakāsi.

Tato katipāhassaccayena rañño paccanto kupito. Rājā paccantaṃ vūpasameśsamīti caturāṅginīyā senāya nikkhami. Purohito gantvā rañño purato ṭhatvā “jayatu mahārājā”ti vatvā – “tumhe, mahārāja, jayathāya gacchathā”ti pucchi. Āma brāhmaṇāti. Evaṃ sante rājuyyāne anañjitakālakaññi eko kūṭajaṭilo vasati, tassa sarīre kheḷam pātethāti. Rājā tassa vacanaṃ gahetvā yathā gaṇikāya ca tena ca kataṃ, tatheva sabbam katvā orodhepi āṇāpesi – “etassa kūṭajaṭilassa sarīre kheḷam pāthēhā”ti. Tato orodhāpi orodhapālakāpi tatheva akamsu. Atha rājā uyyānadvāre rakkham ṭhapāpetvā “rañña saddhiṃ nikkhamantā sabbe tāpasassa sarīre kheḷam apātetvā nikkhamitum na labhantī”ti āṇāpesi. Atha sabbo balakāyo ca seniyo ca teneva niyāmena tāpasassa upari kheḷaṅca dantakaṭṭhāni ca mukhavikkhālita udakañca pāpayimsu, kheḷo ca dantakaṭṭhāni ca sakalasarīraṃ avattharimsu.

Senāpati sabbapacchā suṇitvā “mayham kira sathāraṃ bhavantaṃ puññakkhettaṃ saggasopānaṃ evaṃ ghaṭṭayimsū”ti usumajātahadayo mukhena assasanto vegena rājuyyānaṃ āgantvā tathā byasanapattaṃ isiṃ disvā kaccham bandhitvā dvīhi hatthehi dantakaṭṭhāni apaviyūhitvā ukkhipitvā nisīdāpetvā udakaṃ āharāpetvā nhāpetvā sabbaosadhehi ceva catujjātīgandhehi ca sarīraṃ ubbaṭṭetvā sukhumasātakena puñchitvā purato añjalim katvā ṭhito evamāha “ayuttaṃ, bhante, manussehi kataṃ, etesaṃ kiṃ bhavissatī”ti. Devatā senāpati tidhā bhinnā, ekaccā “rājānameva nāsessamā”ti vadanti, ekaccā “saddhiṃ parisāya rājāna”nti, ekaccā “rañño vijitaṃ sabbam nāsessamā”ti. Idaṃ vatvā pana tāpaso appamattakampi kopam akatvā lokassa santiupāyameva ācikkhanto āha “aparādho nāma hoti, accayaṃ pana desetum jānantassa pākatikameva hotī”ti.

Senāpati nayaṃ labhitvā rañño santikaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā āha – “tumhehi, mahārāja, nirāparādhe mahiddhike tāpase aparajjhantehi bhāriyaṃ kammaṃ kataṃ, devatā kira tidhā bhinnā evaṃ vadantī”ti sabbam ārocetvā – “khamāpite kira, mahārāja, pākatikaṃ hoti, ratṭham mā nāsetha, tāpasam khamāpethā”ti āha. Rājā attani dosaṃ kataṃ disvāpi evaṃ

vadati “na taṃ khamāpessāmi”ti. Senāpati yāvattiyam yācitvā anicchantamāha – “aham, mahārāja, tāpasassa balaṃ jānāmi, na so abhūtavādī, nāpi kupito, sattānuddayena pana evamāha khamāpetha naṃ mahārāja”ti. Na khamāpemīti. Tena hi senāpatiṭṭhānam aññassa detha, ahaṃ tumhākaṃ aññāpavattiṭṭhāne na vasissāmi. Tvam yena kāmam gaccha, aham mayham senāpatim labhissāmi. Tato senāpati tāpasassa santikaṃ āgantvā vanditvā “katham paṭipajjāmi, bhante”ti āha. Senāpati ye te vacanam suṇanti, sabbe saparikkhāre sadhane sadvipadacatuppade gahetvā sattadivasabbhantare bahi rajjasīmam gaccha, devatā ativiya kupitā dhuvam raṭṭhampi araṭṭham karissanti. Senāpati tathā akāsi.

Rājā gatamattoyeva amittamathanam katvā janapadam vūpasamtvā āgamma jayakhandhāvāraṭṭhāne nisīditvā nagaram paṭijaggāpetvā antonagaram pāvīsi. Devatā paṭhamameva udakavutthim pātayīsu. Mahājano attamano ahoṣi “kūṭajaṭilam aparaddhakālato paṭṭhāya amhākaṃ rañño vaḍḍhiyeva, amitte nimmathesi, āgatadivaseyeva devo vuttho”ti. Devatā puna sumanapupphavutthim pātayīsu, mahājano attamanataro ahoṣi. Devatā puna māsakavutthim pātayīsu. Tato kahāpaṇavutthim, tato kahāpaṇattham na nikkhameyyunti maññamānā hatthūpagapādūpagādikatabhāṇḍavutthim pātesuṃ. Mahājano sattabhūmikapāsāde ṭhitopi otarivā ābharaṇāni piḷandhanto attamano ahoṣi. “Arahatī vata kūṭajaṭilake khelaṇāpānam, tassa upari khelaṇāpātītakālato paṭṭhāya amhākaṃ rañño vaḍḍhi jātā, amittamathanam katam, āgatadivaseyeva devo vassi, tato sumanavutthi māsakavutthi kahāpaṇavutthi katabhāṇḍavutthi catasso vutthiyo jātā”ti attamanavācam nicchāretvā rañño katapāpe samanūñño jāto.

Tasmim samaye devatā ekatodhāraubhatodhārādīni nānappakārāni āvudhāni mahājanassa upari phalake maṃsam koṭṭayamānā viya pātayīsu. Tadanantaram vītaccike vītadhūme kiṃsukapupphavaṇṇe aṅgāre, tadanantaram kūṭāgārappamāne pāsāne, tadanantaram antomutthiyam asaṇṭhahanikaṃ sukhumavālikaṃ vassāpayamānā asītihatthubbedham thalam akamsu. Rañño vijitāṭṭhāne kisavacchatāpasaso senāpati māṭuposakarāmoti tayova manussabhūtā arogā ahesuṃ. Sesānam tasmim kamme asamaṅgībhūtānam tiracchānānam pānīyatthāne pānīyam nāhoṣi, tiṇāṭṭhāne tiṇam. Te yena pānīyam yena tiṇanti gacchantā appatteyeva sattame divase bahirajjasīmam pāpuṇīsu. Tenāha sarabhaṅgabodhisatto –

“Kisañhi vaccham avakiriya daṇḍakī,

Ucchinnamūlo sajano saraṭṭho;

Kukkuḷanāme nirayamhi paccati,

Tassa phulīngāni patanti kāye”ti. (jā. 2.17.70);

Evam tāva **daṇḍakīraññassa** araññabhūtabhāvo veditabbo.

Kalīngaraṭṭhe pana **nāḷikīraraññe** rajjam kārayamāne himavati pañcasatatāpasā anitthigandhā ajinajaṭavākacīradharā vanamūlaphalabhakkhā hutvā ciraṃ vītināmetvā loṇambilasevanattham manussapatham otarivā anupubbena kalīngaraṭṭhe nāḷikīrarañño nagaram sampattā. Te jaṭājinavākacīrāni saṇṭhapetvā pabbajitānurūpaṃ upasamasirim dassayamānā nagaram bhikkhāya pavisiṃsu. Manussā anuppanne buddhuppāde tāpasapabbajite disvā pasannā nisajjaṭṭhānam saṃvidhāya hatthato bhikkhābhājanam gahetvā nisīdāpetvā bhikkham sampādetvā adamsu. Tāpasā katabhattakiccā anumodanam akamsu. Manussā sutvā pasannacittā “kuhim bhadantā gacchantī”ti pucchīsu. Yathāphāsukaṭṭhānam, āvusoti. Bhante, alam aññattha gamanena, rājuyyāne vasatha, mayam bhuttapātarāsā āgantvā dhammakatham sossāmāti. Tāpasā adhivāsetvā uyyānam agamaṃsu. Nāgarā bhuttapātarāsā suddhavatthanivatthā “dhammakatham sossāmā”ti saṅghā gaṇā gaṇībhūtā uyyānābhimukhā agamaṃsu. Rājā uparipāsāde ṭhito te tathā gacchamāne disvā upaṭṭhākaṃ pucchi “kiṃ ete bhāṇe nāgarā suddhavatthā suddhuttarāsāṅgā hutvā

uyyānābhimukhā gacchanti, kimettha samajjam vā nātakam vā atthi’’ti? Natthi deva, ete tāpasānam santike dhammam sotukāmā gacchantīti. Tena hi bhaṇe ahampi gacchissāmi, mayā saddhim gacchantūti. So gantvā tesam ārocesi – ‘‘rājāpi gantukāmo, rājānam parivāretvāva gacchathā’’ti. Nāgarā pakatiyāpi attamanā tam sutvā – ‘‘amhākam rājā assaddho appasanno dussīlo, tāpasā dhammikā, te āgamma rājāpi dhammiko bhavissatī’’ti attamanatarā ahesum.

Rājā nikkhamitvā tehi parivārito uyyānam gantvā tāpasehi saddhim paṭisanthāram katvā ekamantaṃ nisīdi. Tāpasā rājānam disvā parikathāya kusalassekassa tāpasassa ‘‘rañño dhammam kathehi’’ti saññamadamsu, so tāpaso parisam oloketvā pañcasu veresu ādīnavam pañcasu ca sīlesu ānisaṃsam kathento –

‘‘Pāṇo na hantabbo, adinnam nādātabbam, kāmesumicchācāro na caritabbo, musā na bhāsītābā, majjam na pātabbam, pāṇātipāto nāma nirayasamvattaniko hoti tiracchānāyonisamvattaniko pettivisayasamvattaniko, tathā adinnādānādīni. Pāṇātipāto niraye paccitvā manussalokam āgatassa vipākāvasesena appāyukasamvattaniko hoti, adinnādānam appabhogasamvattanikam, micchācāro bahusapattasamvattaniko, musāvādo abhūtabbhakkhānasamvattaniko, majjapānam ummattakabhāvasamvattanika’’nti –

Pañcasu veresu imam ādīnavam kathesi.

Rājā pakatiyāpi assaddho appasanno dussīlo, dussīlassa ca sīlakathā nāma dukkathā, kaṇṇe sūlappavesanam viya hoti. Tasmā so cintesi – ‘‘aham ‘ete paggaṇhissāmi’’ti āgato, ime pana mayham āgatakālato paṭṭhāya maṃyeva ghaṭṭentā vijjhantā parisamajjhe kathenti, karissāmi nesam kāttābba’’nti. So dhammakathāpariyosāne ‘‘ācariyā sve mayham gehe bhikkham gaṇhathā’’ti nimantevā agamāsi. So dutiyadivase mahante mahante koḷumbe āharāpetvā gūthassa pūrāpetvā kadalipatthehi nesam mukhāni bandhāpetvā tattha tattha ṭhapāpesi, puna bahalamadhukatelanāgabalapicchillādīnam kūṭe pūretvā nisseṇimattthake ṭhapāpesi, tattheva ca mahāmalle baddhakacche hatthehi muggare gāhāpetvā ṭhapetvā āha ‘‘kūṭatāpasā ativiya maṃ viheṭṭhayiṃsu, tesam pāsādato otaraṇakāle kūṭehi picchillam sopānamattthake vissajjetvā sīse muggarehi pothetvā gale gahetvā sopāne khipathā’’ti. Sopānapādamūle pana caṇḍe kukkure bandhāpesi.

Tāpasāpi ‘‘sve rājagehe bhuñjissāmā’’ti aññamaññam ovadiṃsu – ‘‘mārisā rājageham nāma sāsaṅkam sappatibhayaṃ, pabbajitehi nāma chadvārārammaṇe saññatehi bhavitābham, diṭṭhaditṭhe ārammaṇe nimittam na gahetābham, cakkhudvāre samvaro paccupaṭṭhapetabbo’’ti.

Punadivase bhikkhācāraṇam sallakkhetvā vākacīram nivāsetvā ajinacammam ekaṃsagataṃ katvā jaṭākālāpaṃ saṅṭhapetvā bhikkhābhājanam gahetvā paṭipāṭiyā rājanivesanam abhiruḷhā. Rājā āruḷhabhāvaṃ ṇatvā gūthakoḷumbamukhato kadalipattam nīharāpesi. Duggandho tāpasānam nāsapuṭam paharivā matthaluṅgapātanākārapatto ahoṣi. Mahātāpaso rājānam olokesi. Rājā – ‘‘ettha bhonto yāvadattham bhuñjantu ceva harantu ca, tumhākametaṃ anucchavikam, hiyyo aham tumhe paggaṇhissāmīti āgato, tumhe pana maṃyeva ghaṭṭento vijjhantā parisamajjhe kathayittha, tumhākamidam anucchavikam, bhuñjathā’’ti mahātāpasassa ulūkenā gūtham upanāmesi. Mahātāpaso dhī dhīti vadanto paṭinivatti. ‘‘Ettakeneva gacchissatha tumhe’’ti sopāne kūṭehi picchillam vissajjāpetvā mallānam saññamadāsi. Mallā muggarehi sīsāni pothetvā gīvāya gahetvā sopāne khipiṃsu, ekopi sopāne paṭiṭṭhātum nāsakkhi, pavaṭṭamānā sopānapādamūlamyeva pāpuṇiṃsu. Sampatte sampatte caṇḍakukkurā paṭapaṭāti luṅcamānā khādiṃsu. Yopi nesam utṭahitvā palāyati, sopi āvāṭe patati, tatrāpi nam kukkurā anubandhitvā khādantiyeva. Iti nesam

kukkurā aṭṭhisāṅkhalikameva avasesayimsu. Evaṃ so rājā tapasampanne pañcasate tāpase ekadivaseneva jīvitā voropesi.

Athassa raṭṭhe devatā purimanayeneva puna navavutṭhiyo pātesuṃ. Tassa rajjaṃ satṭhiyojanubbedhena vālikathalena avacchādiyittha. Tenāha sarabhaṅgo bodhisatto –

“Yo saññate pabbajite avañcayi,
Dhammaṃ bhaṅante samaṇe adūsake;
Taṃ nāḷikeram sunakhā parattha,
Saṅgamma khādanti viphandamāna’nti. (jā. 2.17.71);

Evaṃ **kāliṅgāraññassa** araññabhūtabhāvo veditabbo.

Atīte pana bārānasinagare diṭṭhamaṅgalikā nāma cattālīsakoṭṭivibhavassa setṭhino ekā dhītā ahosi dassanīyā pāsādikā. Sā rūpabhogakulasampattisampannatāya bahūnaṃ patthanīyā ahosi. Yo panassā vāreyyathāya pahināti, taṃ taṃ disvānassa jātiyaṃ vā hatthapādādisu vā yattha katthaci dosaṃ āropetvā “ko esa dujjāto dussaṅghito”tiādīni vatvā – “nīharatha na”nti nīharāpetvā “evarūpampi nāma addasaṃ, udakaṃ āharatha, akkhīni dhovissāmī”ti akkhīni dhovati. Tassā diṭṭhaṃ diṭṭhaṃ vippakāraṃ pāpetvā nīharāpetīti diṭṭhamaṅgalikā tveva saṅkhā udapādi, mūlanāmaṃ antaradhāyi.

Sā ekadivasam gaṅgāya udakakīlaṃ kīlissāmīti titthaṃ sajjāpetvā pahūtaṃ khādaniyabhojanīyaṃ sakātesu pūrāpetvā bahūni gandhamālādīni ādāya paṭicchannayānaṃ āruya nātigaṇaparivutā gehamhā nikkhami. Tena ca samayena mahāpuriso caṇḍālayoniyam nibbatto bahinagare cammagehe vasati, mātāṅgotvevassa nāmaṃ ahosi. So soḷasavassuddesiko hutvā kenacideva karaṇīyena antonagaram pavisitukāmo ekaṃ nīlapilotikaṃ nivāsetvā ekaṃ hatthe bandhitvā ekena hatthena pacchimaṃ, ekena ghaṇḍam gahetvā “ussaratha ayyā, caṇḍāloha”nti jānāpanatthaṃ taṃ vādentō nīcacittaṃ paccupaṭṭhapetvā diṭṭhaditṭhe manusse namassamāno nagaram pavisitvā mahāpatham paṭipajji.

Diṭṭhamaṅgalikā ghaṇḍasaddam sutvā sāñiantarena oloketī dūratova taṃ āgacchantam disvā “kimeta”nti pucchi. Mātāṅgo ayyeti. “Kim vata, bho, akusalaṃ akaramha, kassāyaṃ nissando, vināso nu kho me paccupaṭṭhito, maṅgalakiccena nāma gacchamānā caṇḍālam addasa”nti sarīram kampetvā jigucchamānā kheḷam pātetvā dhātiyo āha – “vegena udakaṃ āharatha, caṇḍālo diṭṭho, akkhīni ceva nāma gahitamukhañca dhovissāmī”ti dhovitvā ratham nivattāpetvā sabbapaṭiyādānaṃ geham pesetvā pāsādam abhiruhi. Surāsoṇḍādayo ceva tassā upaṭṭhākamanussā ca “kuhim, bho diṭṭhamaṅgalikā, imāyapi velāya nāgacchatī”ti pucchantaṃ taṃ pavattim sutvā – “mahantaṃ vata, bho, surāmaṃsagandhamālādīsakkāram caṇḍālam nissāya anubhavitum na labhimha, gaṇhatha caṇḍāla”nti gatattṭhānaṃ gavesitvā nirāparādham mātāṅgapaṇḍitaṃ tajjivā – “are mātāṅga taṃ nissāya idañcidañca sakkāram anubhavitum na labhimhā”ti kesesu gahetvā bhūmiyaṃ pātetvā jāṇukapparapāsāñādīhi koṭṭetvā matoti saññāya pāde gahetvā kaḍḍhantā saṅkārakūṭe chaḍḍesum.

Mahāpuriso saññaṃ paṭilabhitvā hatthapāde parāmasitvā – “idaṃ dukkham kaṃ nissāya uppanna”nti cintento – “na aññaṃ kañci, diṭṭhamaṅgalikaṃ nissāya uppanna”nti ñatvā “sacāham puriso, pādesu naṃ nipātesāmī”ti cintetvā vedhamāno diṭṭhamaṅgalikāya kuladvāram gantvā – “diṭṭhamaṅgalikaṃ labhanto vutṭhahissāmi, alabhantassa ettheva maraṇa”nti gehaṅgaṇe nipajji. Tena ca samayena jambudīpe ayaṃ dhammatā hoti – yassa caṇḍālo kujjhitvā gabbhadvāre nipanno marati, ye ca tasmim gabbhe vasanti, sabbe caṇḍālā honti. Gehamajjhamhi mate sabbe gehavāsino, dvāramhi mate ubhato anantaragehavāsikā, aṅgaṇamhi mate ito satta ito sattāti cuddasagehavāsino sabbe caṇḍālā hontīti. Bodhisatto pana aṅgaṇe nipajji.

Setṭhissa ārocesuṃ – “mātaṅgo te sāmi gehaṅgaṇe patito”ti gacchatha bhaṇe, kiṃ kārāṇāti vatvā ekamāsakaṃ datvā uṭṭhāpethāti. Te gantvā “imaṃ kira māsakaṃ gahetvā uṭṭhahā”ti vadiṃsu. So – “nāhaṃ māsakathāya nipanno, diṭṭhamaṅgalikāya svāhaṃ nipanno”ti āha. Diṭṭhamaṅgalikāya ko dosoti? Kiṃ tassā dosaṃ na passatha, niraparādho ahaṃ tassā manussehi byasanaṃ pāpito, taṃ labhantova vuṭṭhahissāmi, alabhanto na vuṭṭhahissāmīti.

Te gantvā setṭhissa ārocesuṃ. Setṭhi dhītu dosaṃ ñatvā “gacchatha, ekaṃ kahāpaṇaṃ dethā”ti peseti. So “na icchāmi kahāpaṇaṃ, tameva icchāmī”ti āha. Taṃ sutvā setṭhi ca setṭhibhāriyā ca – “ekāyeva no piyadhīta, paveniyā ghaṭako añño dārakopi natthī”ti saṃvegappattā – “gacchatha tātā, koci amhākaṃ asahanako etaṃ jīvitāpi voropeyya, etasmiñhi mate sabbe mayaṃ natthā homa, ārakkhamaṃsa gaṇhathā”ti parivāretvā ārakkhaṃ saṃvidhāya yāguṃ pesayīṃsu, bhattaṃ dhaṇaṃ pesayīṃsu, evaṃ so sabbhaṃ paṭikkhipi. Evaṃ eko divaso gato; dve, tayo, cattāro, pañca divasā gatā.

Tato sattaṣaṭṭagehavāsikā uṭṭhāya – “na sakkoma mayaṃ tumhe nissāya caṇḍalā bhavituṃ, amhe mā nāsetha, tumhākaṃ dārikaṃ datvā etaṃ uṭṭhāpethā”ti āhaṃsu. Te satampi saḥassampi sataṣaḥassampi paṇiṃsu, so paṭikkhipateva. Evaṃ cha divasā gatā. Sattame divase ubhato cuddasagehavāsikā sannipatitvā – “na mayaṃ caṇḍalā bhavituṃ sakkoma, tumhākaṃ akāmakānampi mayaṃ etassa dārikaṃ dassāmā”ti āhaṃsu.

Mātāpitaro sokasallasamappitā visaññī hutvā sayane nipatiṃsu. Ubhato cuddasagehavāsīno pāsādaṃ āruya supupphitakiṃsukasākhaṃ ucchindantā viya tassā sabbābharaṇāni omuñcivā nakhehi sīmanṭaṃ katvā kese bandhitvā nīlasātaṃ nivāsāpetvā hatthe nīlapilotikakhaṇḍaṃ veṭhetvā kaṇṇesu tipupaṭṭake piḷandhāpetvā tālapaṇṇapacchim datvā pāsādato otārāpetvā dvīsu bāhāsu gahetvā – “tava sāmikaṃ gahetvā yāhī”ti mahāpurisassa adāṃsu.

Nīluppalampi atibhāroti anukkhittapubbā sukhumāladārikā “uṭṭhāhi sāmi, gacchāmā”ti āha. Bodhisatto nipannakova āha “nāhaṃ uṭṭhahāmī”ti. Atha kinti vadāmīti. “Uṭṭhehi ayya mātaṅgā”ti evaṃ maṃ vadāhīti. Sā tathā avoca. Na tuyhaṃ manussā uṭṭhānasamatthaṃ maṃ akaṃsu, bāhāya maṃ gahetvā uṭṭhāpehīti. Sā tathā akāsi. Bodhisatto uṭṭhahanto viya parivaṭṭetvā bhūmiyaṃ patitvā – “nāsitaṃ, bho, diṭṭhamaṅgalikāya paṭhamaṃ manussehi koṭṭāpetvā, idāni sayaṃ koṭṭetī”ti viravittha. Sā kiṃ karomi ayyāti? Dvīhi hatthehi gahetvā uṭṭhāpehīti. Sā tathā uṭṭhāpetvā nisīdāpetvā gacchāma sāmīti. Gacchā nāma araññe honti, mayaṃ manussā, atikoṭṭitomi tuyhaṃ manussehi, na sakkomi padasā gantuṃ, piṭṭhiyā maṃ nehīti. Sā onamitvā piṭṭhiṃ adāsi. Bodhisatto abhiruhi. Kuhiṃ nemi sāmīti? Bahinagaraṃ nehīti. Sā pācīnadvāraṃ gantvā – “idha te sāmi vasanaṭṭhāna”nti pucchi. Kataratṭhānaṃ etanti? Pācīnadvāraṃ sāmīti. Pācīnadvāre caṇḍalaputtā vasituṃ na labhantīti attano vasanaṭṭhānaṃ anācikkhitvāva sabbadvārāni āhiṇḍāpesi. Kasmā? Bhavaggaṭṭamassā mānaṃ pātesāmīti. Mahājano ukkuṭṭhimakāsi – “ṭhapetvā tumhādisaṃ añño etissā mānaṃ bhedako natthī”ti.

Sā pacchimadvāraṃ patvā “idha te sāmi vasanaṭṭhāna”nti pucchi. Kataratṭhānaṃ etanti? Pacchimadvāraṃ sāmīti. Iminā dvārena nikkhamitvā cammagehaṃ oloketi gacchāti. Sā tattha gantvā āha “idaṃ cammagehaṃ tumhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sāmī”ti? Āmāti piṭṭhito otaritvā cammagehaṃ pāvīsi.

Tattha sattaṭṭhadivase vasanto sabbaññutagavesanadhīro ettakesu divasesu na ca jātisambhedamakāsi. “Mahākulassa dhīta sace maṃ nissāya mahantaṃ yasaṃ na pāpuṇāti, na camhāhaṃ catuvīsatiyā buddhānaṃ antevāsiko. Etissā pādadhovanaudakena sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekakiccaṃ karissāmī”ti cintetvā puna cintesi – “agāramajjhevasanto na sakkhissāmi, pabbajitvā pana sakkhissāmī”ti. Cintetvā taṃ āmantesi

– “diṭṭhamaṅgalike mayaṃ pubbe ekacarā kammaṃ katvāpi akatvāpi sakkā jīvitum, idāni pana dārabharaṇaṃ paṭipannaṃ, kammaṃ akatvā na sakkā jīvitum, tvaṃ yāvāhaṃ āgacchāmi, tava mā ukkaṇṭhitthā”ti araṇṇaṃ pavisitvā susānādīsu nantakāni saṅkaḍḍhitvā nivāsanapārūpanaṃ katvā samaṇapabbajjaṃ pabbajitvā ekacaro laddhakāyaviveko kasiṇaparikkamaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca nibbattetvā “idāni sakkā diṭṭhamaṅgalikāya avassayena mayā bhavitu”nti bārāṇasiabhimukho gantvā cīvaraṃ pārūpitvā bhikkhaṃ caramāno diṭṭhamaṅgalikāya gehābhimukho agamāsi.

Sā taṃ dvāre ṭhitaṃ disvā asaṅjānantī – “aticchatha, bhante, caṇḍālānaṃ vasanaṭṭhānameta”nti āha. Bodhisatto tattheva aṭṭhāsi. Sā punappunaṃ oloketī saṅjānitvā hatthehi uraṃ paharitvā viravamānā pādamaṇḍale patitvā āha – “yadi te sāmi edisaṃ cittaṃ atthi, kasmā maṃ mahatā yasā parihāpetvā anāthaṃ akāsi”ti. Nānappakāraṃ paridevaṃ paridevitvā akkhīni puñchamānā utṭhāya bhikkhābhājanaṃ gahetvā antogehe nisīdāpetvā bhikkhaṃ adāsi. Mahāpuriso bhattakiccaṃ katvā āha – “diṭṭhamaṅgalike mā soci mā paridevi, ahaṃ tuyhaṃ pādadhovanaudakena sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekakiccaṃ kāretum samattho, tvaṃ pana ekaṃ mama vacanaṃ karohi, nagaraṃ pavisitvā ‘na mayhaṃ sāmiko caṇḍālo, mahābrahmā mayhaṃ sāmiko’ti ugghosayamānā sakalanagaraṃ carāhi”ti.

Evam vutte diṭṭhamaṅgalikā – “pakatiyāpi ahaṃ sāmi mukhadoseneva byasanaṃ pattā, na sakkhissāmevaṃ vattu”nti āha. Bodhisatto – “kiṃ pana tayā mayhaṃ agāre vasantassa alikavacanaṃ sutapubbaṃ, ahaṃ tadāpi alikaṃ na bhaṇāmi, idāni pabbajito kiṃ vakkhāmi, saccavādī puriso nāmāha”nti vatvā – “ajja pakkhassa aṭṭhamī, tvaṃ ‘ito sattāhassaccayena uposathadivase mayhaṃ sāmiko mahābrahmā candamaṇḍalaṃ bhinditvā mama santikaṃ āgamissati”ti sakalanagare ugghosehi”ti vatvā pakkāmi.

Sā saddahitvā haṭṭhatuṭṭhā sūrā hutvā sāyaṃpātaṃ nagaraṃ pavisitvā tathā ugghosesi. Manussā pāṇinā pāṇiṃ paharantā – “passatha, amhākaṃ diṭṭhamaṅgalikā caṇḍālaputtaṃ mahābrahmānaṃ karotī”ti hasantā keḷiṃ karonti. Sā punadivasepi tattheva sāyaṃpātaṃ pavisitvā – “idāni chāhaccayena, pañcāha-catūha-tīha-dvīha-ekāhaccayena mayhaṃ sāmiko mahābrahmā candamaṇḍalaṃ bhinditvā mama santikaṃ āgamissati”ti ugghosesi.

Brāhmaṇā cintayimṣu – “ayaṃ diṭṭhamaṅgalikā atisūrā hutvā katheti, kadāci evaṃ siyā, etha mayaṃ diṭṭhamaṅgalikāya vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggamā”ti cammagehassa bāhirabhāgaṃ samantā tacchāpetvā vālikaṃ okirimṣu. Sāpi uposathadivase pātova nagaraṃ pavisitvā “ajja mayhaṃ sāmiko āgamissati”ti ugghosesi. Brāhmaṇā cintayimṣu – “ayaṃ bho na dūraṃ apadissati, ajja kira mahābrahmā āgamissati, vasanaṭṭhānaṃ samvidahamā”ti cammagehaṃ samajjāpetvā haritūpalittaṃ ahatavatthehi parikkhipitvā mahārahaṃ pallaṅkaṃ attharitvā upari celavitānaṃ bandhitvā gandhamāladāmāni osārayimṣu. Tesam paṭijaggantānaṃyeva sūriyo atthaṃ gato.

Mahāpuriso cande ugghatamatte abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya kāmāvacaracittena parikkamaṃ katvā iddhicittena dvādasayojanikaṃ brahmattabhāvaṃ māpetvā vehāsaṃ abbhuggantvā candavimānassa anto pavisitvā vanantato abbhussakkamānaṃ candaṃ bhinditvā candavimānaṃ ohāya purato hutvā “mahājano maṃ passatū”ti adhiṭṭhāsi. Mahājano disvā – “saccaṃ, bho, diṭṭhamaṅgalikāya vacanaṃ, āgacchantaṃ mahābrahmānaṃ pūjessamā”ti gandhamālaṃ ādāya diṭṭhamaṅgalikāya gharaṃ parivāretvā aṭṭhāsi. Mahāpuriso matthakamatthakena sattavāre bārāṇasiṃ anuparigantvā mahājanena diṭṭhabhāvaṃ ṇatvā dvādasayojanikaṃ attabhāvaṃ vijahitvā manussappamaṇameva māpetvā mahājanassa passantasveva cammagehaṃ pāvīsi. Mahājano disvā – “otiṇṇo no mahābrahmā, sāṇiṃ āharathā”ti nivesanaṃ mahāsāṇiyā parikkhipitvā parivāretvā ṭhito.

Mahāpurisopi sirisayanamajjhe nisīdi. Diṭṭhamaṅgalikā samīpe aṭṭhāsi. Atha naṃ pucchi “utusamayo te diṭṭhamaṅgalike”ti. Āma ayyāti. Mayā dinnam puttam gaṇhāhīti aṅguṭṭhakena nābhimaṅgalaṃ phusi. Tassā parāmasaneneva gabbho patiṭṭhāsi. Mahāpuriso – “ettāvata te diṭṭhamaṅgalike pādadhovanaudakam sakalajambudīpe rājūnam abhisekodakam bhavissati, tvam tiṭṭhā”ti vatvā brahmattabhāvaṃ māpetvā passantasseva mahājanassa nikkhamitvā vehāsam abhuggantvā caṇḍamaṅgalameva pavitṭho. Sā tato paṭṭhāya brahmapajāpatī nāma jātā. Pādadhovanaudakam labhanto nāma natthi.

Brāhmaṇā – “brahmapajāpatim antonagare vasāpessāmā”ti suvaṇṇasivikāya āropetvā yāva sattamakoṭiyā aparisuddhajātikassa sivikam gahetuṃ na adaṃsu. Soḷasa jātimantabrāhmaṇā gaṇhiṃsu. Sesā gandhapupphādīhi pūjetvā nagaram pavisitvā – “na sakkā, bho, ucchiṭṭhagehe brahmapajāpatiyā vasituṃ, vatthuṃ gahetvā geham karissāma, yāva pana tam karīyati, tāva maṇḍapeva vasatū”ti maṇḍape vasāpesuṃ. Tato paṭṭhāya cakkhupathe ṭhatvā vanditukāmā kahāpaṇam datvā vandituṃ labhanti, savanūpacāre vanditukāmā satam datvā labhanti, āsanne pakatikatham savanaṭṭhāne vanditukāmā pañcasatāni datvā labhanti, pādapiṭṭhiyam sīsam ṭhapetvā vanditukāmā sahasam datvā labhanti, pādadhovanaudakam patthayamānā dasasahasāni datvā labhanti. Bahinagarato antonagare yāva maṇḍapā āgacchantiyā laddhadhanamyeva koṭisatamattam ahoṣi.

Sakalajambudīpo saṅkhubhi, tato sabbarājāno “brahmapajāpatiyā pādadhovanena abhisekam karissāmā”ti satasahasam pesetvā labhiṃsu. Maṇḍape vasantiyā eva gabbhavuṭṭhānam ahoṣi. Mahāpurisam paṭicca laddhakumāro pāsādiko ahoṣi lakkhaṇasampanno. Mahābrahmuno putto jātoti sakala jambudīpo ekakolāhalo ahoṣi. Kumārassa khīramaṇimūlam hotūti tato tato āgatadhanam koṭisahasam ahoṣi. Ettāvata nivesanampi niṭṭhitam. Kumārassa nāmakaraṇam karissāmāti nivesanam sajjetvā kumaram gandhodakena nhāpetvā alaṅkaritvā maṇḍape jātattā **maṇḍabyotveva** nāmam akaṃsu.

Kumāro sukkena samvaḍḍhamāno sippuggahaṇavayapattoti sakalajambudīpe sippajānanakā tassa santike āgantvā sippam sikkhāpentī. Kumāro medhāvī pañṇavā sutam sutam mutam āvuṇanto viya gaṇhāti, gahitagahitam suvaṇṇaghaṭe pakkhittatelaṃ viya tiṭṭhati. Yāvata vācuggatā pariyatti atthi, tena anuggahitā nāma nāhoṣi. Brāhmaṇā tam parivāretvā caranti, sopi brāhmaṇabhatto ahoṣi. Gehe asītibrahmaṇasahasāni niccabhattam bhuñjanti. Gehampissa sattadvāraakoṭṭhakam mahantam ahoṣi. Gehe maṅgaladivase jambudīpavāsīhi pesitadhanam koṭisahasamattam ahoṣi.

Bodhisatto āvajjesi – “pamatto nu kho kumāro appamatto”ti. Athassa tam pavattim ṇatvā – “brāhmaṇabhatto jāto, yattha dinnam mahapphalam hoti, tam na jānāti, gacchāmi nam damemī”ti cīvaram pārupitvā bhikkhābhājanam gahetvā – “dvāraakoṭṭhakā atisambādhā, na sakkā koṭṭhakena pavisitu”nti ākāsenāgantvā asītibrahmaṇasahasānam bhuñjanaṭṭhāne ākāsaṅgaṇe otari. Maṇḍabyakumāropi suvaṇṇakaṭacchuṃ gāhāpetvā – “idha sūpaṃ detha idha odana”nti parivisāpento bodhisattam disvā daṇḍakena ghaṭṭitaāsiviso viya kupitvā imam gāthamāha –

“Kuto nu āgacchasi dummavāsī,

Otallako paṃsupisācakova;

Saṅkāracoḷam paṭimuṅca kaṇṭhe,

Ko re tuvaṃ hosi adakkhiṇeyyo”ti. (jā. 1.15.1);

Atha naṃ mahāsatto akujjhivāva ovaḍanto āha –

“Annam tavedam pakatam yasassi,

Tam khajjare bhuñjare piyyare ca;

Jānāsi maṃ tvam paradattūpajīvim,
Uttiṭṭha piṇḍam labhatam sapāko’’ti. (jā. 1.15.2);
So nayidaṃ tumhādisānaṃ paṭiyattanti dassento āha –
‘‘Annaṃ mamedam pakatam brāhmaṇānaṃ,
Atthatthitaṃ saddahato mamedam;
Apehi etto kimidhatṭhito,
Na mādisā tuyham dadanti jammā’’ti. (jā. 1.15.3);

Atha bodhisatto ‘‘dānaṃ nāma saḡuṇassapi nigguṇassapi yassa kassaci dātabbam, yathā
hi ninnepi thalepi paṭiṭṭhāpitaṃ bījaṃ pathavīrasaṃ āporasaṅca āgamma sampajjati,
evaṃ nipphalaṃ nāma natthi, sukhette vapitabījaṃ viya ḡuṇavante mahapphalaṃ hotī’’ti
dassetuṃ imaṃ ḡāthamāha –

‘‘Thale ca ninne ca vapanti bījaṃ,
Anūpakhette phalamāsamānā;
Etāya saddhāya dadāhi dānaṃ,
Appeva ārādhaye dakkhiṇeyye’’ti. (jā. 1.15.4);

Atha kumāro kodhābhibhūto – ‘‘kenimassa muṇḍakassa paveso dinno’’ti
dvārarakkhādayo tajjetvā –

‘‘Khetṭāni mayham veditāni loke,
Yesāham bījāni paṭiṭṭhapemi;
Ye brāhmaṇā jātimantūpapannā,
Tānīdha khetṭāni supesalāni’’ti. (jā. 1.15.5) –

ḡātham vatvā ‘‘imaṃ jammaṃ veṇupadarena pothetvā ḡivāyaṃ ḡahetvā sattapi
dvāraḡoṭṭhake atikkamitvā bahi nīharathā’’ti āha. Atha naṃ mahāpuriso āha –

‘‘Giriṃ nakhena khaṇasi, ayo dantebhi khādasi;
Jātavedam padahasi, yo isiṃ paribhāsasi’’ti. (jā. 1.15.9);

Evaṅca pana vatvā – ‘‘sace myāyaṃ hatthe vā pāde vā ḡaṇhāpetvā dukkham uppādeyya,
bahuṃ apuñṇam pasaveyyā’’ti sattānuddayatāya vehāsam abbhuggantvā antaravīthiyaṃ
otari. Bhagavā sabbaññutaṃ patto tamattham pakāsento imaṃ ḡāthamāha –

‘‘Idam vatvāna mātaṅgo, isi saccaparakkamo;
Antalikkhasmiṃ pakkāmi, brāhmaṇānaṃ udikkhata’’nti. (jā. 1.15.10);

Tāvadeva nagararakkhikadevatānaṃ jeṭṭhakadevarājā maṇḍabyassa ḡivaṃ parivattesi.
Tassa mukham parivattetitvā pacchāmukham jātam, akkhīni parivattāni, mukhena kheḡam
vamati, sarīram thaddham sūle āropitaṃ viya ahosi. Asītisahassā paricārayakkhā
asītibrāhmaṇasahassāni tatheva akamsu. Vegena gantvā brahmapajāpatiyā ārocayimsu. Sā
taramānarūpā āgantvā tam vippakāram disvā ḡāthamāha –

‘‘Āvedhitam piṭṭhito uttamaṅgam,
Bāhuṃ pasāreti akammaneyyam;
Setāni akkhīni yathā matassa,

Ko me imaṃ puttamakāsi eva’nti. (jā. 1.15.11);

Athassā ārocesuṃ –

“Idhāgamā samaṇo dummavāsī,

Otallako paṃsupisācakova,

Saṅkāracoḷaṃ paṭimuṅca kaṇṭhe,

So te imaṃ puttamakāsi eva’nti. (jā. 1.15.12);

Sā sutvāva aññāsī – “mayhaṃ yasadāyako ayyo anukampāya puttassa pamattabhāvaṃ
ñatvā āgato bhavissatī”ti. Tato upaṭṭhāke pucchi –

“Katamaṃ disaṃ agamā bhūripañño,

Akkhātha me māṇavā etamatthaṃ;

Gantvāna taṃ paṭikaremu accayaṃ,

Appeva naṃ putta labhemu jīvita’nti. (jā. 1.15.13);

Te āhaṃsu –

“Vehāyasam agamā bhūripañño,

Pathaddhuno pannaraseva cando;

Apicāpi so purimadisam agacchi,

Saccappaṭiṅṅo isi sādthurūpo’nti. (jā. 1.15.14);

Mahāpurisopi antaravīthiyaṃ otiṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya – “mayhaṃ padavaḷaṅgaṃ
hatthiassādīnaṃ vasena mā antaradhāyittha, diṭṭhamaṅgalikāyeva naṃ passatu, mā aññe”ti
adhiṭṭhahitvā piṇḍāya caritvā yāpanamattaṃ missakodanaṃ gahetvā paṭikkamanasālāyaṃ
nisinno bhuñjitvā thokaṃ bhuttāvasesaṃ bhikkhābhājaneyeva ṭhapesi. Diṭṭhamaṅgalikāpi
pāsādā oruyha antaravīthiṃ paṭipajjamānā padavaḷaṅgaṃ disvā – “idaṃ mayhaṃ
yasadāyakassa ayyassa pada’nti padānusārenāgantvā vanditvā āha – “tumhākaṃ, bhante,
dāsena katāparādhaṃ mayhaṃ khamatha, na hi tumhe kodhavasikā nāma, detha me puttassa
jīvita’nti.

Evaṅca pana vatvā –

“Āvedhitam piṭṭhito uttamaṅgaṃ,

Bāhuṃ pasāreti akammaṇeyyaṃ;

Setāni akkhīni yathā matassa,

Ko me imaṃ puttamakāsi eva’nti. (jā. 1.15.15) –

Gāthaṃ abhāsī. Mahāpuriso āha – “na mayaṃ evarūpaṃ karoma, pabbajitaṃ pana hiṃsante
disvā pabbajitesu sagāravāhi bhūtayakkhadevatāhi kataṃ bhavissatī”ti.

Kevalaṃ, bhante, tumhākaṃ manopadoso mā hotu, devatāhi kataṃ hotu, sukhamāpayā,
bhante, devatā, apicāhaṃ, bhante, kathaṃ paṭipajjāmīti. Tena hi osadhaṃ te kathessāmi,
mama bhikkhābhājane bhuttāvasesaṃ bhattamatthi, tattha thokaṃ udakaṃ āsiṅcitvā thokaṃ
gahetvā tava puttassa mukhe pakkhipa, avasesaṃ udakacāṭiyaṃ āloḷetvā asītiyā
brāhmaṇasahassānaṃ mukhe pakkhipāti. Sā evaṃ karissāmīti bhattaṃ gahetvā mahāpurisaṃ
vanditvā gantvā tathā akāsī.

Mukhe pakkhittamatte jeṭṭhakadevarājā – “sāmiṃhi sayaṃ bhesajjaṃ karonte amhehi
na sakkā kiñci kātu’nti kumāraṃ vissajjesi. Sopi khiṭtvā kiñci dukkhaṃ appattapubbo viya

pakativanno ahoṣi. Atha naṃ mātā avoca – “passa tāta tava kulupakānaṃ hirottapparāhitānaṃ vippakāraṃ, samaṇā pana na evarūpā honti, samaṇe tāta bhojeyyāsī”ti. Tato sesakaṃ udakacāṭiyāṃ āluḷāpetvā brāhmaṇānaṃ mukhe pakkhipāpesi. Yakkhā tāvadeva vissajjetvā palāyimsu. Brāhmaṇā khipitvā khipitvā utṭhahitvā kiṃ amhākaṃ mukhe pakkhittanti pucchimsu. Mātaṅgaisissa ucchiṭṭhabhattanti. Te “caṇḍālassa ucchiṭṭhakaṃ khādāpitamhā, abrahmaṇā dānimhā jātā, idāni no brāhmaṇā ‘asuddhabrahmaṇā ime’ti sambhogam na dassanti”ti tato palāyitvā majjharatṭhaṃ gantvā majjharājassa nagare aggāsānikā brāhmaṇā nāma mayanti rājagehe bhuñjanti.

Tasmim samaye bodhisatto pāpaniggahaṃ karonto mānajātike nimmadayanto vicarati. Atheke “jātimantatāpaso nāma mayā sadiso natthī”ti aññesu saññampi na karoti. Bodhisatto taṃ gaṅgātīre vasamānaṃ disvā “mānaniggahamassa karissāmī”ti tattha agamāsī. Taṃ jātimantatāpaso pucchi – “kiṃ jacco bhava”nti? Caṇḍālo ahaṃ ācariyāti. Apehi caṇḍāla apehi caṇḍāla, heṭṭhāgaṅgāya vasa, mā upari gaṅgāya udakaṃ ucchiṭṭhamakāsīti.

Bodhisatto – “sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmī”ti heṭṭhāgaṅgāya vasanto “gaṅgāya udakaṃ paṭisotaṃ sandatū”ti adhiṭṭhāsī. Jātimantatāpaso pātova gaṅgaṃ oruyha udakaṃ ācamati, jaṭā dhovati. Bodhisatto dantakatṭhaṃ khādanto piṇḍaṃ piṇḍaṃ kheḷaṃ uduke pātetī. Dantakatṭhakucchiṭṭhakampi tattheva pavāheti. Yathā ce taṃ aññattha alaggitvā tāpasasveva jaṭāsu laggati, tathā adhiṭṭhāsī. Kheḷampi dantakatṭhampi tāpasassa jaṭāsuyeva paṭiṭṭhāti.

Tāpaso caṇḍālassidaṃ kammaṃ bhavissatīti vipapaṭisārī hutvā gantvā pucchi – “idaṃ, bho caṇḍāla, gaṅgāya udakaṃ tayā paṭisotaṃ gāmikata”nti? Āma ācariya. Tena hi tvam heṭṭhāgaṅgāya mā vasa, upari gaṅgāya vasāti. Sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmīti tattha vasanto iddhiṃ paṭippassambhesi, udakaṃ yathāgatikameva jātaṃ. Puna tāpaso tadeva byasanaṃ pāpuṇi. So puna gantvā bodhisattaṃ pucchi, – “bho caṇḍāla, tvamidaṃ gaṅgāya udakaṃ kālena paṭisotaṃ gāmim kālena anusotaṃ gāmim karosī”ti? Āma ācariya. Caṇḍāla, “tvam sukhavihārīnaṃ pabbajitānaṃ sukhena vasitum na desi, sattame te divase sattadhā muddhā phalatū”ti. Sādhu ācariya, ahaṃ pana sūriyassa uggantum na dassāmīti.

Atha mahāsatto cintesi – “etassa abhisāpo etasveva upari paṭissati, rakkhāmi na”nti sattānuddayatāya punadivase iddhiyā sūriyassa uggantum na adāsī. Iddhimato iddhivisayo nāma acinteyyo, tato paṭṭhāya aruṇuggaṃ na paññāyati, rattindivaparicchedo natthi, kasivaṇijjādīni kammāni payojento nāma natthi.

Manussā – “yakkhāvatto nu kho ayaṃ bhūta devatṭonāgasupaṇṇāvatto”ti upaddavappattā “kiṃ nu kho kātabba”nti cintetvā “rājakulaṃ nāma mahāpaññaṃ, lokassa hitaṃ cintetum sakkoti, tattha gacchāmā”ti rājakulaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesum. Rājā sutvā bhītopi abhītākāraṃ katvā – “mā tātā bhāyatha, imaṃ kāraṇaṃ gaṅgātīravāsī jātimantatāpaso jānissati, taṃ pucchitvā nikkāṅkhā bhavissāmā”ti katipayeheva atthacarakehi manussehi saddhiṃ tāpasam upasaṅkamitvā katapaṭisanthāro tamatthaṃ pucchi. Tāpaso āha – “āma mahārāja, eko caṇḍālo atthi, so imaṃ gaṅgāya udakaṃ kālena anusotaṃ gāmim kālena paṭisotaṃ gāmim karoti, mayā tadatthaṃ kiñci kathitaṃ atthi, taṃ pucchatha, so jānissatī”ti.

Rājā mātaṅgaisissa santikaṃ gantvā – “tumhe, bhante, aruṇassa uggantum na dethā”ti pucchi. Āma, mahārājāti. Kiṃ kāraṇā bhanteti? Jātimantatāpasakāraṇā, mahārāja, jātimantatāpasena āgantvā maṃ vanditvā khamāpitakāle dassāmi mahārājāti. Rājā gantvā “etha ācariya, tāpasam khamāpethā”ti āha. Nāhaṃ, mahārāja, caṇḍālaṃ vandāmīti. Mā ācariya, evaṃ karoṭha, janapadassa mukhaṃ passathāti. So puna paṭikkhiyeva. Rājā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā “ācariyo khamāpetum na icchitī”ti āha. Akhamāpīte ahaṃ sūriyam na muñcāmīti. Rājā “ayaṃ khamāpetum na icchati, ayaṃ akhamāpīte sūriyam na

muñcati, kiṃ amhākaṃ tena tāpasena, lokaṃ olokessāmā”ti “gacchatha, bho, tāpasasantikaṃ, taṃ hatthesu ca pādesu ca gahetvā mātaṅgaisissa pādamūle netvā nipajjāpetvā khamāpetha etassa janapadānuddayatam paṭiccā”ti āha. Te rājapurisā gantvā taṃ tathā katvā ānetvā mātaṅgaisissa pādamūle nipajjāpetvā khamāpesuṃ.

Ahaṃ nāma khamitabbaṃ khamāmi, apica kho pana etassa kathā etasseva upari patissati. Mayā sūriye vissajjite sūriyarasmi etassa matthake patissati, athassa sattadhā muddhā phalissati. Tañca kho panesa byasanaṃ mā pāpuṇātu, etha tumhe etaṃ galappamaṇe uduke otāretvā mahantaṃ mattikāpiṇḍamaṃ sīse ṭhapetha. Athāhaṃ sūriyaṃ vissajjissāmi. Sūriyarasmi mattikāpiṇḍe pativā taṃ sattadhā bhindissati. Athesa mattikāpiṇḍaṃ chaḍḍetvā nimujjivā aññaena titthena uttaratu, iti naṃ vadatha, evamaṃ sotthi bhavissatīti. Te manussa “evaṃ karissāmā”ti tathā kāresuṃ. Tassāpi tatheva sotthi jātā. So tato paṭṭhāya – “jāti nāma akāraṇaṃ, pabbajitānaṃ abbhantare guṇova kāraṇa”nti jātigottamaṇaṃ pahāya nimmado ahosi.

Iti jātimantatāpase damite mahājano bodhisattassa thāmaṃ aññāsi, mahākolāhalaṃ jātaṃ. Rājā attano nagaraṃ gamanatthāya bodhisattaṃ yāci. Mahāsatto paṭiññaṃ datvā tāni ca asītibrahmaṇasahassāni damessāmi, paṭiññaṃca mocessāmīti majjharājassa nagaraṃ agamāsi. Brāhmaṇā bodhisattaṃ disvā – bho, “ayaṃ so, bho mahācoro, āgato, idāneva sabbe ete mayhaṃ ucchitṭhakaṃ khādītva abrahmaṇā jātāti amhe pākāte karissati, evaṃ no idhāpi āvāso na bhavissati, paṭikacceva māressāmā”ti rājānaṃ puna upasaṅkamtivā āhaṃsu – “tumhe, mahārāja, etaṃ caṇḍālapabbajitaṃ mā sādhurūpoti maññittha, esa garukamantaṃ jānāti, pathaviṃ gahetvā ākāsaṃ karoti, ākāsaṃ pathaviṃ, dūraṃ gahetvā santikaṃ karoti, santikaṃ dūraṃ, gaṅgaṃ nivattetvā uddhagāminim karoti, icchanta pathaviṃ ukkhipitvā pātetuṃ maññe sakkoti. Parassa vā cittaṃ nāma sabbakālaṃ na sakkā gahetuṃ, ayaṃ idha patitṭhaṃ labhanta tumhākaṃ rajjampi nāseyya, jīvitantarāyampi vaṃsupacchedampi kareyya, amhākaṃ vacanaṃ karotha, mahārāja, ajjeva imaṃ māretuṃ vaṭṭatī”ti.

Rājāno nāma parapattiyā honti, iti so bahūnaṃ kathāvasena niṭṭhaṃ gato. Bodhisatto pana nagare piṇḍāya caritvā udakaphāsukaṭṭhāne missakodanaṃ bhuñjivā rājuyyānaṃ gantvā nirāparādhatāya nirāsaṅko maṅgalasilāpatte nisīdi. Atīte cattālīsa, anāgate cattālīsātī asītikappe anussarituṃ samatthaññaṃ anāvajjanatāya muhuttamattake kāle sati nappahoti, rājā aññaṃ ajānāpetvā sayameva gantvā nirāvajjanatāya pamādena nisinnaṃ mahāpurisaṃ asinā paharivā dve bhāge akāsi. Imassa rañño vijite aṭṭhamaṃ lohakūṭavassaṃ, navamaṃ kalalavassaṃ vassi. Iti imassāpi ratṭhe nava vuṭṭhiyo patitā. So ca rājā sapariso mahāniraye nibbatto. Tenāha saṃkiccapaṇḍito –

“Upahacca manam majjho, mātaṅgasmim yasassine;

Saparīsajjo ucchinno, majjhāraññaṃ tadā ahūti”. (jā. 2.19.96) –

Evaṃ majjhāraññaṃ araññabhūtabhāvo veditabbo. Mātaṅgassa pana isino vasena tadeva **mātaṅgāraññanti** vuttaṃ.

66. Pañhapaṭibhānānti pañhabyākaraṇāni. **Paccanīkaṃ katabbanti** paccanīkaṃ katabbaṃ. **Amaññissanti** vilomabhāgaṃ gaṇhanta viya ahosinti attho.

67. Anuvicakāranti anuvicāretvā cintetvā tulayitvā katabbaṃ karohīti vuttaṃ hoti. **Sādhu hotīti** sundaro hoti. Tumhādisasmiñhi maṃ disvā maṃ saraṇaṃ gacchante nigaṇṭhaṃ disvā nigaṇṭhaṃ saraṇaṃ gacchante – “kim ayaṃ upāli ditṭhaditṭhameva saraṇaṃ gacchatī”ti? Garahā uppajjissati, tasmā anuvicakāro tumhādisānaṃ sādhuṃ dasseti. **Paṭākaṃ parihareyyunti** te kira evarūpaṃ sāvakaṃ labhitvā – “asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā setṭhi vā amhākaṃ saraṇaṃ gato sāvako jāto”ti paṭākaṃ ukkhipitvā nagare ghesentā āhiṇḍanti. Kasmā? Evaṃ no mahantabhāvo āvi bhavissatīti ca, sace tassa “kimahaṃ etesaṃ saraṇaṃ gato”ti vipparisāro uppajjeyya, tampi so “etesaṃ me

saraṇagatabhāvaṃ bahū jānanti, dukkhaṃ idāni paṭinivattitu’’nti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca. “Tenāha paṭākamaṃ parihareyyu’’nti.

68. Opānabhūtaṃ paṭiyattaudapāno viya ṭhitam. **Kulanti** tava nivesanam. **Dātabbamaññeyyāsīti** pubbe dasapi vīsati paṭṭhi jane āgate disvā natthīti avatvā deti. Idāni mama saraṇam gatakāraṇamattenava mā imesaṃ deyyadhammaṃ, upacchindittha, sampattānañhi dātabbamevāti ovadati. **Sutametaṃ, bhanteti** kuto sutam? Nigaṇṭhānaṃ santikā, te kira kulagharesu evaṃ pakāsenti – “mayam ‘yassa kassaci sampattassa dātabba’’nti vadāma, samaṇo pana gotamo ‘mayhameva dānaṃ dātabbamaṃ...pe... na aññesaṃ sāvakaṇaṃ dinnam mahapphala’’nti vadatī’’ti. Tam sandhāya ayaṃ gahapati “sutameta’’nti āha.

69. Anupubbimkathanti dānānantaram sīlam, sīlānantaram saggam, saggānantaram magganti evaṃ anupaṭipāṭikatham. Tattha **dānakathanti** idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ, sampattīnaṃ mūlaṃ, bhogaṇaṃ paṭiṭṭhā, visamagatassa tānaṃ leṇaṃ gatiparāyaṇam, idhalokaparalokesu dānasadisō avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇam tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇam natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisam, paṭiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavisadisam, ālambanaṭṭhena ālambanarajjusadisam. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsaṇaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparitāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṃ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṃ, tesam nidhanaṭṭhena aggi, durāsadaṭṭhena āsiviso. Asantāsaṇaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena setavasabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānaṃ nāmebham mayham gatamaggo, mayheveso vaṃso, mayā dasa pāramiyo pūrentena velāmahāyañño, mahāgovindamahāyañño mahāsudassanamahāyañño, vessantaramahāyaññoti anekamahāyaññā pavattitā, sasabhūtena jalite aggikkhandhe attānaṃ niyyādentena sampattayācakaṇaṃ cittaṃ gahitam. Dānañhi loke sakkasampattiṃ deti, mārasampattiṃ deti, brahmasampattiṃ deti, cakkavattisampattiṃ deti, sāvakaṇāmaññaṃ, paccekabodhiññaṃ, abhisambodhiññaṃ detīti evamādiṃ dānaṇapaṭisaṃyuttaṃ katham.

Yasmā pana dānaṃ dadanto sīlam samādātuṃ sakkoti, tasmā tadanataram sīlakatham kathesi. **Sīlakathanti** sīlam nāmetaṃ avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇam tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇam, sīlam nāmetaṃ mama vaṃso, aham saṅkhapālanāgarājakāle, bhūridattanāgarājakāle, campeyyanāgarājakāle, sīlanāgarājakāle, māṭuposakahatthirājakāle, chaddantahatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlam paripūresim. Idhalokaparalokasampattīnañhi sīlasadisō avassayo, sīlasadisā paṭiṭṭhā, ārammaṇam tānaṃ leṇaṃ gati parāyaṇam natthi, sīlālaṅkārasadisō alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisam pupphaṃ natthi, sīlagandhasadisō gandho natthi. Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṃ sīlakusumapiḷandhanaṃ sīlagandhānulittaṃ sadevakopi loko olovento tittim na gacchatīti evamādiṃ sīlaṇapaṭisaṃyuttaṃ katham.

Idam pana sīlam nissāya ayaṃ saggo labbhātīti dassetuṃ sīlānantaram saggakatham kathesi. **Saggakathanti** ayaṃ saggo nāma ittho kanto manāpo, nīccamettha kīlā, nīccaṃ sampattiyo labbhanti, cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṃ dibbasampattiṃ anubhavanti, tāvatimsā tisso ca vassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānti evamādiṃ saggagaṇapaṭisaṃyuttaṃ katham. Saggasampattiṃ kathayantānañhi buddhānaṃ mukhaṃ nappahoti. Vuttampi cetam “anekapariyāyena kho aham, bhikkhave, saggakatham katheyya’’ntiādi (ma. ni. 3.255).

Evaṃ saggakathāya palobhetvā puna hatthim alaṅkaritvā tassa soṇḍam chindanto viya – “ayampi saggo anīcco addhuvo, na ettha chandarāgo kātabbo’’ti dassanattam – “appassādā kāmā vuttā mayā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhīyyo’’tiādinā (pāci. 417; ma. ni. 1.235) nayena kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesam kathesi. Tattha **ādīnavoti** doso. **Okāroti** avakāro lāmakabhāvo. **Samkilesoti** tehi sattānaṃ saṃsāre saṃkilissaṇam. Yathāha “kilissanti vata, bho, sattā’’ti (ma. ni. 2.351).

Evam kāmādīnavena tajjivā nekkhamme ānisamsam pakāsesi. **Kallacittanti** arogacittam. **Sāmuksāsikāti** sāmam ukksāsikā attanāyeva gahetvā uddharitvā gahitā, sayambhūñāṇena diṭṭhā, asādhāraṇā aññesanti attho. Kā panesāti, ariyasaccadesanā? Tenevāha – ‘‘dukkham samudayam nirodham magga’’nti.

Virajam vītamalanti rāgarajādīnam abhāvā virajam, rāgamalādīnam vigatattā vītamalam. **Dhammacakkhanti** upari brahmāyusutte tiṇṇam maggānam, cūlarāhulovāde āsavakkhayassetam nāmam. Idha pana sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppattiākāraddassanattam ‘‘yamkiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhamma’’nti āha. Tañhi nirodham ārammaṇam katvā kiccavasena evam sabbasaṅkhatam paṭivijjhamtam uppajjati.

Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho**. Vigatā kathamkathā assāti **vigatakathamkatho**. **Vesārajappattoti** vesārajam patto. Kattha? Satthu sāsane. Nāssa paro paccayo, na parassa saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo**.

70. Cittena sampaticchamāno **abhinanditvā**, vācāya pasamsamāno **anumoditvā**. **Āvarāmīti** thakemi pidahāmi. **Anāvaṭanti** na āvaritam vivaṭam ugghāṭitam.

71. Assosi kho **dīghatapassīti** so kira tassa gatakālato paṭṭhāya – ‘‘paṇḍito gahapati, samaṇo ca gotamo dassanasampanno niyyānikakatho, dassanepi tassa pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasīditvā saraṇam gamissati, gato nu kho saraṇam gahapati na tāva gato’’ti ohitasotova hutvā vicarati. Tasmā paṭhamameva assosi.

72. Tena hi **sammāti** balavasokena abhibhūto ‘‘ettheva tiṭṭhā’’ti vacanam sutvāpi attham asallakkhento dovārikena saddhim sallapatīyeva.

Majjhimāya dvārasālāyānti yassa gharassa satta dvārakoṭṭhakā, tassa sabbaabbhantarato vā sabbabāhirato vā paṭṭhāya catutthadvārakoṭṭhako, yassa pañca, tassa tatiyo, yassa tayo, tassa dutiyo dvārakoṭṭhako **majjhimadvārasālā** nāma. Ekadvārakoṭṭhakassa pana gharassa majjhatṭhāne maṅgalatthambham nissāya majjhimadvārasālā. Tassa pana gehassa satta dvārakoṭṭhakā, pañcātipi vuttam.

73. Aggantiādīni sabbāni aññamaññavevacanāni. **Yam sudanti** ettha yanti yam nāṭaputtam. **Sudanti** nipātamattam. **Pariggahetvāti** teneva uttarāsaṅgena udare parikkhipanto gahetvā. **Nisīdāpetīti** saṅikam ācariya, saṅikam ācariyāti mahantam telaghaṭam ṭhapento viya nisīdāpeti. **Dattosīti** kim jalosi jātoti attho. **Paṭimukkoti** sīse parikkhipitvā gahito. **Aṇḍahārakoti**ādīm dutṭhullavacanampi samānam upaṭṭhākassa aññathābhāvena uppannalavasokatāya idaṃ nāma bhaṇāmīti asallakkhetvāva bhaṇati.

74. **Bhaddikā, bhante, āvaṭṭanti** nigaṇṭho māyameva sandhāya vadati, upāsako attanā paṭividdham sotāpattimaggam. **Tena hīti** nipātamattametam, bhante, upamam te karissāmicceva attho. Kāraṇavacanam vā, yena kāraṇena tumhākam sāsanaṃ aniyānikam, mama satthu niyyānikam, tena kāraṇena upamam te karissāmīti vuttam hoti.

75. **Upavijaññāti** vijāyanakālam upagatā. **Makkaṭacchāpakanti** makkaṭapotakam. **Kiṇitvā ānehīti** mūlam datvāva āhara. Āpaṇesu hi saviññānakampi aviññānakampi makkaṭādikīlanabhaṇḍakam vikkiṇanti. Tam sandhāyetam āha. **Rajitanti** bahalabahalam pītāvālepanaraṅgajātam gahetvā rajitvā dinnam imam icchāmīti attho. **Ākoṭṭitapaccākoṭṭanti** ākoṭṭitañceva parivattetvā punappunam ākoṭṭitañca. **Ubhatobhāgavimaṭṭhanti** maṇipāsāṇena ubhosu passesu sutṭhu vimaṭṭham ghaṭṭetvā uppāditacchaviṃ.

Raṅgakkhamo hi khoti saviññānakampi aviññānakampi raṅgam pivati. Tasmā evamāha. **No ākoṭṭanakkhamoti** saviññānakassa tāva ākoṭṭanaphalake ṭhapetvā kucchiyam

ākoṭitassa kucchi bhijjati, karīsaṃ nikkhamati. Sesī ākoṭitassa sīsaṃ bhijjati, mataluṅgaṃ nikkhamati. Aviññāṇako khaṇḍakhaṇḍitaṃ gacchati. Tasmā evamāha. **No vimajjanakkhamoti** saviññāṇako maṇipāsāṇena vimaddiyamāno nillomataṃ nicchavitaṅca āpajjati, aviññāṇakopi vacuṇṇakabhāvaṃ āpajjati. Tasmā evamāha. **Raṅgakkhamo hi kho bālānanti** bālānaṃ mandabuddhīnaṃ raṅgakkhamo, rāgamattaṃ janeti, piyo hoti. Paṇḍitānaṃ pana nigaṇṭhavādo vā añño vā bhāratarāmasītāharaṇādi niraṭṭhakakathāmaggo appiyova hoti. **No anuyogakkhamo, no vimajjanakkhamoti** anuyogaṃ vā vīmaṃsaṃ vā na khamati, thuse koṭṭetvā taṇḍulapariyesanaṃ viya kadaliyaṃ sārāgavesanaṃ viya ca rittako tucchakova hoti. **Raṅgakkhamo ceva paṇḍitānanti** catusaccakathā hi paṇḍitānaṃ piyā hoti, vassasatampi suṇanto tittim na gacchati. Tasmā evamāha. Buddhavacanaṃ pana yathā yathāpi ogāhissati mahāsamuddo viya gambhīrameva hotīti “anuyogakkhamo ca vimajjanakkhamo cā”ti āha. **Suṇohiyassāhaṃ sāvako**ti tassa guṇe suṇāhīti bhagavato vaṇṇe vattum āradhho.

76. Dhīrassāti dhīraṃ vuccati paṇḍiccaṃ, yā paññā pajānanā...pe... sammāditṭhi, tena samannāgatassa dhātuāyatanapaṭiccasamuppādatṭhānāṭṭhānakusalassa paṇḍitassāhaṃ sāvako, so mayhaṃ satthāti evaṃ sabbapadesu sambandho vedītabbo. **Pabhinnakhīlassāti** bhinnapañcacetokhīlassa. Sabbaputhujjane vijjimsu vijjanti vijjissanti vāti vijayā. Ke te, maccumārakilesamāradevaputtamārāti? Te vijitā vijayā etenāti vijitavijayo. Bhagavā, tassa **vijitavijayassa**. **Anīghassāti** kilesadukkhenapi vipākadukkhenapi niddukkhasa. **Susamacittassāti** devadattadhanapālakaaṅgulimālarāhulatherādīsipi devamanussesu suṭṭhu samacittassa. **Vuddhasīlassāti** vaḍḍhitācārassa. **Sādhupaññassāti** sundarapaññassa. **Vesamantarassāti** rāgādivisaṃsaṃ taritvā vitaritvā ṭhitassa. **Vimalassāti** vīgatarāgādimalassa.

Tusitassāti tuṭṭhacittassa. **Vantalokāmisassāti** vantakāmaguṇassa. **Muditassāti** muditāvihārasena muditassa, punaruttameva vā etaṃ. Pasādavasena hi ekampi guṇaṃ punappunaṃ vadatiyeva. **Katasamañassāti** katasamaññassa, samañadhammassa matthakaṃ pattassāti attho. **Manujassāti** lokavohārasena ekassa sattassa. **Narassāti** punaruttam. Aññathā vuccamāne ekekagāthāya dasa guṇā nappahonti.

Venayikassāti sattānaṃ vināyakassa. **Ruciradhammassāti** sucidhammassa. **Pabhāsakassāti** obhāsakassa. **Vīrassāti** vīriyasampannassa. **Nisabhassāti** usabhavasabhanisabhesu sabbattha appaṭisamatṭhena nisabhassa. **Gambhīrassāti** gambhīraguṇassa, guṇehi vā gambhīrassa. **Monapattassāti** ñānapattassa. **Vedassāti** vedo vuccati ñānaṃ, tena samannāgatassa. **Dhammaṭṭhassāti** dhamme ṭhitassa. **Samvutattassāti** pihitattassa.

Nāgassāti catūhi kāraṇehi nāgassa. **Pantassenassāti** pantasenāsanassa. **Paṭimantakassāti** paṭimantanapaññāya samannāgatassa. **Monassāti** monaṃ vuccati ñānaṃ, tena samannāgatassa, dhutakilesassa vā. **Dantassāti** nibbisevanassa.

Isisattamassāti vipassīdayo cha isayo upādāya sattamassa. **Brahmapattassāti** seṭṭhapattassa. **Nhātakassāti** nhātakilesassa. **Padakassāti** akkharādīni samodhānetvā gāthāpadakaraṇakusalassa. **Viditavedassāti** viditāñānaṃ. **Purindadassāti** sabbapaṭhamam dhammadānadāyakaṃ. **Sakkassāti** samatthassa. **Pattipattassāti** ye pattabbā guṇā, te pattassa. **Veyyākaraṇassāti** vitthāretvā atthadīpakassa. Bhagavatā hi abyākatam nāma tanti padaṃ natthi sabbesaṃyeva attho kathito.

Vipassissāti vipassanakassa. **Anabhinatassāti** anatassa. **No apanatassāti** aduṭṭhassa.

Ananugatantarassāti kilese ananugatacittassa. **Asitassāti** abaddhassa.

Bhūripaññassāti bhūri vuccati pathavī, tāya pathavīsamāya paññāya vipulāya mahantāya vitthātāya samannāgatassāti attho. **Mahāpaññassāti** mahāpaññāya samannāgatassa.

Anupalittassāti taṇhādīṭṭhikilesehi alittassa. **Āhuneyyassāti** āhutim paṭiggahetum yuttassa. **Yakkhassāti** ānubhāvadassanaṭṭhena ādissamānakatṭhena vā bhagavā yakkho nāma. Tenāha “yakkhassā”ti. **Mahatoti** mahantassa. **Tassa sāvako hamasmīti** tassa evaṃvividhaguṇassa satthussa ahaṃ sāvakoti. Upāsakassa sobhāpattimaggeneva paṭisambhidā āgatā. Iti paṭisambhidāvisaye ṭhatvā padasatena dasabalassa kilesappaṇāvaṇṇaṃ kathento “kassa taṃ gahapati sāvakaṃ dhāremā”ti pañhassa atthaṃ vissajjesi.

77. Kadāsāññūḥhāti kadā sampiṇḍitā. Evaṃ kirassa ahosi – “ayaṃ idāneva samaṇassa gotamassa santikaṃ gantvā āgato, kadāneva ete vaṇṇā sampiṇḍitā”ti. Tasmā evamāha. **Vicittam mālam gantheyyāti** sayampi dakkhatāya pupphānampi nānāvaṇṇatāya ekatovaṇṇikādibhedam vicitramālam gantheyya. **Evameva kho, bhanteti** ettha nānāpupphānaṃ mahāpuppharāsi viya nānāvidhānaṃ vaṇṇānaṃ bhagavato sinerumatto vaṇṇarāsi daṭṭhabbo. Chekamālākāro viya upāli gahapati. Mālākārassa vicitramālāganthaṃ viya gahapatino tathāgatassa vicitravaṇṇaganthaṃ.

Uṇham lohitaṃ mukhato uggañchīti tassa hi bhagavato sakkāraṃ asahamānassa etadahosi – “anattiko dāni ayaṃ gahapati amhehi, sve paṭṭhāya paṇṇāsa satṭhi jane gahetvā etassa gharaṃ pavisitvā bhuñjitum na labhissāmi, bhinnā me bhattakumbhī”ti. Athassa upaṭṭhākaṃvāpariṇāmena balavasoko uppajji. Ime hi sattā attano attanova cintayanti. Tassa tasmim soke uppane abbhantaram uṇham ahosi, lohitaṃ vilīyittha, taṃ mahāvātena samuddharitaṃ kuṭe pakkhittarajanaṃ viya pattamattaṃ mukhato uggañchi. Nidhānagatalohitaṃ vamtivā pana appakā sattā jīvitum sakkonti. Nigaṇṭho tattheva jāṇunā patito, atha naṃ pāṭankiyā bahinagaraṃ nīharitvā mañcakasivikāya gahetvā pāvaṃ agamaṃsu, so na cirasseva pāvāyaṃ kalamakāsi. Imasmim pana sutte ugghāṭitaññūpuggalassa vasena dhammadesanā pariniṭṭhitāti.

Papañcasūdanīyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Upālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kukkuravatikasuttavaṇṇanā

78. Evaṃme sutanti kukkuravatikasuttaṃ. Tattha **koliyesūti** evaṃnāmake janapade. So hi ekopi kolanagare paṭiṭṭhitānaṃ koliyānaṃ rājakumārānaṃ nivāsattāhānattā evaṃ vuccati. Tasmim koliyesu janapade. **Haliddavasananti** tassa kira nigamassa māpitakāle pītakavatthanivatthā manussā nakkhattam kīḷiṃsu. Te nakkhattakīḷavasāne nigamassa nāmaṃ āropentā haliddavasananti nāmaṃ akaṃsu. Taṃ gocaragāmaṃ katvā viharatīti attho. Vihāro panettha kiñcāpi na niyāmito, tathāpi buddhānaṃ anucchavike senāsaneveva vihāsīti veditabbo. **Govatikoti** samādinnaṃgovato, sīse siṅgāni ṭhapetvā naṅgutṭhaṃ bandhitvā gāvīhi saddhim tiṇāni khādanto viya carati. **Aceloti** naggio niccelo. **Seniyoti** tassa nāmaṃ.

Kukkuravatikoti samādinnaṃkukkuravato, sabbaṃ sunakhakiriyaṃ karoti. Ubhopede sahapamsukīlikā sahāyakā. **Kukkurova palikujjitvāti** sunakho nāma sāmikassa santike nisīdanto dvīhi pādehi bhūmiyaṃ vilekhitvā kukkurakūjitaṃ kūjanto nisīdati, ayampi “kukkurakiriyaṃ karissāmi”ti bhagavatā saddhim sammoditvā dvīhi hatthehi bhūmiyaṃ vilekhitvā sīsaṃ vidhunanto ‘bhū bhū’ti katvā hatthapāde samiñjitvā sunakho viya nisīdi. **Chamānikkhittanti** bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ. **Samattaṃ samādinnaṃ** paripuṇṇaṃ katvā gahitaṃ. **Kā gatīti** kā nipphatti. **Ko abhisamparāyoti** abhisamparāyamhi kattha

nibbatti. **Alanti** tassa appiyaṃ bhavissatīti yāvattiyāṃ paṭibāhati. **Kukkuravatanti** kukkuravatasamādānaṃ.

79. Bhāvetīti vaḍḍheti. **Paripuṇṇanti** anūnaṃ. **Abbokiṇṇanti** nirantaraṃ. **Kukkurasilanti** kukkurācāraṃ. **Kukkuracittanti** “ajja paṭṭhāya kukkurehi kātappaṃ karissāmi”ti evaṃ uppannacittaṃ. **Kukkurākappanti** kukkurānaṃ gamanākāro atthi, tiṭṭhanākāro atthi, nisīdanākāro atthi, sayanākāro atthi, uccārapassāvakaṇācāro atthi, aññe kukkure disvā dante vivarivā gamanākāro atthi, ayaṃ kukkurākappo nāma, taṃ bhāvetīti attho. **Imināhaṃ silenāti**ādīsu ahaṃ iminā ācārena vā vatasamādānena vā dukkaratapacaraṇena vā methunaviratibrahmacariyena vāti attho. **Devoti** sakkasuyāmādīsu aññataro. **Devaññataroti** tesāṃ dutiyatītiyāṭṭhānādīsu aññataradevo. **Micchādīṭṭhīti** adevalokagāmimaggameva devalokagāmimaggoti gahetvā uppannatāya sā assa micchādīṭṭhīti nāma hoti. **Aññataraṃ gatiṃ vadāmīti** tassa hi nirayato vā tiracchānayanito vā aññā gati natthi, tasmā evamāha. **Sampajjamānanti** diṭṭhiyā asammissaṃ hutvā nipajjamānaṃ.

Nāhaṃ, bhante, etaṃ rodāmi, yaṃ maṃ bhagavā evamāhāti yaṃ maṃ, bhante, bhagavā evamāha, ahametaṃ bhagavato byākaraṇaṃ na rodāmi na paridevāmi, na anutthunāmīti attho. Evaṃ sakammakavasenettha attho veditabbo, na assumuñcanamattena.

“Matāṃ vā amma rodanti, yo vā jīvaṃ na dissati;

Jīvantaṃ amma passantī, kasmā maṃ amma rodasi”ti. (saṃ. ni. 1.239) –

Ayañcetha payogo. **Apica me idaṃ, bhanteti** apica kho me idaṃ, bhante, kukkuravataṃ dīgharattaṃ samādinnaṃ, tasmīṃ sampajjantepi vuddhi natthi, vipajjantepi. Iti “ettakaṃ kālaṃ mayā katakammaṃ moghaṃ jāta”nti attano vipattiṃ paccavekkhamāno rodāmi, bhanteti.

80. Govatantiādīni kukkuravatādīsu vuttanayeneva veditabbāni. **Gavākappanti** goākappaṃ. Sesāṃ kukkurākappe vuttasadisameva. Yathā pana tattha aññe kukkure disvā dante vivarivā gamanākāro, evamidha aññe gāvo disvā kaṇṇe ukkhipivā gamanākāro veditabbo. Sesāṃ tādīsimeva.

81. Cattārimānipuṇṇa kammānīti kasmā imaṃ desanaṃ ārabhi? Ayañhi desanā ekaccakammakiriyavasena āgatā, imasmiñca kammacatukka kathite imesaṃ kiriyā pākāṭā bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. Apica imaṃ kammacatukkameva desiyamānaṃ ime sañjānissanti, tato eko saraṇaṃ gamissati, eko pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissatīti ayameva etesaṃ sappāyāti ñatvāpi imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **kaṇhanti** kālakāṃ dasaakusalakammamapathakammaṃ. **Kaṇhavipākanti** apāye nibbattanato kālakavipākaṃ. **Sukkanti** paṇḍaraṃ dasakusalakammamapathakammaṃ. **Sukkavipākanti** sagge nibbattanato paṇḍaravipākaṃ. **Kaṇhasukkanti** vomissakakammaṃ. **Kaṇhasukkavipākanti** sukhadukkhavipākaṃ. Missakakammañhi katvā akusalena tiracchānayanīyaṃ maṅgalahatthiṭṭhānādīsu uppanno kusaleṇa pavatte sukhaṃ vediyati. Kusaleṇa rājakulepi nibbatta akusalena pavatte dukkhaṃ vediyati. **Akaṇhaṃ asukkanti** kammakkhayakaraṃ catumaggacetanākammaṃ adhippetāṃ. Tañhi yadī kaṇhaṃ bhavēyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Yadī sukkaṃ bhavēyya, sukkavipākaṃ dadeyya. Ubhayavipākassa pana adānato akaṇhāsukkavipākattā “akaṇhaṃ asukka”nti vuttaṃ. Ayaṃ tāva uddese attho.

Niddese pana **sabyābajjhanti** sadukkhaṃ. Kāyasaṅkhārādīsu kāyadvāre gahaṇādivasena copanappattā dvādasa akusalacetanā **sabyābajjhakāyasaṅkhāro** nāma. Vacīdvāre hanusañcapanavasena vacībhedapavattikā tāyeva dvādasa **vacīsaṅkhāro** nāma. Ubhayacopanaṃ appattā raho cintayantassa manodvāre pavattā **manosaṅkhāro** nāma. Iti tīsupi dvāresu kāyaduccarītādibhedā akusalacetanāva saṅkhārāti veditabbā. Imasmiñhi sutte

cetanā dhuraṃ, upālisutte kammaṃ. **Abhisankharitvāti** sankaddhitvā, piṇḍaṃ katvāti attho. **Sabyābajjhaṃ lokanti** sadukkhāṃ lokaṃ upapajjanti. **Sabyābajjhā phassā phusantīti** sadukkhā vipākaphassā phusanti. **Ekantadukkhanti** nīrantaradukkhāṃ. **Bhūtāti** hetvatthe nissakkavacanaṃ, bhūtakammato bhūtassa sattassa uppatti hoti. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathābhūtaṃ kammaṃ sattā karonti, tathābhūtena kammaṃ kammasabhāgavasena tesāṃ upapatti hoti. Tenevāha “yaṃ karoti tena upapajjati”ti. Ettha ca **tenāti** kammaṃ viya vuttā, upapatti ca nāma vipākena hoti. Yasmā pana vipākassa kammaṃ hetu, tasmā tena mūlahetubhūtena kammaṃ nibbattatīti ayamettha attho. **Phassā phusantīti** yena kammavipākena nibbatta, taṃkammavipākaphassā phusanti. **Kammadāyādāti** kammadāyājā kammameva nesaṃ dāyajjāṃ santakanti vadāmi.

Abyābajjhanti niddukkhāṃ . Imasmiṃ vāre kāyadvāre pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā **kāyasaṅkhāro** nāma. Tāyeva vacīdvāre pavattā **vacīsaṅkhāro** nāma. Manodvāre pavattā tāyeva aṭṭha, tisso ca hetthimajjhānacetanā **abyābajjhamanosāṅkhāro** nāma. Jhānacetanā tāva hotu, kāmāvacarā kinti abyābajjhamanosāṅkhāro nāma jātāti. Kasiṇasajjanakāle ca kasiṇāsevanakāle ca labbhanti. Kāmāvacaracetanā paṭhamajjhānacetanāya ghaṭitā, catutthajjhānacetanā tatiyājjhānacetanāya ghaṭitā. Iti tīsupi dvāresu kāyasucaritādibhedā kusalacetanāva saṅkhārāti veditabbo. Tatiyavāro ubhayamissakavasena veditabbā.

Seyyathāpi manussātiādīsu manussānaṃ tāva kālena sukhaṃ kālena dukkhāṃ pākāṭameva, devesu pana bhummadevatānaṃ, vinipātikesu vemānikapetanāṃ kālena sukhaṃ kālena dukkhāṃ hotīti veditabbāṃ. Hatthiādīsu tiracchānesupi labbhatiyeva.

Tatrāti tesu tīsu kammesu. **Tassa pahānāya yā cetanāti** tassa pahānatthāya maggacetanā. Kammaṃ patvāva maggacetanāya añño paṇḍarataro dhammo nāma natthi. Idaṃ pana kammacatukkaṃ patvā dvādasa akusalacetanā kaṇhā nāma, tebhūmakakusalacetanā sukkā nāma, maggacetanā akaṇhā asukkāti āgatā.

82. “Labheyāhaṃ, bhante”ti idaṃ so “ciraṃ vata me aniyānikapakkhe yojetvā attā kilamito, ‘sukkhānadīti nēyissāmī’ti samparivattentena viya thuse koṭṭentena viya ca na koci attho nipphādito, handāhaṃ attānaṃ yoge yojemī”ti cintetvā āha. Atha bhagavā yonena khandhake titthiyaparivāso paññatto, yaṃ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṃ tīto – “ahaṃ, bhante, itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmiṃ dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadaṃ, svāhaṃ, bhante, saṅghaṃ cattāro māse parivāsaṃ yācāmī”tiādīnā (mahāva. 86) nayena samādiyitvā parivasati, taṃ sandhāya “yo kho, seniya, aññatitthiyapubbo”tiādīmāha.

Tattha **pabbajjanti** vacanasilitthātāvaseneva vuttaṃ. Aparivasitvāyeva hi pabbajjāṃ labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmapavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbāṃ . **Āraddhacittāti** aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panesa titthiyaparivāso **samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya** pabbajjakhandhakavaṇṇanāyaṃ (mahāva. aṭṭha. 86) vuttanayeneva veditabbo . **Apica metthāti** apica me ettha. **Puggalavemattatā veditāti** puggalanānattaṃ veditaṃ. Ayaṃ puggalo parivāsāraho, ayaṃ na parivāsārahoti idaṃ mayhaṃ pākāṭanti dasseti.

Tato seniyo cintesi – “aho acchariyaṃ buddhasāsaṇaṃ, yattha evaṃ ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttaṃ chaḍḍenti”ti. Tato suṭṭhutaṃ pabbajjāya saṅgātussāho **sace, bhanteti**ādīmāha. Atha bhagavā tassa tibbacchandataṃ veditvā na seniyo parivāsaṃ arahatīti aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesi – “gaccha tvaṃ, bhikkhu, seniyaṃ nhāpetvā pabbājetvā ānehī”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā bhagavato santikaṃ ānaya. Bhagavā gaṇe nisīditvā

upasampādesi. Tena vuttam – “alattha kho acelo seniyo bhagavato santike pabbajjam alattha upasampada”nti.

Acirūpasampannoti upasampanno hutvā nacirameva. **Vūpakaṭṭhoti** vatthukāmakilesakāmehi kāyena ca cittena ca vūpakaṭṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne satim avijahanto. **Ātāpīti** kāyikacetasikaśākhātena vīriyātāpena ātāpī. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitatto vissatṭhaattabhāvo. **Yassatthāyāti** yassa atthāya. **Kulaputtāti** ācārakulaputtā. **Sammadevāti** hetunāva kāraṇeneva. **Tadanuttaranti** tam anuttaram. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyapariyosānabhūtam arahattaphalam. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhammeti** imasmimyeva attabhāve. **Sayam abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva paññāya paccakkham katvā, aparappaccayam ñatvāti attho. **Upasampajja vihāsīti** pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi. Evaṃ viharantova **khīṇā jāti...pe... abbhāññāsi**.

Evaṃassa paccavekkhaṇabhūmiṃ dassetvā arahattanikūṭeneva desanam niṭṭhāpetum “aññataro kho panāyasmā seniyo arahatam ahoṣī”ti vuttam. Tattha **aññataroti** eko. **Arahatanti** arahantānam, bhagavato sāvakanānam arahantānam abbhantaro ahoṣīti ayamevattha adhippāyo. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Kukkuravatikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā

83. Evaṃme sutanti abhayasuttam. Tattha **abhayoti** tassa nāmam. **Rājakumāroti** bimbisārassa orasaputto. **Vādam āropehīti** dosam āropehi. **Nerayikoti** niraye nibbattako. **Kappaṭṭhoti** kappaṭṭhitiko. **Atekicchoti** buddhasahassenāpi tikicchitum na sakkā. **Uggilitunti** dve ante mocetvā kathetum asakkonto uggilitum bahi nīharitum na sakkhiti. **Ogilitunti** pucchāya dosam datvā hāretum asakkonto ogilitum anto pavesetum na sakkhiti.

Evaṃ, bhanteti nigaṇṭho kira cintesi – “samaṇo gotamo mayham sāvake bhinditvā gaṇhāti, handāham ekaṃ pañham abhisankharomi, yaṃ puṭṭho samaṇo gotamo ukkuṭiko hutvā nisinno uṭṭhātum na sakkhissatī”ti. So abhayassa gehā nīhaṭabhatto siniddhabhojanam bhuñjanto bahū pañhe abhisankharitvā – “ettha samaṇo gotamo imam nāma dosam dassessati, ettha imam nāmā”ti sabbe pahāya cātumāsamatthake imam pañham addasa. Athassa etadahosi – “imassa pañhassa pucchāya vā vissajjane vā na sakkā doso dātum, ovaṭṭikasāro ayam, ko nu kho imam gahetvā samaṇassa gotamassa vādam āropessatī”ti. Tato “abhayo rājakumāro paṇḍito, so sakkhissatīti tam uggaṇhāpemi”ti niṭṭham gantvā uggaṇhāpesi. So vādajjhāsayatāya tassa vacanam sampaticchanto “evaṃ, bhante,”ti āha.

84. Akālokho ajjāti ayam pañho catūhi māsehi abhisankhato, tattha idaṃ gahetvā idaṃ vissajjyamāne divasabhāgo nappahossatīti maññanto evam cintesi. **So dānīti** sve dāni. **Attacattutthoti** kasmā bahūhi saddhim na nimantesi? Evaṃ kirassa ahoṣi – “bahūsu nisennesu thokam datvā vadantassa aññam suttam aññam kāraṇam aññam tathārūpam vatthum āharitvā dassessati, evam sante kalaho vā kolāhalameva vā bhavissati. Athāpi ekakamyeva nimantessāmi, evampi me garahā uppajjissati ‘yāvamaccharī vāyam abhayo, bhagavantam divase divase bhikkhūnam satenāpi sahassenāpi saddhim carantam disvāpi ekakamyeva nimantesi”ti. “Evaṃ pana doso na bhavissatī”ti aparehi tīhi saddhim attacattuttham nimantesi.

85. Na khvettha, rājakumāra, ekamsenāti na kho, rājakumāra, ettha pañhe ekamsena vissajjanam hoti. Evarūpañhi vācam tathāgato bhāseyyāpi na bhāseyyāpi. Bhāsitapaccayena attham passanto bhāseyya, apassanto na bhāseyyāti attho. Iti bhagavā mahānigaṇṭhena catūhi

māsehi abhisankhataṃ pañhaṃ asanipātena pabbatakūṭaṃ viya ekavacaneneva saṃcuñnesi. **Anassuṃ nigaṇṭhāti** natṭhā nigaṇṭhā.

86. Añke nisinno hotīti ūrusu nisinno hoti. Lesavādino hi vādaṃ paṭṭhapentā kiñcideva phalaṃ vā pupphaṃ vā potthakaṃ vā gahetvā nisīdanti. Te attano jaye sati paraṃ ajjhottharanti, parassa jaye sati phalaṃ khādantā viya pupphaṃ ghāyantā viya potthakaṃ vācentā viya vikkhepaṃ dassenti. Ayaṃ pana cintesi – “sammāsambuddho esa osatasāṅgāmo paravādamaddano. Sace me jayo bhavissati, iccetaṃ kusalaṃ. No ce bhavissati, dāraṃ vijjhivā rodāpessāmi. Tato passatha, bho, ayaṃ dāraṃ rodati, utṭhahatha tāva, pacchāpi jānissāmā”ti tasmā dāraṃ gahetvā nisīdi. Bhagavā pana rājakumārato sahasagūṇenapi satahasagūṇenapi vādīvarataro, “imamevassa dāraṃ upamaṃ katvā vādaṃ bhindissāmī”ti cintetvā “taṃ kiṃ maññasi rājakumārā”tiādimāha.

Tattha **mukhe āhareyyāti** mukhe ṭhapeyya. **Āhareyyassāhanti** apaneyyaṃ assa ahaṃ. **Ādikenevāti** paṭhamapayogeneva. **Abhūtanti** abhūtatthaṃ. **Atacchanti** na tacchaṃ. **Anatthasamhitanti** na atthasamhitaṃ na vaḍḍhinissitaṃ. **Appiyā amanāpāti** neva piyā na manāpā. Iminā nayeneva sabbattha attho daṭṭhabbo.

Tattha appiyapakke **paṭhamavācā** acoraṃyeva coroti, adāsaṃyeva dāsoti, aduppayuttaṃyeva duppayuttoti pavattā. Na taṃ tathāgato bhāsati. **Dutiyavācā** coraṃyeva coro ayantiādivasena pavattā. Tampi tathāgato na bhāsati. **Tatīyavācā** “idāni akatapuññatāya duggato dubbaṇṇo appesakkho, idha ṭhatvāpi puna puññaṃ na karosi, dutiyacittavāre kathaṃ catūhi apāyehi na muccissasi”ti evaṃ mahājanassa atthapurekkhārena dhammapurekkhārena anusāsanīpurekkhārena ca vattabbavācā. **Tatra kālaññū tathāgatoti** tasmim tatiyabyākaraṇe tassā vācāya byākaraṇatthāya tathāgato kālaññū hoti, mahājanassa ādānakālaṃ gahaṇakālaṃ jānitvā byākarotīti attho.

Piyapakke paṭhamavācā atṭhāniyakathā nāma. Sā evaṃ veditabbā – evaṃ kira gāmaṃvāsimahallakaṃ nagaraṃ āgantvā pānāgāre pivantaṃ vañcetukāmā sambahulā dhuttā pītattṭhāne ṭhatvā tena saddhiṃ suraṃ pivantā “imassa nivāsanapāvuraṇampi hatthe bhaṇḍakampi sabbhaṃ gaṇhissāmā”ti cintetvā katikaṃ akaṃsu – “ekekaṃ attapaccakkhakaṃ kathaṃ kathaṃ, yo ‘abhūta’nti kathesi, kathitaṃ vā na saddahati, taṃ dāsaṃ katvā gaṇhissāmā”ti. Tampi mahallakaṃ pucchimsu “tumhākampi tāta ruccatī”ti. Evaṃ hotu tātāti.

Eko dhutto āha – mayhaṃ, bho mātu, mayi kucchigate kapiṭṭhaphaladohalo aho. Sā aññaṃ kapiṭṭhahārakaṃ alabbhamānā maṃyeva pesesi. Ahaṃ gantvā rukkhāṃ abhiruhitaṃ asakkonto attanāva attānaṃ pāde gahetvā muggaraṃ viya rukkhassa upari khipim; aha sākhatō sākhaṃ vicaranta phalāni gahetvā otaritaṃ asakkonto gharaṃ gantvā nissenim āharitvā oruyha mātu santikaṃ gantvā phalāni mātuyā adāsim; tāni pana mahantāni honti cāṭṭipamāṇāni. Tato me mātārā ekāsane nisinnāya samasatṭhiphalāni khādītāni. Mayā ekucchaṅgena ānītapalesu sesakāni kulasantake gāme khuddakamahallakānaṃ ahesuṃ. Amhākaṃ gharaṃ soḷasahatthaṃ, sesaparikkhārabhaṇḍakaṃ apanetvā kapiṭṭhaphaleheva yāva chadanaṃ pūritaṃ. Tato atirekāni gahetvā gehadvāre rāsim akaṃsu. So asītiatthubbedho pabbato viya aho. Kiṃ īdisaṃ, bho sakkā, saddahituntī?

Gāmikamahallako tuṇhī nisīditvā sabbesaṃ kathāpariyosāne pucchito āha – “evaṃ bhavissati tātā, mahantaṃ ratthaṃ, ratthamahantatāya sakkā saddahitu”nti. Yathā ca tena, evaṃ sesehipi tathārūpāsu nikkāraṇakathāsu kathitāsu āha – mayhampi tātā suṇātha, na tumhākaṃyeva kulāni, amhākampi kulaṃ mahākulaṃ, amhākaṃ pana avasesakhettehī kappāsakhettaṃ mahantataraṃ. Tassa anekakarīsasatassa kappāsakhettaṃ majjhe eko kappāsaruṃkko mahā asītiatthubbedho aho. Tassa pañca sākḥā, tāsu avasesasākḥā phalaṃ na gaṇhimsu, pācīnasākḥāya ekameva mahācāṭimattaṃ phalaṃ aho. Tassa cha aṃsiyo,

chasu amsīsu cha kappāsapiṇḍiyo pupphitā. Ahaṃ massuṃ kāretvā nhātavilitto khettaṃ gantvā tā kappāsapiṇḍiyo pupphitā disvā ʘhitakova hatthaṃ pasāretvā gaṇhiṃ. Tā kappāsapiṇḍiyo thāmasampannā cha dāsā ahesuṃ. Te sabbe maṃ ekakaṃ ohāya palātā. Ettake addhāne te na passāmi, ajja ditṭhā, tumhe te cha janā. Tvaṃ nando nāma, tvaṃ punṇo nāma, tvaṃ vaḍḍhamāno nāma, tvaṃ citto nāma tvaṃ maṅgalo nāma, tvaṃ poṭṭhiyo nāmāti vatvā utṭhāya nisinnakeyeva cūlāsu gahetvā aṭṭhāsi. Te “na mayam dāsā” tipī vattuṃ nāsakkhimsu. Atha ne kaḍḍhanto vinicchayaṃ netvā lakkhaṇaṃ āropetvā yāvajīvaṃ dāse katvā paribhuñji. Evarūpiṃ kathaṃ tathāgato na bhāsati.

Dutiyavācā āmisahetucāṭukamyatādivasena nānappakārā paresaṃ thomanavācā ceva, corakathaṃ rājakathanti ādinayappavattā tiracchānakathā ca. Tampi tathāgato na bhāsati. **Tatīyavācā** ariyasaccasannissitakathā, yaṃ vassasatampi suṇantā paṇḍitā neva tittim gacchanti. Iti tathāgato neva sabbampi appiyavācaṃ bhāsati na piyavācaṃ. Tatīyaṃ tatīyameva pana bhāsītabbakālaṃ anatikkamitvā bhāsati. Tattha tatīyaṃ appiyavācaṃ sandhāya heṭṭhā daharakumāraupama āgatāti veditabbaṃ.

87. Udāhu ʘhānasovetanti udāhu ʘhānuppattikañāṇena taṅkhaṇaṃyeva taṃ tathāgatassa upaṭṭhātīti pucchati. **Saññātoti** ñāto paññāto pākaṭo. **Dhammadhātūti** dhammasabhāvo. Sabbaññutaññāṇassetam adhivacanaṃ . Taṃ bhagavatā suppaṭividdhaṃ, hatthagataṃ bhagavato. Tasmā so yaṃ yaṃ icchati, taṃ taṃ sabbam ʘhānaso va paṭibhātīti. Sesam sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana dhammadesanā neyyapuggalavasena pariniṭṭhātīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Bahuedanīyasuttavaṇṇanā

88. Evaṃme sutanti bahuedanīyasuttam. Tattha **pañcakaṅgo thapatīti** pañcakaṅgoti tassa nāmaṃ. Vāsipharasunikhādanadaṇḍamuggarakālasuttanāṭisaṅkhātehi vā aṅgehi samannāgatattā so pañcaṅgoti paññāto. **Thapatīti** vaḍḍhakījetṭhako. **Udāyīti** paṇḍitaudāyitthero.

89. Pariyāyanti kāraṇaṃ. **Dvepānandāti** dvepi, ānanda. **Pariyāyenāti** kāraṇena. Ettha ca kāyikacetāsikavasena **dve** veditabbā. Sukhādivasena **tisso**, indriyavasena sukhindriyādikā **pañca**, dvāravasena cakkhusamphassajādikā **cha**, upavicāravasena “cakkhunā rūpaṃ disvā somanassatṭhāniyaṃ rūpaṃ upavicarati” tiādikā **aṭṭhārasa**, cha gehassitāni somanassāni, cha nekkhammasitāni somanassāni, cha gehassitāni domanassāni, cha nekkhammasitāni domanassāni, cha gehassitā upekkhā, cha nekkhammasitāti evaṃ **chattimsa**, tā atīte chattimsa, anāgate chattimsa, paccuppanne chattimsāti evaṃ **aṭṭhavedanāsataṃ** veditabbaṃ.

90. Pañca kho ime, ānanda, kāmaguṇāti ayaṃ paṭiekko anusandhi. Na kevalampi dve ādiṃ katvā vedanā bhagavatā paññattā, pariyaṃyena ekāpi vedanā kathitā. Taṃ dassento pañcakaṅgassa thapatino vādaṃ upatthambhetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Abhikkantataranti sundarataṃ. **Pañītataranti** atappakataṃ. Ettha ca catutthajjhānato paṭṭhāya adukkhamasukhā vedanā, sāpi santatṭhena pañītatṭhena ca sukhanti vuttā. Cha gehassitāni sukhanti vuttāni. Nirodho avedayitasukhavasena sukhaṃ nāma jāto. Pañcakāmaguṇavasena hi aṭṭhasamāpattivasena ca uppannaṃ vedayitasukhaṃ nāma. Nirodho avedayitasukhaṃ nāma. Iti vedayitasukhaṃ vā hotu avedayitasukhaṃ vā, taṃ niddukkhabhāvasaṅkhātena sukhatṭhena ekantasukhameva jātaṃ.

91. Yatthayatṭhāti yasmim yasmim ʘhāne. **Sukhaṃ upalabbhatīti** vedayitasukhaṃ vā avedayitasukhaṃ vā upalabbhati. **Taṃ taṃ tathāgato sukhasmim paññāpetīti** taṃ sabbam

tathāgato niddukkhabhāvaṃ sukhasmimyeva paññapetīti. Idha bhagavā nirodhasamāpattim
sīsaṃ katvā neyyapuggalavasena arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdanīyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Bahuvedanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

92. Evaṃme sutanti apaṇṇakasuttam. Tattha **cārikanti** aturita-cārikaṃ.

93. Atthi pana vo gahapatayoti kasmā āha? So kira gāmo aṭavidvāre nivittṭho.

Nānāvīdhā samaṇabrāhmaṇā divasaṃ maggaṃ gantvā sāyaṃ taṃ gāmaṃ vāsathāya upenti,
tesaṃ te manussā mañcapīṭhāni pattharivā pāde dhovivā pāde makkhetvā kappiyapānakāni
datvā punadivase nimantevā dānaṃ denti. Te pasannacittā tehi saddhiṃ sammantayamānā
evaṃ vadanti “atthi pana vo gahapatayo kiñci dassanaṃ gahita”nti? Natthi, bhanteti.

“Gahapatayo vinā dassanena loko na niyyāti, ekaṃ dassanaṃ ruccitvā khamāpetvā gahetuṃ
vatṭati, ‘sassato loko’ti dassanaṃ gaṇhathā”ti vatvā pakkantā. Aparadivase aññe āgatā. Tepi
tatheva pucchimsu. Te tesaṃ “āma, bhante, purimesu divasesu tumhādisā samaṇabrāhmaṇā
āgantvā ‘sassato loko’ti amhe idaṃ dassanaṃ gāhāpetvā gatā”ti ārocesuṃ. “Te bālā kiṃ
jānanti? ‘Ucchijjati ayaṃ loko’ti ucchedadassanaṃ gaṇhathā”ti evaṃ tepi ucchedadassanaṃ
gaṇhāpetvā pakkantā. Etenupāyena aññe ekaccasassataṃ, aññe antānantam, aññe
amarāvikkhepanti evaṃ dvāsattṭhi diṭṭhiyo uggaṇhāpesuṃ. Te pana ekadiṭṭhiyampi
patiṭṭhātuṃ nāsakkhimsu. Sabbapacchā bhagavā agamāsi. So tesaṃ hitathāya pucchanto
“atthi pana vo gahapatayo”ti ādimāha. Tattha **ākāravatīti** kāraṇavatī sahetukā. **Apaṇṇakoti**
aviraddho advejjhagāmī ekaṃsagāhiko.

94. Natthi dinnantiādi dasavatthukā micchādiṭṭhi heṭṭhā sāleyyakasutte vitthāritā. Tathā
tabbipaccanīkabhūtā sammādiṭṭhi.

95. Nekkhamme ānisaṃsanti yo nesaṃ akusalato nikkhantabhāve ānisaṃso, yo ca
vodānapakkho visuddhipakkho, taṃ na passantīti
attho. **Asaddhammasaññattīti** abhūta-dhammasaññāpanā. **Attānukkamsetīti** ṭhapetvā maṃ
ko añño attano dassanaṃ pare gaṇhāpetuṃ sakkotīti attānaṃ ukkhipati. **Paraṃ vambhetīti**
ettakesu janesu ekopi attano dassanaṃ pare gaṇhāpetuṃ na sakkotīti evaṃ paraṃ heṭṭhā
khipati. **Pubbeva kho panāti** pubbe micchā-dassanaṃ gaṇhantasseva susīlyam pahīnaṃ hoti,
dussīlabhāvo paccupatṭhito. **Evaṃmassimeti** evaṃ assa ime micchādiṭṭhiādayo satta.
Aparāparaṃ uppajjanavasena pana teyeva micchādiṭṭhipaccayā aneke pāpakā akusalā
dhammā uppajjanti nāma.

Tatrāti tāsū tesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ laddhīsu. **Kaliggahoti**
parājayaggāho. **Dussamatto samādinnoti** duggahito dupparāmatṭho. **Ekaṃsaṃ pharivā**
tiṭṭhatīti ekantaṃ ekakoṭṭhāsaṃ sakavādameva pharivā adhimuccitvā tiṭṭhati, “sace kho
natthi paro loko”ti evaṃ santeyeva sotthibhāvāvaho hoti. **Riñcatīti** vajjeti.

96. Saddhammasaññattīti bhūta-dhammasaññāpanā.

Kaṭaggahoti jayaggāho. **Susamatto samādinnoti** suggahito
suparāmatṭho. **Ubhayamsampharivā tiṭṭhatīti** ubhayantaṃ ubhayakoṭṭhāsaṃ sakavādam
paravādañca pharivā adhimuccitvā tiṭṭhati “sace kho atthi paro loko”ti evaṃ santepi “sace
kho natthi paro loko”ti evaṃ santepi sotthibhāvāvaho hoti. Paratopi ekaṃsaubhayamsesu
imināva nayena attho veditabbo.

97. Karototi sahatthā karontassa. **Kārayatoti** āṇattiyā kārentassa. **Chindatoti** paresaṃ
hatthādīni chindantassa. **Pacatotīti** daṇḍena pīlentassa vā tājjentassa vā. **Socayatoti** parassa
bhaṇḍaharaṇādīhi sokaṃ sayam karontassapi parehi kārentassapi. **Kilamatoti** āhārūpaccheda-

bandhanāgārappavesanādīhi sayama kilamantassāpi parehi kilamāpentassāpi. **Phandato phandāpayatoti** param phandantaṃ phandanakāle sayampi phandato parampi phandāpayato. **Pāṇamatipāyayototi** pāṇaṃ hanantassāpi hanāpentassāpi. Evaṃ sabbattha karaṇakārāpanavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhim. **Nillopanti** mahāviloṇaṃ. **Ekāgārikanti** ekameva gharaṃ parivāretvā vilumpanaṃ. **Paripanthetiṭṭhatoti** āgatāgatānaṃ acchindanattaṃ magge tiṭṭhato. **Karoto na kariyati pāpanti** yamkiñci pāpaṃ karomīti saññāya karotopi pāpaṃ na kariyati, natthi pāpaṃ. Sattā pana karomīti evaṃsaññīno hontīti attho. **Khurapariyantēnāti** khuraneminā, khuradhārasadisapariyantena vā. **Ekamaṃ maṃsakhalanti** ekamaṃ maṃsarāsīṃ. **Puñjanti** tasseva vevacanaṃ. **Tatonidānanti** ekamaṃsakhalakaraṇanidānaṃ. Dakkhiṇatīre manussā kakkhālā dāruṇā, te sandhāya **hanantoti**ādi vuttaṃ. Uttaratīre saddhā honti pasannā buddhamāmakā dhammamāmakā saṅghamāmakā, te sandhāya **dadantoti**ādi vuttaṃ.

Tattha **yajantoti** mahāyāgaṃ karonto. **Damenāti** indriyadameṇa uposathakammeṇa. **Samyamēnāti** sīlasamyaṇeṇa. **Saccavajjēnāti** saccavacaneṇa. **Āgamoti** āgamaṇaṃ, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññānaṃ kiriyaṃeva paṭikkhipanti. Sukkapakkhopi vuttanayeneva veditabbo. Sesametta purimavāre vuttasadisameva.

100. Natthi hetu natthi paccayoti ettha paccayo hetuvevacanaṃ. Ubhayenāpi vijjamaṇakameva kāyaduccaritādisaṃkilesapaccayaṃ kāyasucaritādivisuddhipaccayaṃ paṭikkhipanti. **Natthibalaṃ, natthi vīriyaṃ, natthi purisathāmo, natthi purisaparakkamoti** sattānaṃ saṃkilesitūṃ vā visujjhitūṃ vā balaṃ vā vīriyaṃ vā purisena kātabbo nāma purisathāmo vā purisaparakkamo vā natthi.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese nidassenti. **Sabbe pāṇāti** ekindriyo pāṇo dvindriyo pāṇoti ādivasena vadanti. **Sabbe bhūtāti** aṇḍakosavatthikosesu bhūte sandhāya vadanti. **Sabbe jīvāti** sāliyavagodhumādayo sandhāya vadanti. Tesu hete viruhanabhāvena jīvasaññīno. **Avasā abalā avīriyāti** tesamaṃ attano vaso vā balaṃ vā vīriyaṃ vā natthi. **Niyatisaṅgatibhāvapariṇatāti** ettha **niyatīti** niyatatā. **Saṅgatīti** channaṃ abhijātīnaṃ tattha tattha gamaṇaṃ. **Bhāvoti** sabhāvoyeva. Evaṃ niyatīyā ca saṅgatīyā ca bhāvena ca pariṇatā nānappakārataṃ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṃ, so tattheva bhavati. Yena no bhavitabbaṃ, so na bhavatīti dassenti. **Chasvevābhijātīsūti** chasu eva abhijātīsu ṭhatvā sukhañca dukkhañca paṭisaṃvedenti, aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dassenti.

Tattha cha abhijātiyo nāma kaṇhābhijāti nīlābhijāti lohitābhijāti haliddābhijāti sukkābhijāti paramasukkābhijātīti. Tattha sākuṇiko sūkariko luddo macchaghātako coro coraghātako, ye vā panaññēpi keci kurūrakammantā, ayaṃ kaṇhābhijāti nāma. Bhikkhū nīlābhijātīti vadanti. Te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti. “Bhikkhū ca kaṇṭakavuttino”ti ayañhi nesamaṃ pālīyeva. Atha vā kaṇṭakavuttikā evamaṃ nāma eke pabbajitāti vadanti. “Samaṇakaṇṭakavuttikā”tipi hi nesamaṃ pālī. Lohitābhijāti nāma nigaṇṭhā ekasātākātī vadanti. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī acelakasāvakā haliddābhijātīti vadanti. Iti attano paccayadāyake nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karonti. Nando, vaccho, saṅkicco, ayaṃ sukkābhijātīti vadanti. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā. Ājīvake pana paramasukkābhijātīti vadanti. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

Tattha sabbe sattā paṭhamaṃ sākuṇikādayova honti, tato visujjhamānā sakyasamaṇā honti, tato visujjhamānā nigaṇṭhā, tato ājīvakasāvakā, tato nandādayo, tato ājīvakātī ayametesamaṃ laddhi. Sukkapakkho vuttapaccanīkena veditabbo. Sesamidhāpi purimavāre vuttasadisameva.

Imāsu pana tīsu diṭṭhīsu natthikadiṭṭhi vipākaṃ paṭibāhati, akiriyadiṭṭhi kammaṃ paṭibāhati, ahetukadiṭṭhi ubhayampi paṭibāhati. Tattha kammaṃ paṭibāhantēnāpi vipāko

paṭibāhito hoti, vipākaṃ paṭibāhantenāpi kammaṃ paṭibāhitam. Iti sabbepe te atthato ubhayapaṭibāhakā natthikavādā ceva ahetakavādā akiriyavādā ca honti. Ye pana tesam laddhiṃ gahetvā rattitṭhāne divatṭhāne nisinnā sajjhāyanti vīmaṃsanti, tesam – “natthi dinnam natthi yittham, karoto na kariyati pāpam, natthi hetu natthi paccayo”ti tasmim ārammaṇe micchāsati santitṭhati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsu. Sattame buddhānampi atekicchā anivattino aritṭhakaṇṭakasadisā.

Tattha koci ekaṃ dassanaṃ okkamati, koci dve, koci tīṇipi, ekasmiṃ okkantepi dvīsu tīsu okkantesupi niyatamicchādītṭhikova hoti, patto saggamaggāvaraṇaṇceva mokkhamaggāvaraṇaṇca, abhabbo tassa attabhāvassa anantaram saggampi gantum, pageva mokkham. Vaṭṭakhāṇu nāmesa satto pathavīgopako. Kim panesa ekasmiṃyeva attabhāve niyato hoti, udāhu aññasmiṃpīti? Ekasmiññeva niyato, āsevanavasena pana bhavantarepi taṃ taṃ dītṭhiṃ rocetiyeva. Evarūpassa hi yebhuyyena bhavato vuṭṭhānaṃ nāma natthi.

Tasmā akalyāṇajanaṃ, āsīvisamivoragaṃ;

Ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇoti.

103. Natthi sabbaso āruppāti arūpabrahmaloko nāma sabbākārena natthi. **Manomayāti** jhānacittamayā. **Saññāmayāti** arūpajjhānasaññāya saññāmayā. **Rūpānaṃyeva nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno hotīti** ayaṃ lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma rūpāvacarajjhānalābhī. Tassa rūpāvacare kaṅkhā natthi, arūpāvacaraloke atthi. So – “ahaṃ āruppā atthīti vadantānampi natthīti vadantānampi suṇāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Catutthajjhānaṃ padaṭṭhānaṃ katvā arūpāvacarajjhānaṃ nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tattha nibbattissāmi, sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṃ me apanṇako dhammo apanṇakova aviraddhova bhavissatī”ti tathā paṭipajjati. Takkī pana appaṭiladdhajjhāno, tassāpi rūpajjhāne kaṅkhā natthi, arūpaloke pana atthi. So – “ahaṃ āruppā atthīti vadantānampi natthīti vadantānampi suṇāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Kasīnaparikammaṃ katvā catutthajjhānaṃ nibbattetvā taṃ padaṭṭhānaṃ katvā arūpāvacarajjhānaṃ nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tattha nibbattissāmi. Sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṃ me apanṇako dhammo apanṇakova aviraddhova bhavissatī”ti tathā paṭipajjati.

104. Bhavanirodhoti nibbānaṃ. **Sārāgāya santiketī** rāgavasena vaṭṭe rajjanassa santike. **Samyogāyāti** taṇhāvasena samyojanatthāya. **Abhinandanāyāti** taṇhādītṭhivasena abhinandanāya. **Paṭipanno hotīti** ayampi lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma aṭṭhasamāpattilābhī. Tassa āruppe kaṅkhā natthi, nibbāne atthi. So – “ahaṃ nirodho atthītipi natthītipi suṇāmi, sayam na jānāmi. Samāpattim pādakaṃ katvā vipassanaṃ vadḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattaṃ patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmī”ti evaṃ paṭipajjati. Takkī pana ekasamāpattiyāpi na lābhī, āruppe panassa kaṅkhā natthi, bhavanirodhe atthi. So – “ahaṃ nirodho atthītipi natthītipi suṇāmi, sayam na jānāmi, kasīnaparikammaṃ katvā aṭṭhasamāpattiyāpi nibbattetvā samāpattipadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vadḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattaṃ patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmī”ti evaṃ paṭipajjati. Etthāha – “atthi dinnantiādīni tāva apanṇakāni bhavantu, natthi dinnantiādīni pana kathaṃ apanṇakāni”ti. Gahaṇavasena. Tāni hi apanṇakaṃ apanṇakanti evaṃ gahitattā apanṇakāni nāma jātāni.

105. Cattārometi ayaṃ pāṭiekkō anusandhi. Natthikavādo, ahetakavādo akiriyavādo, āruppā natthi nirodho natthīti evaṃvādino ca dveti ime pañca puggalā hetṭhā tayo puggalāva honti. Atthikavādādayo pañca eko catutthapuggalova hoti. Etamatthaṃ dassetuṃ bhagavā imam desanaṃ ārabhi. Tattha sabbam atthato uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Apaṇṇakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Bhikkhuvaggo

1. Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā

107. Evaṃme sutanti ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ. Tattha **ambalaṭṭhikāyaṃ viharatīti** veḷuvanavihārassa paccante padhānagharasaṅkhepe vivekakāmānaṃ vasanatthāya kate ambalaṭṭhikāti evaṃnāmake pāsāde pavivekaṃ brūhayanto viharati. Kaṅṭako nāma jātakālato paṭṭhāya tikhiṇova hoti, evamevaṃ ayampi āyasmā sattavassikasāmaṇerakāleyeva pavivekaṃ brūhayamāno tattha vihāsi. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasaṃpattito vuṭṭhāya. **Āsananti** pakatipaṇṇattamevettha āsanaṃ atthi, taṃ papphotetvā ṭhapesi. **Udakādhāneti** udakabhājane. “Udakaṭṭhāne” tipī pāṭho.

Āyasmantaṃ rāhulaṃ āmantesīti ovādadānattham āmantesi. Bhagavatā hi rāhulatherassa sambahulā dhammadeśanā katā. Sāmaṇerapaṇṇaṃ therasseva vuttaṃ. Tathā rāhulasamyuttaṃ mahārāhulovādasuttaṃ cūḷarāhulovādasuttamidaṃ ambalaṭṭhikarāhulovādasuttanti.

Ayañhi āyasmā sattavassikakāle bhagavantaṃ cīvarakaṇṇe gahetvā “dāyajjaṃ me samaṇa dehī” ti dāyajjaṃ yācamāno bhagavatā dhammasenāpatisāriputtattherassa niyyādetvā pabbājito. Atha bhagavā daharakumārā nāma yuttāyuttaṃ kathaṃ kathenti, ovādamassa demīti rāhulakumāraṃ āmantetvā “sāmaṇerena nāma, rāhula, tiracchānakathaṃ kathetuṃ na vattati, tvam kathayamāno evarūpaṃ kathaṃ katheyyāsi” ti sabbabuddhehi avijahitaṃ dasapuccham pañcapanṇāsavissajjanaṃ – “eko pañho eko uddeso ekaṃ veyyākaraṇaṃ dve pañhā...pe... dasa pañhā dasa uddesā dasa veyyākaraṇāti. Ekaṃ nāma kiṃ? Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā...pe... dasa nāma kiṃ? Dasahaṅgehi samannāgato arahāti vuccatī” ti (khu. pā. 4.10) imaṃ sāmaṇerapaṇṇaṃ kathesi. Puna cintesi “daharakumārā nāma piyamusāvādā honti, aditṭhameva ditṭhaṃ amhehi, ditṭhameva na ditṭhaṃ amhehīti vadanti ovādamassa demī” ti akkhīhi oloketvāpi sukhasañjānanattham paṭhamameva catasso udakādhānūpamāyo , tato dve hatthiupamāyo ekaṃ ādāsūpamañca dassetvā imaṃ suttaṃ kathesi. Catūsu pana paccayesu taṇhāvivaṭṭanaṃ pañcasu kāmaguṇesu chandarāgappahānaṃ kalyāṇamittupaniṣayassa mahantabhāvañca dassetvā **rāhulasuttaṃ** (su. ni. rāhulasutta) kathesi. Āgatāgatattṭhāne bhavesu chandarāgo na kattabboti dassetuṃ **rāhulasamyuttaṃ** (saṃ. ni. 2.188 ādayo) kathesi. “Ahaṃ sobhāmi, mama vaṇṇāyatanam pasanna” nti attabhāvaṃ nissāya gehassitachandarāgo na kattabboti **mahārāhulovādasuttaṃ** kathesi.

Tattha rāhulasuttaṃ imasmim nāma kāle vuttanti na vattabbaṃ. Tañhi abhiṇhovādavasena vuttaṃ. Rāhulasamyuttaṃ sattavassikakālato paṭṭhāya yāva avassikabhikkhukālā vuttaṃ. Mahārāhulovādasuttaṃ aṭṭhārassa vassasāmaṇerakāle vuttaṃ. Cūḷarāhulovādasuttaṃ avassikabhikkhukāle vuttaṃ. Kumārakapañhañca idañca ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ sattavassikasāmaṇerakāle vuttaṃ. Tesu rāhulasuttaṃ abhiṇhovādattham, rāhulasamyuttaṃ, therassa vipassanāgabbhagahaṇattham, mahārāhulovādam gehassitachandarāgavinodanattham, cūḷarāhulovādam therassa pañcadasa-vimutti-paripācāniya-dhammaparipākakāle arahattagāhāpanattham vuttaṃ. Idañca pana sandhāya rāhulathero bhikkhusaṅghamajjhe tathāgatassa guṇam kathento idamāha –

“Kikīva bījaṃ rakkheyya, cāmarī vālamuttamaṃ;

Nipako sīlasampanno, mamaṃ rakkhi tathāgato” ti. (apa. 1.2.83);

Sāmaṇerapañhaṃ ayuttavacanapahānatthaṃ, idaṃ ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ sampajānamusāvādassa akaraṇatthaṃ vuttaṃ.

Tattha **passasi noti passasi nu. Parittanti thokaṃ. Sāmaññanti samaṇadhammo. Nikkujjivāti adhomukhaṃ katvā. Ukkujjivāti uttānaṃ katvā.**

108.Seyyathāpi, rāhula, rañño nāgoti ayam upamā sampajānamusāvāde saṃvararahitassa opammadassanatthaṃ vuttā. Tattha **isādantoti** rathīsāsadisadanto . **Urulhavāti** abhivaḍḍhito ārohasampanno. **Abhijātoti** sujāto jātisampanno. **Saṅgāmāvacaroti** saṅgāmaṃ otiṇṇapubbo. **Kammaṃ karotīti** āgatāgate pavattento ghātetī. Puratthimakāyādīsu pana puratthimakāyena tāva paṭisenāya phalakakoṭṭhakamuṇḍapākārādayo pātetī, tathā pacchimakāyena. Sīsenā kammaṃ nāma niyametvā etaṃ padesaṃ maddissāmīti nivattitvā oloketi, ettakena satampi sahasampi dvedhā bhijjati. Kaṇṇehi kammaṃ nāma āgatāgate sare kaṇṇehi paharivā pātaṇaṃ. Dantehi kammaṃ nāma paṭihatthiassahatthārohaassārohapadādīnaṃ vijjhaṇaṃ. Naṅgutṭhena kammaṃ nāma naṅgutṭhe bandhāya dīghāsilaṭṭhiyā vā ayamusalena vā chedanabhedanaṃ. **Rakkhateva soṇḍanti** soṇḍaṃ pana mukhe pakkhipitvā rakkhati.

Tatthāti tasmīṃ tassa hatthino karaṇe. **Apariccattanti** anissaṭṭhaṃ, paresaṃ jayaṃ amhākañca parājayaṃ passīti maññati. **Soṇḍāyapi kammaṃ karotīti** ayamuggaraṃ vā khadiramusalaṃ vā gahetvā samantā aṭṭhārasahatthaṭṭhānaṃ maddati. **Pariccattanti** vissaṭṭhaṃ, idāni hatthiyodhādīsu na kutoci bhāyati, amhākaṃ jayaṃ paresaṃ parājayaṃ passīti maññati. **Nāhaṃ tassa kiñci pāpanti** tassa dukkaṭṭhādiāpattivītikame vā mātughātakādīkammesu vā kiñci pāpaṃ akattabbaṃ nāma natthi. **Tasmā tiha teti** yasmā sampajānamusāvādino akattabbaṃ pāpaṃ nāma natthi, tasmā tayā hasāyapi davakamyatāyapi musā na bhañissāmīti sikkhitabbaṃ. **Paccavekkhaṇatthoti** olokanattho, yaṃ mukhe vajjaṃ hoti, tassa dassanatthoti vuttaṃ hoti. **Paccavekkhitvā paccavekkhitvāti** oloketvā oloketvā.

109.Sasakkaṃ na karaṇīyanti ekaṃseneva na kātābbaṃ. **Paṭisaṃhareyyāsīti** nivatteyyāsī mā kareyyāsī. **Anupadajjeyyāsīti** anupadeyyāsī upatthambheyyāsī punappaṇaṃ kareyyāsī. **Ahorattānusikkhīti** rattiñca divaṇca sikkhamāno.

111.Aṭṭiyitabbanti aṭṭena pīlītena bhavitabbaṃ. **Harāyitabbanti** lajjitabbaṃ. **Jigucchitabbanti** gūthaṃ disvā viya jigucchā uppādetabbā. Manokammaṃ pana adesaṇavattukattā idha desetabbanti na vuttaṃ. Kittake pana ṭhāne kāyakammavacīkammāni sodhetabbāni, kittake manokammanti. Kāyakammavacīkammāni tāva ekasmiṃ purebhatteyeva sodhetabbāni. Bhattakiccaṃ katvā divāṭṭhāne nisinnena hi paccavekkhitabbaṃ “aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva imasmiṃ ṭhāne nisajjā atthi nu kho me imasmiṃ antare paresaṃ appiyaṃ kāyakammaṃ vā vacīkammaṃ vā”ti. Sace atthīti jānāti, desanāyuttaṃ desetabbāṃ, āvikaraṇayuttaṃ āvikātabbaṃ. Sace natthi, teneva pītipāmojjena vihātabbaṃ. Manokammaṃ pana etasmiṃ piṇḍapātapariyesanaṭṭhāne sodhetabbāṃ. Kathaṃ? “Atthi nu kho me ajja piṇḍapātapariyesanaṭṭhāne rūpādīsu chando vā rāgo vā paṭighaṃ vā”ti? Sace atthi, “puna na evaṃ karissāmī”ti citteneva adhiṭṭhātabbaṃ. Sace natthi, teneva pītipāmojjena vihātabbaṃ.

112.Samaṇā vā brāhmaṇā vāti buddhā vā paccekabuddhā vā tathāgatasāvakā vā. **Tasmātihāti** yasmā atītepi evaṃ parisodhesuṃ, anāgatepi parisodhessanti, etarahipi parisodhenti, tasmā tumhehipi tesāṃ anusikkhantehi evaṃ sikkhitabbanti attho. Sesāṃ sabbattha uttānameva. Imaṃ pana desanaṃ bhagavā yāva bhavaggā ussitassa ratanarāsino yojaniyamaṇikkhandhena kūṭaṃ gaṇhanto viya neyyapuggalavasena pariniṭṭhāpesīti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyatṭhakathāya
Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā

113. Evaṃme sutanti mahārāhulovādasuttaṃ. Tattha **piṭṭhito piṭṭhito anubandhīti** dassanaṃ avijahitvā gamanaṃ abbochinnāṃ katvā pacchato pacchato iriyāpathānubandhanena anubandhi. Tadā hi bhagavā pade padaṃ nikkhipanto vilāsitaḡamanena purato purato gacchati, rāhulathero dasabalassa padānupadiko hutvā pacchato pacchato.

Tattha bhagavā supupphitasālavanamajjhagato subhūmiotaraṇatthāya nikkhantamattavaravāraṇo viya virocittha, rāhulabhaddo ca varavāraṇassa pacchato nikkhantaḡajapotako viya. Bhagavā sāyanhasamaye maṇiguhato nikkhamitvā gocaraṃ paṭipanno kesarasīho viya, rāhulabhaddo ca sīhamigarājānaṃ anubandhanto nikkhantasīhapotako viya. Bhagavā maṇipabbatasassirikavanasāṇḡato dāṭṭhabalo mahābyaggho viya, rāhulabhaddo ca byaggharājānaṃ anubandhabyagghapotako viya. Bhagavā simbalidāyato nikkhantasupaṇṇarājā viya, rāhulabhaddo ca supaṇṇarājassa pacchato nikkhantasupaṇṇapotako viya. Bhagavā cittakūṭapabbatato gaganatalaṃ pakkhandasuvaṇṇahaṃsarājā viya, rāhulabhaddo ca haṃsādhipatiṃ anupakkhandahaṃsapotako viya. Bhagavā mahāsaraṃ ajjhogāḡhā suvaṇṇamahānāvā viya, rāhulabhaddo ca suvaṇṇanāvāṃ pacchā anubandhanāvāpotako viya. Bhagavā cakkaranānubhāvena gaganatale sampayātacakkavattirājā viya, rāhulabhaddo ca rājānaṃ anusampayātapariṇāyakaratanāṃ viya. Bhagavā vigatavalāhakaṃ nabhaṃ paṭipannatārakarājā viya, rāhulabhaddo ca tārakādhipatino anumaggapaṭipannā parisuddhaosadhitārakā viya.

Bhagavāpi mahāsammatapeṇiyaṃ okkākarājavaṃse jāto, rāhulabhaddopi. Bhagavāpi saṅkhe pakkhittakhīrasadiso suparisuddhajātikhattiyakule jāto, rāhulabhaddopi. Bhagavāpi rajjaṃ pahāya pabbajito, rāhulabhaddopi. Bhagavatopi sarīraṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḡitaṃ devanagaresu samussitaratanatorāṇaṃ viya sabbapāliphullo pāricchattako viya ca atimanoharaṇaṃ, rāhulabhaddassāpi. Iti dvepi abhinīhārasampannā, dvepi rājapabbajitā, dvepi khattiyasukhumālā, dvepi suvaṇṇavaṇṇā, dvepi lakkhaṇasampannā ekamaggāṃ paṭipannā paṭipāṭiyā gacchantānaṃ dvinnaṃ candamaṇḡalānaṃ dvinnaṃ sūriyamaṇḡalānaṃ dvinnaṃ sakkasuyāmasantusitasunimmitavasavattimahābrahmādīnaṃ siriyā sirim abhibhavamānā viya virocimṡu.

Tatrāyasmā rāhulo bhagavato piṭṭhito piṭṭhito gacchantova pādatalato yāva upari kesantā tathāḡataṃ ālokesi. So bhagavato buddhavesavilāsaṃ disvā “sobhati bhagavā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavicittasarīro byāmapabhāparikkhittatāya vippariṇṇasuvaṇṇacūṇṇamajjhagato viya, vijjulatāparikkhitto kanakapabbato viya, yantasuttasamākaḡḡhitaratanavicittāṃ suvaṇṇaagghikaṃ viya, rattapaṃsukūlacīvarapaṭicchannopi rattakambalaparikkhittakanakapabbato viya, pavāḡalatāpaṭimaṇḡitaṃ suvaṇṇaagghikaṃ viya, cīnapitṭhacūṇṇapūjitaṃ suvaṇṇacetiyaṃ viya, lākhārasānulitto kanakayūpo viya, rattavalāhakanatarato taṅkhaṇabbhuggatapūṇṇacando viya, aho samatiṃsapāramitānubhāvasajjitassa attabhāvassa sirīsampattī”ti cintesi. Tato attānampi oloketvā – “ahampi sobhāmi. Sace bhagavā catūsu mahādīpesu cakkavattirajjaṃ akarissā, mayhaṃ pariṇāyakatṭhānantaraṃ adassā. Evaṃ sante ativiya jambudīpatalaṃ asobhissā”ti attabhāvaṃ nissāya gehassitaṃ chandarāḡaṃ uppādesi.

Bhagavāpi purato gacchantova cintesi – “paripuṇṇacchavimaṃsalohito dāni rāhulassa attabhāvo. Rajanīyesu rūpārammaṇādīsū hi cittassa pakkhandanakālo jāto, kiṃ bahulatāya nu kho rāhulo vītināmetī”ti. Atha sahāvajaneneva pasannaudake macchaṃ viya, parisuddhe āḡāsamaṇḡale mukhanimittaṃ viya ca tassa taṃ cittuppādaṃ addasa. Disvāva – “ayaṃ rāhulo mayhaṃ atraḡo hutvā mama pacchato āḡacchanto ‘ahaṃ sobhāmi, mayhaṃ

vaṇṇāyatanam pasanna'nti attabhāvaṃ nissāya gehassitachandarāgaṃ uppādeti, atitthe pakkhando uppatham paṭipanno agocare carati, disāmūḷhaaddhiko viya agantabbaṃ disam gacchati. Ayaṃ kho panassa kilesa abbhantare vaḍḍhanto attatthampi yathābhūtaṃ passitum na dassati, paratthampi, ubhayatthampi. Tato nirayepi paṭisandhiṃ gaṇhāpessati, tiracchānāyoniyampi, pettavisayepi, asurakāyepi, sambādhepi mātukucchisminti anamatagge saṃsāraṇaṃ paripātesati. Ayañhi –

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati;

Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ. (itivu. 88) –

Yathā kho pana anekaratanapūrā mahānāvā bhinnaphalakantarena udakaṃ ādiyamānā muhuttampi na ajjupekkhitabbā hoti, vegenassā vivaraṃ pidahitum vaṭṭati, evamevaṃ ayampi na ajjupekkhitabbo. Yāvassa ayaṃ kilesa abbhantare sīlaratanādīni na vināseti, tāvadeva naṃ niggaṇhissāmī'ti ajjhāsāyamaṃkāsi. Evarūpesu pana thānesu buddhānaṃ nāgavilokanaṃ nāma hoti. Tasmā yantena parivattitasuvaṇṇapaṭimā viya sakalakāyeneva parivattetvā thito rāhulabhaddaṃ āmantesi. Taṃ sandhāya ‘‘atha kho bhagavā apaloketvā’’tiādi vuttaṃ.

Tattha **yaṃkiñci rūpantiādīni** sabbākārena **visuddhimagge** khandhaniddese vitthāritāni. **Netam mamātiādīni** mahāhatthipadopame vuttāni. **Rūpameva nu kho bhagavāti** kasmā pucchati? Tassa kira – ‘‘sabbam rūpaṃ netam mama, nesohamasmi na meso attā’’ti sutvā – ‘‘bhagavā sabbam rūpaṃ vipassanāpaññāya evaṃ datṭhabbanti vadati, vedanādīsu nu kho katham paṭipajjitabba’’nti nayo udapādi. Tasmā tasmim naye thito pucchati. Nayakusalo hesa āyasmā rāhulo, idaṃ na kattabbanti vutte idampi na kattabbaṃ idampi na kattabbamevāti nayasatenapi nayasahassenapi paṭivijjhati. Idaṃ kattabbanti vuttepi eeva nayo.

Sikkhākāmo hi ayaṃ āyasmā, pātoḃa gandhakuṭipariveṇe patthamattaṃ vālikam okirati – ‘‘ajja sammāsambuddhassa santikā mayham upajjhāyassa santikā ettakaṃ ovādaṃ ettakaṃ paribhāsaṃ labhāmi’’ti. Sammāsambuddhopi naṃ etadagge thapento – ‘‘etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ sikkhākāmānaṃ yadidaṃ rāhulo’’ti (a. ni. 1.209) sikkhāyameva aggaṃ katvā thapesi. Sopi āyasmā bhikkhusaṅghamajjhe tameva sīhanādaṃ nadi –

‘‘Sabbametaṃ abhiññāya, dhammarājā pitā mama;

Sammukhā bhikkhusaṅghassa, etadagge thapesi maṃ.

Sikkhākāmānaṃ aggo, dhammarājena thomito;

Saddhāpabbajitānaṃca, sahāyo pavaro mama.

Dhammarājā pitā mayham, dhammārakkho ca pettiyo;

Sāriputto upajjhāyo, sabbam me jinasāsana’’nti.

Athassa bhagavā yasmā na kevalaṃ rūpameva, vedanādayopi evaṃ datṭhabbā, tasmā **rūpampi rāhulātiādīmāha**. **Ko najjāti** ko nu ajja. Therassa kira etadahosi ‘‘sammāsambuddho mayham attabhāvanissitaṃ chandarāgaṃ ñatvā ‘samaṇena nāma evarūpo vitakko na vitakkitabbo’’ti neva pariyaṇena katham kathesi, gaccha bhikkhu rāhulaṃ vadehi ‘mā puna evarūpaṃ vitakkaṃ vitakkesī’ti na dūtaṃ pesesi. Maṃ sammukkhe thāvāyeva pana sabhaṇḍakaṃ coraṃ cūlāya gaṇhanto viya sammukhā sugatovādaṃ adāsi. Sugatovādo ca nāma asaṅkheyyehipi kappehi dullabho. Evarūpassa buddhassa sammukhā

ovādaṃ labhivā ko nu viññū paṇḍitajātiko ajja gāmaṃ piṇḍāya pavisissatī”ti. Athesa āyasmā āhāra-kiccaṃ pahāya yasmim nisinnaṭṭhāne ṭhitena ovādo laddho, tatova paṇivattetvā aññatarasmim rukkhamūle nisīdi. Bhagavāpi taṃ āyasmantaṃ nivattamānaṃ disvā na evamāha – “mā nivatta tāva, rāhula, bhikkhācāra-kālo te”ti. Kasmā? Evaṃ kirassa ahoṣi – “ajja tāva kāyagatāsati amatabhojanaṃ bhuñjatū”ti.

Addasā kho āyasmā sārīputtoti bhagavati gate pacchā gacchanto addasa. Etassa kirāyasmato ekakassa viharato aññaṃ vattaṃ, bhagavatā saddhim viharato aññaṃ. Yadā hi dve aggasāvaka ekākino vasanti, tadā pātova senāsaṇaṃ sammajjitvā sarīrapaṭṭijaggaṇaṃ katvā samāpattim appētvā sannisinnā attano citta-rucciyā bhikkhācāraṃ gacchanti. Bhagavatā saddhim viharantaṃ pana therā evaṃ na karonti. Tadā hi bhagavā bhikkhusaṅghaparivāro paṭhamaṃ bhikkhācāraṃ gacchati. Tasmim gate therō attano senāsanā nikkhamivā – “bahūnaṃ vasanaṭṭhāne nāma sabbeva pāsādikāṃ kātuṃ sakkonti vā, na vā sakkonti”ti tattha tattha gantvā asammaṭṭhaṃ ṭhānaṃ sammajjati. Sace kacavaro achaddito hoti, taṃ chaddeti. Pānīyaṭṭhapētabbatṭhānaṃhi pānīyakūṭe asati pānīyaghaṭaṃ ṭhapeti. Gilānaṃ santikaṃ gantvā, “āvuso, tumhākaṃ kiṃ āhāraṃ, kiṃ vo icchitabba”nti? Pucchati. Avassikadaha-āraṇaṃ santikaṃ gantvā – “abhiramatha, āvuso, mā ukkaṇṭhittha, paṭipattisāra-kaṃ buddhasāsa”nti ovadati. Evaṃ katvā sabbapacchā bhikkhācāraṃ gacchati. Yathā hi cakkavatti kuhiñci gantukāmo senāya parivārito paṭhamaṃ nikkhamati, pariṇāyakarataṇaṃ senaṅgāni saṃvidhāya pacchā nikkhamati, evaṃ saddhammacakkavatti bhagavā bhikkhusaṅghaparivāro paṭhamaṃ nikkhamati, tassa bhagavato pariṇāyakarataṇabhūto dhammasenāpati imaṃ kiccaṃ katvā sabbapacchā nikkhamati. So evaṃ nikkhanto tasmim divase aññatarasmim rukkhamūle nisinnaṃ rāhulabhaddaṃ addasa. Tena vuttaṃ “pacchā gacchanto addasā”ti.

Atha kasmā ānāpānassatiyaṃ niyojesi? Nisajjānucchavikattā. Thero kira “etassa bhagavatā rūpakammaṭṭhānaṃ kathita”nti anāvajjitvāya yenākārena ayaṃ acalo anobaddho hutvā nisinna, idamassa etissā nisajjāya kammaṭṭhānaṃ anucchavikanti cintetvā evamāha. Tattha **ānāpānassatinti** assāsapassāse pariggahetvā tattha catukkapañcakajjhānaṃ nibbattetvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ gaṇhāhīti dasseti.

Mahapphalā hotīti kīvamahapphalā hoti? Idha bhikkhu ānāpānassatim anuyutto ekāsane nisinnova sabbāsava khetvā arahattaṃ pāpuṇāti, tathā asakkonto maraṇakāle samasīsī hoti, tathā asakkonto devaloke nibbattitvā dhammakathikadevapputtassa dhammaṃ sutvā arahattaṃ pāpuṇāti, tato viraddho anuppanne buddhuppāde paccekabodhim sacchikaroti, taṃ asacchikaronto buddhānaṃ sammukhībhave bāhiyattherādayo viya khippābhiñño hoti, evaṃ mahapphalā. **Mahānisamsāti** tasseva vevacanaṃ. Vuttampi cetam –

“Ānāpānassatī yassa, paripuṇṇā subhāvitā;

Anupubbaṃ paricitā, yathā buddhena desitā;

Somaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā”ti. (theragā. 548; paṭi. ma. 1.1.60) –

Imaṃ mahapphalataṃ sampassamāno thero saddhivihārikaṃ tattha niyojeti.

Iti bhagavā rūpakammaṭṭhānaṃ, thero ānāpānassatinti ubhopi kammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā gatā, rāhulabhaddo vihāreyeva ohīno. Bhagavā tassa ohīnabhāvaṃ jānantaṃ neva attanā khādanīyaṃ bhojanīyaṃ gahetvā agamāsī, na ānandattherassa hatthe pesesi, na pasenadimaha-āraṇaṇāthapiṇḍikādīnaṃ saññaṃ adāsī. Saññāmatkakañhi labhivā te kājabhattaṃ abhihareyyuṃ. Yathā ca bhagavā, evaṃ sārīputtattheropi na kiñci akāsī. Rāhulatthero nirāhāro chinnabhatta ahoṣi. Tassa panāyasmato – “bhagavā maṃ vihāre ohīnaṃ jānantaṃ attanā laddhapiṇḍapātaṃ nāpi sayam gahetvā āgato, na aññaṃ hatthe

pahiṇi , na manussānaṃ saññaṃ adāsi, upajjhāyopi me ohīnabhāvaṃ jānanto tatheva na kiñci akāsi”ti cittampi na uppannaṃ, kuto tappaccayā omānaṃ vā atimānaṃ vā janessati. Bhagavatā pana ācikkhitakammaṭṭhānameva purebhattampi pacchābhattampi – “itipi rūpaṃ aniccaṃ, itipi dukkhaṃ, itipi asubhaṃ, itipi anattā”ti aggim abhimatthento viya niraṇṭaraṃ manasikatvā sāyanhasamaye cintesi – “ahaṃ upajjhāyena ānāpānassatiṃ bhāvehiṭi vutto , tassa vacanaṃ na karissāmi. Ācariyupajjhāyānañhi vacanaṃ akaronto dubbaco nāma hoti. ‘Dubbaco rāhulo, upajjhāyassapi vacanaṃ na karoti’ti ca garahuppattito kakkhaḷatarā pīḷā nāma natthi”ti bhāvanāvidhānaṃ pucchitukāmo bhagavato santikaṃ agamāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho āyasmā rāhulotiādi vuttaṃ.**

114. Tattha **paṭisallānāti** ekībhāvato. **Yaṃkiñci rāhulāti** kasmā? Bhagavā ānāpānassatiṃ puṭṭho rūpakammaṭṭhānaṃ katheti. Rūpe chandarāgappahānatthaṃ. Evaṃ kirassa ahosi – “rāhulassa atabhāvaṃ nissāya chandarāgo uppanno, heṭṭhā cassa saṅkhepena rūpakammaṭṭhānaṃ kathitaṃ. Idānissāpi dvicattālīsāya ākārehi atabhāvaṃ virājetvā visaṅkharitvā taṃnissitaṃ chandarāgaṃ anuppattidhammataṃ āpādessāmi”ti. Atha ākāśadhātuṃ kasmā vitthāresīti? Upādārūpadassanatthaṃ. Heṭṭhā hi cattāri mahābhūtāneva kathitāni, na upādārūpaṃ. Tasmā iminā mukhena taṃ dassetuṃ ākāśadhātuṃ vitthāresi. Apica ajjhattikena ākāśena paricchinnarūpampi pākataṃ hoti.

Ākāśena paricchinnaṃ, rūpaṃ yāti vibhūtaṃ;

Tassevaṃ āvibhāvattaṃ, taṃ pakāsesi nāyako.

Ettha pana purimāsu tāva catūsu dhātūsu yaṃ vattaṃ, taṃ mahāhatthipadopame vuttameva.

118. Ākāśadhātuyāṃ **ākāśagatanti** ākāśabhāvaṃ gataṃ. **Upādinnantiādinnaṃ** gahitaṃ parāmatthaṃ, sarīratthakanti attho. **Kaṇṇacchiddanti** maṃsalohitādīhi asamphuṭṭhakaṇṇavivaraṃ. Nāsacchiddādisupi eseva nayo. **Yenacāti** yena chiddena. **Ajjhoharatīti** anto paveseti, jivhābandhanaṃ hi yāva udarapaṭalā manussānaṃ vidatthacaturāṅgulaṃ chiddatthānaṃ hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yattha cāti** yasmim okāse. **Santiṭṭhatīti** patitṭhāti. Manussānañhi mahantaṃ paṭaparissāvanamattañca udarapaṭalaṃ nāma hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Adhobhāgaṃ nikkhamatīti** yena heṭṭhā nikkhamati. Dvattimsahatthamattaṃ ekavīsatiyā ṭhānesu vaṅkaṃ antaṃ nāma hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yaṃ vā panaññampīti** iminā sukhumasukhumaṃ cammamamsādiantaragatañceva lomakūpabhāvena ca ṭhitaṃ ākāśaṃ dasseti. Sesametthāpi pathavīdhātuādisu vuttanayeneva veditaṃ.

119. Idānissa tādibhāvalakkaṇaṃ ācikkhanto **pathavīsamantiādimāha**. Itṭhāniṭṭhesu hi arajjanto adussanto tādi nāma hoti. **Manāpāmanāpāti** ettha aṭṭha lobhasahagatacittasampayuttā manāpā nāma, dve domanassacittasampayuttā amanāpā nāma. **Cittaṃ na pariyādāya ṭhassantīti** ete phassā uppajjitvā tava cittaṃ antomuṭṭhigataṃ karonto viya pariyādāya gahetvā ṭhātuṃ na sakkhissanti “ahaṃ sobhāmi, mayhaṃ vaṇṇāyatanāṃ pasanna”nti puna atabhāvaṃ nissāya chandarāgo nuppajjissati. **Gūthagatantiādisu** gūthameva gūthagataṃ. Evaṃ sabbattha.

Na kатthaci patitṭhitoti pathavīpabbatarukkhādīsu ekasmimpi na patitṭhito, yadi hi pathaviyaṃ patitṭhito bhavēyya, pathaviyā bhijjamānāya saheva bhijjēyya, pabbate patamāne saheva pateyya, rukkhe chijjamāne saheva chijjēyya.

120. **Mettaṃrāhulāti** kasmā ārabhi? Tādibhāvassa kāraṇadassanatthaṃ. Heṭṭhā hi tādibhāvalakkaṇaṃ dassitaṃ, na ca sakkā ahaṃ tādi homīti akāraṇā bhavituṃ, napi “ahaṃ uccākulappasuto bahussuto lābhī, maṃ rājarājamahāmattādayo bhajanti, ahaṃ tādi homī”ti imehi kāraṇehi koci tādi nāma hoti, mettādibhāvanāya pana hotīti tādibhāvassa kāraṇadassanatthaṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **bhāvayatoti** upacāraṃ vā appanaṃ vā pāpentassa. **Yo byāpādoti** yo satte kopo, so pahīyissati. **Vihesāti** pāṇiādīhi sattānaṃ vihiṃsanaṃ. **Aratīti** pantasenāsanesu ceva adhikusaladhammesu ca ukkaṇṭhitatā. **Paṭighoti** yattha katthaci sattesu saṅkhāresu ca paṭihaññanakilesu. **Asubhanti** uddhumātakādīsu upacārappanaṃ. Uddhumātakādīsu asubhabhāvanā ca nāmesā vitthārato **visuddhimagge** kathitāva. **Rāgoti** pañcakāmaguṇikarāgo. **Aniccasaññanti** aniccānupassanāya sahaṇṭasaññaṃ. Vipassanā eva vā esā asaññāpi saññāsīsenā saññāti vuttā. **Asmimānoti** rūpādīsu asmīti māno.

121. Idāni therena pucchitaṃ pañhaṃ vitthārento **ānāpānassatinti**ādīmāha. Tattha idaṃ kammaṭṭhānaṃca kammaṭṭhānabhāvanā ca pālīattho ca saddhiṃ ānisaṃsakathāya sabbo sabbākārena **visuddhimagge** anussatiniddese vitthāritoyeva. Imaṃ desanaṃ bhagavā neyyapuggalavaseneva pariniṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māhārāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Cūlamālukyasuttavaṇṇanā

122. **Evam**me sutanti mālukyasuttaṃ. Tattha **mālukyaputtassāti** evaṃnāmakassa therassa. **Ṭhapitāni paṭikkhittānīti** diṭṭhigatāni nāma na byākātabbānīti evaṃ ṭhapitāni ceva paṭikkhittāni ca. **Tathāgatoti** satto. **Taṃ me na rucati**ti taṃ abyākaraṇaṃ mayhaṃ na rucati. **Sikkhampaccakkhāyāti** sikkhaṃ paṭikkhipivā.

125. **Ko santo kaṃ paccācikkhasīti** yācako vā hi yācitakaṃ paccācikkheyya, yācitako vā yācakaṃ. Tvaṃ neva yācako na yācitako, so dāni tvaṃ ko santo kaṃ paccācikkhasīti attho.

126. **Viddho**ssāti parasenāya ṭhitena viddho bhaveyya. **Gāḥapalepanenāti** bahalalepanena. **Bhisakkanti** vejjam. **Sallakattanti** sallakantaṇaṃ sallakantiyasuttavācakaṃ. **Akkassāti** akkavāke gahetvā jiyam karonti. Tena vuttaṃ “akkassā”ti. **Saṇhassāti** veṇuvilivassa. Maruvākhīrapaṇṇinampi vākehiyeva karonti. Tena vuttaṃ **yadi vā maruvāya yadi vā khīrapaṇṇinoti**. **Gacchanti** pabbatagacchanadīgacchādīsu jātaṃ. **Ropimanti** ropetvā vaḍḍhitaṃ saravanato saram gahetvā kataṃ. **Sithilahanunoti** evaṃnāmakassa pakkhino. **Bheravassāti** kāḷasīhassa. **Semhārassāti** makkaṭassa. **Evam notī** etāya diṭṭhiyā sati na hotīti attho.

127. **Attheva jāti**ti etāya diṭṭhiyā sati brahmacariyavāsova natthi, jāti pana atthiyeva. Tathā jarāmarāṇādīnīti dasseti. **Yesāhanti** yesam aham. **Nighātanti** upaghātaṃ vināsam. Mama sāvakā hi etesu nibbinnā idheva nibbānaṃ pāpuṇantīti adhippāyo.

128. **Tasmātihāti** yasmā abyākatametam, catusaccameva mayā byākataṃ, tasmāti attho. **Na hetam mālukyaputta atthasamhitanti** etam diṭṭhigataṃ vā etam byākaraṇaṃ vā kāraṇanissitaṃ na hoti. **Na ādibrahmacariyakanti** brahmacariyassa ādimattampi pubbabhāgasīlamattampi na hoti. **Na nibbidāyāti**ādīsu vaṭṭe nibbindanattāya vā virajjhanattāya vā vaṭṭanirodhāya vā rāgādivūpasamanattāya vā abhiññeyye dhamme abhijānanattāya vā catumaggasaṅkhātasambodhatthāya vā asaṅkhatanibbānasacchikiriyaṭṭhāya vā na hoti. **Etam hīti** etam catusaccabyākaraṇaṃ. **Ādibrahmacariyakanti** brahmacariyassa ādibhūtaṃ pubbapadaṭṭhānaṃ. Sesam vuttapaṭivipakkhanayena vedittabbaṃ. Imampi desanaṃ bhagavā neyyapuggalavasena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlamālukyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mahāmālukyasuttavaṇṇanā

129. Evaṃme sutanti mahāmālukyasuttaṃ. Tattha **orambhāgiyānīti** heṭṭhā koṭṭhāsikāni kāmabhava nibbattisaṃvattanikāni. **Samyojanānīti** bandhanāni. **Kassakho nāmāti** kassa devassa vā manussassa vā desitāni dhāresi, kiṃ tvameveko assosi, na añño kocīti? **Anusetīti** appahīnatāya anuseti. Anusayamāno samyojanaṃ nāma hoti.

Ettha ca bhagavatā samyojanaṃ pucchitaṃ, therenapi samyojanameva byākataṃ. Evaṃ santepi tassa vāde bhagavatā doso āropito. So kasmāti ce? Therassa tathāladhikattā. Ayañhi tassa laddhi “samudācārakkhaṇeyeva kilesehi samyutto nāma hoti, itarasmim khāṇe asaṃyutto”ti. Tenassa bhagavatā doso āropito. Athāyasmā ānando cintesi – “bhagavatā bhikkhusaṅghassa dhammaṃ desessāmīti attano dhammatāyeva ayaṃ dhammadesanā āradhā, sā iminā apaṇḍitena bhikkhunā viṣaṃvādītā. Handāhaṃ bhagavantam yācitvā bhikkhūnaṃ dhammaṃ desessāmī”ti. So evamakāsi. Tam dassetuṃ “evaṃ vutte āyasmā ānando”tiādi vuttaṃ.

Tattha **sakkāyaditṭhipariyuṭṭhitenāti** sakkāyaditṭhiyā gahitena abhibhūtena. **Sakkāyaditṭhiparetenāti** sakkāyaditṭhiyā anugatenā. **Nissaraṇanti** ditṭhinissaraṇaṃ nāma nibbānaṃ, tam yathābhūtaṃ nappajānāti. **Appaṭivīnītāti** avinoditā anīhaṭā. **Orambhāgiyaṃ samyojananti** heṭṭhābhāgiyasamyojanaṃ nāma hoti. Sesapadesupi eseva nayo. Sukkapakkho uttānatthoyeva. “Sānusayā pahīyatī”ti vacanato panettha ekacce “aññaṃ samyojanaṃ añño anusayo”ti vadanti. “Yathā hi sabyañjanaṃ bhatta”nti vutte bhattato aññaṃ byañjanaṃ hoti, evaṃ “sānusayā”ti vacanato pariyuṭṭhānasakkāyaditṭhito aññaṃ anusayena bhavitabbanti tesam laddhi. Te “sasīsaṃ pārūpitvā”tiādīhi paṭikkhipitabbā. Na hi sīsato añño puriso atthi. Athāpi siyā – “yadi tadeva samyojanaṃ so anusayo, evaṃ sante bhagavatā therassa taruṇūpamo upārambho duāropito hoti”ti. Na duāropito, kasmā? Evaṃladhikattāti vitthāritametam. Tasmā soyeva kilesa bandhanatṭhena samyojanaṃ, appahīnatṭhena anusayoti imamatthaṃ sandhāya bhagavatā “sānusayā pahīyatī”ti evaṃ vuttanti veditabbam.

132. Tacam chetvātiādīsu idaṃ opammasaṃsandanaṃ – tacacchedo viya hi samāpatti daṭṭhabbā, pheggucchedo viya vipassanā, sāraccchedo viya maggo. Paṭipadā pana lokiyalokuttaramissakāva vaṭṭati. **Evamete daṭṭhabbāti** evarūpā puggalā evaṃ daṭṭhabbā.

133. Upadhivivekāti upadhivivekena. Iminā pañcakāmaguṇaviveko kathito. **Akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāti** iminā nīvaraṇappahānaṃ kathitaṃ. **Kāyaduṭṭhullānaṃ paṭippassaddhiyāti** iminā kāyālasiyapaṭippassaddhi kathitā. **Viviceva kāmehīti** upadhivivekena kāmehi vinā hutvā. **Vivicca akusalehīti** akusalānaṃ dhammānaṃ pahānena kāyaduṭṭhullānaṃ paṭippassaddhiyā ca akusalehi vinā hutvā. **Yadeva tattha hotīti** yaṃ tattha antosamāpattikkhaṇeyeva samāpattisamuṭṭhitañca rūpādidhammajātaṃ hoti. **Tedhammeti** te rūpagatantiādīnā nayena vutte rūpādayo dhamme. **Aniccatoti** na niccato. **Dukkhatoti** na sukhato. **Rogatoti**ādīsu ābādhatṭhena rogato, antodosatṭhena **gaṇḍato**, anupaviddhatṭhena dukkhajanaṇatṭhena ca **sallato**, dukkhatṭhena **aghato**, rogatṭhena **ābādhatto**, asakatṭhena **parato**, palujjanaṇatṭhena **palokato**, nissattatṭhena **suññato**, na attatṭhena **anattato**. Tattha aniccato, palokatoti dvīhi padehi aniccalakkhaṇaṃ kathitaṃ, dukkhatotiādīhi chahi dukkhalakkhaṇaṃ, parato suññato anattatoti tīhi anattalakkhaṇaṃ.

So tehi dhammehīti so tehi evaṃ tilakkhaṇaṃ āropetvā ditṭhehi antosamāpattiyam pañcakkhandhadhammehi. **Cittam paṭivāpetīti** cittam paṭisaṃharati moceti apāneti. **Upasaṃharatīti** vipassanācittam tāva savanavasena thutivasena pariyattivasena paññattivasena ca etaṃ santaṃ nibbānanti evaṃ asaṅkhatāya amatāya dhātuyā upasaṃharati. Maggacittam nibbānaṃ ārammaṇakaraṇavaseneva etaṃ santametam paṇṭanti na evaṃ

vadati, iminā pana ākārena taṃ paṭivijjhanto tattha cittaṃ upasaṃharatīti attho. **So tattha ʒhitoti** tāya tilakkhaṇārammaṇāya vipassanāya ʒhito. **Āsavānaṃ khayamaṃ pāpuṇāṭīti** anukkamena cattāro magge bhāvetvā pāpuṇāṭīti. **Teneva dhammarāgenāṭīti** samathavipassanādhamme chandarāgena. Samathavipassanāsu hi sabbaso chandarāgaṃ pariyaḍātumaṃ sakkonto arahattaṃ pāpuṇāṭīti, asakkonto anāgāmī hoti.

Yadevatattha hoti vedanāgatanti idha pana rūpaṃ na gahitaṃ. Kasmā? Samatikantattā. Ayaṃhi heṭṭhā rūpāvacarajjhānaṃ samāpajjitvā rūpaṃ atikkamitvā arūpāvacarasamāpattim samāpannoti samathavasenaṃ pinena rūpaṃ atikkantaṃ, heṭṭhā rūpaṃ sammadeva sammāsivā taṃ atikkamma idāni arūpaṃ sammāsātīti vipassanāvasenaṃ pinena rūpaṃ atikkantaṃ. Arūpe pana sabbasopi rūpaṃ natthīti taṃ sandhāyapi idha rūpaṃ na gahitaṃ.

Atha kiṅcarahīti kiṃ pucchāmīti pucchati? Samathavasena gacchato cittaṃ kaggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma. Vipassanāvasena gacchato paṇṇā dhuraṃ hoti, so paṇṇāvimutto nāmāṭīti ettha therassa kaṅkhā natthi. Ayaṃ sabhāvadhammoyeva, samathavaseneva pana gacchantesu eko cetovimutto nāma hoti, eko paṇṇāvimutto. Vipassanāvasena gacchantesu eko paṇṇāvimutto nāma hoti, eko cetovimuttoti ettha kiṃ kārāṇanti pucchati.

Indriyavemattataṃ vadāmīti indriyanānattataṃ vadāmi. Iduṃ vuttaṃ hoti, na tvamaṃ, ānanda, dasa pāramiyo pūretvā sabbaṅṇutaṃ paṭivijjhi, tena te etaṃ apākaṭaṃ. Ahaṃ pana paṭivijjhim, tena me etaṃ pākaṭaṃ. Ettha hi indriyanānattatā kārāṇaṃ. Samathavaseneva hi gacchantesu ekassa bhikkhuno cittaṃ kaggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma hoti. Ekassa paṇṇā dhuraṃ hoti, so paṇṇāvimutto nāma hoti. Vipassanāvaseneva ca gacchantesu ekassa paṇṇā dhuraṃ hoti, so paṇṇāvimutto nāma hoti. Ekassa cittaṃ kaggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma hoti. Dve aggasāvakaṃ samathavipassanādhurena arahattaṃ pattā. Tesu dhammasenāpati paṇṇāvimutto jāto, mahāmogallānatthero cetovimutto. Iti indriyavemattamettha kārāṇanti vedītabbaṃ. Sesamaṃ sabbattha uttānamevāṭīti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāmālukyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhaddālisuttavaṇṇanā

134. Evaṃme sutanti bhaddālisuttaṃ. Tattha ekāsanabhojananti ekasmiṃ purebhatte asanabhojanaṃ, bhuṅṅitabbabhattanti attho. **Appābādhatanti** ādīni kakacopame vitthāritāni. **Na ussahāmīti** na sakkomi. **Siyā kukkucamaṃ siyā vippaṭisāroṭi** evamaṃ bhuṅṅanto yāvajīvaṃ brahmacariyaṃ caritumaṃ sakkhissāmi nu kho, na nu khoti iti me vippaṭisārakukkucamaṃ bhavyeyyāṭīti attho. **Ekadesamaṃ bhuṅṅitvā**ti porāṇakattherā kira patte bhattaṃ pakkhipitvā sappimhi dinne sappinā uṇhameva thokaṃ bhuṅṅitvā hatthe dhovitvā avasesamaṃ bahi nīharitvā chāyūdakaphāsuke ṭhāne nisīditvā bhuṅṅanti. Etaṃ sandhāya satthā āha. Bhaddāli, pana cintesi – “sace sakiṃ pattaṃ pūretvā dinnamaṃ bhattaṃ bhuṅṅitvā puna pattaṃ dhovitvā odanassa pūretvā laddhamaṃ bahi nīharitvā chāyūdakaphāsuke ṭhāne bhuṅṅeyya, iti evamaṃ vaṭṭeyya, itarathā ko sakkotī”ti. Tasmā **evampi kho ahaṃ, bhante, na ussahāmīti** āha. Ayaṃ kira atīte anantarāya jātiyā kākayoniyamaṃ nibbatti. Kākā ca nāma mahāchātakā honti. Tasmā chātakatthero nāma ahoṣi. Tassa pana viravantasseva bhagavā taṃ madditvā ajjhottharitvā – “yo pana bhikkhu vikāle khādanīyamaṃ vā bhojanīyamaṃ vā khādeyya vā bhuṅṅeyya vā pācītiya”nti (pāci. 248) sikkhāpadaṃ paṇṇapesi. Tena vuttaṃ **atha kho āyasmā, bhaddāli, ...pe... anussāhamaṃ pavedesīti.**

Yathātanti yathā añṇopi sikkhāya na paripūrakārī ekavihārepi vasanto satthu sammukhībhāvaṃ na dadeyya, tatheva na adāsīti attho. Neva bhagavato upaṭṭhānaṃ agamāsī,

na dhammadesanattānaṃ na vitakkamālakam, na ekaṃ bhikkhācāramaggaṃ paṭipajji. Yasmim kule bhagavā nisīdati, tassa dvārepi na aṭṭhāsi. Sacassa vasanaṭṭhānaṃ bhagavā gacchati, so puretameva ñatvā aññattha gacchati. Saddhāpabbajito kiresa kulaputto parisuddhasīlo. Tenassa na añño vitakko ahosi, – “mayā nāma udarakāraṇā bhagavato sikkhāpadapaññāpanaṃ paṭibāhitaṃ, ananucchavikaṃ me kata”nti ayameva vitakko ahosi. Tasmā ekavihāre vasantopi lajjāya satthu sammukhībhāvaṃ nādāsi.

135. Cīvarakammaṃ karontīti manussā bhagavato cīvarasāṭakaṃ adamsu, taṃ gahetvā cīvaraṃ karonti. **Etam dosakanti** etaṃ okāsametaṃ aparādham, satthu sikkhāpadaṃ paññāpentassa paṭibāhitakāraṇaṃ sādhukaṃ manasi karohīti attho. **Dukkarataranti** vassañhi vasitvā disāpakkante bhikkhū kuhiṃ vasitthāti pucchanti, tehi jetavane vasimhāti vutte, “āvuso, bhagavā imasmim antovasse kataraṃ jātakaṃ kathesi, kataraṃ suttantaṃ, kataraṃ sikkhāpadaṃ paññāpesī”ti pucchitāro honti. Tato “vikālabhojanasikkhāpadaṃ paññāpesi, bhaddāli, nāma naṃ eko thero paṭibāhī”ti vakkhanti. Taṃ sutvā bhikkhū – “bhagavatopi nāma sikkhāpadaṃ paññāpentassa paṭibāhitaṃ ayuttaṃ akāraṇa”nti vadanti. Evaṃ te ayaṃ doso mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānā evamāhamsu. Apica aññepi bhikkhū pavāretvā satthu santikaṃ āgamissanti. Atha tvaṃ “ethāvuso, mama satthāraṃ khamāpentassa sahāyā hothā”ti saṅghaṃ sannipātesasi. Tattha āgantukā pucchissanti, “āvuso, kiṃ imināpi bhikkhunā kata”nti. Tato etamatthaṃ sutvā “bhāriyaṃ kataṃ bhikkhunā, dasabalaṃ nāma paṭibāhissatīti ayuttameta”nti vakkhanti. Evampi te ayaṃ aparādho mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānāpi evamāhamsu. Atha vā bhagavā pavāretvā cārikaṃ pakkamissati, atha tvaṃ gatagataṭṭhāne bhagavato khamāpanatthāya saṅghaṃ sannipātesasi. Tatra disāvāsino bhikkhū pucchissanti, “āvuso, kiṃ iminā bhikkhunā kata”nti...pe... duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānāpi evamāhamsu.

Etadavocāti appatirūpaṃ mayā kataṃ, bhagavā pana mahantepi aguṇe alaggitvā mayhaṃ accayaṃ paṭiggaṇhissatīti maññamāno etaṃ “accayo maṃ, bhante,”tiādivacanaṃ avoca. Tattha **accayoti** aparādho. **Maṃ accagamāti** maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** anāgate saṃvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya. **Tagghāti** ekaṃsena. **Samayopi kho te, bhaddāli**ti, bhaddāli, tayā paṭivijjhitaṃ ayuttakaṃ ekaṃ kāraṇaṃ atthi, tampi te na paṭividdhaṃ na sallakkhitanti dasseti.

136. Ubhatobhāgavimuttotitiādīsu dhammānusārī, saddhānusārīti dve ekacittakkaṇikā maggasamaṅgipuggalā. Ete pana sattapi ariyapuggale bhagavatāpi evaṃ āñāpetuṃ na yuttaṃ, bhagavatā āñatte tesampi evaṃ kātuṃ na yuttaṃ. Aṭṭhānaparikappavasena pana ariyapuggalānaṃ suvacabhāvadassanattamaṃ bhaddālittherassa ca dubbacabhāvadassanattametaṃ vuttaṃ.

Api nu tvaṃ tasmim samaye ubhatobhāgavimuttoti desanaṃ kasmā ārabhi? Bhaddāliṃsa niggahaṇatthaṃ. Ayañhettha adhippāyo – bhaddāli, ime satta ariyapuggalā loke dakkhiṇeyyā mama sāsane sāmīno, mayi sikkhāpadaṃ paññāpente paṭibāhitabbayutte kāraṇe sati etesaṃ paṭibāhituṃ yuttaṃ. Tvaṃ pana mama sāsanaṭṭhāya bāhirako, mayi sikkhāpadaṃ paññāpente tuyhaṃ paṭibāhituṃ na yuttanti.

Ritto tucchoti anto ariyaguṇānaṃ abhāvena rittako tucchako, issaravacane kiñci na hoti. **Yathādhammaṃ paṭikarosīti** yathā dhammo ṭhito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayhaṃ paṭiggaṇhāmāti** taṃ tava aparādhaṃ mayhaṃ khamāma. **Vuddhi hesā, bhaddāli, ariyassa vinayeti** esā, bhaddāli, ariyassa vinaye buddhassa bhagavato sāsane vuddhi nāma. Katamā? Accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjanā. Desanaṃ pana puggalādhitthānaṃ karonto “yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaraṃ āpajjati”ti āha.

137.Satthāpiupavadatīti “asukavihāravāsī asukassa therassa saddhivihāriko asukassa antevāsiko itthannāma nāma bhikkhu lokuttaradhammaṃ nibbattetuṃ araṇṇaṃ pavatṭho”ti sutvā – “kiṃ tassa araṇṇavāsena, yo mayhaṃ pana sāsane sikkhāya aparipūrakārī”ti evaṃ upavadati, sesapadesupi eseva nayo, apicettha devatā na kevalaṃ upavadanti, bheravārammaṇaṃ dassetvā palāyanākāraṃpi karonti. **Attanāpi attānanti** sīlaṃ āvajjantassa saṃkiliṭṭhatṭhānaṃ pākaṭaṃ hoti, cittaṃ vidhāvati, na kammaṭṭhānaṃ allīyati. So “kiṃ mādisassa araṇṇavāsena”ti vipaṭṭisārī utṭhāya pakkamati. **Attāpi attānaṃ upavaditoti** attanāpi attā upavadito, ayameva vā pāṭho. Sukkapakkho vuttapaccanīkanayena veditabbo. **Sovicceva kāmehi**tiādī evaṃ sacchikarotīti dassanattaṃ vuttaṃ.

140.Pasayha pasayha kāraṇaṃ karontīti appamattakepi dose niggahetvā punappunaṃ kārenti. **No tathāti** mahantepi aparādhe yathā itaraṃ, evaṃ pasayha na kārenti. So kira, “āvuso, bhaddāli, mā cintayittha, evarūpaṃ nāma hoti, ehi satthāraṃ khamāpehi”ti bhikkhusaṅghatopi, kañci bhikkhuṃ pesetvā attano santikaṃ pakkosāpetvā, “bhaddāli, mā cintayittha, evarūpaṃ nāma hoti”ti evaṃ satthusantikāpi anuggahaṃ paccāsīati. Tato “bhikkhusaṅghenaṃpi na samassāsito, satthārāpi”ti cintetvā evamāha.

Atha bhagavā bhikkhusaṅghopi satthāpi ovaditabbayuttameva ovadati, na itaranti dassetuṃ **idha, bhaddāli, ekaccoti**ādīmāha. Tattha **aññenāññanti**ādīni anumānasutte vitthāritāni. **Na sammā vattatīti** sammā vattampi na vattati. **Na lomāṃ pātetīti** anulomavatte na vattati, vilomameva gaṇhāti. **Na nitthāraṃ vattatīti** nitthāraṇakavattamhi na vattati, āpattivutṭhānatthaṃ turitaturito chandajāto na hoti. **Tatrāti** tasmim tassa dubbacakaṇe. **Abhiṇṇāpattikoti** nirantarāpattiko. **Āpattibahuloti** sāpattikakālovassa bahu, suddho nirāpattikakālo appoti attho. **Na khippameva vūpasammatīti** khippaṃ na vūpasammati, dīghasuttaṃ hoti. Vinayadharā pādadhovanakāle āgataṃ “gacchāvuso, vattavelā”ti vadanti. Puna kālaṃ maññitvā āgataṃ “gacchāvuso, tuyhaṃ vihāavelā, gacchāvuso, sāmaṇerādīnaṃ uddesadānavelā, amhākaṃ nhānavelā, therūpatṭhānavelā, mukhadhovanavelā”tiādīni vatvā divasabhāgepi rattibhāgepi āgataṃ uyyojentiyeva. “Kāya velāya, bhante, okāso bhavissatī”ti vuttepi “gacchāvuso, tvaṃ imameva ṭhānaṃ jānāsī, asuko nāma vinayadharatthero sinehapānaṃ pivati, asuko virecanaṃ kāreti, kasmā turitosī”tiādīni vatvā dīghasuttameva karontī.

141.Khippameva vūpasammatīti lahuṃ vūpasammati, na dīghasuttaṃ hoti. Ussukkāpanā bhikkhū – “āvuso, ayaṃ subbaco bhikkhu, janapadavāsino nāma gāmantasenāsane vasanaṭṭhānanisajjanādīni na phāsukāni honti, bhikkhācāropi dukkho hoti, sīghamassa adhikaraṇaṃ vūpasamemā”ti sannipatitvā āpattito vutṭhāpetvā suddhante patitṭhāpentī.

142.Adhiccāpattikoti kadāci kadāci āpattiṃ āpajjati. So kiñcāpi lajjī hoti pakatatto, dubbacattā panassa bhikkhū tatheva paṭipajjanti.

144.Saddhāmattakena vahati pemamattakenāti ācariyupajjhāyesu appamattikāya gehassitasaddhāya appamattakena gehassitapemena yāpeti. Paṭisandhiggahaṇasadisā hi ayaṃ pabbajjā nāma, navapabbajito pabbajjāya guṇaṃ ajānanto ācariyupajjhāyesu pemamattena yāpeti, tasmā evarūpā saṅgaṇhitabbā. Appamattakampi hi saṅgahaṃ labhitvā pabbajjāya ṭhitā abhiññāpattā mahāsamaṇā bhavissanti. Ettakena kathāmaggena “ovaditabbayuttakaṃ ovadanti, na itara”nti imameva bhagavatā dassitaṃ.

145.Aññāyasaṅṭhahimsūti arahatte patitṭhahimsu. **Sattesu hāyamānesūti** paṭipattiyā hāyamānāya sattā hāyanti nāma. **Saddhamme antaradhāyamāneti** paṭipattisaddhamme antaradhāyamāne. Paṭipattisaddhammopi hi paṭipattipūrakesu sattesu asati antaradhāyati nāma. **Āsavaṭṭhānīyāti** āsavā tiṭṭhanti etesūti āsavaṭṭhānīyā. Yesu diṭṭhadhammikasamparāyikā parūpavādavipattiāsaravadhabandhanādayo ceva

apāyadukkhavisesabhūtā ca āsavā tiṭṭhantiyeva. Yasmā nesam te kāraṇam hontīti attho. Te āsavatṭhānīyā vītikkamadhammā yāva na saṅghe pātubhavanti, na tāva sathā sāvakānam sikkhāpadam paññapetīti ayamettha yojanā.

Evam akālam dassetvā puna kālam dassetum **yato ca kho, bhaddālīti**tiādīmāha. Tattha **yatoti** yadā, yasmim kāleti vuttam hoti. Sesam vuttānusāreneva veditabbam. Ayam vā ettha saṅkhepattho – yasmim kāle āsavatṭhānīyā dhammāti saṅkham gatā vītikkamadosā saṅghe pātubhavanti, tadā sathā sāvakānam sikkhāpadam paññapeti. Kasmā? Tesamyeva āsavatṭhānīyadhammasaṅkhātānam vītikkamadosānam paṭighātāya.

Evam āsavatṭhānīyānam dhammānam anuppattim sikkhāpadapaññattiyā akālam, uppattiṅca kālanti vatvā idāni tesam dhammānam anuppattikālaṅca uppattikālaṅca dassetum “**na tāva, bhaddālī, idhekacce**”tiādīmāha. Tattha **mahattanti** mahantabhāvam. Saṅgho hi yāva na theranavamajjhimānam vasena mahattam patto hoti, tāva senāsanāni pahonti, sāsane ekacce āsavatṭhānīyā dhammā na uppajjanti. Mahattam patte pana te uppajjanti, atha sathā sikkhāpadam paññapeti. Tattha mahattam patte saṅghe paññattasikkhāpadāni –

“Yo pana bhikkhu anupasampanna uttaridvirattatirattam sahaseyyam kappeyya pācittiyam (pāci. 51). Yā pana bhikkhunī anuvassam vuṭṭhāpeyya pācittiyam (pāci. 1171). Yā pana bhikkhunī ekavassam dve vuṭṭhāpeyya pācittiya’nti (pāci. 1175).

Iminā nayena veditabbāni.

Lābhagganti lābhassa aggam. Saṅgho hi yāva na lābhaggapatto hoti, na tāva lābham paṭicca āsavatṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha sathā sikkhāpadam paññapeti –

“Yo pana bhikkhu acelakassa vā paribbājakassa vā paribbājikāya vā sahatthā khādanīyam vā bhojanīyam vā dadeyya pācittiya’nti (pāci. 270).

Idaṅhi lābhaggapatte saṅghe sikkhāpadam paññattam.

Yasagganti yasassa aggam. Saṅgho hi yāva na yasaggapatto hoti, na tāva yasam paṭicca āsavatṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha sathā sikkhāpadam paññapeti “surāmerayapāne pācittiya’nti (pāci. 327). Idaṅhi yasaggapatte saṅghe sikkhāpadam paññattam.

Bāhusaccanti bahussutabhāvam. Saṅgho hi yāva na bāhusaccapatto hoti, na tāva āsavatṭhānīyā dhammā uppajjanti. Bāhusaccapatte pana yasmā ekaṃ nikāyam dve nikāye pañcapi nikāye uggahetvā ayoniso ummujjāmānā puggalā rasena rasam saṃsandetvā uddhammam ubbinayam satthu sāsanaṃ dīpentī, atha sathā – “yo pana bhikkhu evam vadeyya tathāham bhagavatā dhammam desitam ājānāmi (pāci. 418)...pe... samaṇuddesopi ce evam vadeyyā’”tiādīnā (pāci. 429) nayena sikkhāpadam paññapeti.

Rattaññutam pattoti ettha rattiyo jānantīti rattaññū. Attano pabbajitadivasato paṭṭhāya bahū rattiyo jānanti, cirapabbajitāti vuttam hoti. Rattaññūnam bhāvam rattaññutam. Tatra rattaññutam patte saṅghe upasenam vaṅgantaputtam ārabba sikkhāpadam paññattanti veditabbam. So hāyasmā ūnadasavasse bhikkhū upasampādentē disvā ekavasso saddhivihārikam upasampādesi. Atha bhagavā sikkhāpadam paññapesi – “na, bhikkhave, ūnadasavassena upasampādetabbo, yo upasampādeyya āpatti dukkaṭassa’”ti (mahāva. 75). Evam paññatte sikkhāpade puna bhikkhū “dasavassamhā dasavassamhā’”ti bālā abyattā upasampādentī. Atha bhagavā aparampi sikkhāpadam paññapesi – “na, bhikkhave, bālāna abyattena upasampādetabbo, yo upasampādeyya, āpatti dukkaṭassa. Anujānāmi, bhikkhave, byattena bhikkhunā paṭibālāna dasavassena vā atirekadasavassena vā upasampādetu’nti. Iti rattaññutam pattakāle dve sikkhāpadāni paññattāni.

146. Ājānīyasusūpamaṃdhammapariyāyaṃ desesinti taruṇājānīyaupamaṃ katvā dhammaṃ desayiṃ. Tatrāti tasmīṃ asaraṇe. Na kho, bhaddāli, eseva hetūti na esa sikkhāya aparipūrakārībhāvoyeva eko hetu.

147. Mukhādhāne kāraṇaṃ kāretīti khalīnabandhādīhi mukhaṭṭhapane sādhukaṃ gīvaṃ paggaṇhāpetuṃ kāraṇaṃ kāreti. **Visūkāyitānīti**ādīhi visevanācāraṃ kathesi. Sabbāneva hetāni aññamaññavevacanāni. **Tasmīṃ ṭhāneti** tasmīṃ visevanācāre. **Parinibbāyatīti** nibbisevano hoti, taṃ visevanaṃ jahatīti attho. **Yugādhāneti** yugataṭṭhapane yugassa sādhukaṃ gahaṇatthaṃ.

Anukkameti cattāropi pāde ekappahārenea ukkhipane ca nikkhipane ca. Parasenāya hi āvāte ṭhatvā asīṃ gahetvā āgacchantassa assassa pāde chindanti. Tasmīṃ samaye esa ekappahārenea cattāropi pāde ukkhipissatīti rajjubandhanavidhānena etaṃ kāraṇaṃ karonti. **Maṇḍaleti** yathā asse nisinnoyeva bhūmiyaṃ patitaṃ āvudhaṃ gahetuṃ sakkoti, evaṃ karaṇatthaṃ maṇḍale kāraṇaṃ kāreti. **Khurakāseti** aggaggakhurehi pathavīkamane. Rattīṃ okkantakaraṇasmiñhi yathā padasaddo na suyyati, tadatthaṃ ekasmiṃ ṭhāne saññaṃ datvā aggaggakhurehiyeva gamaṇaṃ sikkhāpentī. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Javeti** sīghavāhane. “Dhāve”tipi pāṭho. Attano parājaye satī palāyanatthaṃ, paraṃ palāyantaṃ anubandhitvā gahaṇatthaṃ etaṃ kāraṇaṃ kāreti. **Davatteti** davattāya, yuddhakālasmiñhi hatthīsu vā koñcanādaṃ karontesu assesu vā hasantesu rathesu vā nighosantesu yodhesu vā ukkuṭṭhiṃ karontesu tassa ravassa abhāyitvā parasenapavesanatthaṃ ayaṃ kāraṇā karīyati.

Rājagūṇeti rañña jānitabbagūṇe. Kūṭakaṇṇarañño kira guḷavaṇṇo nāma asso ahosi. Rājā pācīnadvārena nikkhamitvā cetiyapabbataṃ gamissāmīti kalambanadītīraṃ sampatto. Asso tīre ṭhatvā udakaṃ otarituṃ na icchati, rājā assācariyaṃ āmantetvā – “aho tayā asso sikkhāpito udakaṃ otarituṃ na icchatī”ti āha. Ācariyo – “susikkhāpito deva asso, evamassa hi cittaṃ ‘sacāhaṃ udakaṃ otarissāmi, vālaṃ temissati, vāle tinte rañño aṅge udakaṃ pāteyyā”ti evaṃ tumhākaṃ sarīre udakapātanabhayena na otarati, vālaṃ gaṇhāpethā”ti āha. Rājā tathā kāresi. Asso vegena otaritvā pāraṃ gato. Etadatthaṃ ayaṃ kāraṇā karīyati. **Rājavamseti** assarājavamse. Vamso ceso assarājānaṃ, tathārūpena pahārena chinnaḥṇasārīrāpi assārohaṃ parasenāya apātetvā bahi nīharantiyeva. Etadatthaṃ kāraṇaṃ kāretīti attho.

Uttame javeti javasampattiyaṃ, yathā uttamajavo hoti, evaṃ kāraṇaṃ kāretīti attho. **Uttame hayeti** uttamahayabhāve, yathā uttamahayo hoti, evaṃ kāraṇaṃ kāretīti attho. Tattha pakatiyā uttamahayova uttamahayakāraṇaṃ arahati, na añño. Uttamahayakāraṇāya eva ca hayo uttamajavaṃ paṭipajjati, na aññoti.

Tatridaṃ vatthu – eko kira rājā ekaṃ sindhavapotakaṃ labhitvā sindhavabhāvaṃ ajānitvāva imaṃ sikkhāpehīti ācariyassa adāsī. Ācariyopi tassa sindhavabhāvaṃ ajānanto taṃ māśakhādakaghoṭakānaṃ kāraṇāsu upaneti. So attano ananucchavīkattā kāraṇaṃ na paṭipajjati. So taṃ dametuṃ asakkonto “kūṭasso ayaṃ mahārājā”ti vissajjāpesi.

Athekadivasāṃ eko assācariyapubbako daharo upajjhāyassa bhaṇḍakaṃ gahetvā gacchanta taṃ parikhāpiṭṭhe carantaṃ disvā – “anaggho, bhante, sindhavapotako”ti upajjhāyassa kathesi. Sace rājā jāneyya, maṅgalassaṃ naṃ kareyyāti. Thero āha – “micchādītṭhiko, tāta, rājā appeva nāma buddhasāsane pasīdeyya rañño kathehī”ti. So gantvā, – “mahārāja, anaggho sindhavapotako atthī”ti kathesi. Tayā dītṭho, tātāti? Āma, mahārājāti. Kim laddhuṃ vaṭṭatīti? Tumhākaṃ bhuñjanakasuvanṇathāle tumhākaṃ bhuñjanakabhataṃ tumhākaṃ pivanakaraso tumhākaṃ gandhā tumhākaṃ mālāti. Rājā sabbaṃ dāpesi. Daharo gāhāpetvā agamāsī.

Asso gandhaṃ ghāyitvāva “mayhaṃ guṇājānanakaācariyo atthi maññe”ti sīsaṃ ukkhipitvā olokento atṭhāsī. Daharo gantvā “bhataṃ bhuñjā”ti acchamaṃ pahari. Asso

āgantvā suvaṇṇathāle bhattaṃ bhuñji, rasaṃ pivi. Atha naṃ gandhehi vilimpitvā rājapiḷandhanaṃ piḷandhitvā “purato purato gacchā”ti accharam pahari. So daharassa purato purato gantvā maṅgalassatṭhāne aṭṭhāsi. Daharo – “ayaṃ te, mahārāja, anaggho sindhavapotako, imināva naṃ niyāmena katipāhaṃ paṭijaggāpehī”ti vatvā nikkhami.

Atha katipāhassa accayena āgantvā assassa ānubhāvaṃ passissasi, mahārājāti. Sādhū ācariya kuhiṃ ṭhatvā passāmāti? Uyyānaṃ gaccha, mahārājāti. Rājā assaṃ gāhāpetvā agamāsi. Daharo accharam paharivā “etaṃ rukkhāṃ anupariyāhī”ti assassa saññaṃ adāsi. Asso pakkhanditvā rukkhāṃ anuparigantvā āgato. Rājā neva gacchantāṃ na āgacchantāṃ addasa. Diṭṭho te, mahārājāti? Na diṭṭho, tātāti. Valaṅjakadaṇḍaṃ etaṃ rukkhāṃ nissāya ṭhapethāti vatvā accharam pahari “valaṅjakadaṇḍaṃ gahetvā ehī”ti. Asso pakkhanditvā mukhena gahetvā āgato. Diṭṭhaṃ, mahārājāti. Diṭṭhaṃ, tātāti.

Puna accharam pahari “uyyānassa pākāramatthakena caritvā ehī”ti. Asso tathā akāsi. Diṭṭho, mahārājāti. Na diṭṭho, tātāti. Rattakambalaṃ āharāpetvā assassa pāde bandhāpetvā tatheva saññaṃ adāsi. Asso ullaṅghitvā pākāramatthakena anupariyāyi. Balavatā purisena āviñchanaalātaggisikhā viya uyyānapākāramatthake paññāyittha. Asso gantvā samīpe ṭhito. Diṭṭhaṃ, mahārājāti. Diṭṭhaṃ, tātāti. Maṅgalapokkharāṇipākāramatthake anupariyāhīti saññaṃ adāsi.

Puna “pokkharāṇiṃ otarivā padumapattesu cārikāṃ carāhī”ti saññaṃ adāsi. Pokkharāṇiṃ otarivā sabbapadumapatte caritvā agamāsi, ekaṃ pattampi anakkantaṃ vā phālitaṃ vā chinditaṃ vā khaṇḍitaṃ vā nāhosī. Diṭṭhaṃ, mahārājāti. Diṭṭhaṃ, tātāti. Accharam paharivā taṃ hatthatalaṃ upanāmesi. Dhātūpatthaddho laṅghitvā hatthatale aṭṭhāsi. Diṭṭhaṃ, mahārājāti? Diṭṭhaṃ, tātāti. Evaṃ uttamahayo eva uttamakāraṇāya uttamajavaṃ paṭipajjati.

Uttame sākhalīyati muduvācāya. Muduvācāya hi, “tāta, tvaṃ mā cintāyi, rañño maṅgalasso bhavissasi, rājabhōjanādīni labhissasi”ti uttamahayakāraṇaṃ kāretabbo. Tena vuttaṃ “uttame sākhalīyati”ti. **Rājabhoggoti** rañño upabhogo. **Rañño aṅganteva saṅkhaṃ gacchatīti** yattha katthaci gacchantena hatthaṃ viya pādaṃ viya anohāyeva gantabbaṃ hoti. Tasmā aṅganti saṅkhaṃ gacchati, catūsu vā senaṅgesu ekaṃ aṅgaṃ hoti.

Asekhāya sammādiṭṭhiyāti arahattaphalāsammādiṭṭhiyā. Sammāsaṅkappādayopi taṃsāmpayuttāva. **Sammāñāṇaṃ** pubbe vuttasammādiṭṭhiyeva. Ṭhapetvā pana aṭṭha phalaṅgāni sesā dhammā **vimuttīti** veditabbā. Sesā sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā ugghaṭitaññūpuggalassa vasena arahattanikūṭaṃ gahetvā niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdanīyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Bhaddālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Laṭukikopamasuttavaṇṇanā

148. Evaṃme sutanti laṭukikopamasuttaṃ. Tattha **yena so vanasaṅḍoti** ayampi mahāudāyitthero bhagavatā saddhiṃyeva piṇḍāya pavisitvā saddhiṃ paṭikkami. Tasmā yena so bhagavatā upasaṅkamanto vanasaṅḍo tenupasaṅkamīti veditabbo. **Apahattāti** apahārako. **Upahattāti** upahārako. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalāsāpattito vuṭṭhito.

149. Yaṃbhagavāti yasmim samaye bhagavā. **Iṅghāti** āṇattiyāṃ nipāto. **Aññathattanti** cittassa aññathattaṃ. Tañca kho na bhagavantaṃ paṭicca, evarūpaṃ pana paṇītabhōjanaṃ alabhantā kathaṃ yāpessāmāti evaṃ paṇītabhōjanaṃ paṭicca ahoṣīti veditabbaṃ. **Bhūtapubbanti** iminā rattibhōjanassa paṇītabhāvaṃ dasseti. **Sūpeyyanti** sūpena upanetabbaṃ macchamaṃsakaḷīrādi. **Samaggā bhuñjissāmāti** ekato bhuñjissāma. **Saṅkhatiyoti** abhisāṅkhārikakhādānīyāni. **Sabbā tā rattinti** sabbā tā

saṅkhatiyo rattimyeva honti, divā pana appā parittā thokikā hontīti. Manussā hi divā yāgukaññiyādīhi yāpetvāpi rattim yathāsatti yathāpaṇītameva bhuñjanti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā ratti vikālabhojane ādīnavam dasseti. Tattha **andhakāratimisāyanti** bahalandhakāre. **Māṇavehīti** corehi. **Katakammehīti** katacorakammehi. Corā kira katakammā yaṃ nesaṃ devataṃ āyācitvā kammaṃ nipphannaṃ, tassa upahāratthāya manusse māretvā galalohitādīni gaṇhanti. Te aññesu manussesu māriyamānesu kolāhalā uppajjissanti, pabbajitaṃ pariyesanto nāma natthīti maññamānā bhikkhū gahetvā mārenti. Taṃ sandhāyetam vuttaṃ. **Akatakammehīti** aṭavito gāmaṃ āgamanakāle kammanipphannaṃ puretaraṃ balikammaṃ kātukāmehi. **Asaddhammena nimanteti** “ehi bhikkhu ajjekarattim idheva bhuñjitvā idha vasitvā sampattim anubhavitvā sve gamissasi”ti methunadhammena nimanteti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā attanā diṭṭhakāraṇaṃ katheti. **Vijjantarikāyāti** vijjuvijjotanakkhaṇe. **Vissaramakāsīti** mahāsaddamakāsī. **Abhummeti** bhū’ti vaḍḍhi, abhū’ti avaḍḍhi, vināso mayhanti attho. **Pisāco vata manti** pisāco maṃ khāditaṃ āgato vata. **Ātumārī mātumārīti** ettha **ātūti** pitā, **mātūti** mātā. Idaṃ vuttaṃ hoti – yassa pitā vā mātā vā atthi, taṃ mātāpitaro ambhākaṃ puttakoti yathā tathā vā uppādetvā yaṃkiñci khādanīyabhojanīyaṃ datvā ekasmiṃ thāne sayāpenti. So evaṃ rattim piṇḍāya na carati. Tuyhaṃ pana mātāpitaro matā maññe, tena evaṃ carasīti.

150. Evamevāti evameva kiñci ānisaṃsaṃ apassantā nikkāraṇeneva. Evamāhamsūti garahanto āha. Tattha **āhamsūti** vadanti. **Kim panimassāti** imassa appamattakassa hetu kiṃ vattabbaṃ nāma, nanu apassantena viya asuṇantena viya bhavitabbanti. **Oramattakassāti** parittamattakassa. **Adhisallikhatevāyanti** ayaṃ samaṇo navaṇitaṃ pisanto viya padumaṇālasuttaṃ kakacena okkantanto viya atisallekhati, ativāyāmaṃ karoti. **Sikkhākāmāti** sārīputtamoggallānādayo viya sikkhākāmā, tesu ca appaccayaṃ upaṭṭhapenti. Tesañhi evaṃ hoti “sace ete ‘appamattakametam, haratha bhagavā’ti vadeyyum, kiṃ satthā na hareyya. Evaṃ pana avatvā bhagavantaṃ parivāretvā nisinnā ‘evaṃ bhagavā, sādhu bhagavā, paññapetha bhagavā’ti atirekataraṃ ussāhaṃ paṭilabhanīti’ti. Tasmā tesu appaccayaṃ upaṭṭhapenti.

Tesanti tesam ekaccānaṃ moghapurisānaṃ. **Tanti** taṃ appamattakaṃ pahātabbaṃ. **Thūlo kaliṅgaroti** gale baddhaṃ mahākaṭṭhaṃ viya hoti. **Laṭukikā sakuṇikāti** cātakasakuṇikā. Sā kira ravasataṃ ravitvā naccasataṃ naccitvā sakiṃ gocaraṃ gaṇhāti. Ākāso bhūmiyaṃ patitthitaṃ pana naṃ disvā vacchapālakādayo kīlanatthaṃ pūtilatāya bandhanti. Taṃ sandhāyetam vuttaṃ. **Āgamentīti** upeti. **Tañhi tassāti** taṃ pūtilatābandhanaṃ tassā appasarīratāya ceva appathāmatāya ca balavabandhanaṃ nāma, mahantaṃ nāḷikerarajju viya ducchijjaṃ hoti. **Tesanti** tesam moghapurisānaṃ saddhāmandatāya ca paññāmandatāya ca balavaṃ bandhanaṃ nāma, dukkaṭavattumattakampi mahantaṃ pārājikavatthu viya duppajahaṃ hoti.

151. Sukkapakkhe **pahātabbassāti** kiṃ imassa appamattakassa pahātabbassa hetu bhagavatā vattabbaṃ atthi, yassa no bhagavā pahānamāha. Nanu evaṃ bhagavato adhippāyaṃ ñatvāpi pahātabbamevāti attho. **Appossukkāti** anussukkā. **Pannalomāti** patitalomā, na tassa pahātabbabbhayaena uddhaggalomā. **Paradattavuttāti** parehi dinnavuttino, parato laddhena yāpentāti attho. **Migabhūtena cetasā viharantīti** apaccāsīsanapakkhe thitā hutvā viharanti. Migo hi pahāraṃ labhitvā manussāvāsaṃ gantvā bhesajjaṃ vā vaṇatelaṃ vā labhissāmīti ajjhāsayaṃ akatvā pahāraṃ labhitvāva agāmakam araṇṇaṃ pavisitvā pahātaṭṭhānaṃ heṭṭhā katvā nipatitvā phāsubhūtakāle utthāya gacchati. Evaṃ migā apaccāsīsanapakkhe thitā. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “migabhūtena cetasā viharantī”ti. **Tañhi tassāti** taṃ varattabandhanaṃ

tassa hatthināgassa mahāsarīratāya ceva mahāthāmatāya ca dubbalabandhanam nāma. Pūtilatā viya suchijjam hoti. **Tesaṃ tanti** tesam tam kulaputtānam saddhāmahantatāya ca paññāmahantatāya ca mahantam pārājikavatthupi dukkaṭavattumattakam viya suppajham hoti.

152. Daliddoti dāliddiyena samannāgato. **Assakoti** nissako. **Anāḷhiyoti** anaḷḷho. **Agārakanti** khuddakageham. **Oluggavilugganti** yassa gehayaṭṭhiyo piṭṭhivaṃsato muccivā maṇḍale laggā, maṇḍalato muccivā bhūmiyam laggā. **Kākātidāyinti** yattha kiñcideva bhuñjissāmāti anto nisinnakāle visum dvārakiccam nāma natthi, tato tato kākā pavisitvā parivārenti. Sūrakākā hi palāyanakāle ca yathāsammukhaṭṭhāneva nikkhamitvā palāyanti. **Naparamarūpanti** na puññavantānam geham viya uttamarūpam. **Khaṭopikāti** vilīvamañcako. **Oluggaviluggāti** oṇatuṇṇatā. **Dhaññasamavāpakanti** dhaññañca samavāpakañca. Tattha **dhaññaṃ** nāma kudrūsako. **Samavāpakanti** lābubījakumbhaṇḍabījakādi bījajātam. **Naparamarūpanti** yathā puññavantānam gandhasālibījādi parisuddham bījam, na evarūpam. **Jāyikāti** kapañajāyā. **Naparamarūpāti** pacchisīsā lambatthanī mahodarā pisācā viya bībhacchā. **Sāmaññanti** samañabhāvo. **So vatassam, yohanti** so vatāham puriso nāma assam, yo kesamassum ohāretvā pabbajeyyanti.

So na sakkuṇeyyāti so evam cintetvāpi geham gantvā – “pabbajjā nāma lābhagarukā dukkarā durāsadā, sattapi aṭṭhapi gāme piṇḍāya caritvā yathāhoteneva pattena āgantabbampi hoti, evam yāpetum asakkontassa me puna āgatassa vasanaṭṭhānam icchitabbam, tiṇavallidabbasambhārā nāma dussamodhāniyā, kinti karomī”ti vīmaṃsati. Athassa tam agārakam vejyantapāsādo viya upaṭṭhāti. Athassa khaṭopikam oloketvā – “mayi gate imam visañkharitvā uddhanālātam karissanti, puna aṭṭhanipādavilīvādīni laddhabbāni honti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā sirisayanam viya upaṭṭhāti. Tato dhaññaakumbhim oloketvā – “mayi gate ayam gharaṇī imam dhaññaṃ tena tena saddhim bhuñjissati. Puna āgatena jīvitavutti nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā aḍḍhateḷasāni koṭṭhāgārasatāni viya upaṭṭhāti. Tato mātugāmam oloketvā – “mayi gate imam hatthigopako vā assagopako vā yo koci palobhessati, puna āgatena bhattapācikā nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā rūpinī devī viya upaṭṭhāti. Idaṃ sandhāya “so na sakkuṇeyyā”tiādi vuttam.

153. Nikkhagaṇānanti suvaṇṇanikkhasatānam. **Cayoti** santānato katasannicayo. **Dhañnagaṇānanti** dhaññasakaṭasatānam.

154. Cattārome, udāyi, puggalāti idha kiṃ dasseti? Heṭṭhā “te tañceva pajahanti, te tañceva nappajahanti”ti pajahanakā ca appajahanakā ca rāsivasena dassitā, na pāṭiyekkam vibhattā. Idāni yathā nāma dabbasambhārattham gato puriso paṭipāṭiyā rukkhe chinditvā puna nivattitvā vañkañca pahāya kamme upanetabbayuttakameva gaṇhāti, evameva appajahanake chaḍḍetvā abbohārike katvā pajahanakapuggalā cattāro hontīti dassetum imam desanam ārabhi.

Upadhipahānāyāti khandhupadhikilesupadhiabhisāñkhārūpadhikāmaguṇūpadhīti imesam upadhīnam pahānāya. **Upadhipaṭisaṃyuttāti** upadhianudhāvanakā. **Sarasañkappāti** ettha saranti dhāvanti sarā. Sañkappenti sañkappā. Padadvayenapi vitakkāyeva vuttā. **Samudācaranti** abhibhavanti ajjhottharivā vattanti. **Samyuttoti** kilesehi saṃyutto. **Indriyavemattatāti** indriyanānattatā. **Kadāci karahacīti** bahukālam vītivattetvā. **Satisammosāti** satisammosena. **Nipātoti** ayokaṭāhamhi patanam. Ettāvata “nappajahati, pajahati, khippam pajahati”ti tayo rāsayo dassitā. Tesu cattāro janā nappajahanti nāma, cattāro pajahanti nāma, cattāro khippam pajahanti nāma.

Tattha puthujjano sotāpanno sakadāgāmī anāgāmīti ime cattāro janā nappajahanti nāma. Puthujjanādayo tāva mā pajahantu, anāgāmī katham na pajahatīti? Sopi hi yāvadevassa bhavalobho atthi, tāva ahosukham ahosukhanti abhinandati. Tasmā nappajahati nāma. Eteyeva pana cattāro janā pajahanti nāma. Sotāpannādayo tāva pajahantu, puthujjano katham pajahatīti? Āraddhavipassako hi satisammosena sahasā kilese uppanne “mādisassa nāma bhikkhuno kilesa uppanno”ti samvegam katvā vīriyam paggayha vipassanam vaḍḍhetvā maggena kilese samugghātetī. Iti so pajahati nāma. Teyeva cattāro khippam pajahanti nāma. Tattha imasmim sutte, mahāhatthipadopame (ma. ni. 1.288 ādayo), indriyabhāvaneti (ma. ni. 3.453 ādayo) imesu suttesu kiñcāpi tatiyavāro gahito, pañho pana dutiyavāreneva kathitoti veditabbo.

Upadhidukkhassa mūlanti ettha pañca khandhā upadhi nāma. Tam dukkhassa mūlanti iti viditvā kilesupadhinā nirupadhi hoti, niggahaṇo nitaṇhoti attho. **Upadhisāṅkhaye vimuttoti** taṇhakkhaye nibbāne ārammaṇato vimutto.

155. Evaṃ cattāro puggale vitthāretvā idāni ye pajahanti, te “ime nāma ettake kilese pajahanti”. Ye nappajahanti, tepi “ime nāma ettake kilese nappajahanti”ti dassetuṃ **pañca kho ime udāyi kāmaguṇātiādīmāha**. Tattha **mīhasukhanti** asucisukham. **Anariyasukhanti** anariyehi sevitāsukham. **Bhāyitabbanti** etassa sukhasa paṭilābhatopi vipākatopi bhāyitabbam. **Nekhammasukhanti** kāmato nikkhantasukham. **Pavivekasukhanti** gaṇatopi kilesatopi pavivittāsukham. **Upasamasukhanti** rāgādivūpasamatthāya sukham. **Sambodhasukhanti** maggasaṅkhātassa sambodhassa nibbattanatthāya sukham. **Na bhāyitabbanti** etassa sukhasa paṭilābhatopi vipākatopi na bhāyitabbam, bhāvetabbamevetam.

156. Injitasimivadāmīti iñjanaṃ calanaṃ phandananti vadāmi. **Kiñca tattha injitasminti** kiñca tattha iñjitaṃ. **Idam tattha injitasminti** ye ete aniruddhā vitakkavicārā, idam tattha iñjitaṃ. Dutiyatatiyajjhānesupi eseva nayo. **Aniñjitasimivadāmīti** idam catutthajjhānaṃ aniñjanaṃ acalanaṃ nipphandananti vadāmi.

Analanti vadāmīti akattabbaālayanti vadāmi, taṇhālayo ettha na uppādetabboti dasseti. Atha vā analaṃ apariyattaṃ, na ettāvataḥ alametanti sanniṭṭhānaṃ kātabbanti vadāmi. **Nevasaṅṅānāsaṅṅāyatanassāpīti** evarūpāyapi santāya samāpattiyā pahānameva vadāmi. **Aṇuṃ vā thūlaṃ vāti** khuddakaṃ vā mahantaṃ vā appasāvajjaṃ vā mahāsāvajjaṃ vā. Sesam sabbattha uttānameva. Desanā pana neyyapuggalassa vasena arahattanikūṭeneva niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Laṭukikopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Cātumasuttavaṇṇanā

157. Evaṃme sutanti cātumasuttaṃ. Tattha **cātumāyanti** evaṃnāmake gāme. **Pañcamattāni bhikkhusatānīti** adhunā pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ pañca satāni. Therā kira cintesuṃ – “ime kulaputtā dasabalaṃ adisvāva pabbajitā, etesaṃ bhagavantaṃ dassessāma, bhagavato santike dhammaṃ sutvā attano attano yathāupanissayena patitṭhahissanti”ti. Tasmā te bhikkhū gahetvā āgatā. **Paṭisammodamānāti** “kaccāvuso, khamanīya”ntiādīṃ paṭisanthārakathaṃ kurumānā. **Senāsanāni paññāpayamānāti** attano attano ācariyupajjhāyānaṃ vasanaṭṭhānāni pucchitvā dvāravātapānāni vivarivā mañcapitṭhakaṭasārakādīni nīharitvā papphoṭetvā yathāṭṭhāne saṅṭhāpayamānā. **Pattacīvarāni paṭisāmayamānāti**, bhante, idam me pattaṃ ṭhapetha, idam cīvaram, idam thālakaṃ, idam udakatumbaṃ, imam kattarayattṭhinti evaṃ samaṇaparikkhāre saṅgopayamānā.

Uccāsaddā mahāsaddāti uddham ugatattā uccam, patthattā mahantam avinibbhogasaddam karontā. **Kevaṭṭā maññe macchavilopeti** kevaṭṭanam macchapacchiṭhapitaṭṭhāne mahājano sannipatitvā – “idha aññaṃ ekaṃ maccham dehi, ekaṃ macchaphālam dehi, etassa te mahā dinno, mayham khuddako”ti evam uccāsaddam mahāsaddam karonti. Tam sandhāyetam vuttam. Macchagahaṇattham jāle pakkhittepi tasmim ṭhāne kevaṭṭā ceva añña ca “paviṭṭho na paviṭṭho, gahito na gahito”ti mahāsaddam karonti. Tampi sandhāyetam vuttam. **Paṇāmemīti** nīharāmi. **Na vo mama santike vatthabbanti** tumhe mādisassa buddhassa vasanaṭṭhānam āgantvā evam mahāsaddam karotha, attano dhammatāya vasantā kiṃ nāma sāruppaṃ karissatha, tumhādisānam mama santike vasanakiccaṃ natthīti dīpeti. Tesu ekabhikkhupi “bhagavā tumhe mahāsaddamattakena amhe paṇāmethā”ti vā aññaṃ vā kiñci vattum nāsakkhi, sabbe bhagavato vacanam sampatiṇṇantā “evam, bhante,”ti vatvā nikkhamimsu. Evam pana tesam ahosi “mayam satthāram passissāma, dhammakatham sossāma, satthu santike vasissāmāti āgatā. Evarūpassa pana garuno satthu santikaṃ āgantvā mahāsaddam karimhā, amhākameva dosoyam, paṇāmitamhā, na no laddham bhagavato santike vatthum, na suvaṇṇavaṇṇasarīram oloketum, na madhurassarena dhammam sotu”nti. Te balavadomanassajāta hutvā pakkamimsu.

158. Tenupasaṅkamimsūti te kira sakyā āgamanasamayepi te bhikkhū tattheva nisinnā passimsu. Atha nesam etadahosi – “kiṃ nu kho ete bhikkhū pavisitvāva paṭinivattā, jānissāma tam kāraṇa”nti cintevā yena te bhikkhū tenupasaṅkamimsu. **Handāti** vavassaggatthe nipāto. **Kaham pana tumheti** tumhe idāneva āgantvā kaham gacchatha, kiṃ tumhākam koci upaddavo, udāhu dasabalassāti? Tesam pana bhikkhūnam, – “āvuso, mayam bhagavantam dassanāya āgatā, diṭṭho no bhagavā, idāni attano vasanaṭṭhānam gacchāmā”ti kiñcāpi evam vacanaparihāro atthi, evarūpaṃ pana lesakappaṃ akatvā yathābhūtaeva ārocetvā **bhagavatā kho, āvuso, bhikkhusaṅgho paṇāmitoti** āhamṣu. Te pana rājāno sāsane dhuravahā, tasmā cintesum – “dvīhi aggasāvakehi saddhim pañcasu bhikkhusatesu gacchantesu bhagavato pādamūlam vigacchissati, imesam nivattanākāram karissāmā”ti. Evam cintevā **tena hāyasmantoti**ādimāhamṣu. Tesupi bhikkhūsu “mayam mahāsaddamattakena paṇāmitā, na mayam jīvitum asakkontā pabbajitā”ti ekabhikkhupi paṭippharito nāma nāhosi, sabbe pana samakamyeva, “evamāvuso,”ti sampatiṇṇimsu.

159. Abhinandatūti bhikkhusaṅghassa āgamanam icchanto abhinandatu. **Abhivadatūti** etu bhikkhusaṅghoti evam cittaṃ uppādentō abhivadatu. **Anuggahitoti** āmisānuggahena ca dhammānuggahena ca anuggahito. **Aññathattanti** dasabalassa dassanam na labhāmāti pasādaññathattam bhaveyya. **Vipariṇāmoti** pasādaññathattena vibbhamantānam vipariṇāmaññathattam bhaveyya. **Bijānam taruṇānanti** taruṇasassānam. **Siyā aññathattanti** udakavārakāle udakam alabhantānam milātabhāvena aññathattam bhaveyya, sussitvā milātabhāvam āpajjanena vipariṇāmo bhaveyya. Vacchakassa pana khīrapipāsāya sussanam aññathattam nāma, sussitvā kālakiriya vipariṇāmo nāma.

160. Pasādito bhagavāti therō kira tattha nisinnova dibbacakkhunā brahmānam āgataṃ addasa, dibbāya sotadhātuyā ca āyācanasaddam suṇi, cetopariyaññaṇena bhagavato pasannabhāvam aññāsi. Tasmā – “kañci bhikkhum pesetvā pakkosiyamānānam gamanam nāma na phāsukam, yāva satthā na peseti, tāvadeva gamissāmā”ti maññamāno evamāha. **Apposukkoti** aññesu kicesu anussukko hutvā. **Diṭṭhadhammasukhavihāranti** phalasamāpattivihāram anuyutto mañña bhagavā viharitukāmo, so idāni yathāruciyā viharissatīti evam me ahosīti vadati. **Mayampidānīti** mayam param ovadamānā viharato nikkadḍhitā, kiṃ amhākam parovādena. Idāni mayampi diṭṭhadhammasukhavihāreneva viharissāmāti dīpeti. Therō imasmim ṭhāne viraddho attano bhārabhāvam na aññāsi. Ayañhi bhikkhusaṅgho dvinnampi mahātherānam bhāro, tena nam paṭisedhento bhagavā **āgamehīti**ādimāha. Mahāmoggallānatthero pana attano bhārabhāvam aññāsi. Tenassa bhagavā sādhuṅkāram adāsi.

161. Cattārimāni, bhikkhavi kasmā ārabhi? Imasmim sāsane cattāri bhayāni. Yo tāni abhīto hoti, so imasmim sāsane patiṭṭhātum sakkoti. Itaro pana na sakkoti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **udakorohanteti** udakaṃ orohante puggale. **Kumbhīlabhayanti** suṃsumārabhayaṃ. **Susukābhayanti** caṇḍamacchabhayaṃ.

162. Kodhupāyāsassetam adhvacananti yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo ūmīsu osīditvā marati, evaṃ imasmim sāsane kodhupāyāse osīditvā vibbhamati. Tasmā kodhupāyāso “ūmibhaya”nti vutto.

163. Odarikattassetam adhvacananti yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo kumbhīlena khādito marati, evaṃ imasmim sāsane odarikattena khādito vibbhamati. Tasmā odarikattam “kumbhīlabhaya”nti vuttam.

164. Arakkhiteneva kāyenāti sīsappacālakādikaraṇena arakkhitakāyo hutvā. **Arakkhitāya vācāyā**ti duṭṭhullabhāsanādivasena arakkhitavāco hutvā. **Anupaṭṭhitāyasatiyā**ti kāyagatāsatiṃ anupaṭṭhāpetvā. **Asamvutehī**ti apihitehi. **Pañcannetaṃkāmaguṇānaṃ adhvaca**nanti yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo āvatte nimujjitvā marati, evaṃ imasmim sāsane pabbajito pañcakāmaguṇāvatte nimujjitvā vibbhamati. Tasmā pañca kāmaguṇā “āvattabhaya”nti vuttā.

165. Anuddhamsetīti kilameti milāpeti. **Rāgānuddhamsenā**ti rāgānuddhamsitena. **Mātugāmassetaṃ adhvaca**nanti yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo caṇḍamaccham āgamma laddhappahāro marati, evaṃ imasmim sāsane mātugāmaṃ āgamma uppanakāmarāgo vibbhamati. Tasmā mātugāmo “susukābhaya”nti vutto.

Imāni pana cattāri bhayāni bhāyitvā yathā udakaṃ anorohantassa udakaṃ nissāya ānisaṃso natthi, udakapipāsāya pipāsito ca hoti rajojallena kiliṭṭhasarīro ca, evamevaṃ imāni cattāri bhayāni bhāyitvā sāsane apabbajantassāpi imaṃ sāsanaṃ nissāya ānisaṃso natthi, taṇhāpipāsāya pipāsito ca hoti kilesarajena saṃkiliṭṭhacitto ca. Yathā pana imāni cattāri bhayāni abhāyitvā udakaṃ orohantassa vuttappakāro ānisaṃso hoti, evaṃ imāni abhāyitvā sāsane pabbajitassāpi vuttappakāro ānisaṃso hoti. Thero panāha – “cattāri bhayāni bhāyitvā udakaṃ anotaranto sotaṃ chinditvā paratīraṃ pāpuṇitum na sakkoti, abhāyitvā otaranto sakkoti, evamevaṃ bhāyitvā sāsane apabbajantopi taṇhāsotaṃ chinditvā nibbānapāraṃ daṭṭhum na sakkoti, abhāyitvā pabbajanto pana sakkoti”ti. Sesam sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cātumasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Naḷakapānasuttavaṇṇanā

166. Evaṃme sutanti naḷakapānasuttam. Tattha **naḷakapāneti** evaṃnāmake gāme. Pubbe kira amhākaṃ bodhisatto vānarayoniyam nibbatto, mahākāyo kapiṛajā anekavānarasahassaparivuto pabbatapāde vicarati. Paññavā kho pana hoti mahāpuñño. So parisam evaṃ ovadati – “imasmim pabbatapāde tātā, visaphalāni nāma honti, amanussapariggahitā pokkharāṇiyo nāma honti, tumhe pubbe khāditaṃpubbāneva phalāni khādatha, pītapubbāneva pānīyāni ca pivatha, ettha vo maṃ paṭipucchitabbakiccaṃ natthi, akhāditaṃpubbāni pana phalāni apītapubbāni ca pānīyāni maṃ apucchitvā mā khāditha mā pivithā”ti.

Te ekadivasam caramānā aññaṃ pabbatapādam gantvā gocaram gahetvā pānīyam oloketā ekaṃ amanussapariggahitam pokkharāṇim disvā sahasā apivitvā samantā parivāretvā mahāsattassa āgamaṃ olokayamānā nisīdīmsu. Mahāsatto āgantvā “kiṃ tātā pānīyam na pivithā”ti āha. Tumhākaṃ āgamaṃ oloketā. Sādhu tātāti samantā padaṃ

pariyesamāno otiṇṇapadaṃyeva addasa, na uttiṇṇapadaṃ, disvā sapaṇṇasayāti aññasi.
Tāvadeva ca tattha abhinibbattaamanusso udakaṃ dvedhā katvā utṭhāsi setamukho nīlakucchi
rattahatthapādo mahādāṭhiko vaṅkadāṭho virūpo bībhaccho udakarakkhaso. So evamāha –
“kasmā pāṇīyaṃ na pivatha, madhuraṃ udakaṃ pivatha, kiṃ tumhe etassa vacanaṃ
suṇāthā”ti? Mahāsatto āha – “tvaṃ idha adhivattho amanusso”ti? Āmāhanti. Tvaṃ idha
otiṇṇe labhasīti? Āma labhāmi, tumhe pana sabbe khādissāmīti. Na sakkhissasi, yakkhāti.
Pāṇīyaṃ pana pivissathāti? Āma pivissāmīti. Evaṃ sante ekopi vo na muccissatīti.
Pāṇīyaṃ pana pivissāma, na ca te vasaṃ gamissāmīti ekaṇaṃ āharāpetvā koṭiyaṃ gahetvā
dhami, sabbo ekacchiddo ahosi, tīre nisīditvā pāṇīyaṃ pivi, sesavānarānaṃ pāṭiyekke naḷe
āharāpetvā dhamitvā adāsi. Sabbe yakkhassa passantasseva pāṇīyaṃ pivimsu. Vuttampi
cetam –

“Disvā padamanuttiṇṇaṃ, disvāno” taritaṃ padaṃ;

Naḷena vāriṃ pissāma, neva maṃ tvaṃ vadhissasī”ti. (jā. 1.1.20);

Tato paṭṭhāya yāva ajjadivasā tasmim̄ ṭhāne naḷe ekacchiddāva honti. Iminā hi saddhim̄
imasmim̄ kappe **cattāri kappatṭhiyapāṭihāriyāni** nāma – cande sasabimbaṃ ,
vaṭṭakajātakamhi saccakiriyaṭṭhāne aggissa gamanupacchedo, ghaṭṭikārakumbhakārassa
mātāpitūnaṃ vasanaṭṭhāne devassa avassanaṃ, tassā pokkharāṇiyā tīre naḷānaṃ
ekacchiddabhāvoti. Iti sā pokkharāṇī naḷena pāṇīyassa pītattā **naḷakapānāti** nāmaṃ labhi.
Aparabhāge taṃ pokkharāṇim̄ nissāya gāmo patiṭṭhāsi, tassāpi **naḷakapānanteva** nāmaṃ
jātaṃ. Taṃ sandhāya vuttaṃ “naḷakapāne”ti. **Palāsavaneti** kiṃsukavane.

167. Tagghamayaṃ, bhanteti ekamseneva mayaṃ, bhante, abhiratā. Aññepi ye
tumhākaṃ sāsane abhiramanti, te amhehi sadisāva hutvā abhiramantīti dīpentī.

Neva **rājābhiniṭā**tiādīsu eko rañño aparādham̄ katvā palāyati. Rājā kuhiṃ, bho,
asukoti? Palāto devāti. Palātaṭṭhānepi me na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyāti
vadati. Tassa kocideva suhaddo gantvā taṃ pavattim̄ ārocetvā tvaṃ sace jīvitumicchasi,
pabbajāhīti. So pabbajitvā jīvitaṃ rakkhamāno carati. Ayaṃ **rājābhiniṭo** nāma.

Eko pana corānaṃ mūlaṃ chindanto carati. Corā sutvā “purisānaṃ atthikabhāvaṃ na
jānāti, jānāpessāma na”nti vadanti. So taṃ pavattim̄ sutvā palāyati. Corā palātoti sutvā
“palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”ti vadanti. So taṃ
pavattim̄ sutvā pabbajati. Ayaṃ **corābhiniṭo** nāma.

Eko pana bahuṃ iṇaṃ khādītva tena iṇena aṭṭo pīlito tamhā gāmā palāyati. Iṇasāmikā
suttvā “palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”ti vadanti. So taṃ
pavattim̄ sutvā pabbajati. Ayaṃ **iṇaṭṭo** nāma.

Rājābhayādīnaṃ pana aññatarena bhayena bhīto aṭṭo āturo hutvā nikkhamma
pabbajito **bhayaṭṭo** nāma. Dubbhikkhādīsu jīvitum̄ asakkoṇṇo pabbajito **ājīvikāpakato** nāma,
ājīvikāya pakato abhibhūtoti attho. Imesu pana ekopi imehi kāraṇehi pabbajito nāma natthi,
tasmā “neva rājābhiniṭo”tiādīmāha.

Vivekanti vivicca vivitto hutvā. Idaṃ vuttaṃ hoti – yaṃ kāmehi ca akusaladhammehi
ca vivittena paṭhamadutiyaṃ jhānaṃ ānāhātaṃ pītisukhaṃ adhigantabbam̄, sace taṃ vivicca
kāmehi vivicca akusalehi dhammehi pītisukhaṃ nādhigacchati, aññaṃ vā upari dvinnam̄
jhānaṃ catunnaṃ maggānaṃ vasena santataraṃ sukhaṃ nādhigacchati, tassa ime
abhiṇṇādayo cittam̄ pariyādāya tiṭṭhantīti. Tattha **arattīti** adhikusalesu dhammesu
ukkaṇṭhitatā. **Tandīti** ālasiyabhāvo. Evaṃ yo pabbajitvā pabbajitakiccaṃ kātuṃ na sakkoti,
tassa ime satta pāpadhammā uppajjitvā cittam̄ pariyādiyantīti dassetvā idāni yassa te dhammā
cittam̄ pariyādāya tiṭṭhanti, soyeva samaṇakiccampi kātuṃ na sakkotīti puna **vivekaṃ**
anuruddhā...pe... aññaṃ vā tato santataranti āha.

Evam kaṇhapakkham dassetvā idāni teneva nayena sukkapakkham dassetum puna **vivekanti**ādīmāha. Tassattho vuttanayeneva veditabbo.

168.Saṅkhāyāti jānitvā. **Ekanti** ekaccaṃ. **Paṭisevatī**ti sevitabbayuttakaṃ sevati. Sesapadesupi eseva nayo. **Upapattīsu byākarotī**ti sappaṭisandhike tāva byākarotu, appaṭisandhike kathaṃ byākarotīti. Appaṭisandhikassa puna bhava paṭisandhi natthīti vadanto upapattīsu byākaroti nāma.

Janakuhanatthanti janavimhāpanattham. **Janalapanatthanti** mahājanassa upalāpanattham. **Na iti maṃ jano jānātū**ti evaṃ maṃ mahājano jānissati, evaṃ me mahājanassa antare kittisaddo uggacchissatīti imināpi kāraṇena na byākarotīti attho. **Uḷāavedā**ti mahantatutṭhino.

169.So kho panassa āyasmāti so parinibbuto āyasmā imassa ṭhitassa āyasmato. **Evamsīloti**ādīsū lokiyalokuttaramissakāva sīlādayo veditabbo. **Evamdhammoti** ettha pana samādhipakkhikā dhammā dhammāti adhippetā. **Phāsuvihāro hotī**ti tena bhikkhunā pūritapaṭipattiṃ pūrentassa arahattaphalaṃ sacchikatvā phalasamāpattivihārena phāsuvihāro hoti, arahattaṃ pattumasakkontassa paṭipattiṃ pūrayamānassa caratopi phāsuvihāroyeva nāma hoti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabboti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Naḷakapānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Goliyānisuttavaṇṇanā

173.Evaṃme sutanti goliyānisuttaṃ. Tattha **padasamācāro**ti dubbalasamācāro oḷārikācāro, paccayesu sāpekkho mahārakkhitatthero viya. Taṃ kira upaṭṭhākakule nisinnaṃ upaṭṭhāko āha “asukattherassa me, bhante, cīvaraṃ dinna”nti. Sādhu te kataṃ taṃyeva takketvā viharantassa cīvaraṃ dentenāti. Tumhākampi, bhante, dassāmīti. Sādhu karissasi taṃyeva takkentassāti āha. Ayampi evarūpo oḷārikācāro ahosi. **Sappatissenāti** sajetṭhakena, na attānaṃ jetṭhakaṃ katvā viharitabbaṃ. **Serivihārenāti** sacchandavivihārena niraṅkusavivihārena.

Nānūpakhajjāti na anupakhajja na anupavisitvā. Tattha yo dvīsu mahātheresu ubhato nisinnessu te anāpucchitvāva cīvarena vā jāṇunā vā ghaṭṭento nisīdati, ayaṃ anupakhajja nisīdati nāma. Evaṃ akatvā pana attano pattaāsanasantike ṭhatvā nisīdāvusoti vutte nisīditabbaṃ. Sace na vadanti, nisīdāmi, bhanteti āpucchitvā nisīditabbaṃ āpucchitakālato paṭṭhāya nisīdati vuttepi avuttepi nisīdituṃ vaṭṭatiyeva. **Na paṭibāhissāmīti** ettha yo attano pattāsaṇaṃ atikkamitvā navakānaṃ pāpuṇanaṭṭhāne nisīdati, ayaṃ nave bhikkhū āsanena paṭibāhati nāma. Tasmīṃhi tathā nisinne navā bhikkhū “amhākaṃ nisīdituṃ na deti”ti ujjhāyantā tiṭṭhanti vā āsaṇaṃ vā pariyesantā āhiṇḍanti. Tasmā attano pattāsaneyeva nisīditabbaṃ. Evaṃ na paṭibāhati nāma.

Ābhisamācārikampi dhammanti abhisamācārikaṃ vattapaṭipattimattampi. **Nātikālenāti** na atipāto pavisitabbaṃ, na atidivā paṭikkamitabbaṃ, bhikkhusaṅghena saddhiṃyeva pavisitabbaṅca nikkhamitabbaṅca. Atipāto pavisitvā atidivā nikkhamantassa hi cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattādīni parihāyanti. Kālasseva mukhaṃ dhovitvā makkaṭakasuttāni chindantena ussāvabindū nipātentena gāmaṃ pavisitvā yāguṃ pariyesitvā yāva bhikkhākālā antogāmeyeva nānappakāraṃ tiracchānakathaṃ kathentena nisīditvā bhattakiccaṃ katvā divā nikkhamma bhikkhūnaṃ pādadhovanavelāya vihāraṃ paccāgantabbaṃ hoti. **Na purebhattaṃ pacchābhattaṃ kulesu cārittaṃ āpajjitabbanti** “yo pana bhikkhu nimantito sabhatto samāno santaṃ bhikkhuṃ anāpucchā purebhattaṃ vā pacchābhattaṃ vā kulesu cārittaṃ āpajjeyya, aññatra samayā pācittiya”nti (pāci. 299) imaṃ sikkhāpadaṃ rakkhantena tassa vibhaṅge vuttaṃ purebhattaṅca pacchābhattaṅca cārittaṃ na

āpajjitabbam. **Uddhato hoti capaloti** uddhaccapakatiko ceva hoti cīvaramaṇḍana-pattamaṇḍana-senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa kelāyanā maṇḍanāti evaṃ vuttena ca taruṇadārakāvācāpalyena samannāgato.

Paññavatābhavitabbanti cīvarakammādisu itikattabbesu upāyapaññāya samannāgatena bhavitabbam. **Abhidhamme abhivinayeti** abhidhammapiṭake ceva vinayapiṭake ca pālivasena ceva aṭṭhakathāvasena ca yogo karaṇīyo. Sabbantimena hi paricchena abhidhamme dukatikamātikāhi saddhiṃ dhammahadayavibhaṅgam vinā na vaṭṭati. Vinaye pana kammākammavinicchayena saddhiṃ suvinicchitāni dve pātimokkhāni vinā na vaṭṭati.

Āruppāti ettāvata aṭṭhapi samāpattiyo vuttā honti. Tā pana sabbena sabbam asakkontena sattasupi yogo karaṇīyo, chasupi...pe... pañcasupi. Sabbantimena paricchena ekam kaṣiṇe parikkammakammaṭṭhānam paṇaṃ katvā ādāya vicaritabbam, ettakam vinā na vaṭṭati. **Uttarimanussadhammeti** iminā sabbehi lokuttaradhamme dasseti. Tasmā arahantena hutvā vihātabbam, arahattam anabhisambhuñanta anāgāmiphale sakadāgāmiphale sotāpattiṭṭhānam vā patitṭhātabbam. Sabbantimena pariyāyena ekam vipassanāmukham yāva arahattā paṇaṃ katvā ādāya vicaritabbam. Sesam sabbattha uttānameva. Imaṃ pana desanam āyasmā sārīputto neyyapuggalassa vasena ābhisamācārikavattato paṭṭhāya anupubbena arahattam pāpetvā niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Goliyānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kīṭāgirisuttavaṇṇanā

174. Evaṃme sutanti kīṭāgirisuttam. Tattha **kāsīsūti** evaṃnāmake janapade. **Etha tumhepi, bhikkhave** etha tumhepi, bhikkhave, ime pañca ānisaṃse sampassamānā aññatreva rattibhojanā bhujjatha. Iti bhagavā rattim vikālabhojanam, divā vikālabhojananti imāni dve bhojanāni ekappahārena ajahāpetvā ekasmiṃ samaye divā vikālabhojanameva jahāpesi, puna kalam atināmetvā rattim vikālabhojanam jahāpento evamāha. Kasmā? Imāni hi dve bhojanāni vattamānāni vaṭṭe āciṇṇāni samāciṇṇāni nadim otiṇṇaudakam viya anupakkhandāni, nivātesu ca gharesu subhojanāni bhujjivā vaddhitā sukhumāla kulaputtā dve bhojanāni ekappahārena pajahantā kilamanti. Tasmā ekappahārena ajahāpetvā bhaddālisutte divā vikālabhojanam jahāpesi, idha rattim vikālabhojanam. Jahāpento pana na tajjivā vā niggaṇhitvā vā, tesam pahānapaccayā pana appābhādhataṅca sañjānissathāti evam ānisaṃsam dassetvāva jahāpesi. **Kīṭāgirīti** tassa nigamassa nāmam.

175. Assajipunabbasukāti assaji ca punabbasuko ca chasu chabbaggiyesu dve gaṇācariyā. Paṇḍuko lohitaḥ mettiyo bhummajako assaji punabbasukoti ime cha janā **chabbaggiyā** nāma. Tesu paṇḍukalohitakā attano parisam gahetvā sāvatthiyam vasanti, mettiyabhummajakā rājagahe, ime dve janā kīṭāgirisimim āvāsikā honti. **Āvāsikāti** nibaddhavāsino, tamnibandhā akatam senāsanam karonti, jinnam paṭisaṅkharonti, kate issarā honti. **Kālikanti** anāgate kāle pattabbam ānisaṃsam.

178. Mayā cetam, bhikkhave idha kim dasseti? Bhikkhave, divasassa tayo vāre bhujjivā sukhavedanaṃyeva uppādentō na imasmiṃ sāsane kiccakārī nāma hoti, ettakā pana vedanā sevittabbā, ettakā na sevittabbāti etamattham dassetum imaṃ desanam ārabhi. **Evarūpaṃ sukhavedanam pajahathāti** idaṅca gehassitasomanassavasena vuttam, **upasampajja viharathāti** idaṅca nekkhammasitasomanassavasena. Ito paresupi dvīsū vāresu gehassitanekkhamsitānaṃyeva domanassānaṅca upekkhānaṅca vasena attho vedittabbo.

181. Evaṃ sevittabbāsevitabbavedanam dassetvā idāni yesam appamādena kiccaṃ kattabbam, yesaṅca na kattabbam, te dassetum **nāham,**

bhikkhave, sabbesaṃyevātiādīmāha. Tattha **katam tesam appamādenā**ti tesam yaṃ appamādena kattabbaṃ, taṃ katam. **Anulomikānī**ti paṭipattianulomāni kammaṭṭhānasappāyāni, yathā vasantena sakkā honti maggaphalāni pāpuṇiṭuṃ. **Indriyānisamannāyamaṇā**ti saddhādīni indriyāni samānaṃ kurumānā.

182.Sattime, bhikkhave, puggalāti idha kiṃ dasseti? Yesaṃ appamādena karaṇīyaṃ natthi, te dve honti. Yesaṃ atthi, te pañcāti evaṃ sabbepi ime satta puggalā hontīti imamattaṃ dasseti.

Tattha **ubhatobhāgavimuttoti** dvīhi bhāgehi vimutto. Arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasitvā arahattaṃ pattānaṃ catunnaṃ, nirodhā vuṭṭhāya arahattaṃ pattaanāgāmino ca vasena pañcavidho hoti. Pāli panettha – “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto, idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”ti (pu. pa. 208) evaṃ abhidhamme aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā.

Paññāvimuttoti paññāya vimutto. So sukkhavipassako, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattā cattāro cāti imesaṃ vasena pañcavidhova hoti. Pāli panettha aṭṭhavimokkhapāṭikkhepavaseneva āgatā. Yathāha – “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”ti.

Phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti **kāyasakkhī**. Yo jhānaphassaṃ paṭhamaṃ phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti, so sotāpattiphalatṭhaṃ ādiṃ katvā yāva arahattamaggatṭhā chabbidho hontīti veditabbo. Tenevāha – “idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo kāyasakkhī”ti.

Diṭṭhantaṃ pattoti **diṭṭhippatto**. Tatridaṃ saṅkhepalakkhaṇaṃ – dukkhā saṅkhārā, sukho nirodhoti ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phusitaṃ paññāyāti diṭṭhippatto. Vitthārato panesopi kāyasakkhi viya chabbidho hoti. Tenevāha – “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti...pe... ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā...pe... ayaṃ vuccati puggalo diṭṭhippatto”ti (pu. pa. 208).

Saddhāvimuttoti saddhāya vimutto. Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenevāha – “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti – yathābhūtaṃ pajānāti...pe... ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti . Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā...pe... no ca kho yathā diṭṭhipattassa. Ayaṃ vuccati puggalo saddhāvimutto”ti (pu. pa. 208). Etesu hi saddhāvimuttassa pubbhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesakkhāyo hoti, diṭṭhipattassa pubbhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakaññaṇaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātītikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, asi na sīghaṃ vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbhāgamaggabhāvanā. Yathā pana nisitaasinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na suyyati, balavavāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussaratīti **dhammānusārī**. Dhammoti paññā, paññāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti attho. **Saddhānusārī** ca eseva nayo. Ubho panete sotāpattimaggatṭhāyeva. Vuttampi cetam – “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññāindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññāvāhiṃ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti . Ayaṃ vuccati puggalo dhammānusārī”ti (pu. pa. 208). Tathā – “yassa puggalassa

sotāpatti phalāsacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo saddhānusārī”ti. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panesā ubhatobhāgavimuttādikathā **visuddhimagge** paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbā. Yā panesā etesaṃ vibhāgadassanattamaṃ idha pāli āgatā, tattha yasmā rūpasamāpattiyā vinā arūpasamāpattiyō nāma natthi, tasmā āruppāti vuttepi aṭṭha vimokkhā vuttāva hontīti veditabbā.

Kāyena phusitvāti saha jātanāmakāyena phusitvā. **Paññāya cassa disvāti** paññāya ca etassa ariyasaccadhamme disvā. **Ekacce āsavāti** paṭhamamaggādīhi pahātabbā ekadesaāsavā. **Tathāgatappaveditāti** tathāgatena paveditā catusaccadhammā. **Paññāya veditthā hontīti** imasmim̃ thāne sīlaṃ kathitaṃ, imasmim̃ samādhi, imasmim̃ vipassanā, imasmim̃ maggo, imasmim̃ phalanti evaṃ atthena atthe kāraṇena kāraṇe ciṅṅacaritattā maggapaññāya sudiṭṭhā hontī. **Vocaritāti** vicaritā. **Saddhā nivīṭṭhā hotīti** okappanasaddhā patitthitā hoti. **Mattaso nijjhānaṃ khamantīti** mattāya olokanāṃ khamanti. **Saddhāmattanti** saddhāyeva, itaraṃ tasseva vevacanāṃ

Iti imesu appamādena karaṇīyesu puggalesu tayo paṭividdhamaggaphalā sekhā. Tesu anulomasenāsanāṃ sevamānā kalyāṇamitte bhajamānā indriyāni samannāyamaṇā anupubbena arahattaṃ gaṇhanti. Tasmā tesam̃ yathāṭṭhitova pāliattho. Avasāne pana dve sotāpattimaggasamaṅgino. Tehi tassa maggassa anulomasenāsanāṃ sevitaṃ, kalyāṇamittā bhajitā, indriyāni samannānītāni. Upari pana tiṅṅaṃ maggānaṃ atthāya sevamānā bhajamānā samannāyamaṇā anupubbena arahattaṃ pāpuṇissantīti ayamettha pāliattho.

Vitaṇḍavādī pana imameva pāliṃ gahetvā – “lokuttaramaggo na ekacittakkhaṇiko, bahucittakkhaṇiko”ti vadati. So vattabbo – “yadi aññena cittena senāsanāṃ paṭisevati, aññena kalyāṇamitte bhajati, aññena indriyāni samannāneti, aññaṃ maggacittanti sandhāya tvam̃ ‘na ekacittakkhaṇiko maggo, bahucittakkhaṇiko’ti vadasi, evaṃ sante senāsanāṃ sevamaṇō nīlobhāsaṃ pabbataṃ passati, vanaṃ passati, migapakkhīnaṃ saddaṃ suṇāti, pupphaphalānaṃ gandhaṃ ghāyati, pāṇīyaṃ pivanto rasaṃ sāyati, nisīdanto nipajjanto phassaṃ phusati. Evaṃ te pañcaviññānasamaṅgīpi lokuttaradhammasamaṅgīyeva bhavissati. Sace panetaṃ sampatīcchasi, satthārā saddhiṃ paṭivirujjhasi. Satthārā hi pañcaviññānakāyā ekantaṃ abyākatāva vuttā, taṃsamaṅgissa kusalākusalaṃ paṭikkhittaṃ, lokuttaramaggo ca ekantakusalo. Tasmā pajahetaṃ vāda”nti paññāpetabbo. Sace paññattim̃ na upagacchati, “gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāgum̃ pivāhi”ti uyyojetabbo.

183. Nāhaṃ, bhikkhave, ādikenevāti ahaṃ, bhikkhave, paṭhamameva maṇḍūkassa uppativā gamaṇaṃ viya aññārādhanāṃ arahatte patitthānaṃ na vadāmi. **Anupubbasiikkhāti** karaṇatthe paccattavacanāṃ. Parato padadvayepi eseva nayo. **Saddhājātoti** okappaniyasaddhāya jātasaddho. **Upasaṅkamatīti** garūnaṃ samīpaṃ gacchati. **Payirupāsati**ti santike nisīdati. **Dhāretīti** sādhukaṃ katvā dhāreti. **Chando jāyati**ti kattukamyatākusalacchando jāyati. **Ussahati**ti vīriyaṃ karoti. **Tuleti**ti aniccaṃ dukkhaṃ anattāti tulayati. **Tulayitvā padahati**ti evaṃ tīraṇavipassanāya tulayanto maggapadhānaṃ padahati. **Pahitattoti** pesitacitto. **Kāyena ceva paramasaccanti** nāmakāyena nibbānasaccaṃ sacchikaroti. **Paññāya cāti** nāmakāyasampayuttāya maggapaññāya paṭivijjhati passati.

Idāni yasmā te satthu āgamaṇaṃ sutvā paccuggamaṇamattampi na akāṃsu, tasmā tesam̃ cariyaṃ garahanto **sāpi nāma, bhikkhave, saddhā nāhosīti**ādimāha. Tattha **kīvadūrevimeti** kittakaṃ dūre thāne. Yojanasatampi yojanasahassampi apakkantāti vattum̃ vaṭṭati, na pana kiñci āha. **Catuppadaṃ veyyākaraṇanti** catusaccabyākaraṇaṃ sandhāya vuttam̃.

184. Yassudiṭṭhassati yassa uddiṭṭhassa. **Yopiso, bhikkhave, satthāti** bāhirakasatthāraṃ dasseti. **Evarūpīti** evaṃjātikā. **Paṇopaṇaviyāti** paṇaviyā ca opaṇaviyā

ca . **Na upetīti** na hoti. Kayavikkayakāle viya agghavaḍḍhanahāpanaṃ na hotīti attho. Ayam goṇo kiṃ agghati, vīsati agghatīti bhaṇanto paṇati nāma. Na vīsati agghati, dasa agghatīti bhaṇanto opaṇati nāma. Idaṃ paṭisedhento āha “paṇopaṇaviyā na upetī”ti. Idāni taṃ paṇopaṇaviyaṃ dassetuṃ evañca no assa, atha naṃ kareyyāma, na ca no evamassa, na naṃ kareyyāmāti āha.

Kiṃ pana, bhikkhveti, bhikkhave, yaṃ tathāgato sabbaso āmisehi viśamsatṭho viharati, evaṃ viśamsatṭhassa satthuno evarūpā paṇopaṇaviyā kiṃ yujjissati? Pariyogāhiya vattatoti pariyogāhitvā ukkhipitvā gahetvā vattantassa. **Ayamanudhammoti** ayam sabhāvo. **Jānāti bhagavā, nāhaṃ jānāmīti** bhagavā ekāsanabhojane āniśamsaṃ jānāti, ahaṃ na jānāmīti mayi saddhāya divasassa tayo vāre bhojanaṃ pahāya ekāsanabhojanaṃ bhuñjati. **Ruḷahanīyanti** rohanīyaṃ. **Ojavantanti** sinehavantaṃ. **Kāmaṃ taco cāti** iminā caturaṅgavīriyaṃ dasseti. Ettha hi taco ekaṃ aṅgaṃ, nhāru ekaṃ, aṭṭhi ekaṃ, maṃsalohitaṃ ekanti evaṃ caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhahitvā arahattaṃ appatvā na vutṭhahissāmīti evaṃ paṭipajjati dasseti. Sesam sabbattha uttānameva. Desanaṃ pana bhagavā neyyapuggalassa vasena arahattanikūṭena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kīṭāgirisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Paribbājakavaggo

1. Tevijjavacchasuttavaṇṇanā

185. Evaṃme sutanti tevijjavacchasuttaṃ. Tattha **ekapuṇḍarīketi** puṇḍarīko vuccati setambarukkho, so tasmim ārāme eko puṇḍarīko atthīti ekapuṇḍarīko. **Etadahosīti** tattha pavisitukāmatāya ahosi. **Cirassaṃ kho, bhanteti** pakatiyā āgatapubbataṃ upādāya. **Dhammassa cānudhammanti** idha sabbaññutaññānaṃ dhammo nāma, mahājanassa byākaraṇaṃ anudhammo nāma. Sesam jīvakaṃ sutte (ma. ni. 2.51 ādayo) vuttanayameva. **Na me teti** ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipati. “Sabbaññū sabbadassāvī aparisesaṃ ñānadassanaṃ paṭijānātī”ti hi idaṃ anujānitabbaṃ siyā, – “carato ca me...pe... paccupaṭṭhita”nti idaṃ pana nānujānitabbaṃ. Sabbaññutaññānena hi āvajjitvā pajānāti. Tasmā ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipanto evamāha.

186. Āsavānaṃ khayāti ettha sakiṃ khīṇānaṃ āsavānaṃ puna khepetabbābhāvā yāvadevāti na vuttaṃ. Pubbenivāsaññānena cettha bhagavā atītajānanaguṇaṃ dasseti, dibbacakkhuññānena paccuppannajanānaguṇaṃ, āsavakkhayaññānena lokuttaraguṇanti. Iti imāhi tīhi vijjāhi sakalabuddhaguṇe saṃkhipitvā kathesi.

Gihisaṃyojananti ghibandhanaṃ ghiparikkhāresu nikantiṃ. **Natthi kho vacchāti** gihisaṃyojanaṃ appahāya dukkhassantakaro nāma natthi. Yepi hi santatimahāmatto uggaseno setṭhiputto vītasokadārakoti gihilinge ṭhitāva arahattaṃ pattā, tepi maggena sabbasaṅkhāresu nikantiṃ sukkhāpetvā pattā. Taṃ patvā pana na tena līngena aṭṭhaṃsu, gihilingaṃ nāmetaṃ hīnaṃ, uttamaguṇaṃ dhāretuṃ na sakkoti. Tasmā tattha ṭhito arahattaṃ patvā taṃdivasameva pabbajati vā parinibbāti vā. Bhūmadevatā pana tiṭṭhanti. Kasmā? Nilīyanokāsassa atthitāya. Sesakāmbhave manussesu sotāpannādayo tayo tiṭṭhanti, kāmāvacaradevesu sotāpannā sakadāgāmino ca, anāgāmikhīṇāsavā panettha na tiṭṭhanti. Kasmā? Tañhi ṭhānaṃ laṭitajanassa āvāso, natthi tattha tesam pavivekārahaṃ paṭicchannaṭṭhānaṃ. Iti tattha khīṇāsavo parinibbāti, anāgāmī cavitvā suddhāvāse nibbattati. Kāmāvacaradevato upari pana cattāropi ariyā tiṭṭhanti.

Sopāsi kammavādīti sopi kammavādī ahosi, kiriyaṃpi na paṭibāhittha. Tañhi ekanavutikappamatthake attānaṃyeva gahetvā katheti. Tadā kira mahāsatto pāsaṇḍapariggaṇhanattham pabbajito tassapi pāsaṇḍassa nipphalabhāvaṃ jānitvā vīriyaṃ na hāpesi, kiriyavādī hutvā sagge nibbattati. Tasmā evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Tevijjavacchasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aggivacchasuttavaṇṇanā

187. Evaṃme sutanti aggivacchasuttaṃ. Tattha **na kho ahanti** paṭhamavāre nāham sassatadiṭṭhikoti vadati, dutiye nāham ucchedadiṭṭhikoti. Evaṃ antānantikādivasena sabbavāresu paṭikkhepo veditabbo. **Hoti ca na ca hotīti** ayaṃ panettha ekaccasassatavādo. **Neva hoti na na hotīti** ayaṃ amarāvikkhepoti veditabbo.

189. Sadukkhanti kilesadukkhena ceva vipākadukkhena ca sadukkham. **Savighātanti** tesāmyeva dvinnam vasena saupaghātakam. **Saupāyāsanti** tesāmyeva vasena saupāyāsam. **Saparilāhanti** tesāmyeva vasena saparilāham.

Kiñci diṭṭhigatanti kāci ekā diṭṭhipi ruccitvā khamāpetvā gahitā atthīti pucchati. **Apanīti** nīhaṃ apaviddham. **Diṭṭhanti** paññāya diṭṭham. **Tasmāti** yasmā pañcannaṃ khandhānaṃ udayavayaṃ addasa, tasmā. **Sabbamaññitānanti** sabbesaṃ tiṇṇampi taṇhādiṭṭhimānamaññitānaṃ. **Mathitānanti** tesāmyeva vevacanaṃ. Idāni tāni vibhajitvā dassento **sabbaahaṃkāra-mamaṃkāra-mānānusayānanti** āha. Ettha hi ahaṃkāro diṭṭhi, mamaṃkāro taṇhā, mānānusayo māno. **Anupādā vimuttoti** catūhi upādānehi kañci dhammaṃ anupādiyitvā vimutto.

190. Na upetīti na yujjati. Ettha ca “na upapajjati”ti idaṃ anujānitabbaṃ siyā. Yasmā pana evaṃ vutte so paribbājako ucchedaṃ gaṇheyya, upapajjati pana sassatameva, upapajjati ca na ca upapajjati ekaccasassatam, neva upapajjati na na upapajjati amarāvikkhepaṃ, tasmā bhagavā – “ayaṃ appatiṭṭho anālambo hotu, sukhapavesanaṭṭhānaṃ mā labhatū”ti ananuññāya thatvā anuññampi paṭikkhipi. **Alanti** samattham pariyattaṃ. **Dhammoti** paccayākāradhammo. **Aññatrayogenāti** aññattha payogena. **Aññatrācariyakenāti** paccayākāraṃ ajānantānaṃ aññesaṃ ācariyānaṃ santike vasantena.

191. Tena hi vacchāti yasmā tvaṃ sammohamāpādinti vadasi, tasmā taṃyevettha paṭipucchissāmi. **Anāhāronibbutoti** appaccayo nibbuto.

192. Yena rūpenāti yena rūpena sattasaṅkhātaṃ tathāgataṃ rūpīti paññāpeyya. **Gambhīroti** guṇagambhīro. **Appameyyoti** pamāṇam gaṇhitum na sakkuṇeyyo. **Duppariyogāḷhoti** duogāho dujjāno. **Seyyathāpi mahāsamuddoti** yathā mahāsamuddo gambhīro appameyyo dujjāno, evameva khīṇāsavopi. Taṃ ārabba upapajjatiādi sabbam na yujjati. Katham? Yathā parinibbutam aggaṃ ārabba puratthimam disam gatotiādi sabbam na yujjati, evam.

Aniccatāti aniccatāya. **Sāre patiṭṭhitanti** lokuttaradhammasāre patiṭṭhitam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Aggivacchasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahāvacchasuttavaṇṇanā

193. Evaṃme sutanti mahāvacchasuttaṃ. Tattha **sahakathīti** saddhimvādo, bahuṃ mayā tumhehi saddhim kathitapubbanti katham sāreti mettim ghaṭeti. Purimāni hi dve suttāni

etasseva kathitāni, saṃyuttake abyākatasāṃyuttam (saṃ. ni. 4.416 ādayo) nāma etasseva kathitam – “kiṃ nu kho, bho gotama, sassato loko idameva saccam moghamaññanti abyākatameta”nti evaṃ ekuttaranikāyepi iminā saddhiṃ kathitam atthiyeva. Tasmā evamāha. Sammāsambuddhopi tassa āgatāgatassa saṅgahaṃ katvā okāsamakāsiyeva. Kasmā? Ayañhi sassatadiṭṭhiko, sassatadiṭṭhikā ca sīghaṃ laddhiṃ na vissajjenti, vasātelamakkhitaṃpiṭikā viya cirena sujjhanti. Passati ca bhagavā – “ayaṃ paribbājako kāle gacchante gacchante laddhiṃ vissajjtvā mama santike pabbajitvā cha abhiññāyo sacchikatvā abhiññātasāvako bhavissati”ti. Tasmā tassa āgatāgatassa saṅgahaṃ katvā okāsamakāsiyeva. Idaṃ panassa pacchimagamaṇaṃ. So hi imasmiṃ sutte taraṇaṃ vā hotu ataraṇaṃ vā, yaṭṭhiṃ otarivā uduke patamāno viya samaṇassa gotamassa santikaṃ gantvā pabbajissāmīti sanniṭṭhānaṃ katvā āgato. Tasmā dhammadesanaṃ yācanto **sādhū me bhavaṃ gotamoti**ādīmāha. Tassa bhagavā mūlavasena saṃkhittadesanaṃ, kammaṃpathavasena vitthāradesanaṃ desesi. Mūlavasena cettha atisaṃkhittā desanā, kammaṃpathavasena saṃkhittā vitthārasadisā. Buddhānaṃ pana nippariyāyena vitthāradesanā nāma natthi. Catuvīsatisamantapaṭṭhānampi hi sattapakaraṇe abhidhammapiṭake ca sabbaṃ saṃkhittameva. Tasmā mūlavasenāpi kammaṃpathavasenaṃpi saṃkhittameva desesīti veditabbo.

194. Tattha **pāṇātipātā veramaṇī kusalanti**ādīsu paṭipāṭiyā sattadhammā kāmāvacarā, anabhijjhādayo tayo catubhūmikāpi vaṭṭanti.

Yatokho, vaccha, bhikkhunoti kiñcāpi aniyamtvā vuttaṃ, yathā pana jīvakaṃ sutte ca caṅkīsutte ca, evaṃ imasmiṃ sutte ca attānameva sandhāyetaṃ bhagavatā vuttanti veditabbaṃ.

195. **Atthipana**ti kiṃ pucchāmīti pucchati? Ayaṃ kirassa laddhi – “tasmiṃ tasmiṃ sāsane satthāva arahā hoti, sāvako pana arahattaṃ pattuṃ samattho natthi. Samaṇo ca gotamo ‘yato kho, vaccha, bhikkhuno’ti ekaṃ bhikkhuṃ kathento viya katheti, atthi nu kho samaṇassa gotamassa sāvako arahattapatto”ti. Etamatthaṃ pucchissāmīti pucchati. Tattha **tiṭṭhatū**ti bhavaṃ tāva gotamo tiṭṭhatu, bhavañhi loke pākāto arahāti attho. Tasmiṃ byākate uttari bhikkhuniādīnaṃ vasena pañhaṃ pucchi, bhagavāpissa byākāsi.

196. **Ārādhakoti** sampādako paripūrako.

197. **Sekhāya vijjāya patta**banti heṭṭhimaphalattayaṃ pattaṃ. Taṃ sabbaṃ mayā anuppattanti vadati. Vitaṇḍavādī panāha – “katame dhammā sekkhā? Cattāro maggā apariyāpanā heṭṭhimāni ca tīṇi sāmāññaphalāni”ti (dha. sa. 1023) vacanato arahattamaggopi anena pattoyeva. Phalaṃ pana apattaṃ, tassa pattiyaṃ uttari yogaṃ kathāpetīti. So evaṃ saññāpetabbo –

“Yo ve kilesāni pahāya pañca,

Paripuṇṇasekho aparihānadhammo;

Cetovasippatto samāhitindriyo,

Sa ve ṭhitattoti naro pavuccatī”ti. (a. ni. 4.5);

Anāgānipuggalo hi ekantapariṇāsekho. Taṃ sandhāya “sekhāya vijjāya pattaṃ”nti āha. Maggassa pana ekacittakkhaṇikattā tattha ṭhitassa pucchā nāma natthi. Iminā suttena maggopi bahucittakkhaṇiko hotūti ce. Etaṃ na buddhavacanaṃ, vuttagāthāya ca attho virujjhati. Tasmā anāgāniphale ṭhatvā arahattamaggassa vipassanaṃ kathāpetīti veditabbo. Yasmā panassa na kevalaṃ suddhaarahattasseva upanissayo, channampi abhiññānaṃ upanissayo atthi, tasmā bhagavā – “evamayaṃ samathe kammaṃ katvā pañca abhiññā nibbattessati, vipassanāya kammaṃ katvā arahattaṃ pāpuṇissati. Evaṃ chaḷabhiññā mahāsāvako bhavissati”ti vipassanāmatthaṃ akathetvā samathavipassanā ācikkhi.

198.Satisatiāyataneti sati satikāraṇe. Kiñcetha kāraṇaṃ? Abhiññā vā abhiññāpādakajjhānaṃ vā avasāne pana arahattaṃ vā kāraṇaṃ arahattassa vipassanā vāti veditabbam.

200.Pariciṇṇo me bhagavāti satta hi sekhā bhagavantaṃ paricaranti nāma, khīṇāsavena bhagavā pariciṇṇo hoti. Iti saṅkhepena arahattaṃ byākaronto thero evamāha. Te pana bhikkhū tamattaṃ na jāniṃsu, ajānantāva tassa vacanaṃ sampaṭicchivā. Bhagavato ārocesuṃ. **Devatāti** tesam guṇānaṃ lābhī devatā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāvaccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Dīghanakhasuttavaṇṇanā

201.Evaṃme sutanti dīghanakhasuttaṃ. Tattha **sūkarakhatāyanti** sūkarakhatāti evaṃnāmake leṇe. Kassapabuddhakāle kira taṃ leṇaṃ ekasmiṃ buddhantare pathaviyā vaḍḍhamānāya antobhūmigataṃ jātaṃ. Atheadivasam eko sūkaro tassa chadanapariyantasamīpe paṃsuṃ khaṇi. Deve vuṭṭe paṃsudhoto chadanapariyanto pākāṭo ahoṣi. Eko vanacarako disvā – ‘pubbe sīlavantehi paribhuttaleṇena bhavitabbam, paṭijaggissāmi na’nti samantato paṃsuṃ apanetvā leṇaṃ sodhetvā kuṭṭaparikkhepaṃ katvā dvāravātapānaṃ yojetvā supariniṭṭhita-sudhākammacittakammarajatapattasadisāya vālukāya santhatapariveṇaṃ leṇaṃ katvā mañcapīṭhaṃ paññāpetvā bhagavato vasanattāya adāsi. Leṇaṃ gambhīraṃ ahoṣi otarivā abhiruhitabbam. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Dīghanakhoti tassa paribbājakassa nāmaṃ. **Upasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? So kira there aḍḍhamāsapabbajite cintesi – ‘mayhaṃ mātulo aññaṃ pāsandaṃ gantvā na ciraṃ tiṭṭhati, idāni panassa samaṇassa gotamassa santikaṃ gatassa aḍḍhamāso jāto. Pavattimpissa na suṇāmi, ojavantaṃ nu kho sāsanaṃ, jānissāmi na’nti gantukāmo jāto. Tasmā upasaṅkami. **Ekamantaṃ ṭhitoti** tasmīṃ kira samaye thero bhagavantaṃ bījayaṃnāno ṭhito hoti, paribbājako mātule hirottappena ṭhitakova pañhaṃ pucchi. Tena vuttaṃ ‘ekamantaṃ ṭhito’nti.

Sabbaṃ me nakkhamatīti sabbā me upapattiyo nakkhamanti, paṭisandhiyo nakkhamantīti adhippāyena vadati. Ettāvātānena ‘ucchedavādohamasmī’nti dīpitaṃ hoti. Bhagavā panassa adhippāyaṃ muñcitvā akkhare tāva dosaṃ dassento **yāpi kho teti**ādīmāha. Tattha **esāpi te diṭṭhi nakkhamatīti** esāpi te paṭhamam ruccitvā khamāpetvā gahitadiṭṭhi nakkhamatīti. **Esā ce me, bho gotama, diṭṭhi khameyyāti** mayhañhi sabbaṃ nakkhamatīti diṭṭhi, tassa mayhaṃ yā esā sabbaṃ me nakkhamatīti diṭṭhi, esā me khameyya. Yaṃ taṃ ‘sabbaṃ me nakkhamatī’nti vuttaṃ, tampissa tādisameva. Yathā sabbagahaṇena gahitāpi ayaṃ diṭṭhi khamati, evamevaṃ tampi khameyya. Evaṃ attano vāde āropitaṃ dosaṃ ṇatvā taṃ pariharāmīti saññāya vadati, atthato panassa ‘esā diṭṭhi na me khamatī’nti āpajjati. Yassa panesā na khamati na ruccati, tassāyaṃ tāya diṭṭhiyā sabbaṃ me na khamatīti diṭṭhi rucitaṃ. Tena hi diṭṭhiakkhameṇa arucitena bhavitabbanti sabbaṃ khamatīti rucatiṃ āpajjati. Na panesa taṃ sampaṭicchati, kevalam tassāpi ucchedadiṭṭhiyā ucchedameva gaṇhāti. Tenāha bhagavā **ato kho te, aggivessana,...pe... aññañca diṭṭhiṃ upādiyanti**. Tattha **atoti** pajahanakesu nissakkam, ye pajahanti, tehi ye nappajahantīti vucciyanti, teva bahutarāti attho. **Bahū hi bahutarāti** ettha hikāro nipātamattaṃ, bahū bahutarāti attho. Parato **tanū hi tanutarāti** padepi eseva nayo. **Ye evamāhamsūti** ye evaṃ vadanti. **Tañceva diṭṭhiṃ nappajahanti, aññañca diṭṭhiṃ upādiyanti** mūladassanaṃ nappajahanti, aparadassanaṃ upādiyanti.

Ettha ca sassataṃ gahetvā tampi appahāya ucchedam vā ekaccasassataṃ vā gahetuṃ na sakkā, ucchedampi gahetvā taṃ appahāya sassataṃ vā ekaccasassataṃ vā na sakkā gahetuṃ,

ekaccasassatampi gahetvā taṃ appahāya sassataṃ vā ucchedaṃ vā na sakkā gahetuṃ. Mūlasassataṃ pana appahāya aññaṃ sassatameva sakkā gahetuṃ. Kathaṃ? Ekasmiñhi samaye “rūpaṃ sassata”nti gahetvā aparasmim samaye “na suddharūpameva sassataṃ, vedanāpi sassatā, viññānampi sassata”nti gaṇhāti. Ucchedepi ekaccasassatepi eseva nayo. Yathā ca khandhesu, evaṃ āyatanesupi yojetabbaṃ. Idaṃ sandhāya vuttaṃ – “tañceva diṭṭhiṃ nappajahanti, aññañca diṭṭhiṃ upādiyanti”ti.

Dutiyavāre **atoti** appajahanakesu nissakkaṃ, ye nappajahanti, tehi, ye pajahantīti vucciyanti, teva tanutarā appatarāti attho. **Tañceva diṭṭhiṃ pajahanti, aññañca diṭṭhiṃ na upādiyanti**ti tañca mūladassanaṃ pajahanti, aññañca dassanaṃ na gaṇhanti. Kathaṃ? Ekasmiñhi samaye “rūpaṃ sassata”nti gahetvā aparasmim samaye tattha ādīnavaṃ disvā “oḷārikameṭaṃ mayhaṃ dassana”nti pajahati “na kevalañca rūpaṃ sassatanti dassanameva oḷārikaṃ, vedanāpi sassatā...pe... viññānampi sassatanti dassanaṃ oḷārikamevā”ti vissajjeti. Ucchedepi ekaccasassatepi eseva nayo. Yathā ca khandhesu, evaṃ āyatanesupi yojetabbaṃ. Evaṃ tañca mūladassanaṃ pajahanti, aññañca dassanaṃ na gaṇhanti.

Santaggivessanāti kasmā ārabhi? Ayaṃ ucchedaladdhiko attano laddhiṃ nigūhati, tassā pana laddhiyā vaṇṇe vuccamāne attano laddhiṃ pātukarissatīti tisso laddhiyo ekato dassetvā vibhajituṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Sārāgāya santiketiādīsu rāgavasena vaṭṭe rajjanassa āsannā taṇhādīṭṭhisamyojanena vaṭṭasamyojanassa santike. **Abhinandanāyā**ti taṇhādīṭṭhivaseneva gilitvā pariyādiyanassa gahaṇassa ca āsannāti attho. **Asārāgāya santiketi**ādīsu vaṭṭe arajjanassa āsannātiādīnā nayena attho vedītabbo.

Ettha ca sassatadassanaṃ appasāvajjaṃ dandhvirāgaṃ, ucchedadassanaṃ mahāsāvajjaṃ khippavirāgaṃ. Kathaṃ? Sassatavādī hi idhalokaṃ paralokañca atthīti jānāti, sukata dukkaṭānaṃ phalaṃ atthīti jānāti, kusalaṃ karoti, akusalaṃ karonto bhāyati, vaṭṭaṃ assādeti, abhinandati. Buddhānaṃ vā buddhasāvakaṇaṃ vā sammukhībhūto sīghaṃ laddhiṃ jahituṃ na sakkoti. Tasmā taṃ sassatadassanaṃ appasāvajjaṃ dandhvirāganti vuccati. Ucchedavādī pana idhalokaparalokaṃ atthīti jānāti, sukata dukkaṭānaṃ phalaṃ atthīti jānāti, kusalaṃ na karoti, akusalaṃ karonto na bhāyati, vaṭṭaṃ na assādeti, nābhinandati, buddhānaṃ vā buddhasāvakaṇaṃ vā sammukhībhāve sīghaṃ dassanaṃ pajahati. Pāramiyo pūretuṃ sakkonto buddho hutvā, asakkonto abhinīhāraṃ katvā sāvako hutvā parinibbāyati. Tasmā ucchedadassanaṃ mahāsāvajjaṃ khippavirāganti vuccati.

202. So pana paribbājako etamatthaṃ asallakkhetvā – “mayhaṃ dassanaṃ saṃvaṇṇeti pasamsati, addhā me sundaraṃ dassana”nti sallakkhetvā **ukkamaṃseti me bhavanti**ādīmāha.

Idāni yasmā ayaṃ paribbājako kañjiyeneva tittakālābu, ucchedadassaneneva pūrito, so yathā kañjiyaṃ appahāya na sakkā lābumhi telaphāṇitādīni pakkhipituṃ, pakkhittānīpi na gaṇhāti, evamevaṃ taṃ laddhiṃ appahāya abhabbo maggaphalānaṃ lābhāya, tasmā laddhiṃ jahāpanatthaṃ **tatraggivessanā**tiādī āradhamaṃ. **Viggahoti** kalaho. **Evametāsaṃ diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hotīti** evaṃ viggahādīdīnavaṃ disvā tāsamaṃ diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hoti. So hi paribbājako “kiṃ me iminā viggahādīnā”ti taṃ ucchedadassanaṃ pajahati.

205. Athassa bhagavā vamtakañjiye lābumhi sappiphāṇitādīni pakkhipanto viya hadaye amatosadhaṃ pūressāmīti vipassanaṃ ācikkhanto **ayaṃ kho pana, aggivessana, kāyoti**ādīmāha. Tassattho vammikasutte vutto. **Aniccatoti**ādīnīpi heṭṭhā vitthāritāneva. **Yo kāyasmim kāyachandoti** yā kāyasmim taṇhā. **Snehoti** taṇhāsnehova. **Kāyanvayatāti** kāyānugamanabhāvo, kāyaṃ anugacchanakakilesoti attho.

Evaṃ rūpakammaṭṭhānaṃ dassetvā idāni arūpakammaṭṭhānaṃ dassento **tisso khoti**ādīmāha. Puna tāsamaṃyeva vedanānaṃ asammissabhāvaṃ dassento **yasmim, aggivessana, samayeti**ādīmāha. Tatrāyaṃ saṅkhepattho – yasmim samaye sukhādīsu ekamaṃ

vedanaṃ vedayati, tasmim samaye aññā vedanā attano vāraṃ vā okāsaṃ vā olokayamānā nisinnā nāma natthi, atha kho anuppannāva honti bhinnaudakapupphulā viya ca antarahitā vā. **Sukhāpi khotiādi tāsam vedanānaṃ cuṇṇavicuṇṇabhāvadassanattam vuttam.**

Na kenaci samvadatīti tassataṃ gahetvā “sassatavādī aha”nti ucchedavādināpi saddhim na samvadati, tameva gahetvā “sassatavādī aha”nti ekaccasassatavādinā saddhim na vivadati. Evaṃ tayopi vādā parivattetvā yojetabbā. **Yañca loke vuttanti** yaṃ loke kathitaṃ voharitaṃ, tena voharati aparāmasanto kiñci dhammaṃ parāmāsaṃ aggaṇhanto. Vuttampi cetam –

“Yo hoti bhikkhu araham katāvī,
Khīṇāsavo antimadehadhārī;
Aham vadāmītipi so vadeyya,
Mamaṃ vadantītipi so vadeyya;
Loke samaññaṃ kusalo viditvā,
Vohāramattena so vohareyyā”ti. (sam. ni. 1.25);

Aparampi vuttam – “imā kho citta lokasamaññā lokaniruttiyo lokavohārā lokapaññattiyo, yāhi tathāgato voharati aparāmasa”nti (dī. ni. 1.440).

206. Abhiññāpahānamāhāti sassatādīsu tesam tesam dhammānaṃ sassataṃ abhiññāya jānitvā sassatassa pahānamāha, ucchedam, ekaccasassataṃ abhiññāya ekaccasassatassa pahānaṃ vadati. Rūpaṃ abhiññāya rūpassa pahānaṃ vadatītiādinā nāyenettha attho veditabbo.

Paṭisañcikkhatoti paccavekkhantassa. **Anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccīti** anupādānirodhena niruddhehi āsavehi aggahetvāva cittaṃ vimucci. Ettāvatā cesa parassa vaḍḍhitaṃ bhattaṃ bhuñjitvā khudam vinodento viya parassa āradhāya dhammadesanāya ñānaṃ pesetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattañceva patto, sāvakaṃ pāramīñānaṃ sa matthakaṃ, soḷasa ca paññā paṭivijjhitaṃ ṭhito. Dīghanakho pana sotāpattiphalaṃ patvā saraṇesu patitṭhito.

Bhagavā pana imaṃ desanaṃ sūriye dharmāneyeva niṭṭhāpetvā gijjhakūtā oruyha veḷuvanaṃ gantvā sāvakasannipātamakāsi, caturaṅgasamannāgato sannipāto ahoṣi. Tatrimāni aṅgāni – māghanakkhattena yutto puṇṇamauposathadivaso, kenaci anāmantitāni hutvā attanoyeva dhammatāya sannipatitāni adḍhatelasāni bhikkhusatāni, tesu ekopi puthujjano vā sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-sukkhavipassaka-arahantesu vā aññataro natthi, sabbe chaḷabhiññāva, ekopi cettha satthakena kese chinditvā pabbajito nāma natthi, sabbe ehibhikkhunoyevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Dīghanakhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā

207. Evaṃme sutanti māgaṇḍiyasuttaṃ. Tattha **agyāgāreti** agghomasālayaṃ. **Tiṇasanthāraketi** dve māgaṇḍiyā mātulo ca bhāgineyyo ca. Tesu mātulo pabbajitvā arahattaṃ patto, bhāgineyyopi saupanissayo nacirasseva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati. Athassa bhagavā upanissayaṃ disvā ramaṇīyaṃ devagabbhasadisam gandhakuṭim pahāya tattha chārikatiṇakacavarādīhi uklāpe agyāgāre tiṇasanthārakaṃ paññāpetvā parasaṅgahakaraṇattam katipāham vasittha. Tam sandhāyetaṃ vuttam. **Tenupasaṅkamīti** na kevalam taṃdivasameva, yasmā pana tam agyāgāram

gāmūpacāre dārakadārikāhi okiṇṇaṃ avivittaṃ, tasmā bhagavā niccakālampi divasabhāgaṃ tasmim vanasaṇḍe vītināmetvā sāyaṃ vāsathāya tattha upagacchati.

Addasākho...pe... tiṇasanthāraḥkaṃ paññattanti bhagavā aññesu divasesu tiṇasanthāraḥkaṃ saṅgharivā saññāṇaṃ katvā gacchati, taṃdivasaṃ pana paññapetvāva agamāsi. Kasmā? Tadā hi paccūsasamaye lokaṃ oloketvāva addasa – “ajja māgaṇḍiyo idhāgantvā imaṃ tiṇasanthāraḥkaṃ disvā bhāradvājena saddhiṃ tiṇasanthāraḥkaṃ ārabha kathāsallāpaṃ karissati, athāhaṃ āgantvā dhammaṃ desessāmi, so dhammaṃ sutvā mama santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati. Pesaṃ saṅgahakaraṇatthameva hi mayā pāramiyo pūritā”ti tiṇasanthāraḥkaṃ paññapetvāva agamāsi.

Samaṇaseyyānurūpaṃ maññeti imaṃ tiṇasanthāraḥkaṃ “samaṇassa anucchavikā seyyā”ti maññāmi. Na ca asaññatasamaṇassa nivutthaṭṭhānametaṃ. Tathāhettha hatthena ākaḍḍhitatṭhānaṃ vā pādena ākaḍḍhitatṭhānaṃ vā sīsenā pahaṭṭatṭhānaṃ vā na paññāyati, anākulo anākiṇṇo abhinno chekena cittakārena tūlikāya paricchinditvā paññatto viya. Saññatasamaṇassa vasitatṭhānaṃ, kassa bho vasitatṭhānanti pucchati. **Bhūnahunoti** hatavaḍḍhino mariyādakāraḥkassa. Kasmā evamāha? Chasu dvāresu vaḍḍhipaññāpanaladdhikattā. Ayañhi tassa laddhi – cakkhu brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ, diṭṭhaṃ samatikkamitabbaṃ. Sotaṃ brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, asutaṃ sotabbaṃ, suttaṃ samatikkamitabbaṃ. Ghānaṃ brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, aghāyitaṃ ghāyitabbaṃ, ghāyitaṃ samatikkamitabbaṃ. Jivhā brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, assāyitaṃ sāyitabbaṃ, sāyitaṃ samatikkamitabbaṃ. Kāyo brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, aphutṭhaṃ phusitabbaṃ, phutṭhaṃ samatikkamitabbaṃ. Mano brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, aviññātaṃ vijānitabbaṃ, viññātaṃ samatikkamitabbaṃ. Evaṃ so chasu dvāresu vaḍḍhiṃ paññapeti. Bhagavā pana –

“Cakkhunā saṃvaro sādhu, sādhu sotena saṃvaro;

Ghānena saṃvaro sādhu, sādhu jivhāya saṃvaro.

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro;

Manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro;

Sabbattha saṃvuto bhikkhu, sabbadukkhā pamuccatī”ti. (dha. pa. 360-361) –

Chasu dvāresu saṃvaraṃ paññapeti. Tasmā so “vaḍḍhihato samaṇo gotamo mariyādakāraḥko”ti maññamāno “bhūnahuno”ti āha.

Ariye nāye dhamme kusaleti parisuddhe kāraṇadhamme anavajje. Iminā kiṃ dasseti? Evarūpassa nāma uggatassa paññātassa yasassino upari vācaṃ bhāsamānena vīmaṃsitvā upadhāretvā mukhe ārakkhaṃ ṭhapetvā bhāsitaḥko hoti. Tasmā mā sahasā abhāsi, mukhe ārakkhaṃ ṭhapehīti dasseti. **Evañhi no sutte ocaratīti** yasmā amhākaṃ sutte evaṃ āgacchati, na mayā mukhāruḥhicchāmatṭaṃ vadāma, sutte ca nāma āgataṃ vadamānā kassa bhāyeyyāma, tasmā sammukhāpi naṃ vadeyyāmāti attho. **Appossukkotī** mama rakkhanatṭhāya anussukko avāvaṭṭo hutvāti attho. **Vuttova naṃ vadeyyāti** mayā vuttova hutvā apucchitova kathaṃ samutṭhāpetvā ambajambūādīni gahetvā viya apūrayamāno mayā kathitaniyāmena bhavaṃ bhāradvājo vadeyya, vadassūti attho.

208. Assosikhoti satthā ālokaṃ vaḍḍhetvā dibbacakkhunā māgaṇḍiyaṃ tattha āgataṃ addasa, dvinnaṃ janānaṃ bhāsamānānaṃ dibbasotena saddampi assosi. **Paṭisallānā vutṭhitoti** phalasaṃpattiyā vutṭhito. **Samviggoti** pītisaṃvegena samviggo calito kampito. Tassa kira etadahosi – “neva māgaṇḍiyena samaṇassa gotamassa ārocitaṃ, na mayā. Amhe muñcitvā añño ettha tatiyopi natthi, suto bhavissati amhākaṃ saddo tikhiṇasotena purisenā”ti. Athassa abbhantare pīti uppajjitvā navanavutilomakūpasahassāni uddhaggāni akāsi. Tena vuttaṃ “saṃviggo lomahaṭṭhājāto”ti. **Athakho māgaṇḍiyo paribbājakoti**

paribbājakassa pabhinnamukhaṃ viya bījaṃ paripākagataṃ ñāṇaṃ, tasmā sannisīdituṃ asakkonto āhiṇḍamāno puna satthu santikaṃ āgantvā ekamantaṃ nisīdi. Taṃ dassetuṃ ‘‘atha kho māgaṇḍiyo’’tiādi vuttaṃ.

209. Satthā – ‘‘evaṃ kira tvaṃ, māgaṇḍiya, maṃ avacā’’ti avatvāva **cakkhuṃ kho, māgaṇḍiyāti** paribbājakassa dhammadesanaṃ ārabhi. Tattha vasanaṭṭhānaṭṭhena rūpaṃ cakkhussa ārāmoti cakkhu **rūpārāmaṃ**. Rūpe ratanti **rūparataṃ**. Rūpena cakkhu āmoditaṃ pamoditanti **rūpasamuditaṃ**. Dantanti nibbisevanaṃ. **Guttanti** gopitaṃ. **Rakkhanti** ṭhapitarakkhaṃ. **Samvutanti** pihitaṃ. **Samvarāyāti** pidhānaṭṭhāya.

210. Paricāritapubboti abhiramitaṃ pubbo. **Rūpapariḷāhanti** rūpaṃ ārabha uppajjanapariḷāhaṃ. **Imassa pana te, māgaṇḍiya, kimassa vacanīyanti** imassa rūpaṃ pariggaṇhitvā arahattappattassa khīṇāsavassa tayā kiṃ vacanaṃ vattabbaṃ assa, vuḍḍhihato mariyādakāraṇakoti idaṃ vattabbaṃ, na vattabbanti pucchati. **Na kiñci, bho gotamāti**, bho gotama, kiñci vattabbaṃ natthi. Sesadvāresupi eseva nayo.

211. Idāni yasmā tayā pañcakkhandhe pariggahetvā arahattappattassa khīṇāsavassa kiñci vattabbaṃ natthi, ahañca pañcakkhandhe pariggahetvā sabbaññutaṃ patto, tasmā ahampi te na kiñci vattabboti dassetuṃ **ahaṃ kho panāti**ādīmāha. **Tassa mayhaṃ māgaṇḍiyāti** gihikāle attano sampattim dassento āha. Tattha **vassikoti**ādīsu yattha sukhaṃ hoti vassakāle vasituṃ, ayaṃ vassiko. Itaresupi eseva nayo. Ayaṃ panettha vacanaṭṭho – vassaṃ vāso vassaṃ, vassaṃ arahatīti **vassiko**. Itaresupi eseva nayo.

Tattha vassiko pāsādo nātiucco hoti nātinīco, dvāravātapānānipissa nātitanūni nātibahūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇakhajjabhojjānipettha missakāneva vaṭṭanti. Hemantike thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātapānāni tanukāni sukhumacchiddāni. Uṇhapavesanaṭṭhāya bhittiniyūhāni nīharīyanti. Bhūmattharaṇapaccattharaṇanivāsanaṭṭhapaṇāni panettha uṇhavīriyāni kambalādīni vaṭṭanti. Khajjabhojjaṃ siniddhaṃ kaṭukasannissitañca. Gimhike thambhāpi bhittiyopi uccā honti. Dvāravātapānāni panettha bahūni vipulajālāni bhavanti. Bhūmattharaṇādīni dukūlamayāni vaṭṭanti, khajjabhojjāni madhurarasasītavīriyāni. Vātapānasamīpesu cettha nava cāṭiyō ṭhapetvā udakassa pūretvā nīluppalādīhi sañchādenti. Tesu tesu padesesu udakayantāni karonti, yehi deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti.

Bodhisattassa pana aṭṭhasatasuvaṇṇaghaṭe ca rajataghaṭe ca gandhodakassa pūretvā nīluppalagacchake katvā sayanaṃ parivāretvā ṭhapayimsu. Mahantesu lohakaṭāhesu gandhakalalaṃ pūretvā nīluppalapadumaṇḍarīkāni ropetvā utuggahaṇaṭṭhāya tattha tattha ṭhapesuṃ. Sūriyasmīhi pupphāni pupphanti. Nānāvidhā bhamaragaṇā pāsādaṃ pavisitvā pupphesu rasaṃ gaṇhantā vicaranti. Pāsādo atisugandho hoti. Yamakabhittiyā antare lohanāliṃ ṭhapetvā navabhūmikapāsādassa upari ākāsaṅgaṇe ratanamaṇḍapamatthake sukhumacchiddakaṃ jālaṃ baddhaṃ ahoṣi. Ekasmim ṭhāne sukkhamahimsacammaṃ pasāreti. Bodhisattassa udakakīḷanavelāya mahimsacamme pāsāṇaguḷe khipanti, meghathanitasaddo viya hoti. Heṭṭhā yantaṃ parivattenti, udakaṃ abhiruhitvā jālamatthake patati, vassapatanasalilaṃ viya hoti. Tadā bodhisatto nīlapaṭaṃ nivāseti, nīlapaṭaṃ pārupati, nīlapasādhanam pasādheti. Parivārāpissa cattālīsanāṭakasahassāni nīlavatthābharaṇāneva nīlavilepanāni hutvā mahāpurisaṃ parivāretvā ratanamaṇḍapaṃ gacchanti. Divasabhāgaṃ udakakīḷam kīlanto sītalaṃ utusukhaṃ anubhoti.

Pāsādassa catūsu disāsu cattāro sarā honti. Divākāle nānāvāṇṇasakuṇagaṇā pācīnasarato vuṭṭhāya viravamānā pāsādamatthakena pacchimasaraṃ gacchanti. Pacchimasarato vuṭṭhāya pācīnasaraṃ, uttarasarato dakkhiṇasaraṃ, dakkhiṇasarato uttarasaraṃ gacchanti, antaravassasamayo viya hoti. Hemantikapāsādo pana pañcabhūmiko ahoṣi, vassikapāsādo sattabhūmiko.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalañcetta tūriyāneva nippurisāni, sabbatṭhānānīpi nippurisāneva . Dovārikāpi itthiyova, nhāpanādi-parikammakarāpi itthiyova. Rājā kira – “tathārūpaṃ issariyasukhasampattiṃ anubhavamānassa purisaṃ disvā parisaṅkā uppajjati, sā me puttassa mā ahoṣī”ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapesi. **Tāya ratiyā ramamānoti** idaṃ catutthajjhānikaphalasaṃpattiratiṃ sandhāya vuttaṃ.

212. Gahapati vā gahapatiputto vāti ettha yasmā khattiyānaṃ setacchattasmimyeva patthanā hoti, mahā ca nesam papañco, brāhmaṇā mantehi atittā mante gavesantā vicaranti, gahapatino pana muddāgaṇanamattaṃ uggahitakālo patṭhāya sampattiṃyeva anubhavanti, tasmā khattiyabrāhmaṇe aggahetvā “gahapati vā gahapatiputto vā”ti āha. **Āvaṭṭeyyāti** mānusakakāmahetu āvaṭṭo bhavyeyyāti attho. **Abhikkantatarāti** visittṭatarā. **Pañitatarāti** atappakatarā. Vuttampi cetam –

“Kusaggenudakamādāya, samudde udakam mine;

Evam mānusakā kāmā, dibbakāmāna santike”ti. (jā. 2.21.389) –

Samadhigayha tiṭṭhatīti dibbasukham gaṇhitvā tato visittṭatarā hutvā tiṭṭhati.

Opammasaṃsandanaṃ panettha evam veditabbaṃ – gahapatissa pañcahi kāmagaṇehi samaṅgībhūtakālo viya bodhisattassa tīsu pāsādesu cattālīsasahassaitthimajjhe modanakālo, tassa sucariṃ pūretvā sagge nibbattakālo viya bodhisattassa abhinikkhamaṇaṃ katvā bodhipallaṅke sabbaññutaṃ paṭividdhakālo , tassa nandanavane sampattiṃ anubhavanakālo viya tathāgatassa catutthajjhānikaphalasaṃpattiratiyā vītivattanakālo, tassa mānusakānaṃ pañcannaṃ kāmagaṇānaṃ apatthanakālo viya tathāgatassa catutthajjhānikaphalasaṃpattiratiyā vītināmentassa hīnajanasukhassa apatthanakāloti.

213. Sukhīti paṭhamaṃ dukkhito pacchā sukkhito assa. **Serīti** paṭhamaṃ vejjadutiyaṃ pacchā serī ekako bhavyeyya. **Sayaṃvasīti** paṭhamaṃ vejjassa vase vattamāno vejjena nisīdāti vutte nisīdi, nipajjāti vutte nipajji, bhuñjāti vutte bhuñji, pivāti vutte pivi, pacchā sayamvasī jāto. **Yena kāmamgamoti** paṭhamaṃ icchiticchitattṭhānaṃ gantum nālattha, pacchā roge vūpasante vanadassana-giridassana-pabbatadassanādīsipi yenakāmaṃ gamo jāto, yattha yattheva gantum icchati, tattha tattheva gaccheyya.

Etthāpi idaṃ opammasaṃsandanaṃ – purisassa kuṭṭhikālo viya hi bodhisattassa agāramajjhe vasanakālo, aṅgārapallaṃ viya ekaṃ kāmavattu, dve kapallāni viya dve vatthūni, sakkassa pana devarañño aḍḍhateyyakoṭiyāni aṅgārapallāni viya aḍḍhatiyanātakakoṭiyo, nakhehi vaṇamukhāni tacchetvā aṅgārapalle paritāpanaṃ viya vatthupaṭisevanaṃ, bhesajjaṃ āgamma arogakālo viya kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ disvā nikkhamma buddhabhūtakāle catutthajjhānikaphalasaṃpattiratiyā vītivattanakālo, aññaṃ kuṭṭhipurisaṃ disvā apatthanakālo viya tāya ratiyā vītināmentassa hīnajanaratiyā apatthanakāloti.

214. Upahatindriyoti kimirakuṭṭhena nāma upahatakāyappasādo. **Upahatindriyāti** upahatapaññindriyā. Te yathā so upahatakāyindriyo kuṭṭhī dukkhasamphassasmimyeva aggismiṃ sukhamiti viparītasaññaṃ paccalattha, evam paññindriyassa upahatattā dukkhasamphassesveva kāmesu sukhamiti viparītasaññaṃ paccalatthum.

215. Asucitarāni cevātiādīsū pakatiyāva tāni asucīni ca duggandhāni ca pūtīni ca, idāni pana asucitarāni ceva duggandhatarāni ca pūtitarāni ca honti. **Kācīti** tassa hi paritāpentassa ca kaṇḍūvantassa ca pañakā anto pavisanti, duṭṭhalohitaduṭṭhapubbā paggharanti. Evamassa kāci assādamattā hoti.

Ārogyaparamāti gāthāya ye keci dhanalābhā vā yasalābhā vā puttalābhā vā atthi, ārogyaṃ tesam paramaṃ uttamaṃ, natthi tato uttaritaro lābhoti, ārogyaparamā lābhā. Yamkiñci jhānasukhaṃ vā maggasukhaṃ vā phalasukhaṃ vā atthi, nibbānaṃ tattha

paramaṃ, natthi tato uttaritaraṃ sukhanti nibbānaṃ paramaṃ sukhaṃ. **Aṭṭhaṅgiko maggānanti** pubbhāgamaggānaṃ pubbhāgagamaneneva amatagāmīnaṃ aṭṭhaṅgiko khemo, natthi tato khemataro añño maggo. Atha vā **khemaṃ amatagāminanti** ettha khemantipi amatantipi nibbānasseva nāmaṃ. Yāvataṃ puthusamaṇabrāhmaṇā parappavādā khemaḡāmino ca amatagāmino cāti laddhivasena gahitā, sabbesaṃ tesam khemaamatagāmīnaṃ maggānaṃ aṭṭhaṅgiko paramo uttamoti ayamettha attho.

216. Ācariyapācariyānanti ācariyānañceva ācariyācariyānañca. **Sametīti** ekanāliyā mitaṃ viya ekatulāya tulitaṃ viya sadisaṃ hoti ninnānākaraṇaṃ. **Anomajjati** paṇiṃ heṭṭhā otārento majjati – “idaṃ taṃ, bho gotama, ārogyaṃ, idaṃ taṃ nibbāna”nti kālena sīsaṃ kālena uraṃ parimajjanto evamaḡa.

217. Chakanti sampannaṃ. **Sāhulicirenāti** kālakehi eḷakalomehi katathūlacirena. Saṅkāracoḷakenātipi vadanti. **Vācaṃ nicchāreyyāti** kālena dasāya kālena ante kālena majjhe parimajjanto nicchāreyya, vadeyyāti attho. **Pubbakehesāti** pubbakehi esā. Vipassīpi hi bhagavā...pe... kassapopi bhagavā catuparisamajjhe nisinno imaṃ gāthaṃ abhāsi, “atthanissitagāthā”ti mahājano uggaṇhi. Satthari parinibbute aparabhāge paribbājakānaṃ antaraṃ pavitṭhā. Te potthakagataṃ katvā padadvayameva rakkhituṃ sakkhimsu. Tenāha – **sā etarahi anupubbena puthujjanagāthāti**.

218. Rogova bhūtoti rogabhūto. Sesapadesupi eseva nayo. **Ariyaṃ cakkhanti** parisuddhaṃ vipassanāññañceva maggaññañca. **Pahotīti** samattho. **Bhesajjaṃ kareyyāti** uddhaṃvirecanaṃ adhovirecanaṃ añjanañcāti bhesajjaṃ kareyya.

219. Na cakkhūni uppādeyyāti yassa hi antarā pittasemhādipalivethena cakkhupasādo upahato hoti, so chekaṃ vejjam āgamma sappāyabhesajjaṃ sevanto cakkhūni uppādeti nāma. Jaccandhassa pana mātukucchiyaṃyeva vinaṭṭhāni, tasmā so na labhati. Tena vuttaṃ “na cakkhūni uppādeyyā”ti.

220. Dutiyavāre jaccandhoti jātakālato paṭṭhāya pittādipalivethena andho. **Amusminti** tasmim pubbe vutte. **Amittatopi daheyyāti** amitto me ayanti evaṃ amittato ṭhapeyya. Dutiyapadepi eseva nayo. **Iminā cittenāti** vaṭṭe anugatacittena. **Tassa me upādānapaccayāti** ekasandhi dvisāṅkhepo paccayākāro kathito, vaṭṭam vibhāvitam.

221. Dhammānudhammanti dhammassa anudhammaṃ anucchavikaṃ paṭipadaṃ. **Ime rogā gaṇḍā sallāti** paṅcakkhandhe dasseti. **Upādānanirodhāti** vivaṭṭam dassento āha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sandakasuttavaṇṇanā

223. Evaṃme sutanti sandakasuttaṃ. Tattha **pilakkhaguhāyanti** tassā guhāya dvāre pilakkharukkho ahoṣi, tasmā pilakkhaguhātveva saṅkhaṃ gatā. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** vivekato vuṭṭhito. **Devakatasobhoti** vassodakeneva tinnatṭhāne jāto mahāudakarahado. **Guhādassanāyāti** ettha **guhāti** paṃsuguhā. Sā unname udakamuttaṭṭhāne ahoṣi, ekato umaṅgaṃ katvā khāṇuke ca paṃsuñca nīharitvā anto thambhe ussāpetvā matthake padaracchannagehasāṅkhepena katā, tattha te paribbājakā vasanti. Sā vassāne udakapunnā tiṭṭhati, nidāghe tattha vasanti. Taṃ sandhāya “guhādassanāyā”ti āha. Vihāradassanatthañhi anamataggiyaṃ paccavekkhitvā samuddapabbatadassanattham vāpi gantuṃ vaṭṭatīti.

Unnādinīyāti uccaṃ nadamānāya. Evaṃ nadamānāya cassā uddhaṅgamanavasena ucco, disāsu patthaṭavasena mahāsaddoti uccāsaddamahāsaddo, tāya **uccāsaddamahāsaddāya**.

Tesaṃ paribbājakānaṃ pātova utṭhāya kattabbaṃ nāma cetiyavattaṃ vā bodhivattaṃ vā ācariyupajjhāyavattaṃ vā yonisomanasikāro vā natthi. Tena te pātova utṭhāya bālātape nisinnā, sāyaṃ vā kathāya phāsukatthāya sannipatitā “imassa hattho sobhaṇo imassa pādo”ti evaṃ aññaṃaññaṃ hatthapādādāni vā ārabba itthipurisadārakadārikāvaṇṇe vā aññaṃ vā kāmāssādabhavassādādivatthūṃ ārabba kathāṃ paṭṭhapetvā anupubbena rājakathādiṇekavidhaṃ tiracchānakathāṃ kathenti. Sā hi aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā kathāti **tiracchānakathā**. Tattha rājānaṃ ārabba “mahāsammatō mandhātā dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”tiādinaṃ nayena pavattā kathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathādīsu**.

Tesu “asuko rājā abhirūpo dassanīyo”tiādinaṃ nayena gehassitakathāva tiracchānakathā hoti. “Sopi nāma evaṃ mahānubhāvo khayāṃ gato”ti evaṃ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresupi “mūladevo evaṃmahānubhāvo, meghamālo evaṃmahānubhāvo”ti tesaṃ kammaṃ paṭicca aho sūrāti gehassitakathāva tiracchānakathā. Yuddhepi bhāratayuddhādīsu “asukena asuko evaṃ mārito evaṃ viddho”ti kāmāssādavaseneva kathā tiracchānakathā. “Tepi nāma khayāṃ gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kathā kammaṭṭhānameva hoti. Apica annādīsu “evaṃ vaṇṇavantaṃ gandhavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādīma bhuñjīma pivīma paribhuñjīma”ti kāmāssādavasena kathetūṃ na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā – “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannaṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ sayanaṃ mālaṃ gandhaṃ sīlavantānaṃ adama, cetiye pūjaṃ akarimhā”ti kathetūṃ vaṭṭati.

Ñātikathādīsupi “amhākaṃ ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayaṃ evaṃ vicitrehi yānehi carimhā”ti vā assādavasena vattūṃ na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “tepi no ñātakā khayāṃ gatā”ti vā “pubbe mayaṃ evarūpā upāhanā saṅghassa adamaṃ”ti vā kathetabbā. **Gāmakathāpi** sunivīṭṭhadunnivīṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmaṃvāsīno sūrā samatthā”ti vā evaṃ assādavasena na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā saddhā pasannāti vā khayavayaṃ gatāti vā vattūṃ vaṭṭati. **Nigamanagarajanapadakathāsupi** eseva nayo. **Itthikathāpi** vaṇṇasaṅghānādīni paṭicca assādavasena na vaṭṭati, saddhā pasannā khayāṃ gatāti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** nandimitto nāma yodho sūro ahoṣīti assādavaseneva na vaṭṭati, saddho pasanno ahoṣi khayāṃ gatoti evameva vaṭṭati. **Visikhākathāpi** asukā visikhā sunivīṭṭhā dunnivīṭṭhā sūrā samatthāti assādavaseneva na vaṭṭati, saddhā pasannā khayāṃ gatā iccevaṃ vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti kumbhaṭṭhānaudakatitthakathā vā vuccati kumbhadāsikathā vā. Sāpi “pāsādikā naccitūṃ gāyitūṃ chekā”ti assādavasena na vaṭṭati, saddhā pasannātiādinaṃ nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathāti** atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadisova vinicchayo.

Nānattakathāti purimacchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikāti** ayaṃ loko kena nimmitto, asukena nāma nimmitto, kākā setā aṭṭhīnaṃ setattā, bakā rattā lohitaṃ rattattāti evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma kasmā samuddo sāgaro, sāgaradevena khaṇitattā sāgaro, khato meti hatthamuddāya niveditattā samuddoti evamādikā niratthakā samuddakkhāyikakathā. Iti bhavo, iti abhavoti yaṃ vā taṃ vā niratthakakāraṇaṃ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**. Ettha ca bhavoti sassataṃ, abhavoti ucchedaṃ. Bhavoti vaḍḍhi, abhavoti hāni. Bhavoti kāmasukhaṃ, abhavoti attakilamatho. Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhiṃ bāttīmsatiracchānakathā nāma hoti. Evarūpiṃ tiracchānakathāṃ kathentiyaṃ nisīno hoti.

Tato sandako paribbājako te paribbājake oloketvā – “ime paribbājakā ativiya aññamaññaṃ agāravā appatissā, mayaṅca samaṇassa gotamassa pātubhāvato paṭṭhāya sūriyuggamane khajjopanakūpamā jātā, lābhasakkārōpi no parihīno. Sace pana imaṃ ṭhānaṃ samaṇo gotamo gotamasāvako vā ghiupatṭhākopi vāssa āgaccheyya, ativiya lajjanīyaṃ bhavissati. Parisadoso kho pana parisajetṭhakkasseva upari ārohati”ti ito cito ca vilokento theram addasa. Tena vuttaṃ **addasā kho sandako paribbājako...pe... tuṅhī ahesunti.**

Tattha **saṅṭhapesīti** sikkhāpesi, vajjamassā paṭicchādesi. Yathā suṭṭhapitā hoti, tathā naṃ ṭhapesi. Yathā nāma parisamajjhaṃ pavisanto puriso vajjapaṭicchādanatthaṃ nivāsanam saṅṭhabeti, pārupanam saṅṭhabeti, rajokinṇatṭhānam puñchati, evamassā vajjapaṭicchādanatthaṃ “appasaddā bhonto”ti sikkhāpento yathā suṭṭhapitā hoti, tathā naṃ ṭhapesīti attho. **Appasaddakāmāti** appasaddam icchanti, ekakā nisīdanti, ekakā tiṭṭhanti, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpenti. **Appasaddavinītāti** appasaddena niravena buddhena vinītā. **Appasaddassavaṇṇavādīnoti** yaṃ ṭhānam appasaddam nissaddam. Tassa vaṇṇavādino. **Upasaṅkamitabbam maññeyyāti** idhāgantabbam maññeyya.

Kasmā panesa therassa upasaṅkamanam paccāsīsatīti. Attano vuddhiṃ patthayamāno. Paribbājakā kira buddhesu vā buddhasāvakesu vā attano santikaṃ āgatesu – “ajja amhākaṃ santikaṃ samaṇo gotamo āgato, sārīputto āgato, na kho panete yassa vā tassa vā santikaṃ gacchanti, passatha amhākaṃ uttamabhāva”nti attano upatṭhākānam santike attānam ukkhipanti ucce ṭhāne ṭhāpenti. Bhagavatopi upatṭhāke gaṇhituṃ vāyamanti. Te kira bhagavato upatṭhāke disvā evaṃ vadanti – “tumahākaṃ satthā bhavaṃ gotamopi gotamassa sāvakāpi amhākaṃ santikaṃ āgacchanti, mayaṃ aññamaññaṃ samaggā. Tumhe pana amhe akkhīhi passituṃ na icchatha, sāmīcikkammaṃ na karotha, kiṃ vo amhehi aparaddha”nti. Appekacce manussā – “buddhāpi etesaṃ santikaṃ gacchanti, kiṃ amhāka”nti tato paṭṭhāya te disvā nappamajjanti. **Tuṅhī ahesunti** sandakam parivāretvā nissaddā nisīdimsu.

224.Svāgataṃ bhoto ānandassāti suāgamanam bhoto ānandassa. Bhavante hi no āgate ānando hoti, gate sokoti dīpeti. **Cirassaṃ khoti** piyasamudācāravacanametam. Thero pana kālena kālam paribbājakārāmaṃ cārikatṭhāya gacchatīti purimagamanam gahetvā evamāha. Evaṅca pana vatvā na mānattaddho hutvā nisīdi, attano pana āsanā vuṭṭhāya tam āsanam papphotvā theram āsanena nimantento **nisīdatu bhavaṃ ānando, idamāsanam paññattanti** āha.

Antarākathāvippakatāti nisinnānam vo ārambhato paṭṭhāya yāva mamāgamanam etasmim antare kā nāma kathā vippakatā, mamāgamanapaccayā katamā kathā pariyantaṃ na gatāti pucchati.

Atha paribbājako “niratthakakathāva esā nissārā vaṭṭasammissitā, na tumhākaṃ purato vattabbatam arahatī”ti dīpento **tiṭṭhatesā, bhoti**ādīmāha. **Nesā bhototi** sace bhavaṃ sotukāmo bhavissati, pacchāpesā kathā na dullabhā bhavissati, amhākaṃ panimāya attho natthi. Bhoto pana āgamanam labhitvā aññadeva sukāraṇam katham sotukāmamhāti dīpeti. Tato dhammadesanam yācanto **sādhu vata bhavantaṃ ye vāti**ādīmāha. Tattha **ācariyaketi** ācariyasamaye. **Anassāsikānīti** assāsavirahitāni. **Sasakkanti** ekamsatthe nipāto, viññū puriso ekamseneva na vaseyyāti attho. **Vasanto ca nārādheyyāti** na sampādeyya, na paripūreyyāti vuttaṃ hoti. **Ñāyam dhammam kusalanti** kāraṇabhūtam anavajjattṭhena kusalam dhammam.

225.Idhāti imasmim loke. **Natthi dinnanti**ādīni sāleyyakasutte (ma. ni. 1.440) vuttāni. **Cātumahābhūtikoti** catumahābhūtamayo. **Pathavī pathavīkāyanti** ajjhattikā pathavīdhātu bāhirapathavīdhātuṃ. **Anupetīti** anuyāti. **Anupagacchatīti** tasseva vevacanam, anugacchatītipi attho, ubhayenāpi upeti upagacchatīti dasseti. Āpādīsipi eseva nayo. **Indriyānīti** manacchatṭhāni indriyāni ākāsam pakkhandanti. **Āsandipaṅcamāti** nipannamañcena pañcamā, mañco ceva, cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā cāti

attho. **Yāvālāhanā**ti yāva susānā. **Padānī**ti ayam evam silavā ahosi, evam dussīlotiādīnā nayena pavattāni guṇapadāni. Sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam. **Kāpotakānī**ti kapotakavaṇṇāni, pārāvatapakkhavaṇṇānīti attho.

Bhassantāti bhasmantā, ayameva vā pāḷi. **Āhutiyo**ti yaṃ paheṇakasakkārādibhedam dinnadānam, sabbam taṃ chārikāvasānameva hoti, na tato param phaladāyakam hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattanti** dattūhi bālamanussehi paññattam. Idam vuttam hoti – bālehi abuddhīhi paññattamidaṃ dānam, na paṇḍitehi. Bālā denti, paṇḍitā gaṇhanṭīti dasseti. **Atthikavādanti** atthi dinnam dinnaphalanti imam atthikavādameva vadanti tesam tuccham vacanam musāvilāpo. **Bāleca paṇḍite cāti** bālā ca paṇḍitā ca.

Akatena me ettha katanti mayham akateneva samaṇakammena ettha etassa samaye kammaṃ kataṃ nāma hoti, avusiteneva brahmacariyena vusitam nāma hoti. **Etthāti** etasmim samaṇadhamme. **Samasamāti** ativiya samā, samena vā guṇena samā. **Sāmaññaṃ pattāti** samānabhāvam pattā.

226. Karatotiādīni apanṇakasutte vuttāni. **Tathā natthi hetūtiādīni.**

228. Catutthabrahmacariyavāse **akaṭā**ti akatā. **Akaṭavidhāti** akatavidhānā, evam karohīti kenaci kārāpitā na hontīti attho. **Animmitāti** iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātāti** animmāpitā. Keci animmitabbāti padaṃ vadanti, taṃ neva pāḷiyam, na aṭṭhakathāyam sandissati. **Vañjhāti** vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalā, kassaci ajanakāti attho. Etena pathavīkāyādīnam rūpādījanakabhāvam paṭikkhipati. Pabbatakūṭā viya ṭhitāti **kūṭaṭṭhā**. **Īsikaṭṭhāyitṭhitāti** muñje īsikā viya ṭhitā. Tatrāyamadhippāyo – yamidaṃ jāyatīti vuccati, taṃ muñjato īsikā viya vijjamānameva nikkhamatīti. “Esikaṭṭhāyitṭhitā”tipi pāṭho, sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evam ṭhitāti attho. Ubhayenapi tesam vināsabhāvam dīpeti. **Na iñjanṭīti** esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. **Na vipariṇāmentīti** pakatim na jahanti. **Na aññamaññaṃ byābādhentīti** aññamaññaṃ na upahananti. **Nālanti** na samatthā.

Pathavīkāyotiādīsu pathavīyeva pathavīkāyo, pathavīsamūho vā. **Tatthāti** tesu jīvasattamesu kāyesu. **Natthi hantā vāti** hantum vā ghātetum vā sotum vā sāvetum vā jānitum vā jānāpetum vā samattho nāma natthīti dīpeti. **Sattannaṃtveva kāyānanti** yathā muggarāsiādīsu pahaṭam sattham muggarāsiādīnam antarena pavisati, evam sattannaṃ kāyānam antarena chiddena vivarena sattham pavisati. Tattha “aham imam jīvitā voropemī”ti kevalam saññāmatameva hotīti dasseti. **Yonipamukhasatasahassānīti** pamukhayonīnam uttamayonīnam cuddasatasahassāni aññāni ca satṭhisatāni aññāni ca chasatāni. **Pañca ca kammuno satānīti** pañca kammāsātāni ca, kevalam takkamattakena niratthakam ditṭhim dīpeti. **Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānīti**ādīsipi eseva nayo. Keci panāhu **pañca kammānīti** pañcindriyavasena bhaṇāti. **Tīṇīti** kāyakammādivasenāti. **Kamme ca aḍḍhakamme cāti** ettha panassa kāyakammañca vacīkammañca kammanti laddhi, manokammaṃ upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadāti** dvāsatṭhi paṭipadāti vadati. **Dvaṭṭhantarakappāti** ekasmim kappe catusatṭhi antarakappā nāma hontī, ayam pana aññe dve ajānanto evamāha. **Chalābhijātiyo** apanṇakasutte vitthāritā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi khiddābhūmi vīmaṃsakabhūmi ujugatabhūmi sekkhabhūmi samaṇabhūmi jinabhūmi pannabhūmīti imā aṭṭha purisabhūmiyo vadati. Tattha jātaḍḍhasato paṭṭhāya sattadivase sambādhatṭhānato nikkhantattā sattā mandā hontī momūhā. Ayam mandabhūmīti vadati. Ye pana duggatito āgatā hontī, te abhiṇham rodanti ceva viravanti ca. Sugatito āgatā taṃ anussarivā anussarivā hasanti. Ayam khiddābhūmi nāma. Mātāpitūnam hattham vā pādam vā mañcam vā pīṭham vā gahetvā bhūmiyam padanikkhipanam vīmaṃsakabhūmi nāma. Padasāva gantum samatthakālo ujugatabhūmi nāma. Sippānam sikkhanakālo sekkhabhūmi nāma. Gharā nikkhama pabbajanakālo

samaṇabhūmi nāma. Ācariyaṃ sevitvā jānanakālo jinabhūmi nāma. Bhikkhu ca pannako jino na kiñci āhāti evaṃ alābhim samaṇaṃ pannabhūmiti vadati.

Ekūnapaññāsaājivasateti ekūnapaññāsa ājīvavuttisatāni. **Paribbājakasateti** paribbājakapabbajjasatāni. **Nāgāvāsasateti** nāgamaṇḍalāsātāni. **Vīse indriyasateti** vīsa indriyasātāni. **Timse nirayasateti** timsa nirayasātāni. **Rajodhātuyoti** rajaokiraṇaṭṭhānāni. Hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādīni sandhāya vadati. **Satta saññigabbhāti** oṭṭhagonagadrabhaajapasumigamahimse sandhāya vadati. **Asaññigabbhāti** sāliyavagodhumamuggakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati. **Nigaṇṭhigabbhāti** nigaṇṭhimhi jātagabbhā, ucchuveḷunaḷādayo sandhāya vadati. **Satta devāti** bahū devā, so pana sattāti vadati. Mānusāpi anantā, so sattāti vadati. **Satta pisācāti** pisācā mahantā, sattāti vadati.

Sarāti mahāsarā. Kaṇṇamuṇḍa-rathakāra-anotatta-sīhapapātakulira-mucalinda-kunāladahe gahetvā vadati. **Pavuṭāti** gaṇṭhikā. **Papātāti** mahāpapātā. **Papātasātānīti** khuddakapapātasātāni. **Supināti** mahāsupinā. **Supinasātānīti** khuddakasupinasātāni. **Mahākappinoti** mahākappānaṃ. Ettha ekamhā sarā vassasate vassasate kusaggena ekaṃ udakabinduṃ nīharitvā nīharitvā sattakkhattuṃ tamhi sare nirudake kate eko mahākappoti vadati. Evarūpānaṃ mahākappānaṃ caturāsītisatasahassāni khepetvā bālā ca paṇḍitā ca dukkhassantaṃ karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarā sujjhitaṃ na sakkoti, bālopi tato uddhaṃ na gacchati.

Sīlenāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenāti** tādisena vatena. **Tapenāti** tapokamma. Aparipakkaṃ paripāceti nāma yo “ahaṃ paṇḍito”ti antarā visujjhati. Paripakkaṃ phussa phussa byantiṃ karoti nāma yo “ahaṃ bālo”ti vuttaparimāṇaṃ kālaṃ atikkamitvā yāti. **Hevaṃ natthīti** evaṃ natthi. Tañhi ubhayampi na sakkā kātunti dīpeti. **Doṇamiteti** doṇena mitaṃ viya. **Sukhadukkheti** sukhadukkhaṃ. **Pariyantakateti** vuttaparimāṇena kālena katapariyanto. **Natthi hāyanavaḍḍhaneti** natthi hāyanavaḍḍhanāni. Na saṃsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkaṃsāvakaṃseti** ukkaṃsāvakaṃsā, hāpanavaḍḍhanānamevetam vevacanaṃ. Idāni tamatthaṃ upamāya sādheṇo **seyyathāpi nāmāti**ādīmāha. Tattha **suttaḡuleti** veṭhetvā katasuttaḡulaṃ. **Nibbeṭhiyamānameva paletīti** pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittaṃ suttapamāṇena nibbeṭhiyamānaṃ gacchati, sutte khīṇe tattha tiṭṭhati na gacchati. Evamevaṃ vuttakālato uddhaṃ na gacchatīti dasseti.

229. Kimidanti kimidaṃ tava aññānaṃ, kiṃ sabbaññu nāma tvanti evaṃ puṭṭho samāno niyatīvāde pakkhipanto **suññaṃ me agāranti**ādīmāha.

230. Anussaviko hotīti anussavanissito hoti. **Anussavasaccoti** savanaṃ saccato gahetvā ṭhito. **Piṭakasampadāyāti** vaggapaṇṇāsakāya piṭakaganthasampattiyā.

232. Mandoti mandapañño. **Momūhoti** atimūlho. **Vācāvikkhepaṃ āpajjātīti** vācāya vikkhepaṃ āpajjati. Kīdisaṃ? Amarāvikkhepaṃ, ariyantavikkhepanti attho. Atha vā amarā nāma macchajāti. Sā ummujjananimmujjanādivasena udake sandhāvamānā gahetuṃ na sakkāti evameva ayampi vādo ito cito ca sandhāvati, gāhaṃ na upagacchatīti amarāvikkhepoti vuccati. Taṃ amarāvikkhepaṃ.

Evantipi me notīdīsū idaṃ kusalanti puṭṭho “evantipi me no”ti vadati, tato kiṃ akusalanti vutte “tathātipi me no”ti vadati, kiṃ ubhayato aññathāti vutte “aññathātipi me no”ti vadati, tato tividhenāpi na hotīti te laddhīti vutte “notipi me no”ti vadati, tato kiṃ no notī te laddhīti vutte “no notipi me no”ti vikkhepaṃāpajjati, ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhati. **Nibbijja pakkamatīti** attanopi esa satthā avassayo bhavituṃ na sakkoti, mayhaṃ kiṃ sakkhissatīti nibbinditvā pakkamati. Purimesupi anassāsikesu eseva nayo.

234.Sannidhikāraḥkaṃ kāme paribhuñjanti yathā pubbe gihbhūto sannidhiṃ katvā vatthukāme paribhuñjati, evaṃ tilataṇḍulasappinavanītādīni sannidhiṃ katvā idāni paribhuñjitum abhabboti attho. Nanu ca khīṇāsavassa vasanaṭṭhāne tilataṇḍulādayo paññāyanti. No na paññāyanti, na pana te attano atthāya ṭhapeti, aphaṣukapabbajitādīnaṃ atthāya ṭhapeti. Anāgāmissa kathanti. Tassāpi pañca kāmagaṇā sabbasova pahīnā, dhammena pana laddhaṃ vicāretvā paribhuñjati.

236.Puttamatāya puttāti so kira imaṃ dhammaṃ sutvā ājīvakaṃ matā nāmāti saññī hutvā evamāha. Ayañhettha attho – ājīvakaṃ matā nāma, tesam matā puttamatā hoti, iti ājīvakaṃ puttamatāya puttā nāma honti. **Samaṇe gotameti** samaṇe gotame brahmacariyavāso atthi, aññattha natthīti dīpeti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sandakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā

237.Evaṃme sutanti mahāsakuludāyisuttaṃ. Tattha **morani**vāpeti tasmim ṭhāne morānaṃ abhayaṃ ghoṣetvā bhojanaṃ adamsu. Tasmā taṃ ṭhānaṃ **morani**vāpoti saṅkhaṃ gatam. **Annabhāroti** ekassa paribbājakassa nāmaṃ. Tathā **varadharoti**. **Aññe cāti** na kevalaṃ ime tayo, aññepi abhiññātā bahū paribbājakā. **Appasaddassa vaṇṇavādīti** idha appasaddavinītoti avatvāva idaṃ vuttaṃ. Kasmā? Na hi bhagavā aññena vinītoti.

238.Purimānīti hiyyodivasam upādāya purimāni nāma honti, tato param purimatarāni. **Kutūhalasālāyanti** kutūhalasālā nāma paccekasālā natthi, yattha pana nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidhaṃ kathaṃ pavattenti, sā bahūnaṃ – “ayaṃ kiṃ vadati, ayaṃ kiṃ vadatī”ti kutūhaluppattiṭṭhānato “kutūhalasālā”ti vuccati. “Kotūhalasālā”tipi pāṭho. **Lābhāti** ye evarūpe samaṇabrāhmaṇe datṭhumaṃ pañhaṃ pucchitum dhammakathaṃ vā nesam sotum labhanti, tesam aṅgamagadhānaṃ ime lābhāti attho.

Saṅghinotiādīsu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesaṃ atthīti **saṅghino**. Sveva gaṇo etesaṃ atthīti **gaṇino**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā**. **Ñātāti** paññātā pākāṭā. Yathābhuccagaṇehi ceva ayathābhūtagaṇehi ca samuggato yaso etesaṃ atthīti **yasassino**. Pūraṇādīnañhi “appiccho santuṭṭho, appicchatāya vatthampi na nivāseti”tiādīnā nayena yaso samuggato, tathāgatassa “itipi so bhagavā”tiādīhi yathābhūtagaṇehi. **Titthakarāti** laddhikarā. **Sādhusammatāti** ime sādhuṃ suṇḍarā sappurisāti evaṃ sammatā. **Bahujanassāti** assutavato ceva andhabālaputhujjanassa vibhāvino ca paṇḍitajanassa. Tattha titthiyā bālajanassa evaṃ sammatā, tathāgato paṇḍitajanassa. Iminā nayena **pūraṇo kassapo saṅghī**tiādīsu attho veditabbo. Bhagavā pana yasmā aṭṭhatimsa ārammaṇāni vibhajanto bahūni nibbānaotaraṇatitthāni akāsi, tasmā “titthakaro”ti vattum vattati.

Kasmā panete sabbepi tattha oṣatīti? Upaṭṭhākarakkhaṇatthañceva lābhasakkāratthañca. Tesañhi evaṃ hoti – “amhākaṃ upaṭṭhākā samaṇaṃ gotamaṃ saraṇaṃ gaccheyyumaṃ, te ca rakkhissāma. Samaṇassa ca gotamassa upaṭṭhāke sakkāraṃ karonte disvā amhākampi upaṭṭhākā amhākaṃ sakkāraṃ karissanti”ti. Tasmā yattha yattha bhagavā osarati, tattha tattha sabbe osaranti.

239.Vādaṃ āropetvāti vāde dosaṃ āropetvā. **Apakkantāti**, apagatā, keci disaṃ pakkantā, keci gihbhāvaṃ pattā, keci imaṃ sāsanaṃ āgatā. **Sahitaṃ meti** mayhaṃ vacanaṃ sahitaṃ siliṭṭhaṃ, atthayuttaṃ kāraṇayuttanti attho. **Asahitaṃ teti** tuyhaṃ vacanaṃ asahitaṃ. **Adhiciṇṇaṃ te viparāvattanti** yaṃ tuyhaṃ dīgharattāciṇṇavasena suppaṇaṃ, taṃ mayhaṃ ekavacaneneva viparāvattaṃ viparivattitvā ṭhitaṃ, na kiñci jātanti

attho. **Āropito te vādoti** mayā tava vāde doso āropito. **Cara vādappamokkhāyāti** dosamocanattam cara vicara, tattha tattha gantvā sikkhāti attho. **Nibbeṭhehi vā sace pahosīti** atha sayam pahosi, idāneva nibbeṭhehi. **Dhammakosenāti** sabhāvakkosena.

240. Tam no sossāmāti tam amhākam desitam dhammam suṇissāma. **Khuddamadhunti** khuddakamakkhikāhi katam daṇḍakamadhum. **Anelakanti** niddosam apagatamacchikaṇḍakam. **Piḷeyyāti** dadeyya. **Paccāsīsamānarūpoti** pūretvā nu kho no bhojanam dassatīti bhājanahattho paccāsīsamāno paccupatṭhito assa. **Sampayojetvāti** appamattakam vivādam katvā.

241. Itarītarenāti lāmakalāmakena. **Pavivittoti** idam paribbājako kāyavivekamattam sandhāya vadati, bhagavā pana tīhi vivekehi vivittova.

242. Kosakāhārāpīti dānapatīnam ghare aggabhikkhāṭṭhapanattam khuddakasarāvā honti, dānapatino aggabhattam vā tattha ṭhapetvā bhuñjanti, pabbajite sampatte tam bhattam tassa denti. Tam sarāvakam kosakoti vuccati. Tasmā ye ca ekeneva bhattakosakena yāpentī, te kosakāhārāti. **Beluvāhārāti** beluvamattabhattāhārā. **Samatittikanti** oṭṭhavatṭiyā hetṭhimalekhāsamam. **Iminā dhammenāti** iminā appāhāratādhammena. Ettha pana sabbākārenea bhagavā anappāhāroti na vattabbo. Padhānabhūmiyam chabbassāni appāhārova ahosi, verañjāyam tayo māse patthodaneneva yāpesi pālileyyakavanasanḍe tayo māse bhisamuḷāleheva yāpesi. Idha pana etamattham dasseti – “aham ekasmiṃ kāle appāhāro ahosiṃ, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato patṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindantī”ti. Tasmā yadi te iminā dhammena sakkareyyum, mayā hi te visesatarā. Añño ceva pana dhammo atthi, yena mam te sakkaronṭīti dasseti. Iminā nayena sabbavāresu yojanā veditabbā.

Pamsukūlikāti samādinnaṃpamsukūlikaṅgā. **Lūkhacivaradharāti** satthasuttalūkhāni cīvarāni dhārayamānā. **Nantakānīti** antavirahitāni vatthakhaṇḍāni, yadi hi nesam anto bhavēyya, pilotikāti saṅkham gaccheyyum. **Uccinivāti** phāletvā dubbalatṭhānam pahāya thiraṭṭhānameva gahetvā. **Alābulomasānīti** alābulomasadisuttāni sukhumānīti dīpeti. Ettāvātā ca satthā cīvarasantosena asantutṭhoti na vattabbo. Atimuttakasukasānato hissa puṇṇadāsīyā pārupitvā pātītasāṇapamsukūlam gahaṇḍivase udakapariyantam katvā mahāpathavī akampi. Idha pana etamattham dasseti – “aham ekasmiṃyeva kāle pamsukūlam gaṇhiṃ, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato patṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindantī”ti.

Piṇḍapātīkāti atirekalābham paṭikkhipitvā samādinnaṃpiṇḍapātīkaṅgā. **Sapadānacārinoti** loluppacāram paṭikkhipitvā samādinnaṃpadānacārā. **Uñchāsake vate ratāti** uñchācariyasāṅkhāte bhikkhūnam pakativate ratā, uccanīcagharadvāratṭhāyino hutvā kabaramissakam bhattam saṃharitvā paribhuñjantīti attho. **Antaragharanti** brahmāyusutte ummārato patṭhāya antaragharam, idha indakhīlato patṭhāya adhippetam. Ettāvātā ca satthā piṇḍapātasantosena asantutṭhoti na vattabbo, appāhāratāya vuttaniyāmeneva pana sabbam vitthāretabbam. Idha pana etamattham dasseti – “aham ekasmiṃyeva kāle nimantanam na sādāyīṃ, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato patṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindantī”ti.

Rukkhamūlikāti channam paṭikkhipitvā samādinnaṃrukkhamūlikaṅgā. **Abbhokāsīkāti** channaṅca rukkhamūlaṅca paṭikkhipitvā samādinnaṃabbhokāsīkaṅgā. **Aṭṭhamāseti** hemantagimhike māse. Antovasse pana cīvarānuggahattam channam pavisanti. Ettāvātā ca satthā senāsanasantosena asantutṭhoti na vattabbo, senāsanasantoso panassa chabbassikamahāpadhānena ca pālileyyakavanasanḍena ca dīpetabbo. Idha pana etamattham dasseti – “aham ekasmiṃyeva kāle channam na pāvīsiṃ, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato patṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindantī”ti.

Āraññikāti gāmantasenāsanam paṭikkhipitvā samādinnaāraññikaṅgā. **Saṅghamajjhe osarantī**ti abaddhasīmāya kathitam, baddhasīmāyam pana vasantā attano vasanaṭṭhāneyeva uposatham karonti. Ettāvata ca sathā no pavivittoti na vattabbo, “icchāmaham, bhikkhave, adḍhamāsam paṭisalliyitu”nti (pārā. 162; 565) evañhissa paviveko paññāyati. Idha pana etamattham dasseti “aham ekasmiṃyeva tathārūpe kāle paṭisalliyim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindanti”ti. **Mamam sāvakā**ti mam sāvakā.

244.Sanidānanti sappaccayam. Kim pana appaccayam nibbānam na desetīti. No na deseti, sahetukam pana tam desanam katvā deseti, no ahetukanti. **Sappāṭihāriyanti** purimassevetam vevacanam, sakāraṇanti attho. **Tam vatāti** ettha **vatāti** nipātamattam.

245.Anāgataṃ vādapathanti ajja ṭhapetvā sve vā punadivase vā adḍhamāse vā māse vā samvacchare vā tassa tassa pañhassa upari āgamanavādapatham. **Nadakkhatī**ti yathā saccako niḅaṅṅho attano niḅaṅṅattham āgatakāraṇam visesetvā vadanto na addasa, evam na dakkhatīti netam ṭhānam vijjati. **Sahadhammenāti** sakāraṇena. **Antarantarā katham opāteyyunti** mama kathāvāram pacchinditvā antarantare attano katham paveseyyunti attho. **Na kho panāham, udāyīti**, udāyi, aham ambaṭṭhasoṇadaṅḍakūṭadantasaccakanigaṅṅhādīhi saddhim mahāvāde vattamānepi – “aho vata me ekasāvakopi upamam vā kāraṇam vā āharitvā dadeyyā”ti evam sāvakesu anusāsanim na paccāsīsāmi. **Mamaye vāti** evarūpesu ṭhānesu sāvakā mamaye va anusāsanim ovādam paccāsīsanti.

246.Tesāhamcittam ārādhemīti tesam aham tassa pañhassa veyyākaraṇena cittam gaṅṅhāmi sampādemī paripūremī, aññam puṭṭho aññam na byākaromī, ambam puṭṭho labujam viya labujam vā puṭṭho ambam viya. Ettha ca “adhisīle sambhāventī”ti vuttatṭhāne buddhasīlam nāma kathitam, “abhikkante ñāṇadassane sambhāventī”ti vuttatṭhāne sabbaññutaññānam, “adhipaññāya sambhāventī”ti vuttatṭhāne ṭhānuppattikapaññā, “yena dukkhenā”ti vuttatṭhāne saccabyākaraṇapaññā. Tattha sabbaññutaññānaṅca saccabyākaraṇapaññānaṅca ṭhapetvā avasesā paññā adhipaññam bhajati.

247. Idāni tesam tesam visesādhigamānam paṭipadam ācikkhanto **puna caparam udāyīti**ādimāha. Tattha **abhiññāvosānapāramippattāti** abhiññāvosānasankhātāṅceva abhiññāpāramīsankhātāṅca arahattam pattā.

Sammappadhāneti upāyapadhāne. **Chandaṃ janetīti** kattukamyatākusalacchandaṃ janeti. **Vāyamatīti** vāyāmaṃ karoti. **Vīriyam ārabhatīti** vīriyam pavatteti. **Cittam paggaṅṅhātīti** cittam ukkhipati. **Padahatīti** upāyapadhānam karoti. **Bhāvanāya pāripūriyāti** vadḍhiyā paripūraṅṅattham. Apicettha – “yā ṭhīti, so asammoso...pe...yam vepullam, sā bhāvanāpāripūri”ti (vibha. 406) evam purimam purimassa pacchimam pacchimassa atthotipi veditabbam.

Imehi pana sammappadhānehi kim kathitam? Kassapasamyuttapariyāyena sāvakassa pubbabhāgapatipadā kathitā. Vuttañhetam tattha –

“Cattārome, āvuso, sammappadhānā. Katame cattāro? Idhāvuso, bhikkhu, anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppajjamānā anattāya samvatteyyunti ātappam karoti. Uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anattāya samvatteyyunti ātappam karoti. Anuppannā me kusalā dhammā anuppajjamānā anattāya samvatteyyunti ātappam karoti. Uppannā me kusalā dhammā nirujjhamānā anattāya samvatteyyunti ātappam karoti”ti (sam. ni. 2.145).

Ettha ca pāpakā akusalāti lobhādayo veditabbā. Anuppannā kusalā dhammāti samathavipassanā ceva maggo ca, uppannā kusalā nāma samathavipassanāva. Maggo pana sakim uppajjitvā nirujjhamāno anattāya samvattanako nāma natthi. So hi phalassa paccayam

datvāva nirujjhati. Purimasmimpi vā samathavipassanāva gahetabbāti vuttam, tam pana na yuttam.

Tattha “uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anathāya samvattantī”ti atthassa āvibhāvatthamidam vatthu – eko kira khīṇāsavattothero “mahācetiyañca mahābodhiñca vandissāmī”ti samāpattilābhina bhaṇḍagāhakaśāmaṇerena saddhim janapadato mahāvihāram āgantvā vihārapariveṇam pāvisi. Sāyanhasamaye mahābhikkhusaṅhe cetiyam vandamāne cetiyam vandanatthāya na nikkhami. Kasmā? Khīṇāsavānañhi tisu ratanesu mahantam gāravam hoti. Tasmā bhikkhusaṅhe vanditvā paṭikkamante manussānam sāyamāsabhuttavelāyam sāmaṇerampi ajānāpetvā “cetiyaṃ vandissāmī”ti ekakova nikkhami. Sāmaṇero – “kiṃ nu kho thero avelāya ekakova gacchati, jānissāmī”ti upajjhāyassa padānupadiko nikkhami. Thero anāvajjanena tassa āgamanam ajānanto dakkhiṇadvārena cetiyaṅgaṇam āruhi. Sāmaṇero pi anupadamyeva āruḷho.

Mahāthero mahācetiyaṃ ulloketvā buddhārammaṇam pītiṃ gahetvā sabbam cetaso samannāharitvā haṭṭhapahaṭṭho cetiyaṃ vandati. Sāmaṇero therassa vandanākāram disvā “upajjhāyo me ativiya pasannacitto vandati, kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjam kareyyā”ti cintesi. Thero vanditvā utthāya sirasi añjalim ṭhapetvā mahācetiyaṃ ulloketvā ṭhito. Sāmaṇero ukkāsitvā attano āgatabhāvam jānāpesi. Thero parivattetvā olokeno “kadā āgatosī”ti pucchi. Tumhākam cetiyaṃ vandanakāle, bhante. Ativiya pasannā cetiyaṃ vandittha kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjeyyāthāti? Āma sāmaṇera imasmim cetiye viya aññatra ettakam dhātūnam nidhānam nāma natthi, evarūpaṃ asadisam mahāthūpaṃ pupphāni labhitvā ko na pūjeyyāti. Tena hi, bhante, adhvāsetha, āharissāmīti tāvadeva jhānam samāpajjitvā iddhiyā himavantam gantvā vaṇṇagandhasampannapupphāni parissāvanam pūretvā mahāthere dakkhiṇamukhato pacchimam mukham asampatteyeva āgantvā pupphaparissāvanam hatthe ṭhapetvā “pūjetha, bhante,”ti āha. Thero “atimandāni no sāmaṇera pupphāni”ti āha. Gacchatha, bhante, bhagavato guṇe āvajjitvā pūjethāti.

Thero pacchimamukhanissitena sopāṇena āruya kucchivedikābhūmiyaṃ pupphapūjam kātum āradhho. Vedikābhūmiyaṃ paripuṇṇāni pupphāni patitvā dutiyabhūmiyaṃ jaṇṇupamaṇena odhinā pūrayimsu. Tato otarivā pādapiṭṭhikapantiṃ pūjesi. Sāpi paripūri. Paripuṇṇabhāvam ṇatvā heṭṭhimatale vikiranto agamāsi. Sabbam cetiyaṅgaṇam paripūri. Tasmim paripuṇṇe “sāmaṇera pupphāni na khīyanti”ti āha. Parissāvanam, bhante, adhomukham karoṭhāti. Adhomukham katvā cālesi, tadā pupphāni khīṇāni. Parissāvanam sāmaṇerassa datvā saddhim hatthipākārena cetiyaṃ tikkhattum padakkhiṇam katvā catūsu ṭhānesu vanditvā pariveṇam gacchanto cintesi – “yāva mahiddhiko vatāyaṃ sāmaṇero, sakkhissati nu kho imam iddhānubhāvam rakkhitu”nti. Tato “na sakkhissatī”ti disvā sāmaṇeramāha – “sāmaṇera tvam idāni mahiddhiko, evarūpaṃ pana iddhim nāsetvā pacchimakāle kāṇapesakāriyā hatthena madditakañjiyaṃ pivissasī”ti. Daharakabhāvassa nāmesa dosoyaṃ, so upajjhāyassa kathāyaṃ samvijjivā – “kammaṭṭhānam me, bhante, ācikkhathā”ti na yāci, amhākam upajjhāyo kiṃ vadatīti tam pana asuṇanto viya agamāsi.

Thero mahācetiyañca mahābodhiñca vanditvā sāmaṇeram pattacīvaram gāhāpetvā anupubbena kuṭṭhitissamahāvihāram agamāsi. Sāmaṇero upajjhāyassa padānupadiko hutvā bhikkhācāram na gacchati, “kataram gāmaṃ pavisatha, bhante,”ti pucchitvā pana “idāni me upajjhāyo gāmadvāram patto bhavissatī”ti ṇatvā attano ca upajjhāyassa ca pattacīvaram gahetvā ākāseṇa gantvā therassa pattacīvaram datvā piṇḍāya pavisati. Thero sabbakālam ovadati – “sāmaṇera mā evamakāsi, puthujjaniddhi nāma calā anibaddhā, asappāyam rūpādiārammaṇam labhitvā appamattakeneva bhijjati, santāya samāpattiyā parihīnāya brahmacariyavāso santhambhitum na sakkotī”ti. Sāmaṇero “kiṃ kathetī mayham upajjhāyo”ti sotum na icchati, tatheva karoti. Thero anupubbena cetiyavandanam karonto kammubinduvihāram nāma gato. Tattha vasantepi there sāmaṇero tatheva karoti.

Athekadivasam ekā pesakāradhītā abhirūpā paṭhamavaye t̥hitā kammabindugāmato nikkhamitvā padumassaram oruyha gāyamānā pupphāni bhañjati. Tasmim samaye sāmaṇero padumassaramatthakena gacchati, gacchanto pana silesikāya kāṇamacchikā viya tassā gītasadde bajjhi. Tāvadevassa iddhi antarāhitā, chinnapakkhakāko viya ahoṣi. Santasamāpattibalena pana tattheva udakapiṭṭhe apatitvā simbalitūlam viya patamānaṃ anupubbena padumasaratīre aṭṭhāsi. So vegena gantvā upajjhāyassa pattacīvaram datvā nivatti. Mahāthero “pagevetam mayā diṭṭham, nivāriyamānopi na nivattissatī”ti kiñci avatvā piṇḍāya pāvīsi.

Sāmaṇero gantvā padumasaratīre aṭṭhāsi tassā paccuttaraṇaṃ āgamayamāno. Sāpi sāmaṇeraṃ ākāseṇa gacchantañca puna āgantvā t̥hitañca disvā “addhā esa maṃ nissāya ukkaṅṭhito”ti ñatvā “paṭikkama sāmaṇerā”ti āha. So paṭikkami. Itarā paccuttarivā sātakaṃ nivāsetvā taṃ upasaṅkamitvā “kiṃ, bhante,”ti pucchi. So tamatthaṃ ārocesi. Sā bahūhi kāraṇehi gharāvāse ādīnavaṃ brahmacariyavāse ānisaṃsañca dassetvā ovadamānāpi tassa ukkaṅṭhaṃ vinodetuṃ asakkontī – “ayaṃ mama kāraṇā evarūpāya iddhiyā parihīno, na dāni yuttaṃ paricajjitu”nti idheva tiṭṭhāti vatvā gharaṃ gantvā mātāpitūnaṃ taṃ pavattim ārocesi. Tepi āgantvā nānappakāraṃ ovadamānā vacanaṃ aggaṇhantaṃ āhaṃsu – “tvam amhe uccakulāti sallakkhesi, mayam pesakārā. Sakkhissasi pesakārakammaṃ kātu”nti sāmaṇero āha – “upāsaka gihibhūto nāma pesakārakammaṃ vā kareyya naḷakārakammaṃ vā, kiṃ iminā sātakaṃ mātāna lobham karothā”ti. Pesakāro udare baddhasātakaṃ datvā gharaṃ netvā dhītaraṃ adāsi.

So pesakārakammaṃ uggaṇhitvā pesakārehi saddhim sālāya kammaṃ karoti. Aññesaṃ itthiyo pātova bhattaṃ sampādetvā āharimṣu, tassa bhariyā na tāva āgacchati. So itaresu kammaṃ vissajjetvā bhuñjamānesu tasaraṃ vaṭṭento nisīdi. Sā pacchā agamāsi. Atha naṃ so “aticirena āgatāsi”ti tajjesi. Mātugāmo ca nāma api cakkavattirājānaṃ attani paṭibaddhacittaṃ ñatvā dāsaṃ viya sallakkheti. Tasmā sā evamāha – “aññesaṃ ghare dārupaṇṇaloṇādīni sannihitāni, bāhirato āharitvā dāyakā pesanatakārakāpi atthi, aham pana ekikāva, tvampi mayham ghare idam atthi idam natthīti na jānāsi. Sace icchasi, bhuñja, no ce icchasi, mā bhuñjā”ti. So “na kevalaṇca ussūre bhattaṃ āharasi, vācāyapi maṃ ghaṭṭesī”ti kujjhivā aññaṃ paharaṇaṃ apassanto tameva tasaradaṇḍakaṃ tasarato luñcitvā khiṇi. Sā taṃ āgacchantaṃ disvā īsakaṃ parivatti. Tasaradaṇḍakassa ca koṭi nāma tikhiṇā hoti, sā tassā parivattamānāya akkhikoṭiyam pavisitvā aṭṭhāsi. Sā ubhoṃ hatthehi vegena akkhim aggaṃhesi, bhinnatṭhānato lohitaṃ paggharati. So tasmim kāle upajjhāyassa vacanaṃ anussari – “idam sandhāya maṃ upajjhāyo ‘anāgate kāle kāṇapesakāriyā hatthehi madditakaṅṭhiyam pivissasī”ti āha, idam therena diṭṭham bhavissati, aho dīghadassī ayyo”ti mahāsaddena rodituṃ ārabhi. Tameṇaṃ añña – “alam, āvuso, mā rodi, akkhi nāma bhinnam na sakkā rodanena paṭipākatikaṃ kātu”nti āhaṃsu. So “nāhametamatthaṃ rodāmi, apica kho imam sandhāya rodāmī”ti sabbaṃ paṭipāṭiyā kathesi. Evaṃ uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṃvattanti.

Aparampi vatthu – tiṃsamattā bhikkhū kalyāṇimāhācetiyaṃ vanditvā aṭṭavimaggena mahāmaggaṃ otaramānā antarāmagge jhāmakhette kammaṃ katvā āgacchantaṃ ekaṃ manussaṃ addasaṃsu. Tassa sarīraṃ masimakkhitaṃ viya ahoṣi. Masimakkhitaṃyeva ekaṃ kāsāvaṃ kacchaṃ piḷetvā nivatthaṃ, olokiyamāno jhāmakhāṇuko viya khāyati. So divasabhāge kammaṃ katvā upadḍhajjhāyamānānaṃ dārūnaṃ kalāpaṃ ukkhipitvā piṭṭhiyaṃ vipakkhiṇehi kesehi kummaggena āgantvā bhikkhūnaṃ sammukhe aṭṭhāsi. Sāmaṇerā disvā aññaṃaññaṃ olokayamānā, – “āvuso, tuyham pitā tuyham mahāpitā tuyham mātulo”ti hasamānā gantvā “konāmo tvam upāsakā”ti nāmaṃ pucchimṣu. So nāmaṃ pucchito vipattisārī hutvā dārūkalāpaṃ chaḍḍetvā vatthaṃ saṃvidhāya nivāsetvā mahāthere vanditvā “tiṭṭhatha tāva, bhante,”ti āha. Mahātherā aṭṭhaṃsu.

Daharasāmaṇerā āgantvā mahātherānaṃ sammukhāpi parihāsaṃ karonti. Upāsako āha – “bhante, tumhe maṃ passitvā parihāsatha, ettakeneva matthakaṃ pattamhāti mā sallakkhetha. Ahampī pubbe tumhādisova samaṇo ahoṣiṃ. Tumhākaṃ pana cittekaggaṭṭamattakampi natthi, ahaṃ imasmim̐ sāsane mahiddhiko mahānubhāvo ahoṣiṃ, ākāsaṃ gahetvā pathaviṃ karomi, pathaviṃ ākāsaṃ. Dūraṃ gaṇhitvā santikaṃ karomi, santikaṃ dūraṃ. Cakkavālasatasahassaṃ khaṇena vinivijjhāmi. Hatthe me passatha, idāni makkaṭṭahattasādisā, ahaṃ imeheva hatthehi idha nisinnova candimasūriye parāmasiṃ. Imesaṃyeva pādānaṃ candimasūriye pādakathalikaṃ katvā nisīdiṃ. Evarūpā me iddhi pamādena antarahitā, tumhe mā pamajjittha. Pamādena hi evarūpaṃ byasaṇaṃ pāpuṇanti. Appamattā viharantā jātijarāmaṇassa antaṃ karonti. Tasmā tumhe maññeva ārammaṇaṃ karitvā appamattā hotha, bhante, ”ti tajjetvā ovādamadāsi. Te tassa kathentasseva saṃvegaṃ āpajjitvā vipassamānā tiṃsajanā tattheva arahattaṃ pāpuṇiṃsūti. Evampi uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṃvattantīti veditabbā.

Anuppannānaṃ pāpakānanti cettha “anuppanno vā kāmāsavo na uppajjati”tiādīsu vuttanayena attho veditabbo. **Uppannānaṃ pāpakānanti** ettha pana catubbidhaṃ uppannaṃ vattamānuppannaṃ bhutvāvigatuppannaṃ, okāsakatuppannaṃ, bhūmiladdhuppannanti. Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamaṅgino, idaṃ **vattamānuppannaṃ** nāma. Kamme pana javite ārammaṇasāsaṃ anubhavitvā niruddhavipāko bhutvā vigataṃ nāma. Kammaṃ uppajjitvā niruddhaṃ bhavitvā vigataṃ nāma. Tadubhayampi **bhutvāvigatuppannanti** saṅkhaṃ gacchati. Kusalākusalaṃ kammaṃ aññassa kammaṃ vipākaṃ paṭibhāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti, evaṃ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaraṇato paṭṭhāya uppannoti saṅkhaṃ gacchati. Idaṃ **okāsakatuppannaṃ** nāma. Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma. Te atītādibhedā honti. Tesu anusayitakilesā pana atīta vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Atītakhandhesu anusayitāpi hi appahīnāva honti, anāgatakhāndhesu, paccuppannakhandhesu anusayitāpi appahīnāva honti. Idaṃ **bhūmiladdhuppannaṃ** nāma. Tenāhu porāṇā – “tāsu tāsu bhūmīsu asamugghātitakilesā bhūmiladdhuppannāti saṅkhaṃ gacchantī”ti.

Aparampi catubbidhaṃ uppannaṃ samudācārūpannaṃ, ārammaṇādhiḡahituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ asamugghātituppannanti. Tattha sampati vattamānaṃyeva **samudācārūpannaṃ** nāma. Sakim̐ cakkhūni ummīletvā ārammaṇe nimitte gahite anussarītānussarītakkhaṇe kilesā nupparijjissantīti na vattabbā. Kasmā? Ārammaṇassa adhiḡahitattā. Yathā kim̐? Yathā khīrarukkhaṃsa kuṭṭhāriyā āhatāhataṭṭhāne khīraṃ na nikkhamissatīti na vattabbā, evaṃ. Idaṃ **ārammaṇādhiḡahituppannaṃ** nāma. Samāpattiyā avikkhambhitā kilesā pana imasmim̐ nāma ṭhāne nupparijjissantīti na vattabbā. Kasmā? Avikkhambhitattā. Yathā kim̐? Yathā sace khīrarukkhe kuṭṭhāriyā āhaneyyūṃ, imasmim̐ nāma ṭhāne khīraṃ na nikkhameyyāti na vattabbā, evaṃ. Idaṃ **avikkhambhituppannaṃ** nāma. Maggena asamugghātitakilesā pana bhavagge nibbattassāpi uppajjantīti purimanayeneva vitthāretabbā. Idaṃ **asamugghātituppannaṃ** nāma.

Imesu uppannesu vattamānuppannaṃ bhutvāvigatuppannaṃ okāsakatuppannaṃ samudācārūpannanti catubbidhaṃ uppannaṃ na maggavajjhaṃ, bhūmiladdhuppannaṃ ārammaṇādhiḡahituppannaṃ avikkhambhituppannaṃ asamugghātituppannanti catubbidhaṃ maggavajjhaṃ. Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahati. So ye kilese pajahati, te atīta vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Vuttampi cetam –

“Hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīnaṃ khepeti, niruddhaṃ nirodheti, vigataṃ vigameti atthaṅgataṃ atthaṅgameti. Atītaṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati. Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātaṃ pajahati, anibbattaṃ, anuppannaṃ, apātubhūtaṃ pajahati. Anāgataṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati, hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāgaṃ pajahati ,

duṭṭho dosam, mūlho moham, vinibaddho mānam, parāmatṭho diṭṭhim, vikkhepagato uddhaccam, anīṭṭhaṅgato vicikiccham, thāmagato anusayam pajahati. Kaṇhasukkadhammā yuganaddhā samameva vattanti. Saṃkilesikā maggabhāvanā hoti...pe... tena hi natthi maggabhāvanā, natthi phalāsacchikiriya, natthi kilesappahānam, natthi dhammābhisamayoti. Atthi maggabhāvanā...pe... atthi dhammābhisamayoti. Yathā katham viya, seyyathāpi taruṇo rukkho ajātaphalo...pe... apātubhūtāyeva na pātubhavanti’’ti.

Iti pāliyam ajātaphalarukkho āgato, jātaphalarukkkena pana dīpetabbam. Yathā hi saphalo taruṇambarukkho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyūm, sesāni pātetvā pacchiyo pūreyyūm . Athaṅṅo puriso tam pharasunā chindeyya, tenassa neva atītāni phalāni nāsītāni honti, na anāgatapaccuppannāni nāsītāni. Atītāni hi manussehi paribhuttāni, anāgatāni anibhattāni, na sakkā nāsetum. Yasmiṃ pana samaye so chinno, tadā phalāniyeva natthīti paccuppannāni anāsītāni. Sace pana rukkho acchinno, athassa pathavīrasaṅga āporasaṅga āgamma yāni phalāni nibbatteyyūm, tāni nāsītāni honti. Tāni hi ajātāneva na jāyanti, anibhattāneva na nibbattanti, apātubhūtāneva na pātubhavanti, evameva maggo nāpi atītādibhede kilese pajahati, nāpi na pajahati. Yesāhi kilesānam maggena khandhesu apariññātesu uppatti siyā, maggena uppajjitvā khandhānam pariññātattā te kilesā ajātāva na jāyanti, anibhattāva na nibbattanti, apātubhūtāva na pātubhavanti, taruṇaputtāya itthiyā puna avijāyanattham, byādhitānam rogavūpasamanattham pītabhesajjehi cāpi ayamattho vibhāvetabbo. Evaṃ maggo ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā, na ca maggo kilese na pajahati. Ye pana maggo kilese pajahati, te sandhāya ‘‘uppannānam pāpakāna’’ntiādi vuttam.

Na kevalaṅca maggo kileseyeva pajahati, kilesānam pana appahīnattā ye ca uppajjeyyūm upādinnakakkhandhā, tepi pajahatiyeva. Vuttampi cetam – ‘‘sotāpattimaggañāṇena abhisankhāraṇiññāṇassa nirodhena satta bhavē tṭapetvā anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūm nāmaṅca rūpaṅca, etthete nirujjhanti’’ti (cūlani. 6) vitthāro. Iti maggo upādinnaanupādinnato vuṭṭhāti. Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgāmimaggo sugatibhavekadesato, anāgāmimaggo sugatikāmahavato, arahattamaggo rūpārūpabhavato vuṭṭhāti. Sabbabhavēhi vuṭṭhātiyevātipi vadanti.

Atha maggakkhaṇe katham anuppannānam uppādāya bhāvanā hoti, katham vā uppannānam ṭhitiyāti. Maggappavattiyāyeva. Maggo hi pavattamāno pubbe anuppannapubbattā anuppanno nāma vuccati. Anāgatapubbañhi ṭhānam āgantvā ananubhūtapubbam vā ārammaṇam anubhavivā vattāro bhavanti ‘‘anāgataṭṭhānam āgatamhā, ananubhūtam ārammaṇam anubhavāmā’’ti. Yā cassa pavatti, ayameva ṭhiti nāmāti ṭhitiyā bhāvetītipi vattum vattati.

Iddhipādesu saṅkhepakathā cetokhilasutte (ma. ni. 1.185 ādayo) vuttā. Upasamamānam gacchati, kilesūpasamattham vā gacchatīti **upasamagāmī**. Sambujjhamānā gacchati, maggasambodhatthāya vā gacchatīti **sambodhagāmī**.

Vivekanissitādīni sabbāsavasamvare vuttāni. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panāyam bodhipakkhiyakathā **visuddhimagge** vuttā.

248. Vimokkhakathāyam **vimokkheti** kenatthēna vimokkhā, adhimuccanatthēna. Ko panāyam adhimuccanattho nāma? Paccanīkadhammehi ca sutthū muccanattho, ārammaṇe ca abhirativasena sutthū muccanattho, pituaṅke vissatthāṅgapaccaṅgassa dārakassa sayanam viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttam hoti. Ayam panattho pacchimavimokkhe natthi, purimesu sabbesu atthi. **Rūpī rūpāni passatīti** ettha ajjhattakesādīsū nīlakasiṇādivasena uppāditaṃ rūpajjhānam rūpaṃ, tadassa atthīti **rūpī**. **Bahiddhā rūpāni passatīti** bahiddhāpi nīlakasiṇādivasena uppāditaṃ rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā

ajjhata bahiddhāvattukesu kasīnesu uppāditajjhānassa puggalassa cattāripi rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti ajjhattaṃ na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditarūpāvacarajjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikkammaṃ katvā bahiddhāva uppāditajjhānassa rūpāvacarajjhānāni dassitāni. **Subhanteva adhimutto hotīti** iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi antoappanāyaṃ subhanti ābhogo natthi, yo pana suvisuddhaṃ subhakasiṇaṃ ārammaṇaṃ katvā viharati, so yasmā subhanti adhimutto hotīti vattabbaṃ āpajjati, tasmā evaṃ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana “kathaṃ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho. Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati...pe... mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇāsahagatena, muditāsahagatena, upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharivā viharati...pe... upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṃ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho”ti (paṭi. ma. 1.212) vuttaṃ.

Sabbasorūpasaññānantiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ **visuddhimagge** vuttameva. **Ayaṃ aṭṭhāmo vimokkhoti** ayaṃ catunnaṃ khandhānaṃ sabbaso vissaṭṭhattā vimuttattā aṭṭhāmo uttamo vimokkho nāma.

249. Abhibhāyatanakathāyaṃ **abhibhāyatanānīti** abhibhavanakāraṇāni. Kiṃ abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇānīpi. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa ñāṇuttarītāya ārammaṇāni. **Ajjhattaṃ rūpasaññīti**ādīsu pana ajjhatarūpe parikkammavasena ajjhattaṃ rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattaṃca nīlaparikkammaṃ karonto kese vā pitte vā akkhitarākāya vā karoti, pītaparikkammaṃ karonto mede vā chaviyā vā hatthatalapādātalesu vā akkhīnaṃ pītaṭṭhāne vā karoti, lohītaparikkammaṃ karonto maṃse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṃ rattaṭṭhāne vā karoti, odātaparikkammaṃ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṃ setaṭṭhāne vā karoti. Taṃ pana sunīlaṃ supītaṃ sulohitaṃ suodātaṃ na hoti, asuvisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassettaṃ parikkammaṃ ajjhattaṃ uppannaṃ hoti, nimittaṃ pana bahiddhā, so evaṃ ajjhattaṃ parikkammaṃ bahiddhā ca appanāya vasena – “ajjhattaṃ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. **Parittānīti** avaḍḍhitāni. **Suvaṇṇadubbaṇṇānīti** suvaṇṇāni vā hontu dubbaṇṇāni vā, parittavaseneva idamabhibhāyatanāṃ vuttanti veditabbaṃ. **Tānīabhibhuyyāti** yathā nāma sampannagahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā “kimettha bhūjītabbaṃ atthī”ti saṅkaḍḍhitvā ekakabalaṃeva karoti, evamevaṃ ñāṇuttariko puggalo visadañño – “kimettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro”ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho. **Jānāmi passāmīti** iminā panassa ābhogo kathito, so ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyāṃ. **Evaṃsaññī hotīti** ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṃsaññī hoti. Abhibhavasāññā hissa antosamāpattiyāṃ atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaḍḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyāti** ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakaṃ labhitvā “aññāpi hotu, aññāpi hotu, kimesā mayhaṃ karissatī”ti taṃ na mahantato passatī, evameva ñāṇuttaro puggalo visadañño “kimettha samāpajjitabbaṃ, nayidaṃ appamāṇaṃ, na mayhaṃ cittekaggatākarāṇe bhāro atthī”ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti alābhitāya vā anattikatāya vā ajjhatarūpe parikkammaññāvīrahito. **Ekobahiddhā rūpāni passatīti** yassa parikkammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṃ, so evaṃ bahiddhā parikkammaṃ ceva appanāya ca vasena – “ajjhattaṃ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesametta catutthābhibhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṃ vitakkacaritavasena

āgatam, appamāṇam mohacaritavasena, suvaṇṇam dosacaritavasena, dubbaṇṇam rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni. Sā ca nesam sappāyatā vitthārato **visuddhimagge** cariyānidese vuttā.

Pañcamaabhibhāyatanādīsū **nīlānī**ti sabbasaṅgāhikavasena vuttam. **Nīlavaṇṇānī**ti vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānī**ti nidassanavasena. Apaññāyamānavivarāni asambhinnavaṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttam hoti. **Nīlanibhāsānī**ti idaṃ pana obhāsavasena vuttam, nīlobhāsāni nīlapabhāyuttānīti attho. Etena nesam suvisuddhatam dasseti. Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni. **Umāpupphanti** etiñhi puppham siniddham mudum dissamānampi nīlameva hoti. Girikaṇṇikapupphādīni pana dissamānāni setadhātukāni honti. Tasmā idameva gahitam, na tāni. **Bārāṇaseyyakanti** bārāṇasiyam bhavam. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddham, tasmā vattham ubhatobhāgavimattham hoti, dvīsū passesu mattham mudu siniddham khāyati. **Pītānī**tiādīsū imināva nayena attho veditabbo. “Nīlakasiyam uggaṇhanto nīlasmim nimittam gaṇhāti pupphasmim vā vatthasmim vā vaṇṇadhātuyā vā”tiādikaṃ panettha kasiṇakaraṇāñceva parikammañca appanāvīdhānañca sabbam **visuddhimagge** vitthārato vuttameva.

Abhiññāvosānapāramippattāti ito pubbesu satipaṭṭhānādīsū te dhamme bhāvetvā arahattappattāva abhiññāvosānapāramippattā nāma honti, imesu pana aṭṭhasu abhibhāyatanesu ciṇṇavasībhāvāyeva abhiññāvosānapāramippattā nāma.

250. Kasiṇakathāyam sakalatthēna **kasiṇāni**, tadārammaṇānam dhammānam khettaṭṭhēna adhiṭṭhānatthēna vā **āyatanāni**. **Uddhanti** upari gaganatalābhimukham. **Adhoti** hetthā bhūmitalābhimukham. **Tiriyanti** khettaṃḍalamiva samantā paricchindivā. Ekacco hi uddhameva kasiṇam vaḍḍheti, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena kāraṇena evam pasāreti ālokamiva rūpadassanakāmo. Tena vuttam – “pathavīkasiṇameko sañjānāti uddhamadhotiriyā”nti. **Advayanti** disānūdisāsū advayam. Idaṃ pana ekassa aññabhāvānupagamanattham vuttam. Yathā hi udakam pavitthassa sabbadisāsū udakameva hoti anaññam, evamevam pathavīkasiṇam pathavīkasiṇameva hoti, natthi tassa añño kasiṇasambhedoti. Esa nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idaṃ tassa tassa pharaṇaappamāṇavasena vuttam. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, ayamassa ādi, idaṃ majjhanti pamāṇam gaṇhātīti. **Viññāṇakasiṇanti** cettha kasiṇuggahātimākāse pavattam viññāṇam. Tattha kasiṇavasena kasiṇuggahātimākāse, kasiṇuggahātimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhamadhotiriyatā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo. Kammatthānabhāvanāyena panetāni pathavīkasiṇādīni vitthārato **visuddhimagge** vuttāneva. Idhāpi ciṇṇavasībhāveneva abhiññāvosānapāramippattā hontīti veditabbā. Tathā ito anantaresu catūsū jhānesu. Yam panettha vattabham, tam mahāassapurassutte vuttameva.

252. Vipassanāñāṇe pana rūpītiādīnamattho vuttoyeva. **Ettha sitamettha paṭibaddhanti** ettha cātumahābhūtikē kāye nissitañca paṭibaddhañca. **Subhoti** sundaro. **Jātimāti** suparisuddhaākarasamuṭṭhito. **Suparikammakatoti** suṭṭhu kataparikkamo apanītapāsāṇasakkharo. **Acchoti** tanucchavi. **Vippasannoti** suṭṭhu vippasanno. **Sabbākārasampannoti** dhovana vedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno. **Nīlanti**tiādīhi vaṇṇasampattim dasseti. Tādīsāñhi āvutam pākāṭam hoti.

Evameva khoti ettha evam upamāsaṃsandanam veditabham – maṇi viya hi karajakāyo. Āvutasuttam viya vipassanāñāṇam. Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu. Hatthe karitvā paccavekkhato “ayaṃ kho maṇi”ti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇam abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūtikakāyassa āvibhūtakālo. “Tatridam suttam āvuta”nti suttassa āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇam abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno

tadārammaṇānaṃ phassapañcamakānaṃ vā sabbacittacetāsikānaṃ vā vipassanāñāṇasseva vā āvibhūtakāloti.

Kiṃ panetaṃ ñāṇassa āvibhūtaṃ, puggalassāti. Ñāṇassa, tassa pana āvibhāvattā puggalassa āvibhūtāva honti. Idañca vipassanāñāṇaṃ maggassa anantaraṃ, evaṃ santepi yasmā abhiññāvāre āradde etassa antarāvāro natthi, tasmā idheva dassitaṃ. Yasmā ca aniccādivasena akatasammasanassa dibbāya sotadhātuyā bheravasaddaṃ suṇanto pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato dibbena cakkhunā bheravarūpaṃ passato bhayasantāso uppajjati, na aniccādivasena katasammasanassa, tasmā abhiññāpattassa bhayavinodakahetusampādanatthampi idaṃ idheva dassitaṃ. Idhāpi arahattavaseneva abhiññāvōsānapāramippattatā veditabbā.

253. Manomayiddhiyaṃ ciñṇavasitāya. Tattha **manomayanti** manena nibbattaṃ. **Sabbaṅgapaccaṅginti** sabbehi aṅgehi ca paccāṅgehi ca samannāgataṃ. **Ahīndriyanti** saṅghānavasena avikalindriyaṃ. Iddhimatā nimmitarūpañhi sace iddhimā odāto, tampi odātaṃ. Sace aviddhakaṇṇo, tampi aviddhakaṇṇanti evaṃ sabbākārehi tena sadisameva hoti. **Muñjambā īsikanti**ādi upamattayampi taṃ sadisabhāvadassanathameva vuttaṃ. Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosasadisoyeva asi, vaṭṭāya kosiyā vaṭṭaṃ asimeva pakkhipanti, patthaṭṭāya patthaṭṭaṃ.

Karaṇḍāti idampi ahikañcukassa nāmaṃ, na vilīvakaraṇḍakassa. Ahikañcuko hi ahinā sadiso va hoti. Tattha kiñcāpi “puriso ahiṃ karaṇḍā uddhareyyā”ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa uddharaṇaṃ veditabbaṃ. Ayañhi ahi nāma sajātiyaṃ ṭhito, kaṭṭhantaraṃ vā rukkhantaraṃ vā nissāya, tacato sarīranikkadḍhanapayogasañkhātena thāmena, sarīraṃ khādamānaṃ viya purāṇatacaṃ jigucchantoti imehi catūhi kāraṇehi sayameva kañcukaṃ jahāti, na sakkā tato añña uddharitūṃ. Tasmā cittaena uddharaṇaṃ sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Iti muñjādisadisā imassa bhikkhuno sarīraṃ, īsikādisadisā nimmitarūpanti idamettha opammaṣaṃsandanaṃ. Nimmānavidhānaṃ panettha parato ca iddhividhāpāñcaabhiññākathā sabbākārena **visuddhimagge** vitthāritāti tattha vuttanayeneva veditabbā. Upamāmatameva hi idha adhikaṃ.

Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhaññālābhī bhikkhu daṭṭhabbo. Suparikammakataṃmattikādayo viya iddhividhaññaṃ daṭṭhabbaṃ. Icchiticchitabhājanavikatiādikaraṇaṃ viya tassa bhikkhuno vikubbaṃ daṭṭhabbaṃ. Idhāpi ciñṇavasitāvaseneva abhiññāvōsānapāramippattatā veditabbā. Tathā ito parāsu catūsū abhiññāsu.

255. Tattha dibbasotadhātuupamāyaṃ **saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenevāti** niddukkheva. **Viññāpeyyāti** jānāpeyya. Tattha evaṃ cātuddisā viññāpente saṅkhadhamake “saṅkhasaddo aya”nti vavattāpentānaṃ sattānaṃ tassa saṅkhasaddassa āvibhūtakālo viya yogino dūrasantikabhedānaṃ dibbāñceva mānusakānañca saddānaṃ āvibhūtakālo daṭṭhabbo.

256. Cetopariyañña-upamāyaṃ **daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbanena samannāgato. **Maṇḍanakajātikoti** yuvāpi samāno na alasiyo kiliṭṭhavatthasarīro, atha kho maṇḍanakapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyitvā suddhavattha-paridahana-alañkārakaraṇasīloti attho. **Sakaṇikanti** kālātilakavañka-mukhadūsipīlakādīnaṃ aññatarena sadosaṃ. Tattha yathā tassa mukhanimittaṃ paccavekkhato mukhadoso pākāto hoti, evaṃ cetopariyaññāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno paresaṃ soḷasavidhaṃ cittaṃ pākātaṃ hotīti veditabbaṃ. Pubbenivāsaupamādīsū yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbāṃ mahāassapure vuttameva.

259. Ayam kho udāyi pañcama dhammoti ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena ekaṃ dhammaṃ katvā pañcama dhammoti vutto. Yathā hi aṭṭhakanāgarasutte (ma. ni. 2.17 ādayo) ekādasa pabbāni pucchāvasena ekadhammo kato, evamidha ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena eko dhammo katoti veditabbāni. Imesu ca pana ekūnavīsatiyā pabbesu paṭipāṭiyā aṭṭhasu koṭṭhāsesu vipassanāññe ca āsavakkhayaññe ca arahattavasena abhiññāvosānapāramippattatā veditabbā, sesesu ciñnavasibhāvavasena. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā

260. Evaṃme sutanti samaṇamuṇḍikasuttaṃ. Tattha uggāhamānoti tassa paribbājakassa nāmaṃ. Sumanoti pakatināmaṃ. Kiñci kiñci pana uggahituṃ uggāhetuṃ samatthatāya uggāhamānoti naṃ sañjānanti. Samayaṃ pavadanti etthāti samayappavādakaṃ. Tasmim kira thāne caṅkītārukkhapokkharasātippabhutayo brāhmaṇā niṅaṅṭhācelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayaṃ pavadanti kathenti dīpenti, tasmā so ārāmo samayappavādakoti vuccati. Sveva tindukācīrasaṅkhātāya timbarūsakarukkhapantiyā parikkhattatā **tindukācīraṃ. Yasmā panettha paṭhamaṃ ekā sālā ahoṣi, pacchā mahāpuññaṃ poṭṭhapādaparibbājakaṃ nissāya bahū sālā katā, tasmā tameva ekaṃ sālā upādāya laddhanāmasena **ekasālakoti** vuccati. Mallikāya pana pasenadirāñño deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasañchanno ārāmoti katvā **mallikāya ārāmoti** saṅkham gato. Tasmim samayappavādake tindukācīre ekasālake mallikāya ārāme. **Paṭivasatīti** vāsaphāsutāya vasatī. **Divā divassatīti** divasassa divā nāma majjhanhātikkamo, tasmim divasassapi divābhūte atikkantamatte majjhanhike nikkhamīti attho. **Paṭisallīnoti** tato tato rūpādigocarato cittaṃ paṭisaṃharitvā līno, jhānaratisevanavasena ekībhāvaṃ gato. **Manobhāvanīyānanti** manavaḍḍhanakānaṃ, ye āvajjato manasikaroto cittaṃ vinīvaraṇaṃ hoti unnamati vaḍḍhati. **Yāvatātīti** yattakā. **Ayam tesam aññataroti** ayam tesam abbhantaro eko sāvako. **Appeva nāmāti** tassa upasaṅkamaṃ patthayamāno āha. Patthanākāraṇaṃ pana sandakasutte vuttameva.**

261. Etadavocāti dandapañño ayam gahapati, dhammakathāya naṃ saṅgaṅhitvā attano sāvakaṃ karissāmīti maññamāno etaṃ “catūhi kho” tiādivacanaṃ avoca. Tattha **paññepemīti** dassemi ṭhapemī. **Sampannakusalanti** paripuṇṇakusalaṃ. **Paramakusalanti** uttamakusalaṃ. **Ayojjhanti** vādayuddhena yujjhitvā cāletuṃ asakkuṇeyyaṃ acalaṃ nikkampaṃ thiraṃ. **Na karotīti** akaraṇamattameva vadati, ettha pana saṃvarappahānaṃ vā paṭisevanappahānaṃ vā na vadati. Sesapadesupi eseva nayo.

Neva abhinandīti titthiyā nāma jānitvāpi ajānitvāpi yaṃ vā taṃ vā vadantīti maññamāno nābhinandi. **Na paṭikkosīti** sāsanaṃ anulomaṃ viya pasannākāraṃ viya vadatīti maññamāno na paṭisedheti.

262. Yathā uggāhamānassatīti yathā tassa vacanaṃ, evaṃ sante uttānaseyyako kumāro ayojjhasamaṇo thirasamaṇo bhavissati, mayaṃ pana evaṃ na vadāmāti dīpeti. **Kāyotipi na hotīti** sakakāyo parakāyotipi visesaññaṃ na hoti. **Aññatrāphanditamattātīti** paccattharaṇe valisamphassaṃ vā maṅguladaṭṭhena vā kāyaphandanamattaṃ nāma hoti. Taṃ ṭhapetvā aññaṃ kāyena karaṇakammaṃ nāma natthi. Tampi ca kilesasahagatacitteneva hoti. **Vācātīpi na hotīti** micchāvācā sammāvācātīpi nānattaṃ na hoti. **Roditamattātīti** jighacchāpipāsāpāretassa pana roditamattaṃ hoti. Tampi kilesasahagatacitteneva. **Saṅkappotīti** micchāsaṅkappo sammāsaṅkappotīpi nānattaṃ na hoti. **Vikūjitamattātīti** vikūjitamattaṃ rodanahasitamattaṃ hoti. Daharakumārakānañhi cittaṃ atītārammaṇaṃ pavattati, nirayato āgatā nirayadukkhāṃ saritvā rodanti, devalokato āgatā hasanti, tampi

kilesasahagatacitteneva hoti. **Ājīvoti** micchājīvo sammājīvotipi nānattam na hoti. **Aññatra mātuthaññāti** thaññacoradārakā nāma honti, mātari khīraṃ pāyantiyā apivivā aññavihitakāle piṭṭhipassena āgantvā thaññam pivanti. Ettakam muñcitvā añño micchājīvo natthi. Ayampi kilesasahagatacitteneva hotīti dasseti.

263. Evaṃ paribbājakavādam paṭikkhipivā idāni sayam sekkhabhūmiyaṃ mātikaṃ ṭhapento **catūhi kho ahantiādīmāha**. Tattha **samadhigayha tiṭṭhatīti** visesetvā tiṭṭhati. **Nakāyena pāpa kammantiādīsu** na kevalam akaraṇamattameva, bhagavā pana ettha samvarappahānapaṭisaṅkhā paññapeti. Tam sandhāyevamāha. **Na ceva sampannakusalantiādī** pana khīṇāsavaṃ sandhāya vuttam.

Idāni asekkhabhūmiyaṃ mātikaṃ ṭhapento **dasahi kho ahantiādīmāha**. Tattha tīṇi padāni nissāya dve paṭhamacatukkā ṭhapitā, ekaṃ padam nissāya dve pacchimacatukkā. Ayaṃ sekkhabhūmiyaṃ mātikā.

264. Idāni tam vibhajanto **katame ca thapati akusalasīlātiādīmāha**. Tattha **sarāganti aṭṭhavidham lobhasahagatacittam**. **Sadosanti** paṭighasampayuttacittadvayaṃ. **Samohanti** vicikicchuddhaccasahagatacittadvayampi vaṭṭati, sabbākusalacittānipi. Moho sabbākusale uppajjati hi vuttam. **Itosamuṭṭhānāti** ito sarāgādicittato samuṭṭhānaṃ uppatti etesanti itosamuṭṭhānā.

Kuhinti kataram ṭhānaṃ pāpuṇitvā aparisesā nirujjhanti. **Ettheteti** sotāpattiphale bhummam. Pātimokkhasamvarasīlañhi sotāpattiphale paripuṇṇam hoti, tam ṭhānaṃ patvā akusalasīlam asesam nirujjhanti. Akusalasīlanti ca dussīlasetam adhivacananti vedītabbam.

Akusalānaṃ sīlānaṃ nirodhāya paṭipannoti ettha yāva sotāpattimaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

265. **Vītarāgantiādīhi aṭṭhavidham kāmāvacarakusalacittameva vuttam**. Etena hi kusalasīlam samuṭṭhāti.

Sīlavā hotīti sīlasampanno hoti guṇasampanno ca. **No ca sīlamayoti** alamettāvatā, natthi ito kiñci uttari karaṇīyanti evam sīlamayo na hoti. **Yatthassa teti** arahattaphale bhummam. Arahattaphalañhi patvā akusalasīlam asesam nirujjhanti.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva arahattamaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

266. **Kāmasaññādīsu kāmasaññā aṭṭhalobhasahagatacittasahajātā**, itarā dve domanassasahagatacittadvayena sahajātā.

Paṭhamamjhānanti anāgāmiphalaṭṭhamajjhānaṃ. **Ettheteti** anāgāmiphale bhummam. Anāgāmiphalañhi patvā akusalasaṅkappā aparisesā nirujjhanti.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva anāgāmimaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Nekkhammasaññādayo hi tissopi aṭṭhakāmāvacarakusalasahajātasāññāva.

267. **Ettheteti** arahattaphale bhummam. Dutiyajjhānikaṃ arahattaphalañhi pāpuṇitvā kusalasāṅkappā aparisesā nirujjhanti. **Nirodhāya paṭipannoti** ettha yāva arahattamaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Cūlasakuludāyisuttavaṇṇanā

270. Evaṃme sutanti cūlasakuludāyisuttam. Tattha **yadā pana, bhante, bhagavāti** idaṃ paribbājako dhammakatham sotukāmo bhagavato dhammadesanāya sālāyabhāvaṃ dassento āha.

271. Taṃyevettha paṭibhātūti sace dhammam sotukāmo, tuyhevettha eko pañho ekaṃ kāraṇam upaṭṭhātu. **Yathā maṃ paṭibhāseyyāti** yena kāraṇena mama dhammadesanā upaṭṭhaheyya, etena hi kāraṇena kathāya samuṭṭhitāya sukham dhammam desetunti dīpeti. **Tassa mayham, bhanteti** so kira taṃ disvā – “sace bhagavā idha abhavissā, ayametassa bhāsītassa atthoti dīpasahassam viya ujjalāpetvā ajja me pākaṭam akarissā”ti dasabalamyeva anussari. Tasmā **tassa mayham, bhanteti**ādīmāha. Tattha **aho nūnāti** anussaraṇatthe nipātadvayaṃ. Tena tassa bhagavantam anussarantassa etadahosi “aho nūna bhagavā aho nūna sugato”ti. **Yo imesanti** yo imesam dhammānam. **Sukusaloti** suṭṭhu kusalo nipuṇo cheko. So bhagavā aho nūna katheyya, so sugato aho nūna katheyya, tassa hi bhagavato pubbenivāsañāṇassa anekāni kappakoṭisahasāni ekaṅgaṇāni pākaṭānīti, ayamettha adhippāyo.

Tassa vāham pubbantam ārabbhāti yo hi lābhī hoti, so “pubbe tvam khattiyo ahosi, brāhmaṇo ahosī”ti vutte jānanto sakkaccam sussūsati. Alābhī pana – “evaṃ bhavissati evaṃ bhavissatī”ti sīsakampamettameva dasseti. Tasmā evamāha – “tassa vāham pubbantam ārabbhā pañhassa veyyākaraṇena cittaṃ ārādheyya”nti.

So vā maṃ aparantanti dibbacakkhulābhino hi anāgataṃsañāṇam ijjhati, tasmā evamāha. Itaram pubbe vuttanayameva.

Dhammaṃte desessāmīti ayam kira atīte desiyamānepi na bujjhissati, anāgate desiyamānepi na bujjhissati. Athassa bhagavā saṅhasukhumam paccayākāram desetukāmo evamāha. Kiṃ pana taṃ bujjhissatīti? Etaṃ pageva na bujjhissati, anāgate panassa vāsanāya paccayo bhavissatīti disvā bhagavā evamāha.

Paṃsupisācakanti asuciṭṭhāne nibbattapisācam. So hi ekaṃ mūlam gahetvā adissamānakāyo hoti. Tatridam vatthu – ekā kira yakkhinī dve dārake thūpārāmadvāre nisīdāpetvā āhārapariyesanatham nagaram gatā. Dārakā ekaṃ piṇḍapātikattheram disvā āhamso, – “bhante, amhākam mātā anto nagaram pavitṭhā, tassā vadeyyātha ‘yam vā taṃ vā laddhakam, gahetvā sīgham gaccha, dārakā te jighacchitam sandhāretum na sakkonti”ti. Tamaham katham passissāmīti? Idaṃ, bhante, gaṇhathāti ekaṃ mūlakhaṇḍam adamsu. Therassa anekāni yakkhasahasāni paññāyimsu, so dārakehi dinnasaññāṇena taṃ yakkhiniṃ addasa virūpam bībhaccham kevalam vīthiyam gabbhamalam paccāsīsamānam. Disvā tamattham kathesi. Katham maṃ tvam passasīti vutte mūlakhaṇḍam dassesi, sā acchinditvā gaṇhi. Evaṃ paṃsupisācakā ekaṃ mūlam gahetvā adissamānakāyā honti. Taṃ sandhāyesa “paṃsupisācakampi na passāmī”ti āha. **Na pakkhāyatīti** na dissati na upaṭṭhāti.

272. Dīghāpi kho te esāti udāyi esā tava vācā dīghāpi bhavēyya, evaṃ vadantassa vassasatampi vassasahasampi pavatteyya, na ca attham dīpeyyāti adhippāyo. **Appāṭihīrakatanti** aniyyānikam amūlakam niratthakam sampajjatīti attho.

Idāni taṃ vaṇṇam dassento **seyyathāpi, bhanteti**ādīmāha. Tattha **paṇḍukambale nikkhittoti** visabhāgavaṇṇe rattakambale ṭhapito. **Evaṃvaṇṇo attā hotīti** idaṃ so subhakiṇhadevaloke nibbattakkhandhe sandhāya – “amhākam matakāle attā subhakiṇhadevaloke khandhā viya jotetī”ti vadati.

273. Ayamimesam ubhinnanti so kira yasmā maṇissa bahi ābhā na niccharati, khajjopanakassa aṅguladvaṅgulacaturaṅgulamattam niccharati, mahākhajjopanakassa pana khaḷamaṇḍalamattampi niccharatiyeva, tasmā evamāha.

Viddheti ubbidde, meghavigamena dūrībhūtetī attho. **Vigatavalāhaketī** apagatameghe. **Deveti** ākāse. **Osadhitarakāti** sukkatārakā. Sā hi yasmā tassā udayato paṭṭhāya tena saññāṇena osadhāni gaṇhantipi pivantipi, tasmā “osadhitarakā”ti vuccati. **Abhido aḍḍharattasamayanti** abhinne aḍḍharattasamaye. Iminā gaganamajjhe ṭhitacandaṃ dasseti. Abhido majjhanhikepi eseva nayo.

Atō khoti ye anubhonti, tehi bahutarā, bahū ceva bahutarā cāti attho. **Ābhā nānubhontīti** obhāsaṃ na vaḷañjanti, attano sarīrobhāseneva ālokaṃ pharitvā viharanti.

274. Idāni yasmā so “ekantasukhaṃ lokaṃ pucchissāmī”ti nisinno, pucchāmūlho pana jāto, tasmā naṃ bhagavā taṃ pucchāṃ sarāpento **kiṃ pana, udāyi, atthi ekantasukho lokoti**ādīmāha. Tattha **ākāravatīti** kāraṇavatī. **Aññataraṃ vā pana tapogūṇanti** acelakapaḷiṃ sandhāyāha, surāpānaviratīti attho.

275. **Katamā pana sā, bhante, ākāravatī paṭipadā ekantasukhassāti** kasmā pucchati? Evaṃ kirassa ahoṣi – “mayāṃ sattānaṃ ekantasukhaṃ vadāma, paṭipadaṃ pana kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ vadāma. Ekantasukhassa kho pana attano paṭipadāyapi ekantasukhāya bhavitabbaṃ. Amhākaṃ kathā aniyyanikā, satthu kathāva niyyānikā”ti. Idāni sathāraṃyeva pucchitvā jānissāmīti tasmā pucchati.

Etthamayāṃ anassāmāti etasmiṃ kāraṇe mayāṃ anassāma. Kasmā pana evamāhaṃsu? Te kira pubbe pañcasu dhammesu patitthāya kasiṇaparikkammaṃ katvā tatiyajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnājjhānā kālaṃ katvā subhakiṇhesu nibbattantīti jānanti, gacchante gacchante pana kāle kasiṇaparikkammampi na jāniṃsu, tatiyajjhānampi nibbattetuṃ nāsakkhiṃsu. Pañca pubbabhāgadhamme pana “ākāravatī paṭipadā”ti uggahetvā tatiyajjhānaṃ “ekantasukho loko”ti uggaṇhiṃsu. Tasmā evamāhaṃsu. **Uttaritaranti** ito pañcahi dhammehi uttaritaraṃ paṭipadaṃ vā tatiyajjhānato uttaritaraṃ ekantasukhaṃ lokaṃ vā na jānāmīti vuttaṃ hoti. **Appasaddhe katvāti** ekappahāreṇeva mahāsaddaṃ kātuṃ āradde nissaddhe katvā.

276. **Sacchikiriyāhetūti** ettha dve sacchikiriyā paṭilābhasacchikiriyā ca paccakkhasacchikiriyā ca. Tattha tatiyajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnājjhāno kālaṃ katvā subhakiṇhaloke tesāṃ devānaṃ samānāyuvāṇo hutvā nibbattati, ayaṃ paṭilābhasacchikiriyā nāma. Catutthajjhānaṃ nibbattetvā iddhivikubbanena subhakiṇhalokaṃ gantvā tehi devehi saddhiṃ santiṭṭhati sallapati sākacchaṃ āpajjati, ayaṃ paccakkhasacchikiriyā nāma. Tāsaṃ dvinnampi tatiyajjhānaṃ ākāravatī paṭipadā nāma. Tañhi anuppādetvā neva sakkā subhakiṇhaloke nibbattituṃ, na catutthajjhānaṃ uppādetuṃ. Iti duvidhampetāṃ sacchikiriyāṃ sandhāya – “etassa nūna, bhante, ekantasukhassa lokassa sacchikiriyāhetū”ti āha.

277. **Udañcanikoti** udakavārako. **Antarāyamakāsīti** yathā pabbajjāṃ na labhati, evaṃ upaddutamakāsī yathā taṃ upanissayavipannaṃ. Ayaṃ kira kassapabuddhakāle pabbajitvā samaṇadhammakāsī. Athassa eko saḥāyako bhikkhu sāsane anabhirato, “āvuso, vibbhamissāmī”ti ārocesi. So tassa pattacīvare lobhaṃ uppādetvā gihibhāvāya vaṇṇaṃ abhāsi. Itaro tassa pattacīvaraṃ datvā vibbhāmi. Tenassa kammaṇā idāni bhagavato sammukhā pabbajjāya antarāyo jāto. Bhagavatā panassa purimasuttaṃ atirekabhāṇavāramattaṃ, idaṃ bhāṇavāramattanti ettakāya tantiyā dhammo kathito, ekadesanāyapi maggaphalapaṭivedho na jāto, anāgate panassa paccayo bhavissatīti bhagavā dhammaṃ deseti. Anāgate paccayabhāvañcassa disvā bhagavā dharamāno ekaṃ bhikkhumpi mettāvihārimhi etadagge na ṭhapesi. Passati hi bhagavā – “anāgate ayaṃ mama sāsane pabbajitvā mettāvihārīnaṃ aggo bhavissatī”ti.

So bhagavati parinibbute dhammāsokarājakāle pāṭaliputte nibbattitvā pabbajitvā arahattappatto **assaguttatthero** nāma hutvā mettāvihārīnaṃ aggo ahoṣi. Therassa

mettānubhāvena tiracchānagatāpi mettacittam paṭilabhiṃsu, thero sakalajambudīpe bhikkhusaṅghassa ovādācariyo hutvā vattanisenāsane āvasi, tiṃsayojanamattā aṭavī ekaṃ padhānagharāṃ ahoṣi. Thero ākāse cammakhaṇḍam pattharivā tatha nisinno kammaṭṭhānam kathesi. Gacchante gacchante kāle bhikkhācārampi agantvā vihāre nisinno kammaṭṭhānam kathesi, manussā vihārameva gantvā dānamadaṃsu. Dhammāsokarājā therassa guṇam sutvā daṭṭhukāmo tikkhattum paṇiṇi. Thero bhikkhusaṅghassa ovādam dammīti ekavārampi na gatoti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlasakuludāyisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Vekhanasasuttavaṇṇanā

278. Evaṃme sutanti vekhanasasuttam. Tattha **vekhanasoti** ayam kira sakuludāyissa ācariyo, so “sakuludāyī paribbājako paramavaṇṇapañhe parājito”ti sutvā “mayā so sādhuṃ uggahāpito, tenāpi sādhuṃ uggahitaṃ, katham nu kho parājito, handāham sayam gantvā samaṇam gotamaṃ paramavaṇṇapañham pucchitvā jānissāmi”ti rājagahato pañcattālīsajoyanam sāvattim gantvā yena bhagavā, tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā pana ṭhitakova bhagavato santike udānam udānesi. Tattha purimasadisam vuttanayeneva veditabbam.

280. Pañca kho imeti kasmā ārabhi? Agāriyopi ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Pabbajitopi ca ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Ayam pana kāmagaruko kāmādhimutto hoti. So imāya kathāya kathiyamānāya attano kāmādhimuttattam sallakkhessati, evamassāyam desanā sappāyā bhavissatīti imam desanam ārabhi. **Kāmaggasukhanti** nibbānam adhippetam.

281. Pāpitobhavissatīti ajānanabhāvam pāpito bhavissati. **Nāmakamyeva sampajjati** niratthakavacanamattameva sampajjati. **Tiṭṭhatu pubbanto tiṭṭhatu aparantoti** yasmā tuyham atītakathāya anucchavikam pubbenivāsañānam natthi, anāgatakathāya anucchavikam dibbacakkhuñānam natthi, tasmā ubhayampetaṃ tiṭṭhatūti āha. **Suttabandhanehīti** suttamayabandhanehi. Tassa hi ārakkhatthāya hatthapādesu ceva gīvāya ca suttakāni bandhanti. Tāni sandhāyetam vuttam. Mahallakakāle panassa tāni sayam vā pūṭini hutvā muñcanti, chinditvā vā haranti.

Evaṃevakhoti iminā idam dasseti – daharassa kumārassa suttabandhanānam ajānanakālo viya avijjāya purimāya koṭiyā ajānanam, na hi sakkā avijjāya purimakoti nātum, mocanakāle jānanasadisam pana arahattamaggena avijjābandhanassa pamokkho jātoti jānanam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vekhanasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Rājavaggo

1. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

282. Evaṃme sutanti ghaṭikārasuttam. Tattha **sitam pātvākāsīti** mahāmaggena gacchanto aññataram bhūmippadesam oloketvā – “atthi nu kho mayā cariyam caramānena imasmim ṭhāne nivutthapubba”nti āvajjanto addasa – “kassapabuddhakāle imasmim ṭhāne vegalīṅgam nāma gāmanigamo ahoṣi, aham tadā **jotipālo** nāma māṇavo ahoṣim, mayham

sahāyo ghaṭikāro nāma kumbhakāro ahosi, tena saddhiṃ mayā idha ekaṃ sukāraṇaṃ kataṃ, taṃ bhikkhusaṅghassa apākaṭaṃ paṭicchannaṃ, handa naṃ bhikkhusaṅghassa pākaṭaṃ karomī”ti maggā okkamma aññatarasmiṃ padese ṭhitakova sitapātukammamakāsi, aggaḅḅadante dassetvā mandahasitaṃ hasi. Yathā hi lokiyamanussā uraṃ paharantā – “kuhaṃ kuha”nti hasanti, na evaṃ buddhā, buddhānaṃ pana hasitaṃ haṭṭhapahaṭṭhākāramattameva hoti.

Hasitaṅca nāmetāṃ terasahi somanassasahagatacittēhi hoti. Tatha lokiyamahājano akusalato catūhi, kāmāvacarakusalato catūhīti aṭṭhahi cittēhi hasati, sekkhā akusalato diṭṭhisampayuttāni dve apanetvā chahi cittēhi hasanti, khīṇāsavā catūhi sahetukakiriyacittēhi ekena ahētukakiriyacittēhi pañcahi cittēhi hasanti. Tesupī balavārammaṇe āpāthagate dvīhi ñāṇasampayuttacittēhi hasanti, dubbalārammaṇe duhetukacittadvayena ca ahētukacittēna cāti tīhi cittēhi hasanti. Imasmiṃ pana ṭhāne kiriyāhetukamanovīññādhātusomanassasahagatacittāṃ bhagavato haṭṭhapahaṭṭhākāramattāṃ hasitaṃ uppādesi.

Taṃ panetaṃ hasitaṃ evaṃ appamattakampi therassa pākaṭaṃ ahosi. Kathaṃ? Tathārūpe hi kāle tathāgatassa catūhi dāṭhāhi catuddīpikamahāmeghamukhato sateratāvijjulatā viya virocāmānā mahātālakkhandhapamāṇā rasmivaṭṭiyo utṭhahitvā tikkhattuṃ sīsavaṃ padakkhiṇaṃ katvā dāṭhaggesuyeva antaradhāyanti. Tena saññāṇena āyasmā ānando bhagavato pacchato gacchamānopi sitapātubhāvaṃ jānāti.

Bhagavantaṃ etadavocāti – “ettha kira kassapo bhagavā bhikkhusaṅghaṃ ovadī, catusaccappakāsaṇaṃ akāsi, bhagavatopi ettha nisīdituṃ ruciṃ uppādessāmi, evamayā bhūmibhāgo dvīhi buddhehi paribhutto bhavissati, mahājano gandhamālādīhi pūjetvā cetiyatṭhānaṃ katvā paricaranto saggamaggaparāyaṇo bhavissati”ti cintetvā etaṃ “tena hi, bhante,”tiādivacanaṃ avoca.

283. Muṇḍakena samaṇakenāti muṇḍaṃ muṇḍoti, samaṇaṃ vā samaṇoti vattuṃ vaṭṭati, ayaṃ pana aparipakkaññantā brāhmaṇakule uggaḅhitavohāraseneva hīlento evamāha. **Sottisināninti** sinānatthāya katasottim. Sotti nāma kuruvindapāsānacunṇāni lākhāya bandhitvā katagūlikakalāpakā vuccati, yaṃ sandhāya – “tena kho pana samayena chabbaggiyā bhikkhū kuruvindakasuttīyā nahāyanti”ti (cūlava. 243) vuttaṃ. Taṃ ubhosu antesu gahetvā sarīraṃ ghaṃsanti. **Evaṃ sammāti** yathā etarahipi manussā “cetiyaṇḅandāya gacchāma, dhammassavaṇatthāya gacchāmā”ti vuttā ussāhaṃ na karonti, “naṭasamajjādīdassanatthāya gacchāmā”ti vuttā pana ekavacaneneva sampaṭicchanti, tatheva sinhāyitunti vutte ekavacanena sampaṭicchanto evamāha.

284. Jotipālaṃ māṇavaṃ āmantesīti ekapasse ariyaparihārena paṭhamataraṃ nhāyitvā paccuttarivā ṭhito tassa mahantena issariyaparihārena nhāyantassa nhānapariyosānaṃ āgametvā taṃ nivatthanivāsaṇaṃ kese vodake kurumānaṃ āmantesi. **Ayanti** āsannattā dassento āha. **Ovaṭṭikaṃ vinivaṭṭhetvāti** nāgabalo bodhisatto “apehi sammā”ti īsakaṃ parivattamānova tena gahitaḅaṇaṃ vissajjāpetvāti attho. **Kesesu parāmasitvā etadavocāti** so kira cintesi – “ayaṃ jotipālo paññavā, sakiṃ dassanaṃ labhamāno tathāgatassa dassanepi pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasanno ca pasannākāraṃ kātuṃ sakkhissati, mittā nāma etadatthaṃ honti, yaṃkiñci katvā mama sahāyaṃ gahetvā dasabalassa santikaṃ gamissāmi”ti. Tasmā naṃ kesesu parāmasitvā etadavoca.

Ittarajaccoti aññajātiko, mayā saddhiṃ asamānajātiko, lāmakajātikoti attho. **Na vatidanti** idaṃ amhākaṃ gamanaṃ na vata orakaṃ bhavissati na khuddakaṃ, mahantaṃ bhavissati. Ayañhi na attano thāmena gaṇhi, satthu thāmena gaṇhīti gahaṇasmiṃyeva niṭṭhaṃ agamāsi. **Yāvatādohipīti** ettha dokārahikārapikārā nipātā, yāvatuparimanti attho. Idaṃ

vuttaṃ hoti – “vācāya ālapanam ovattikāya gahaṇaṇca atikkamivā yāva kesaggahaṇampi tattha gamanattam payogo kattabbo”ti.

285.Dhammiyakathāyāti idha satipaṭilābhatthāya pubbenivāsapaṭisaṃyuttā dhammī kathā veditabbā. Tassa hi bhagavā, – “jotipāla, tvam na lāmakatṭhānam otinṇasatto, mahābodhipallānke pana sabbaññutaññānam patthetvā otinṇosi, tādisassa nāma pamādavihāro na yutto”tiādinaṃ nayena satipaṭilābhāya dhammam katesi. Parasamuddavāsītherā pana vadanti – “jotipāla, yathā aham dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññānam paṭivijjhivā vīsatisahassabhikkhuparivāro loke vicarāmi, evamevaṃ tvampi dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññānam paṭivijjhivā samaṇagaṇaparivāro loke vicarissasi. Evarūpena nāma tayā pamādam āpajjitum na yutta”nti yathassa pabbajjāya cittaṃ namati, evaṃ kāmesu ādīnavam nekkhamme ca ānisaṃsam katesīti.

286.Alattha kho, ānanda,...pe... pabbajjam alatta upasampadanti pabbajitvā kimakāsi? Yam bodhisattehi kattabbam. Bodhisattā hi buddhānam sammukhe pabbajanti. Pabbajitvā ca pana ittarasattā viya patitasīṅgā na honti, catupārisuddhisīle pana supatitṭhāya tepitakam buddhavacanam uggaṇhitvā terasa dhutaṅgāni samādāya araṇṇam pavisitvā gatapaccāgatavattam pūrayamānā samaṇadhammam karontā vipassanam vadḍhetvā yāva anulomaññam āhacca titṭhanti, maggaphalattam vāyāmam na karonti. Jotipālopi tattheva akāsi.

287.Aḍḍhamāsupasampanneti kuladārakañhi pabbājetvā aḍḍhamāsampi avasitvā gate mātāpitūnam soko na vūpasammati, sopi pattacīvaraggahaṇam na jānāti, daharabhikkhusāmaṇerehi saddhim vissāso na uppajjati, therehi saddhim sineho na patitṭhāti, gatagatatṭhāne anabhirati uppajjati. Ettakam pana kālam nivāse sati mātāpitāro passitum labhanti. Tena tesam soko tanubhāvam gacchati, pattacīvaraggahaṇam jānāti, sāmaṇeradaharabhikkhūhi saddhim vissāso jāyati, therehi saddhim sineho patitṭhāti, gatagatatṭhāne abhiramati, na ukkaṇṭhati. Tasmā ettakam vasitum vaṭṭatīti aḍḍhamāsam vasitvā pakkāmi.

Paṇḍupuṭakassa sālinoti puṭake katvā sukkhāpitassa rattasālino. Tassa kira sālino vappakālato patṭhāya ayam parihāro – kedārā superikammakatā honti, tattha bījāni patitṭhāpetvā gandhodakena siñcimsu, vappakāle vitānam viya upari vatthakilañjam bandhitvā paripakkakāle vīhisīsāni chinditvā muṭṭhimatte puṭake katvā yottabaddhe vehāsaṃyeva sukkhāpetvā gandhacūṇṇāni attharivā kotṭhakesu pūretvā tatiye vasse vivarimsu. Evaṃ tivassam parivutthassa sugandharattasālino apagatakālake superisuddhe taṇḍule gahetvā khajjakavikatimpi bhattampi paṭiyādiyimsu. Tam sandhāya vuttaṃ **paṇītam khādanīyam bhojanīyam...pe... kālam ārocāpesīti**.

288.Adhivutṭho meti kim sandhāya vadati? Vegalīngato nikkhamanakāle ghaṭikāro attano santike vassāvāsam vasanattāya paṭiññam aggahesi, tam sandhāya vadati. **Ahudeva aññathattam ahu domanassanti** temāsam dānam dātum, dhammaṇca sotum, iminā ca niyāmena vīsati bhikkhusahassāni paṭijaggitum nālatthanti alābham ārabha cittaññathattam cittadomanassam ahosi, na tathāgataṃ ārabha. Kasmā? Sotāpannattā. So kira pubbe brāhmaṇabhatto ahosi. Athekasmiṃ samaye paccante kupite vūpasamanattam gacchanto uracchadam nāma dhītaramāha – “amma amhākam deve mā pamajjī”ti. Brāhmaṇā tam rājadhītaram disvā visaññino ahesum. Ke ime cāti vutte tumhākam bhūmidevāti. Bhūmidevā nāma evarūpā hontīti niṭṭhubhitvā pāsadam abhiruhi. Sā ekadivasam vīthim oloketi thitā kassapassa bhagavato aggasāvakaṃ disvā pakkosāpetvā piṇḍapātam datvā anumodanam suṇamānāyeva sotāpannā hutvā “aññepi bhikkhū atthī”ti pucchitvā “sathā vīsatiyā bhikkhusahassehi saddhim isipatane vasati”ti ca sutvā nimantetvā dānam adāsi.

Rājā paccantam vūpasametvā āgato. Atha nam paṭhamatarameva brāhmaṇā āgantvā dhītu avannaṃ vatvā paribhindsu. Rājā pana dhītu jātakāleyeva varam adāsi. Tassā ‘‘satta divasāni rajjam dātabba’’nti varam gaṇhimsu. Athassā rājā satta divasāni rajjam niyyātesī. Sā satthāram bhojayamānā rājānam pakkosāpetvā bahisāṇiyam nisīdāpesī. Rājā satthu anumodanam sutvāva sotāpanno jāto. Sotāpannassa ca nāma tathāgatam ārabha āghāto natthi. Tena vuttam – ‘‘na tathāgatam ārabhā’’ti.

Yaṃ icchati taṃ haratūti so kira bhājanāni pacitvā kayavikkayam na karoti, evam pana vatvā dārutthāya vā mattikatthāya vā palālatthāya vā araṇṇam gacchati. Mahājanā ‘‘ghaṭikārena bhājanāni pakkāni’’ti sutvā parisuddhataṇḍulaloṇadadhitelaphāṇitādīni gahetvā āgacchanti. Sace bhājanam mahaggham hoti, mūlam appam, yaṃ vā taṃ vā datvā gaṇhāmāti taṃ na gaṇhanti. Dhammiko vāṇijo mātāpitaro paṭijaggati, sammāsambuddham upaṭṭhahati, bahu no akusalam bhavissatīti puna gantvā mūlam āharanti. Sace pana bhājanam appaggham hoti, ābhatam mūlam bahu, dhammiko vāṇijo, amhākam puñnam bhavissatīti yathābhatam gharasāmikā viya sādhamkam paṭisāmetvā gacchanti. Evamguṇo pana kasmā na pabbajātīti. Raṇṇo vacanapatham pacchindanto andhe jīṇe mātāpitaro poseṭīti āha.

289.Ko nu khoti kuhiṃ nu kho. **Kumbhiyāti** ukkhalito. **Pariyogāti** sūpabhājanato. **Paribhuñjāti** bhuñja. Kasmā panete evam vadanti? Ghaṭikāro kira bhattam pacitvā sūpam sampādetvā mātāpitaro bhojetvā sayampi bhuñjitvā bhagavato vaḍḍhamānakam bhattasūpam paṭṭhapetvā āsanam paññāpetvā ādhārakam upaṭṭhapetvā udakam paccupaṭṭhapetvā mātāpitūnam saññam datvā araṇṇam gacchati. Tasmā evam vadanti. **Abhivissatthoti** ativissattho. **Pītisukhamna vijahatīti** na nirantaram vijahati, atha kho rattibhāge vā divasabhāge vā gāme vā araṇṇe vā yasmim yasmim khaṇe – ‘‘sadevake nāma loke aggapuggalo mayham geham pavisitvā sahatthena āmisam gahetvā paribhuñjati, lābhā vata me’’ti anussarati, tasmim tasmim khaṇe pañcavaṇṇā pīti uppajjati. Tam sandhāya evam vuttam.

290.Kaḷopiyāti pacchito. Kim pana bhagavā evamakāsīti. Paccayo dhammiko, bhikkhūnam patte bhattasādiso, tasmā evamakāsi. Sikkhāpadapaññatīpi ca sāvakanāmyeva hoti, buddhānam sikkhāpadavelā nāma natthi. Yathā hi raṇṇo uyyāne pupphaphalāni honti, aññesaṃ tāni gaṇhantānam niggaham karonti, rājā yathāruciyā paribhuñjati, evamsampadametaṃ. Parasamuddavāsītherā pana ‘‘devatā kira paṭiggahetvā adamsū’’ti vadanti.

291.Haratha, bhante, haratha bhadramukhāti amhākam putto ‘‘kuhiṃ gatosī’’ti vutte – ‘‘dasabalassa santika’’nti vadati, kuhiṃ nu kho gacchati, satthu vasanaṭṭhānassa ovassakabhāvampi na jānātīti putte aparādhasaññino gahaṇe tuṭṭhacittā evamāhamsu.

Temāsam ākāsacchadanam aṭṭhāsīti bhagavā kira catunnam vassikānam māsānam ekam māsam atikkamitvā tiṇam āharāpesi, tasmā evamāha. Ayaṃ panettha padattho – ākāsam chadanamassāti **ākāsacchadanam**. **Na devotivassīti** kevalam nātivassī, yathā panettha pakatiyā ca nibbakosassa udakapātaṭṭhānabbhantare ekampi udakabindu nātivassī, evam ghanachadanagehabhantare viya na vātātapāpi ābādham akamsu, pakatiyā utupharānameva ahoṣi. Aparabhāge tasmim nigame chaḍḍitepi taṃ thānam anovassakameva ahoṣi. Manussā kammaṃ karontā deve vassante tattha sātāke ṭhapetvā kammaṃ karonti. Yāva kappuṭṭhānā taṃ thānam tādisameva bhavissati. Tañca kho pana na tathāgatassa iddhānubhāvena, tesāmyeva pana guṇasampattiyā. Tesañhi – ‘‘sammāsambuddho kattha na labheyya, amhākam nāma dvinnam andhakānam nivesanam uttiṇam kāresi’’ti na tappaccayā domanassam udapādi – ‘‘sadevake loke aggapuggalo amhākam nivesanā tiṇam āharāpetvā gandhakuṭim chādāpesī’’ti pana tesam anappakam balavasomanassam udapādi. Iti tesāmyeva guṇasampattiyā idaṃ pāṭihāriyam jātanti veditabbam.

292. Taṇḍulavāhasatānīti ettha dve sakaṭāni eko vāhoti veditabbo. **Tadupiyañca sūpeyyanti** sūpatthāya tadanurūpaṃ telaphāṇitādiṃ. Vīsatibhikkhusahassassa temāsattḥāya bhaddaṃ bhavissatīti kira saññāya rājā ettakaṃ pesesi. **Alaṃ me rañño hotūti** kasmā paṭikkhipi? Adhigataappicchatāya. Evaṃ kirassa ahosi – “nāhaṃ rañña diṭṭhapubbo, kathaṃ nu kho pesesī”ti. Tato cintesi – “sattḥā bārāṇasiṃ gato, addhā so rañño vassāvāsaṃ yāciyamāno mayhaṃ paṭiññātabhāvaṃ ārocetvā mama guṇakathaṃ kathesi, guṇakathāya laddhalābho pana natena naccitvā laddhaṃ viya gāyakena gāyitvā laddhaṃ viya ca hoti. Kiṃ mayhaṃ iminā, kammaṃ katvā uppānena mātāpitūnampi sammāsambuddhassapi upaṭṭhānaṃ sakkā kātu”nti. Sesā sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ghaṭikārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā

293. Evaṃme sutanti raṭṭhapālasuttaṃ. Tattha **thullakoṭṭhikanti** thullakoṭṭhaṃ paripuṇṇakoṭṭhāgāraṃ. So kira janapado nīccasasso sadā bījabhaṇḍaṃ nikkhamati, khalabhaṇḍaṃ pavisati. Tena tasmīṃ nīgame koṭṭhā nīccapūrāva honti. Tasmā so thullakoṭṭhikanteva saṅkhaṃ gato.

294. Raṭṭhapāloti kasmā raṭṭhapālo? Bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthoti raṭṭhapālo. Kadā panassetāṃ nāmaṃ uppānanti. Padumuttarasammāsambuddhakāle. Ito hi pubbe sataśahasakappamatthake vassasatasahasāyukesu manussesu padumuttaro nāma sattḥā uppajjitvā bhikkhusatasahasaparivāro lokahitāya cārikaṃ cari, yaṃ sandhāya vuttaṃ

– “Nagaraṃ haṃsavatī nāma, ānando nāma khattiyo;

Sujātā nāma janikā, padumuttarassa satthuno”ti. (bu. vaṃ. 12.19);

Padumuttare pana anuppanne eva haṃsavatiyā dve kuṭumbikā saddhā pasannā kapaṇaddhikayācakādīnaṃ dānaṃ paṭṭhapayīṃsu. Tadā pabbatavāsīno pañcasatā tāpasā haṃsavatiṃ anuppattā. Te dvepi janā tāpasagaṇaṃ majjhe bhinditvā upaṭṭhahīṃsu. Tāpasā kiñcikālaṃ vasitvā pabbatapādameva gatā. Dve saṅghattherā ohīyīṃsu. Tadā tesāṃ te yāvajīvaṃ upaṭṭhānaṃ akaṃsu. Tāpasesu bhuñjitvā anumodanaṃ karontesu eko sakkabhavanassa vaṇṇaṃ kathesi, eko bhūmindharanāgarājabhavanassa.

Kuṭumbikesu eko sakkabhavanaṃ patthanaṃ katvā sakko hutvā nibbato, eko nāgabhanassa pālitaṇṇāgarājā nāma. Taṃ sakko attano upaṭṭhānaṃ āgataṃ disvā nāgayoniyā abhīramasīti pucchi. So nābhīramāmīti āha. Tena hi padumuttarassa bhagavato dānaṃ datvā imasmīṃ ṭhāne patthanaṃ karohi, ubho sukhaṃ vasissāmāti. Nāgarājā sattḥāraṃ nimantetvā bhikkhusatasahasaparivārassa bhagavato sattḥāraṃ mahādānaṃ dadamāno padumuttarassa dasabalassa puttaṃ uparevataṃ nāma sāmaṇeraṃ disvā sattame divase buddhappamukhassa saṅghassa dibbavatthāni datvā sāmaṇerassa ṭhānantaraṃ patthesi. Bhagavā anāgataṃ oloketvā – “anāgate gotamassa nāma buddhassa putto rāhulakumāro bhavissatī”ti disvā “samijjhissati te patthanaṃ”ti kathesi. Nāgarājā tamatthaṃ sakkassa kathesi. Sakko tassa vacanaṃ sutvā tatheva sattḥāraṃ dānaṃ datvā bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthakule nibbattitvā saddhāpabbajitaṃ raṭṭhapālaṃ nāma kulaputtaṃ disvā – “ahampi anāgate lokasmīṃ tumhādise buddhe uppānne bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthakule nibbattitvā ayaṃ kulaputto viya saddhāpabbajito raṭṭhapālo nāma bhavēyya”nti patthanaṃ makāsī. Sattḥā samijjhanakabhāvaṃ ñatvā imaṃ gāthamāha –

– “Sarājikaṃ cātuvāṇaṃ, posetuṃ yaṃ pahossati;

Raṭṭhapālakulaṃ nāma, tattha jāyissate aya”nti. –

Evam padumuttarasammāsambuddhakāle tassetam nāmaṃ uppannanti veditabbam.

Etadahosīti kiṃ ahoṣi? **Yathā yathā khotiādi**. Tatrāyaṃ saṅkhepakathā – ahaṃ kho yena yena kāraṇena bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi, tena tena me upaparikkhato evaṃ hoti – “yadetam sikkhattayabrahmacariyaṃ ekadivasampi akhaṇḍam katvā carimakacittam pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇam caritabbam, ekadivasampi ca kilesamalena amalīnam katvā carimakacittam pāpetabbatāya ekantaparisuddham, saṅkhalikhitaṃ vilikhitasāṅkhasadisam dhotasāṅkhasappaṭibhāgam katvā caritabbam, nayidaṃ sukaram agāram ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇam...pe... carituṃ, yaṃnūnāham kesañca massuñca ohāretvā kāsāyarasapītātāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānam anucchavikāni vatthāni acchādetvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyya”nti.

Acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu brāhmaṇagahapatikesu yena bhagavā tenupasaṅkamīti raṭṭhapālo anuṭṭhitesu tesu na bhagavantam pabbajjam yāci. Kasmā? Tatthassa bahū ñātisālohitā mittāmaccā santi, te – “tvam mātāpitūnam ekaputtako, na labbhā tayā pabbajitu”nti bāhāyampi gahetvā ākaḍḍheyyum, tato pabbajjāya antarāyo bhavissatīti saheva parisāya uṭṭhahitvā thokam gantvā puna kenaci sarīrakiccalesena nivattitvā bhagavantam upasaṅkamma pabbajjam yāci. Tena vuttam – “atha kho raṭṭhapālo kulaputto acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu...pe... pabbājetu maṃ bhagavā”ti. Bhagavā pana yasmā rāhulakumārassa pabbajitato pabhuti mātāpitūhi ananuññātam puttam na pabbājeti, tasmā nam pucchi **anuññātosī pana tvam, raṭṭhapāla, mātāpitūhi...pe... pabbajjāyāti**.

295. Ammatātāti ettha **ammāti** mātaram ālapati, **tātāti** pitaram. **Ekaputtakoti** ekova puttako, añño koci jeṭṭho vā kaniṭṭho vā natthi. Ettha ca ekaputtoti vattabbe anukampāvasena ekaputtakoti vuttam. **Piyoti** pītijanako. **Manāpoti** manavaḍḍhanako. **Sukhedhitoti** sukkena edhito, sukhasamvaḍḍhitoti attho. **Sukhaparibhatoti** sukkena paribhato, jātakālato pabhuti dhātīhi aṅkato aṅkam āharitvā dhāriyamāno assakarathakādīhi bālakīlanakehi kīlayamāno sādurasabhojanam bhojayamāno sukkena parihaṭo. **Na tvam, tāta raṭṭhapāla, kassaci dukkhassa jānāsīti** tvam, tāta raṭṭhapāla appamattakampi kalabhāgam dukkhassa na jānāsīti na sarasīti attho. **Maraṇenapi te mayam akāmakā vinā bhavissāmāti** sacepi tava amhesu jīvamānesu maraṇam bhavēyya, tena te maraṇenapi mayam akāmakā anicchakā na attano ruciyā vinā bhavissāma, tayā viyogam pāpuṇissāmāti attho. **Kiṃ pana mayam tanti** evam sante kiṃ pana kiṃ nāma tam kāraṇam, yena mayam tam jīvantam anujānissāma. Atha vā **kiṃ pana mayam tanti** kena pana kāraṇena mayam tam jīvantam anujānissāmāti evamettha attho daṭṭhabbo.

296. Tatthevāti yattha nam ṭhitam mātāpitāro nānujāniṃsu, tattheva ṭhāne. **Anantarahitāyāti** kenaci attharaṇena anattatāya. **Paricārehīti** gandhabbanāṭanāṭakādīni paccupaṭṭhapetvā tattha sahāyakehi saddhiṃ yathāsukham indriyāni cārehi sañcārehi, ito cito ca upanehīti vuttam hoti. Atha vā **paricārehīti** gandhabbanāṭanāṭakādīni paccupaṭṭhapetvā sahāyakehi saddhiṃ laḷa upalaḷa rama, kīlassūtipi vuttam hoti. **Kāme paribhuñjantoti** attano puttadārehi saddhiṃ bhoge bhuñjanto. **Puññāni karontoti** buddhañca dhammañca saṅghañca ārabha dānappadānādīni sugatimaggasamsodhakāni kusalakammāni karonto. **Tuṇhī ahoṣīti** kathānuppabandhavicchedanattam nirālāpasallāpo ahoṣi.

Athassa mātāpitāro tikkhattum vatvā paṭivacanampi alabhamānā sahāyake pakkosāpetvā “esa vo sahāyako pabbajitukāmo, nivāretha na”nti āhaṃsu. Tepi tam upasaṅkamitvā tikkhattum avocum, tesampi tuṇhī ahoṣi. Tena vuttam – **atha kho raṭṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā...pe... tuṇhī ahoṣīti**. Athassa sahāyakānam tikkhattum vatvā etadahosi – “sace ayam pabbajjam alabhamāno marissati, na koci guṇo labbhati. Pabbajitam pana nam mātāpitāropi kālena kālam passissanti, mayampi passissāma, pabbajjāpi ca nāmesā bhāriyā, divase divase mattikāpattam gahetvā piṇḍāya caritabbam, ekaseyyam ekabhattam

brahmacariyaṃ atidukkaraṃ, ayañca sukhumaḷo nāgarikajātiyo, so taṃ caritaṃ asakkonto puna idheva āgamiṣṣati, handassa mātāpitaro anujānāpessāma”ti. Te tathā akaṃsu. Mātāpitaropi naṃ “pabbajitena ca pana te mātāpitaro uddassetabbā”ti imaṃ katikaṃ katvā anujāniṃsu. Tena vuttaṃ – “atha kho raṭṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā yena raṭṭhapālassa kulaputtassa mātāpitaro...pe... anuññātosī mātāpitūhi...pe... uddassetabbā”ti. Tattha **uddassetabbā**ti uddhaṃ dassetabbā, yathā taṃ kālena kālaṃ passanti, evaṃ āgantvā attānaṃ dassetabbā.

299. Balaṃ gahetvāti sappāyabhojanāni bhujjanto uccādanādīhi ca kāyaṃ pariharanto kāyabalaṃ janetvā mātāpitaro vanditvā assumukhaṃ nātiparivaṭṭaṃ pahāya yena bhagavā tenupasaṅkami...pe... pabbājetu maṃ, bhante, bhagavāti. Bhagavā samīpe ṭhitaṃ aññataraṃ bhikkhuṃ āmantesi – “tena hi bhikkhu raṭṭhapālaṃ pabbājehi ceva upasampādehi cā”ti. Sādhu, bhanteti kho so bhikkhu bhagavato paṭissutvā raṭṭhapālaṃ kulaputtaṃ jinadattiyaṃ saddhivihārikaṃ laddhā pabbājesi ceva upasampādesi ca. Tena vuttaṃ – “alattha kho raṭṭhapālo kulaputto bhagavato santike pabbajjaṃ, alattha upasampada”nti.

Pahitattoviharantoti dvādasa saṃvaccharāni evaṃ viharanto. Neyyapuggalo hi ayamāyasmā, tasmā puññavā abhinīhārasaṃpannopi samāno “ajja ajjeva arahatta”nti samaṇadhammaṃ karontopi dvādasame vasse arahattaṃ pāpuṇi.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti mayhaṃ mātāpitaro pabbajjaṃ anujānamānā – “tayā kālena kālaṃ āgantvā amhākaṃ dassanaṃ dātabba”nti vatvā anujāniṃsu, dukkarakārikā kho pana mātāpitaro, ahañca yenaññāyena pabbajito, so me matthakaṃ patto, idāni bhagavantaṃ āpucchitvā attānaṃ mātāpitūnaṃ dassessāmīti cintetvā āpucchitukāmo upasaṅkami. **Manasākāsīti** “kiṃ nu kho raṭṭhapāle gate koci upaddavo bhavissati”ti manasi akāsī. Tato “bhavissati”ti ñatvā “sakkhissati nu kho raṭṭhapālo taṃ madditu”nti olokento tassa arahattasampattiṃ disvā “sakkhissati”ti aññāsī. Tena vuttaṃ – **yathā bhagavā aññāsī...pe... kālaṃ maññāsīti**.

Migacireti evaṃnāmake uyyāne. Tañhi raññā – “akāle sampattapabbajitānaṃ dinnameva idaṃ, yathāsukhaṃ paribhujjantū”ti evamanuññātameva ahoṣi, tasmā thero – “mama āgatabhāvaṃ mātāpitūnaṃ āroccāmi, te me pādadhovanaṃhodakapādamaṅkhanatēdāni pesissantī”ti cittampi anuppādetvā uyyānameva pāvīsī. **Piṇḍāya pāvīsīti** dutiyadivase pāvīsī.

Majjhimāyāti sattadvāraakoṭṭhakaṃ gharassa majjhime dvāraakoṭṭhake. **Ullikhāpetīti** kappakena kese paharāpeti. **Etadavocāti** – “ime samaṅkā amhākaṃ piyaputtakaṃ pabbājetvā corānaṃ hatthe nikkhipitvā viya ekadivasampi na dassāpentī, evaṃ pharusakārakā ete puna imaṃ ṭhānaṃ upasaṅkamitabbaṃ maññanti, ettova nikaḍḍhitabbā ete”ti cintetvā etaṃ “imehi muṇḍakehī”tiādivacanaṃ avoca. **Ñātidāsīti** ñātakānaṃ dāsī. **Ābhidosikanti** pārivāsikaṃ ekarattātikantaṃ pūtibhūtaṃ. Tatthāyaṃ padattho – pūtibhāvadosena abhibhūtoti abhidosa, abhidosova ābhidosiko. Ekarattātikantasēva nāmasaññā eṣā yadidaṃ ābhidosikoti, taṃ **ābhidosikaṃ**. **Kummāsanti** yavakummāsaṃ. **Chaḍḍetukāmā hotīti** yasmā antamaso dāsakammakārānaṃ gorūpānampi aparibhogāraho, tasmā naṃ kacavaraṃ viya bahi chaḍḍetukāmā hoti. **Sacetanti** sace etaṃ. **Bhaginīti** ariyavohārena attano dhātiṃ ñātidāsīṃ ālapati. **Chaḍḍanīyadhammanti** chaḍḍetabbasabhāvaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – “bhagini etaṃ sace bahi chaḍḍanīyadhammaṃ nissatṭhapariggahaṃ, idha me patte ākirāhī”ti. Kiṃ pana evaṃ vattum labbhati, viññanti vā payuttavācā vā na hotīti. Na hoti. Kasmā? Nissatṭhapariggahattā. Yañhi chaḍḍanīyadhammaṃ nissatṭhapariggahaṃ, yattha sāmikā anālayā honti, taṃ sabbam “detha āharatha ākirathā”ti vattum vaṭṭati. Teneva hi ayamāyasmā aggaariyavaṃsiko samānopi evamāha.

Hatthānanti bhikkhāgahaṇattham pattaṃ upanāmayato maṇibandhato pabhuti dvinnampi hatthānaṃ. **Pādānanti** nivāsanantato paṭṭhāya dvinnampi pādānaṃ. **Sarassāti** sace taṃ bhaginīti vācaṃ nicchārayato sarassa ca. **Nimittaṃ aggahesīti** hatthapaṭṭhiādīni olokayamānā – “puttassa me raṭṭhapālassa viya suvaṇṇakacchapaṭṭhisadisā imā hatthapādapaṭṭhiyo, haritālavattīyo viya suvaṭṭitā āṅguliyo, madhuro saro”ti gihikāle sallakkhitapubbaṃ ākāraṃ aggahesi sañjāni sallakkhesi. Tassa hāyasmato dvādasavassāni araññāvāsañceva piṇḍiyālopabhojanañca paribhuñjantassa aññādiso sarīravaṇṇo ahosi, tena naṃ sā ñātidāsī disvāva na sañjāni, nimittaṃ pana aggahesīti.

300.Raṭṭhapālassa mātaraṃ etadavocāti therassa āṅgapaccaṅgāni saṅṭhāpetvā thaññaṃ pāyevā samvaḍḍhitadhātīpi samānā pabbajitvā mahākhīṇāsavabhāvappattena sāmiputtana saddhiṃ – “tvam nu kho, me bhante, putto raṭṭhapālo”tiādivacanam vattum avisahantī vegena gharaṃ pavisitvā raṭṭhapālassa mātaraṃ etadavoca. **Yaggheti** ārocanatthe nipāto. **Saceje saccanti** ettha jēti ālapane nipāto. Evañhi tasmim̄ dese dāsijanaṃ ālapanti, tasmā “tvañhi, bhoti dāsī, sace saccam̄ bhaṇasī”ti evamettha attho daṭṭhabbo.

Upasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Mahākule itthiyo bahi nikkhamantā garaṃ pāpuṇanti, idañca accāyikakiccaṃ, seṭṭhissa naṃ ārocessāmīti cinteti. Tasmā upasaṅkami. **Aññataram̄ kuṭṭamūlanti** tasmim̄ kira dese dānapatīnaṃ gharesu sālā honti, āsanāni cettha paññattāni honti, upaṭṭhāpitaṃ udakakañjiyaṃ. Tattha pabbajitā piṇḍāya caritvā nisīditvā bhuñjanti . Sace icchanti, dānapatīnampi santakaṃ gaṇhanti. Tasmā tampi aññatarassa kulassa īdisāya sālāya aññataram̄ kuṭṭamūlanti veditabbaṃ. Na hi pabbajitā kapaṇamanussā viya asāruppe ṭhāne nisīditvā bhuñjantīti.

Atthināma tātāti ettha atthīti vijjamānatthe, **nāmāti** pucchanatthe maññanatthe vā nipāto. Idañhi vuttam̄ hoti – atthi nu kho, tāta raṭṭhapāla, amhākaṃ dhanam̄, nanu mayam̄ niddhanāti vattabbā, yesam̄ no tvam̄ īdise ṭhāne nisīditvā ābhidosikaṃ kummāsam̄ paribhuñjissasi. Tathā atthi nu kho, tāta raṭṭhapāla, amhākaṃ jīvitam̄, nanu mayam̄ matāti vattabbā, yesam̄ no tvam̄ īdise ṭhāne nisīditvā ābhidosikaṃ kummāsam̄ paribhuñjissasi. Tathā atthi maññe, tāta raṭṭhapāla, tava abbhantare sāsanaṃ nissāya paṭiladdho samaṇaṅguṇo, yam̄ tvam̄ subhojanarasasaṃvaḍḍhitopi imam̄ jigucchaneyyam̄ ābhidosikaṃ kummāsam̄ amatamiva nibbikāro paribhuñjissasīti. So pana gahapati dukkhābhittunnatāya etamattham̄ paripuṇṇam̄ katvā vattumasakkonto – “atthi nāma, tāta raṭṭhapāla, ābhidosikaṃ kummāsam̄ paribhuñjissasī”ti ettakameva avaca. Akkharacintakā panettha idam̄ lakkhaṇam̄ vadanti – anokappanāmarisanatthavasenetam̄ atthisadde upapade “paribhuñjissasī”ti anāgatavacanam̄ kataṃ. Tassāyamatto – “atthi nāma...pe... paribhuñjissasi, idam̄ paccakkhampī aham̄ na saddahāmi na marisayāmī”ti. Idam̄ ettakam̄ vacanam̄ gahapati therassa pattamukhavaṭṭiyam̄ gahetvā ṭhitakova kathesi. Theropi pitari pattamukhavaṭṭiyam̄ gahetvā ṭhiteyeva taṃ pūtikummāsam̄ paribhuñji sunakhavantasadisam̄ pūtikukkuṭaṇḍamiva bhinnatṭhāne pūtikaṃ vāyantam̄. Puthujjanena kira tathārūpaṃ kummāsam̄ paribhuñjituṃ na sakkā. Thero pana ariyiddhiyam̄ ṭhatvā dibbojam̄ amatarasam̄ paribhuñjamāno viya paribhuñjitvā dhamakaraṇena udakam̄ gahetvā pattañca mukhañca hatthapāde ca dhovitvā **kuto no gahapatīti**ādīmāha.

Tattha **kuto noti** kuto nu. **Neva dānanti** deyyadhammavasena neva dānaṃ alatthamha. **Na paccakkhānanti** “kiṃ, tāta raṭṭhapāla, kacci te khamañiyam̄, kaccisi appakilamathena āgato, na tāva tāta gehe bhattam̄ sampādiyati”ti evam̄ paṭisanthāravasena paccakkhānampi na alatthamha. Kasmā pana thero evamāha? Pitu anuggahena. Evam̄ kirassa ahosi – “yathā esa maṃ vadati , aññepi pabbajite evam̄ vadati maññe. Buddhasāsane ca pattantare padumam̄ viya bhasmāchanno aggi viya pheggupaṭicchanno candanasāro viya suttikāpaṭicchannam̄ muttaratanam̄ viya valāhakapaṭicchanno candimā viya

mādisānaṃ paṭicchannaḡuṇānaṃ bhikkhūnaṃ anto natthi, tesupi na evarūpaṃ vacanaṃ pavattessati, saṃvare ṭhassatī”ti anuggahena evamāha.

Ehi tātāti tāta tuyhaṃ gharaṃ mā hotu, ehi gharaṃ gamissāmāti vadati. **Alanti** thero ukkatṭhaekāsānikatāya paṭikkhipanto evamāha. **Adhivāsesī**ti thero pana pakatiyā ukkatṭhasapadānacāriko svātanāyabhikkhaṃ nāma nādhivāseti, mātu anuggahena pana adhivāsesi. Mātu kirassa therāṃ anussarivā mahāsoko uppajji, rodaneneva pakkakkhi viya jāta, tasmā thero “sacāhaṃ taṃ apassivā gamissāmi, hadayampissā phāleyyā”ti anuggahena adhivāsesi. **Kārāpetvāti** ekaṃ hiraññassa, ekaṃ suvaṇṇassati dve puñje kārāpetvā. Kīvamahantā pana puñjā ahesunti. Yathā orato ṭhito puriso pārato ṭhitaṃ majjhimappamāṇaṃ purisaṃ na passati, evamāhantā.

301. Idam te tātāti kahāpaṇapuñjaṅca suvaṇṇapuñjaṅca dassento āha. **Mattikanti** mātito āgataṃ, idam te mātāmahiyā mātu imaṃ gehaṃ āgacchantiyā gandhamālādīnaṃ atthāya dinnam dhananti attho. **Aññaṃ pettikaṃ aññaṃ pitāmahanti** yaṃ pana te pitu ca pitāmahānaṅca santakaṃ, taṃ aññaṃyeva, nihitaṅca payuttaṅca ativiya bahu. Ettha ca “pitāmaha”nti taddhitalopaṃ katvā vuttanti veditabbaṃ. “Petāmaha”nti vā pāṭho. **Sakkātonidānanti** dhanahetu dhanapaccayā. Taṃ taṃ dhanam rakkhantassa ca rājādīnaṃ vasena dhanaparikkhayaṃ pāpuṇantassa kassaci uppajjamānasokādayo sandhāya evamāha. Evaṃ vutte setṭhi gahapati – “ahaṃ imaṃ uppabbājessāmīti ānesiṃ, so dāni me dhammakathaṃ kātuṃ āradhho, ayaṃ na me vacanaṃ karissatī”ti utṭhāya gantvā assa orodhānaṃ dvāraṃ vivarāpetvā – “ayaṃ vo sāmiko, gacchatha yaṃ kiñci katvā naṃ gaṇhituṃ vāyamathā”ti uyyojesi. Suvaye ṭhitā nāṭakitthiyo nikkhamitvā therāṃ parivārayiṃsu, tāsū dve jetṭhakitthiyo sandhāya **purāṇadutiyaikāti**adi vuttaṃ. **Paccekaṃ pādesu gahetvāti** ekekamhi pāde naṃ gahetvā.

Kīdisānāma tā ayyaputta accharāyoti kasmā evamāhaṃsu? Tadā kira sambahule khattiyakumārepi brāhmaṇakumārepi setṭhiputtepi mahāsampattiyo pahāya pabbajante disvā pabbajjāḡuṇaṃ ajānantā kathaṃ samuṭṭhāpentī “kasmā ete pabbajantī”ti. Athaññe vadanti “devaccharādevanāṭakānaṃ kāraṇā”ti. Sā kathā vitthārikā ahoṣi. Taṃ gahetvā sabbā evamāhaṃsu. Atha thero paṭikkhipanto **na kho mayam bhaginīti**adi māha. **Samudācaratī**ti voharati vadati. **Tattheva mucchitā papatīṃsūti** taṃ bhaginivādena samudācarantaṃ disvā “mayam ajja āgamissati, ajja āgamissatī”ti dvādasā vassāni bahi na nikkhantā, etaṃ nissāya no dāraṅkā na laddhā, yesam ānubhāvena jīveyyāma, ito camhā parihīnā aññato ca. Ayaṃ loko nāma attanova cintesi, tasmā tāpi “idāni mayam anāthā jāta”ti attanova cintayamānā – “anattiko dāni amhehi ayaṃ, so amhe pajāpatiyo samānā attanā saddhiṃ ekamātukucchiyā sayitadārikā viya maññatī”ti samuppannalavasokā hutvā tasmimīyeva padese mucchitā papatīṃsu, patitāti attho.

Mā no viheṭṭhāti mā amhe dhanam dassetvā mātugāme ca uyyojetvā viheṭṭhayittha, vihesā hesā pabbajitānanti. Kasmā evamāha? Mātāpitūnaṃ anuggahena. So kira setṭhi – “pabbajitaliṅgaṃ nāma kiliṭṭhaṃ, pabbajjāvesam hāretvā nhāyivā tayo janā ekato bhuñjissāmā”ti maññamāno therassa bhikkhaṃ na deti. Thero – “mādisassa khīṇāsavassa āhārantarāyaṃ katvā ete bahuṃ apuññaṃ pasaveyyu”nti tesam anuggahena evamāha.

302. Gāthā abhāsīti gāthāyo abhāsi. Tattha **passāti** santike ṭhitajanaṃ sandhāya vadati. **Cittanti** cittavicittaṃ. **Bimbanti** attabhāvaṃ. **Arukāyanti** navannaṃ vaṇamukhānaṃ vasena vaṇakāyaṃ. **Samussitanti** tīṇi atṭhisatāni navahi nhārusatehi bandhitvā navahi maṃsapesisatehi limpivā samantato ussitaṃ. **Āturanti** jarāturatāya rogāturatāya kilesāturatāya ca niccāturaṃ. **Bahusaṅkappanti** paresam uppannapatthanāsaṅkappehi bahusaṅkappaṃ. Itthīnañhi kāye purisānaṃ saṅkappā uppajjanti, tesam kāye itthīnaṃ. Susāne chadditakaḡavarabhūtampi cetam kākakulalādayo patthayantiyevāti bahusaṅkappo

nāma hoti. **Yassa natthidhuvam ṭhitīti** yassa kāyassa māyāmarīciphenaṇaṇḍa udakapupphulādīnaṃ viya ekamseneva ṭhiti nāma natthi, bhijjanadhammatāva niyatā.

Tacena onaddhanti allamanussacammena onaddham. **Saha vatthebhi sobhatīti** gandhādīhi maṇikuṇḍalehi ca cittakatampi rūpaṃ vatthehi saheva sobhati, vinā vatthehi jegucchaṃ hoti anolokanakkhamaṃ.

Alattakakatāti alattakena rañjitā. **Cuṇṇakamakkhanti** sāsapakakkena mukhapīlakādīni nīharitvā loṇamattikāya duṭṭhalohitaṃ viliyāpetvā tilapitṭhena lohitaṃ pasādetvā haliddiyā vaṇṇaṃ sampādetvā cuṇṇakagaṇḍikāya mukhaṃ paharanti, tenesa ativiya virocāti. Taṃ sandhāyetam vuttaṃ.

Aṭṭhāpadakatāti rasodakena makkhitvā nalāṭapariyante āvattanaparivatte katvā aṭṭhāpadakaracanāya racitā. **Añjanīti** añjananālikā.

Odahīti ṭhapesi. **Pāsanti** vākarājālaṃ. **Nāsadāti** na ghaṭṭayi. **Nivāpanti** nivāpasutte vuttanivāpatiṇasadisabhojanaṃ. **Kandanteti** viravamāne paridevamāne. Imāya hi gāthāya thero mātāpitaro migaluddake viya katvā dassesi, avasesañātake migaluddakaparisaṃ viya, hiraññasuvaṇṇaṃ vākarājālaṃ viya, attanā bhuttabhojanaṃ nivāpatiṇaṃ viya, attānaṃ mahāmigaṃ viya katvā dassesi. Yathā hi mahāmigo yāvadatthaṃ nivāpatiṇaṃ khādītvā pānīyaṃ pivitvā gīvaṃ ukkhipitvā disaṃ oloketvā “imaṃ nāma ṭhānaṃ gatassa sotthi bhavissatī”ti migaluddakānaṃ paridevantānaṃyeva vākaraṃ aghaṭṭayamānova uppatitvā araññaṃ pavisitvā ghanacchāyassa chattassa viya gumbassa heṭṭhā mandamandena vātena bījāyamāno āgatamaggaṃ oloketvā tiṭṭhati, evameva thero imā gāthā bhāsītvā ākāseva gantvā migacīre paccupaṭṭhāsī.

Kasmā pana thero ākāseva gatoti. Pitā kirassa seṭṭhi sattaṃ dvārakoṭṭhakesu aggaṃ dāpetvā malle āṇāpesi – “sace nikkhamitvā gacchati, hatthapādesu naṃ gahetvā kāsāyāni haritvā gihivesaṃ gaṇhāpethā”ti. Tasmā thero – “ete mādisaṃ mahākhīṇāsavaṃ hatthe vā pāde vā gahetvā apuññaṃ pasaveyyuṃ, taṃ nesaṃ mā ahoṣī”ti cintetvā ākāseva agamāsi. Parasamuddavāsītherānaṃ pana – “ṭhitakova imā gāthā bhāsītvā vehāsaṃ abbhuggantvā rañño korabyassa migacīre paccupaṭṭhāsī”ti ayaṃ vācanāmaggoyeva.

303. Migavoti tassa uyyānapālassa nāmaṃ. **Sodhentoti** uyyānamaggaṃ samaṃ kāretvā antouyyāne tacchitabbayuttaṭṭhānāni tacchāpentō sammajjitabbayuttāni ṭhānāni sammajjāpentō vālukāokiraṇa-pupphavikiraṇa-puṇṇaghaṭṭhapana-kadalikkhandhaṭṭhapanādīni ca karontoti attho. **Yena rājā korabyo tenupasaṅkamīti** amhākaṃ rājā sadā imassa kulaputtassa vaṇṇaṃ kathesi, passitukāmo etaṃ, āgatabhāvaṃ panassa na jānāti, mahā kho paṇāyaṃ paṇṇākāro, gantvā rañño āroccessāmīti cintetvā yena rājā korabyo tenupasaṅkami.

Kittayamāno ahoṣīti so kira rājā therānaṃ anussarītvā balamajjhepi nāṭakamajjhepi – “dukkaraṃ kataṃ kulaputtena tāva mahantaṃ sampattim pahāya pabbajitvā punanivattitvā anapalokentā”ti guṇaṃ kathesi, taṃ gahetvā ayaṃ evamāha. **Vissajjethātivatvāti** orodhamahāmattabalakāyādīsū yassa yaṃ anucchavikaṃ, tassa taṃ dāpetvāti attho. **Ussaṭāya ussaṭāyāti** ussitāya ussitāya, mahāmattamahāraṭṭhikādīnaṃ vasena uggatuggatameva parisāṃ gahetvā upasaṅkamīti attho. **Idha bhavaṃ raṭṭhapālo hatthathare nisīdatūti** hatthatharo tanuko bahalapupphādiguṇaṃ katvā atthato abhilakkhito hoti, tādise anāpucchitvā nisīdituṃ na yuttanti maññaṃāno evamāha.

304. Pārijuññānīti pārijuññabhāvā parikkhayā. **Jiṇṇoti** jarājiṇṇo. **Vuḍḍhoti** vayovuḍḍho. **Mahallakoti** jātimahallako. **Addhagatoti** addhānaṃ atikkanto. **Vayoanuppattoti** pacchimavayaṃ anuppatto. **Pabbajatīti** dhuravihāraṃ gantvā bhikkhū vanditvā, – “bhante, mayā daharakāle bahuṃ kusalaṃ kataṃ, idāni mahallakomhi, mahallakassa cesā pabbajjā nāma, cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā appaharitaṃ katvā jīvissāmi,

pabbājetha maṃ, bhante, ’’ti kārūṇṇaṃ uppādentō yācati, therā anukampāya pabbājenti. Taṃ sandhāyetam vuttam. Dutiyavārepi eseva nayo.

Appābādhoti arogo. **Appātaṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācaniyā. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. Tattha yassa bhuttabhutto āhāro jīrati, yassa vā pana puṭabhattam viya tatheva tiṭṭhati, ubhopete na samavepākiniyā gahaṇiyā samannāgatā. Yassa pana bhuttakāle bhattacchando uppajjateva, ayam samavepākiniyā samannāgato. **Nātisītāya naccuṇhāyāti** teneva kāraṇena nātisītāya naccuṇhāya. **Anupubbenāti** rājāno vā harantītiadinā anukkamena. Dutiyavāre rājabhayacorabhayachātakabhayādinā anukkamena.

305. Dhammuddesā uddiṭṭhāti dhammaniddesā uddiṭṭhā. **Upaniyyatīti** jarāmaṇasantikam gacchati, āyukkhayena vā tattha niyyati. **Addhuvoti** dhuvattāṇavirahito. **Atāṇoti** tāyitum samatthena virahito. **Anabhissaroti** asaraṇo abhisarivā abhigantvā assāsetum samatthena virahito. **Assakoti** nissako sakabhaṇḍavirahito. **Sabbaṃ pahāya gamanīyanti** sakabhaṇḍanti sallakkhitam sabbaṃ pahāya lokena gantabbam. **Taṇhādāsoti** taṇhāya dāso.

306. Hatthisminti hatthisippe. **Katāvīti** katakaraṇīyo, sikkhitasikkho paṇasippoti attho. Esa nayo sabbattha. **Ūrubalīti** ūrubalasampanno. Yassa hi phalakaṇca āvudhaṇca gahetvā parasenaṃ pavisitvā abhinnaṃ bhindato bhinnaṃ sandhārayato parahatthagatam rajjam āharitum ūrubalam atthi, ayam ūrubalī nāma. **Bāhubalīti** bāhubalasampanno. Sesam purimasadisameva. **Alamattoti** samatthaattabhāvo.

Pariyodhāya vattissantīti uppannam uppaddavam odhāya avattharivā vattissantīti sallakkhetvā gahitā.

Samvijjatikho, bho raṭṭhapāla, imasmiṃ rājakule pahūtam hiraṇṇasuvaṇṇanti idaṃ so rājā upari dhammuddesassa kāraṇam āharanto āha.

Athāparametadvocāti etaṃ “passāmi loke”tiadinā nayena catunnam dhammuddesānam anugītiṃ avoca.

307. Tattha **bhiyyova kāme abhipatthayantīti** ekaṃ labhitvā dve patthayanti, dve labhitvā cattāroti evaṃ uttaruttari vatthukāmakilesakāme patthayantiyeva.

Pasayhāti sapattagaṇam abhibhavitvā. **Sasāgarantanti** saddhiṃ sāgarantena. **Oraṃ samuddassāti** yaṃ samuddassa orato sakaraṭṭham, tena atittarūpoti attho. **Na hatthīti** na hi atthi.

Aho vatā noti aho vata nu, ayameva vā pāṭho. **Amarāticāhūti** amaram ita ca āhu. Idaṃ vuttam hoti – yaṃ matam nātī parivāretvā kandanti, taṃ – “aho vata amhākam bhātā mato, putto mato”tiādīnīpi vadanti.

Phusanti phassanti maraṇaphassam phusanti. **Tatheva phuṭṭhoti** yathā bālo, dhīropi tatheva maraṇaphassena phuṭṭho, aphuṭṭho nāma natthi, ayam pana viseso. **Bālo ca bālyā vadhitova setīti** bālo bālabhāvena maraṇaphassam āgamma vadhitova seti abhihatova sayati. Akatam vata me kalyāṇantiādivippaṭisārasena calati vedhati vipphandati. **Dhīro ca na vedhatīti** dhīro sugatinimittam passanto na vedhati na calati.

Yāya vosānam idhādhiyacchatīti yāya pañṇāya imasmiṃ loke sabbakiccavosānam arahattam adhiyacchati, sāva dhanato uttamatarā. **Abyositattāti** apariyositattā, arahattapattiyā, abhāvenāti attho. **Bhavābhavesūti** hīnappaṇītesu bhavesu.

Upeti gabbhaṇca paraṇca lokanti tesu pāpam karontesu yo koci satto paramparāya saṃsāram āpajjitvā gabbhaṇca paraṇca lokam upeti. **Tassappapañṇoti** tassa tādisassa appapañṇassa añño appapañño abhisaddahanto.

Sakammunāhaññatī attanā katakammavasena ‘kasāhipi tāletī’ tiādīhi kammakāraṇāhi haññati. **Pecca paramhi loketi** ito gantvā paramhi apāyaloke.

Virūparūpenāti vividharūpena, nānāsabhāvenāti attho. **Kāmaguṇesūti** diṭṭhadhammikasamparāyikesu sabbakāmaguṇesu ādīnavam disvā. **Daharā**ti antamaso kalalamattabhāvam upādāya taruṇā. **Vuddhā**ti vassasatātikantā. **Apaṇṇakam sāmāññameva seyyoti** aviruddham advajjhagāmiṃ ekantaniyyānikam sāmāññameva ‘seyyo, uttaritarañca paṇītarañca’ ti upadhāretvā pabbajitosmi mahārājāti. Tasmā yaṃ tvam vadasi – ‘kiṃ disvā vā sutvā vā’ ti, idaṃ disvā ca sutvā ca pabbajitosmīti maṃ dhārehīti desanam niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Maghadevasuttavaṇṇanā

308. Evaṃme sutanti maghadevasuttam. Tattha **maghadevaambavaneti** pubbe maghadevo nāma rājā taṃ ambavanam ropesi. Tesu rukkhesu palujjamānesu aparabhāge aññepi rājāno ropesumyeva. Taṃ pana paṭhamavohārasena maghadevambavananteva saṅkham gatam. **Sitam pātvākāsīti** sāyanhasamaye vihāracārikam caramāno ramaṇīyam bhūmibhāgam disvā – ‘vasitapubbam nu kho me imasmiṃ okāse’ ti āvajjanto – ‘pubbe aham maghadevo nāma rājā hutvā imam ambavanam ropesim, ettheva pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattim. Taṃ kho panetaṃ kāraṇam bhikkhusaṅghassa apākaṭam, pākaṭam karissāmī’ ti aggaḅḅadante dassento sitam pātu akāsi.

Dhammo assa atthīti **dhammiko**. Dhammena rājā jātoti **dhammarājā**. **Dhamme ṭhitoti** dasakusalakammapaṭhadhamme ṭhito. **Dhammam caratīti** samam carati. Tatra **brāhmaṇagahapatikesūti** yopi so pubbarājūhi brāhmaṇānam dinnaparihāro, taṃ ahāpetvā pakatiniyāmeneva adāsi, tathā gahapatikānam. Taṃ sandhāyetaṃ vuttam. **Pakkhassāti** iminā pāṭihārikapakkhopi saṅgahito. Aṭṭhamūposathassa hi paccuggamanānuggamanavasena sattamiyañca navamiyañca, cātuddasapannarasānam paccuggamanānuggamanavasena terasiyañca pāṭipade cāti ime divasā **pāṭihārikapakkhāti** veditabbā. Tesupī uposatham upavasi.

309. Devadūtāti devoti maccu, tassa dūtāti devadūtā. Sirasmiñhi palitesu pātubhūtesu maccurājassa santike ṭhito viya hoti, tasmā palitāni maccudevassa dūtāti vuccanti. Devā viya dūtātipi devadūtā. Yathā hi alaṅkatapaṭiyattāya devatāya ākāse ṭhatvā ‘asukadivase marissatī’ ti vutte taṃ tatheva hoti, evam sirasmiṃ palitesu pātubhūtesu devatābyākaraṇasadisameva hoti. Tasmā palitāni devasadisā dūtāti vuccanti. Visuddhidevānam dūtātipi **devadūtā**. Sabbabodhisattā hi jīṇṇabyādhitamatapabbajite disvāva saṃvegamaṇāpajjitvā nikkhamma pabbajanti. Yathāha –

‘Jiṇṇaṇca disvā dukhitañca byādhitam,

Matañca disvā gatamāyusaṅkham;

Kāsāyavattham pabbajitañca disvā,

Tasmā aham pabbajitomhi rājā’ ti.

Iminā pariyāyena palitāni visuddhidevānam dūtattā devadūtāti vuccanti.

Kappakassa gāmaram datvāti satasahassuṭṭhānakam jeṭṭhakagāmam datvā. Kasmā adāsi? Saṃviggamānasattā. Tassa hi añjalismiṃ ṭhapitāni palitāni disvāva saṃvego uppajjati. Aññāni caturāsītivassasahassāni āyu atthi, evam santepi maccurājassa santike ṭhitam viya attānam maññamāno saṃviggo pabbajjam roceti. Tena vuttam –

“Sire disvāna palitaṃ, maghadevo disampati;
Saṃvegaṃ alabhī dhīro, pabbajjaṃ samarocayī”ti.

Aparampi vuttaṃ –

“Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā;
Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā”ti.

Purisayugeti vaṃsasambhave purise. **Kesamassuṃ ohāretvāti** tāpasapabbajjaṃ pabbajantāpi hi paṭhamāṃ kesamassuṃ ohāretvā pabbajanti, tato paṭṭhāya vaḍḍhite kese bandhitvā jaṭākalāpadharā hutvā vicaranti. Bodhisattopi tāpasapabbajjaṃ pabbaji. Pabbajito pana anesanaṃ ananuyuñjitvā rājagehato āhaṭabhikkhāya yāpento brahmavihāraṃ bhāvesi. Tasmā so **mettāsahagatenāti** vuttaṃ.

Kumārakīlitaṃ kīlīti añkena añkaṃ parihariyamāno kīlī. Mālākalāpaṃ viya hi naṃ ukkhipitvā vicariṃsu. **Raṅṅo maghadevassa putto...pe... pabbajīti** imassa pabbajitadivase pañca maṅgalāni ahesuṃ. Maghadevaraṅṅo matakabhattaṃ, tassa raṅṅo pabbajitamaṅgalaṃ, tassa puttassa chattussāpanamaṅgalaṃ, tassa puttassa uparajjamaṅgalaṃ, tassa puttassa nāmakaraṇamaṅgalanti ekasmiṃyeva samaye pañca maṅgalāni ahesuṃ, sakalajambudīpatale unnaṅgalamahosi.

311. Puttapaputtakāti puttā ca puttaputtā cāti evaṃ pavattā tassa paramparā. **Pacchimako ahoṣīti** pabbajjāpacchimako ahoṣi. Bodhisatto kira brahmaloke nibbatto – “pavattati nu kho taṃ mayā manussaloke nihataṃ kalyāṇavatta”nti āvajjanto addasa – “ettakaṃ addhānaṃ pavattati, idāni na pavattissatī”ti. Na kho panāhaṃ mayhaṃ paveniyā ucchijjituṃ dassāmīti attano vaṃse jātaraṅṅoyeva aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā attano vaṃsassa nemiṃ ghaṭento viya nibbatto, tenevassa nimīti nāmaṃ ahoṣi. Iti so pabbajitarājūnaṃ sabbapacchimako hutvā pabbajitoti pabbajjāpacchimako ahoṣi. Guṇehi pana atirekataro. Tassa hi sabbarājūhi atirekatarā dve guṇā ahesuṃ. Catūsu dvāresu satasahassaṃ satasahassaṃ vissajjetvā devasikaṃ dānaṃ adāsi, anuposathikassa ca dassanaṃ nivāresi. Anuposathikesu hi rājānaṃ passissāmāti gatesu dovāriko pucchati “tumhe uposathikā no vā”ti. Ye anuposathikā honti, te nivāreti “anuposathikānaṃ rājā dassanaṃ na detī”ti. “Mayaṃ janapadavāsino kāle bhojanaṃ kuhiṃ labhissāmā”tipi tattha vacanokāso natthi. Catūsu hi dvāresu rājāṅgaṇe ca anekāni bhattacāṭisahasāni paṭiyattāneva honti. Tasmā mahājano icchiticchitaṭṭhāne massuṃ kāretvā nhāyitvā vatthāni parivattetvā yathārucitaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya raṅṅo gehadvāraṃ gacchati. Dovārikena “uposathikā tumhe”ti pucchitapucchitā “āma āmā”ti vadanti. Tena hi āgacchathāti pavesetvā raṅṅo dasseti. Iti imehi dvīhi guṇehi atirekataro ahoṣi.

312. Devānaṃ tāvatimsānanti tāvatimsabhavane nibbattadevānaṃ. Te kira devā videharatthe mithilānagaravāsino raṅṅo ovāde ṭhatvā pañca sīlāni rakkhitvā uposathakammaṃ katvā tattha nibbattā raṅṅo guṇakathaṃ kathenti. Te sandhāya vuttaṃ “devānaṃ tāvatimsāna”nti.

Nisinnohotīti pāsādaravassa uparigato dānaṅca sīlaṅca upaparikkhamāno nisinnō hoti. Evaṃ kirassa ahoṣi – “dānaṃ nu kho mahantaṃ udāhu sīlaṃ, yadī dānaṃ mahantaṃ, ajjhottharivā dānameva dassāmī. Atha sīlaṃ, sīlameva pūriṣṣāmī”ti. Tassa “idaṃ mahantaṃ idaṃ mahanta”nti nicchituṃ asakkontasseva sakko gantvā purato pāturaṃ. Tena vuttaṃ **atha kho, ānanda,...pe... sammukhe pāturaṃ** hoṣīti. Evaṃ kirassa ahoṣi – “raṅṅo kaṅkhā uppanā, tassa kaṅkhacchedanattaṃ pañhaṅca kathessāmī, idhāgamanatthāya paṭiññaṅca gaṇhissāmī”ti. Tasmā gantvā sammukhe pāturaṃ. Rājā adhiṭṭhapubbaṃ rūpaṃ disvā bhīto ahoṣi lomahaṭṭhajāto. Atha naṃ sakko – “mā bhāyi, mahārāja, vissattho pañhaṃ pucchā, kaṅkhaṃ te paṭivinodessāmī”ti āha.

Rājā –

“Pucchāmi taṃ mahārāja, sabbabhūtānamissara;

Dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃ su mahapphala”nti. –

Pañhaṃ pucchi. Sakko – “dānaṃ nāma kiṃ, sīlameva guṇavisitṭhatāya mahantaṃ. Ahañhi pubbe, mahārāja, dasavassasahassāni dasannaṃ jaṭilasahassānaṃ dānaṃ datvā pettivisayato na mutto, sīlavantā pana mayhaṃ dānaṃ bhujjivā brahmaloke nibbattā”ti vatvā imā gāthā avoca –

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;

Majjhimena ca devattaṃ, uttamena visujjhati.

Na hete sulabhā kāyā, yācayogena kenaci;

Ye kāye upapajjanti, anāgārā tapassino”ti. (jā. 2.22.429-430);

Evam rañño kaṅkhaṃ vinodetvā devalokagamanāya paṭiññāgahaṇatthaṃ **lābhā te mahārājāti**ādīmāha. Tattha **avikampamānoti** abhāyamāno. **Adhivāsesīti** ahaṃ mahājanaṃ kusalaṃ samādapemi, puññavantānaṃ pana vasanaṭṭhānaṃ disvā āgatenā manussapathe sukhaṃ kathetuṃ hotīti adhivāsesi.

313.Evaṃ bhaddantavāti evaṃ hotu bhaddakaṃ tava vacananti vatvā. **Yojetvāti** ekasmimīyeva yuge sahassaassājānīye yojetvā. Tesam pana pāṭiyekkaṃ yojanakiccaṃ natthi, manaṃ āgamma yuttāyeva honti. So pana dibbaratho diyaddhayaṇasatiko hoti, naddhito paṭṭhāya rathasīsaṃ paññāsayaṇāni, akkhabandho paṇṇāsayaṇāni, akkhabandhato paṭṭhāya pacchābhāgo paṇṇāsayaṇāni, sabbo sattavaṇṇaratanamayo. Devaloko nāma uddhaṃ, manussaloko adho, tasmā heṭṭhāmukhaṃ rathaṃ pesesīti na sallakkhetabbaṃ. Yathā pana pakatimaggam peseti, evameva manussānaṃ sāyamāsabhatte niṭṭhite candena saddhiṃ yuganaddhaṃ katvā pesesī, yamakacandā utṭhitā viya ahesuṃ. Mahājano disvā “yamakacandā uggatā”ti āha. Āgacchante āgacchante na yamakacandā, ekaṃ vimānaṃ, na vimānaṃ, eko rathoti. Rathopi āgacchanto āgacchanto pakatirathappamaṇova, assāpi pakatiassappamaṇova ahesuṃ. Evaṃ rathaṃ āharitvā rañño pāsādaṃ padakkhiṇaṃ katvā pācīnasīhapañjaraṭṭhāne rathaṃ nivattetvā āgatamaggābhimukhaṃ katvā sīhapañjare ṭhatvāva ārohanasajjaṃ ṭhapesi.

Abhiruha mahārājāti rājā – “dibbayānaṃ me laddha”nti na tāvadeva abhiruhi, nāgarānaṃ pana ovādaṃ adāsī “passatha tātā, yaṃ me sakkena devaraññā dibbaratho pesito, so ca kho na jātigottaṃ vā kulappadesaṃ vā paṭicca pesito, mayhaṃ pana sīlācāraguṇe pasīditvā pesito. Sace tumhepi sīlaṃ rakkhissatha, tumhākampi pesessati, evaṃ rakkhituṃ yuttaṃ nāmetaṃ sīlaṃ. Nāhaṃ devalokaṃ gantvā cirāyissāmi, appamattā hothā”ti mahājanaṃ ovaditvā pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāpetvā rathaṃ abhiruhi. Tato mātali saṅgāhako “ahampi mahārājassa mamānucchavikaṃ karissāmi”ti ākāsamhi dve magge dassetvā **apica mahārājāti**ādīmāha.

Tattha **katamenāti**, mahārāja, imesu maggesu eko nirayaṃ gacchati, eko devalokaṃ, tesu taṃ katamena nemi. **Yenāti** yena maggena gantvā yattha pāpakammantā pāpakānaṃ kammānaṃ vipākaṃ paṭisaṃvediyanti, taṃ ṭhānaṃ sakkā hoti passitunti attho. Dutiyaṇapadepi eseva nayo. Jātakepi –

“Kena taṃ nemi maggena, rājasetṭha disampati;

Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā”ti. (jā. 2.22.450) –

Gāthāya ayamevattho. Tenevāha –

“Niraye tāva passāmi, āvāse pāpakamminam;

Ṭhānāni luddakammānam, dussīlānañca yā gatī”ti. (jā. 2.22.451);

Ubhayeneva maṃ mātali nehīti mātali dvīhi maggehi maṃ nehi, ahaṃ nirayaṃ passitukāmo devalokampīti. Paṭhamam katamena nemīti. Paṭhamam nirayamaggena nehīti. Tato mātali attano ānubhāvena rājānam pañcadasa mahāniraye dassesi. Vitthārakathā panettha –

“Dassesi mātali rañño, duggaṃ vetaraṇiṃ nadim;

Kuthitaṃ khārasaṃyuttaṃ, tattaṃ aggisikhūpama”nti. (jā. 2.22.452) –

Jātake vuttanayena veditabbā. Nirayaṃ dassetvā rathaṃ nivattetvā devalokābhimukhaṃ gantvā bīraṇīdevadhītāya soṇadinnadevaputtassa gaṇadevaputtānañca vimānāni dassento devalokaṃ nesi. Tatrāpi vitthārakathā –

“Yadi te sutā bīraṇī jīvaloke,

Āmāyadāsī ahu brāhmaṇassa;

Sā pattakāle atithiṃ viditvā,

Mātāva puttaṃ sakimābhinandī;

Samyamā samvibhāgā ca,

Sā vimānasmi modatī”ti. (jā. 2.22.507) –

Jātake vuttanayeneva veditabbā.

Evaṃ gacchato pana tassa rathanemi vaṭṭiyā cittakūṭadvārakoṭṭhakassa ummāre pahatamatteva devanagare kolāhalaṃ ahosi. Sakkaṃ devarājānam ekakaṃyeva ohāya devasaṅgho mahāsattaṃ paccuggamanamakāsi, taṃ devatānam ādaraṃ disvā sakko cittaṃ sandhāretuṃ asakkonto – “abhirama, mahārāja, devesu devānubhāvenā”ti āha. Evaṃ kirassa ahosi – “ayaṃ rājā ajja āgantvā ekadivaseneva devagaṇaṃ attano abhimukhamakāsi. Sace ekaṃ dve divase vasissati, na maṃ devā olokessantī”ti. So usūyamāno, “mahārāja, tuyhaṃ imasmim devaloke vasituṃ puññaṃ natthi, aññesaṃ puññaṃ vasāhi”ti iminā adhippāyena evamāha. Bodhisatto – “nāsakkhi jarasakko manam sandhāretuṃ, paraṃ nissāya laddhaṃ kho pana yācitvā laddhabhaṇḍakaṃ viya hotī”ti paṭikkhipanto **alam mārīsati** iādīmāha. Jātakepi vuttaṃ –

“Yathā yācitakaṃ yānam, yathā yācitakaṃ dhanam;

Evaṃsappadameve taṃ, yaṃ parato dānapaccayā;

Na cāhametamicchāmi, yaṃ parato dānapaccayā”ti. (jā. 2.22.585-586) –

Sabbaṃ vattabbaṃ. Bodhisatto pana manussatthābhāvena kativāre devalokaṃ gatoti. Cattāro – mandhātūrājakāle sādhanarājakāle guttilavīṇāvādakakāle nimimahārājakāleti. So mandhātukāle devaloke asaṅkhyeyyaṃ kālam vasi, tasmiñhi vasamāneyeva chattiṃsa sakkā cavimṣu. Sādhanarājakāle sattāhaṃ vasi, manussagaṇanāya satta vassasatāni honti. Guttilavīṇāvādakakāle ca nimirājakāle ca muhuttamattaṃ vasi, manussagaṇanāya satta divasāni honti.

314. Tatthevamithilaṃ paṭinesīti paṭinetvā pakatisirigabbheya patiṭṭhāpesi.

315. Kaḷārajanakoti tassa nāmaṃ. Kaḷāradantatāya pana kaḷārajanakoti vutto. **Na so agārasmā anagāriyaṃ pabbajīti** ettakamattameva na akāsi, sesaṃ sabbaṃ pākatikameva ahosi.

316.Samucchedo hotīti ettha kalyāṇavattaṃ ko samucchindati, kena samucchinnaṃ, ko pavatteti, kena pavattitaṃ nāma hotīti ayaṃ vibhāgo veditabbo. Tattha sīlavā bhikkhu “na sakkā mayā arahattaṃ laddhu”nti vīriyaṃ akaronto samucchindati. Dussīlena samucchinnaṃ nāma hoti. Satta sekhā pavattenti. Khīṇāsavena pavattitaṃ nāma hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Maghadevasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Madhurasuttavaṇṇanā

317.Evaṃme sutanti madhurasuttaṃ. Tattha **mahākaccānoti** gihikāle ujjenikarañño purohitaputto abhirūpo dassanīyo pāsādiko suvaṇṇavaṇṇo ca. **Madhurāyanti** evaṃnāmake nagare. **Gundāvaneti** kaṇhakagundāvane . **Avanti puttoti** avantiraṭṭhe rañño dhītāya putto. **Vuddho ceva arahā cāti** daharaṃ arahantampi na tathā sambhāventi yathā mahallakam, thero pana vuddho ceva ahosi arahā ca. **Brāhmaṇā, bho kaccānāti** so kira rājā brāhmaṇaladdhiko, tasmā evamāha. **Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇoti**ādīsu jātigottādīnaṃ paññāpanaṭṭhāne brāhmaṇāva seṭṭhāti dasseti. **Hīno añño vaṇṇoti** itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakāti vadati. **Sukkoti** paṇḍaro. **Kaṇhoti** kālako. **Sujjhantīti** jātigottādīpaññāpanaṭṭhānesu sujjhanti. **Brahmuno puttāti** mahābrahmuno puttā. **Orasā mukhato jātāti** ure vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā saṃvaddhitāti vā orasā. **Brahmajāti** brahmato nibbattā. **Brahmanimmitāti** brahmunā nimmitā. **Brahmadāyādāti** brahmuno dāyādā. **Ghosoyeva kho esoti** vohāramattamevetaṃ.

318.Ijjheyāti samijjheyya, yattakāni dhanādīni pattheyya, tattakehissa manoratho pūreyyāti attho. **Khattiyopissāsāti** khattiyopi assa issariyasampattassa pubbuṭṭhāyī assa. **Nesam ettha kiñcīti** na etesaṃ ettha kiñci.

322.Āsanena vā nimanteyyāmāti nisinnāsaṇaṃ papphoṭevā idha nisīdāti vadeyyāma. **Abhinimanteyyāmapī nanti** abhiharitvā taṃ nimanteyyāma. Tattha duvidho abhihāro vācāya ceva kāyena ca. “Tumhākaṃ icchiticchitakkhaṇe mamaṃ cīvarādīhi vadeyyātha yenattho”ti vadanto hi vācāya abhiharitvā nimanteti nāma. Cīvarādivekallaṃ sallakkhetvā “idaṃ gaṇhathā”ti tāni dento pana kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. Tadubhayampi sandhāya “abhinimanteyyāmapī na”nti āha. **Rakkhāvaraṇaguttinti** rakkhāsaṅkhātāñceva āvaraṇasaṅkhātāñca guttiṃ. Yā panesā āvudhahatthe purise ṭhapentena rakkhā, sā dhammikā nāma saṃvihitā na hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikāpaṇṇahārikādayo vihāraṃ na pavisanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na gaṇhanti, evaṃ saṃvidahantena dhammikā nāma saṃvihitā hoti. Taṃ sandhāyāha “dhammika”nti.

Evaṃsanteti evaṃ catunnampi vaṇṇānaṃ pabbajitānaṃ pabbajitasakkārena same samāne. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Madhurasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā

324.Evaṃme sutanti bodhirājakumārasuttaṃ. Tattha **kokanadoti** kokanadaṃ vuccati padumaṃ. So ca maṅgalapāsādo olokanakapadumaṃ dassetvā kato, tasmā kokanadoti saṅkhaṃ labhi.

325.Yāva pacchimasopānakalevarāti ettha **pacchimasopānakalevaranti** paṭṭhamaṃ sopānaphalakaṃ vuttaṃ. **Addasākhoti** olokanatthameva dvāraṅkoṭṭhake ṭhito

addasa. **Bhagavā tuṅhī ahoṣī** “kissa nu kho atthāya rājakumārena ayaṃ mahāsakkāro kato”ti āvajjanto puttapatthanāya katabhāvaṃ aññasi. So hi rājakumāro aputtako, sutañcānena ahoṣī – “buddhānaṃ kira adhikāraṃ katvā manasā icchitaṃ labhantī”ti. So – “sacāhaṃ puttaṃ labhissāmi, sammāsambuddho mama celappaṭikaṃ akkamissati. No ce labhissāmi, na akkamissati”ti patthanāṃ katvā santharāpesi. Atha bhagavā “nibbattissati nu kho etassa putto”ti āvajjetvā “na nibbattissati”ti addasa.

Pubbe kira so ekasmim dīpe vasamāno samacchandena sakuṇapotake khādi. Sacassa mātugāmo añño va bhavēyya, puttaṃ labheyya. Ubho hi pana samānacchande hi hutvā pāpakammaṃ kataṃ, tenassa putto na nibbattissati aññasi. Dusse pana akkante – “buddhānaṃ adhikāraṃ katvā patthitapatthitaṃ labhantīti loke anussavo, mayā ca mahāabhinīhāro kato, na ca puttaṃ labhāmi, tucchāṃ idaṃ vacana”nti micchāgahaṇaṃ gaṇheyya. Titthiyāpi – “natthi samaṇānaṃ akattabbaṃ nāma, celappaṭikaṃ maddantā āhiṇḍantī”ti ujjhāyeyyūṃ. Etarahi ca akkamantesu bahū bhikkhū paracittaviduno, te bhaddhaṃ jānitvā akkamissanti, abhaddhaṃ jānitvā na akkamissanti. Anāgate pana upanissayo mando bhavissati, anāgataṃ na jānissanti. Tesu akkamantesu sace patthitaṃ ijjhissati, iccetaṃ kusalaṃ. No ce ijjhissati, – “pubbe bhikkhusaṅghassa abhinīhāraṃ katvā icchiticchitaṃ labhanti, taṃ idāni na labhanti. Teyeva maññe bhikkhū paṭipattipūrakā ahesuṃ, ime paṭipattim pūretuṃ na sakkontī”ti manussā vippatīsārino bhavissantīti imehi kāraṇehi bhagavā akkamitūṃ anicchanto tuṅhī ahoṣi. Sikkhāpadaṃ paññāpesi “na, bhikkhave, celappaṭikā akkamitabbā”ti (cūlava. 268). Maṅgalatthāya paññattaṃ anakkamantesu pana akkamanatthāya anupaññattim ṭhapesi – “gihī, bhikkhave, maṅgalikā, anujānāmi, bhikkhave, gihināṃ maṅgalatthāyā”ti (cūlava. 268).

326. Pacchimaṃ janataṃ tathāgato anukampatīti idaṃ thero vuttetu kāraṇesu tatiyaṃ kāraṇaṃ sandhāyāha. **Na kho sukkena sukhanti** kasmā āha? Kāmasukhallikānuyogasaññi hutvā sammāsambuddho na akkami, tasmā ahampi satthārā samānacchando bhavissāmīti maññamāno evamāha.

327. So kho ahantiādi “yāva rattiyaṃ pacchime yāme”ti tāva mahāsaccake (ma. ni. 1.364 ādayo) vuttanayena veditabbaṃ. Tato paraṃ yāva pañcavaggiyānaṃ āsavakkhayaṃ pāsārāsīsutte (ma. ni. 1.272 ādayo) vuttanayena veditabbaṃ.

343. Aṅkusagayhe sippeti aṅkusagahaṇasippe. **Kusalo ahanti** cheko ahaṃ. Kassa paṇāyaṃ santike sippaṃ uggaṇhīti? Pitu santike, pitāpissa pitu santikeva uggaṇhi. Kosambiyaṃ kira parantaparājā nāma rajjaṃ kāresi. Rājamaheṣī garubhārā ākāsatale rañña saddhim bālātaṃ tappamānā rattakambalaṃ pārupitvā nisinnā hoti, eko hatthiliṅgasakuṇo “maṃsapesi”ti maññamāno gahetvā ākāsaṃ pakkhandi. Sā “chaddēyya ma”nti bhayena nissaddā ahoṣi, so taṃ pabbatapāde rukkhaviṭape ṭhapesi. Sā pañissaraṃ karontī mahāsaddamakāsi. Sakuṇo palāyi, tassā tattheva gabbhavuṭṭhānaṃ ahoṣi. Tiyaṃarattim deve vassante kambalaṃ pārupitvā nisīdi. Tato ca avidūre tāpaso vasati. So tassā saddena aruṇe uggate rukkhamaṃ āgato jātim pucchitvā nissenim bandhitvā otāretvā attano vasanaṭṭhānaṃ netvā yāgum pāyesi. Dārakassa meghautuñca pabbatautuñca gahetvā jātattā udenoti nāmaṃ akāsi. Tāpaso phalāphalāni āharitvā dvepi jane posesi.

Sā ekadivasaṃ tāpasassa āgamanavelāya paccuggamaṃ katvā itthikuttaṃ dassetvā tāpasam silābhedaṃ āpadesi. Tesam ekato vasantānaṃ kāle gacchante parantaparājā kālam akāsi. Tāpaso rattibhāge nakkhattaṃ oloketvā rañño matabhāvaṃ ṇatvā – “tuyhaṃ rājā mato, putto te kiṃ idha vasitūṃ icchati, udāhu pettike rajje chattaṃ ussāpetu”nti pucchi. Sā puttassa ādito paṭṭhāya sabbam pavattim ācikkhitvā chattaṃ ussāpetukāmatañcassa ṇatvā tāpasassa ārocesi. Tāpaso ca hatthiganthasippaṃ jānāti, kutonena laddhaṃ? Sakkassa santikā. Pubbe kirassa sakko upaṭṭhānaṃ āgantvā “kena kilamathā”ti pucchi. So “hatthiparissayo atthi”ti ārocesi. Tassa sakko hatthiganthañceva vīṇakañca datvā “palāpetukāmātāya sati

imaṃ tantim vādetvā imaṃ silokaṃ vadeyyātha, pakkositukāmatāya sati imaṃ silokaṃ vadeyyāthā”ti āha. Tāpaso taṃ sippaṃ kumārassa adāsi. So ekaṃ vaṭarukkhaṃ abhiruhitvā hatthīsu āgatesu tantim vādetvā silokaṃ vadati, hatthī bhītā palāyimsu.

So sippassa ānubhāvaṃ ñatvā punadivase pakkosanasippaṃ payojesi. Jeṭṭhakahatthī āgantvā khandhaṃ upanāmesi. So tassa khandhagato yuddhasamatthe taruṇahatthī uccinitvā kambalañca muddikañca gahetvā mātāpitaro vanditvā nikkhanto anupubbena taṃ taṃ gāmaṃ pavisitvā – “ahaṃ rañño putto, sampattim atthikā āgacchantū”ti janasaṅgahaṃ katvā nagaraṃ parivāretvā – “ahaṃ rañño putto, mayhaṃ chatthaṃ dethā”ti asaddahantānaṃ kambalañca muddikañca dassetvā chatthaṃ ussāpesi. So hatthivittako hutvā “asukatṭhāne sundaro hatthī atthī”ti vutte gantvā gaṇhāti. Caṇḍapajjoto “tassa santike sippaṃ gaṇhissāmī”ti kaṭṭhahatthim payojetvā tassa anto yodhe nisīdāpetvā taṃ hatthim gahaṇatthāya āgataṃ gaṇhitvā tassa santike sippaṃ gahaṇatthāya dhītaṃ uyyojesi. So tāya saddhim saṃvāsaṃ kappetvā taṃ gahetvā attano nagaraṃyeva agamāsi. Tassā kucchiyaṃ uppanno ayaṃ bodhirājakumāro attano pitu santike sippaṃ uggaṇhi.

344. Padhāniyaṅgānīti padhānaṃ vuccati padahanabhāvo, padhānamassa atthīti padhāniyo. Padhāniyassa bhikkhuno āṅgānīti padhāniyaṅgāni. **Saddhoti** saddhāya samannāgato. Sā panesā āgamanasaddhā adhigamasaddhā okappanasaddhā pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṃ saddhā abhinīhārato paṭṭhāya āgatattā **āgamanasaddhā** nāma. Ariyasāvakaṇaṃ paṭivedhena adhigatattā **adhigamasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṅghoti vutte acalabhāvena okappanaṃ **okappanasaddhā** nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma, idha pana okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catumaggañānaṃ. Taṃ suppaṭividdhaṃ tathāgatenāti saddahati, desanāsīsameva cetāṃ, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānaṃ vīriyaṃ ijjhati.

Appābādhoti arogo. **Appātānkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācaniyā. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nāccuṇhāyāti** atisītāgahaṇiko hi sītabhīrū hoti, accuṇhagahaṇiko uṇhabhīrū, tesāṃ padhānaṃ na ijjhati. Majjhimagahaṇikassa ijjhati. Tenāha “majjhimāya padhānakkhamāyā”ti. **Yathābhūtaṃ attānaṃ avikattāti** yathābhūtaṃ attano aṅgaṃ pakāsetā. **Udayatthagāminiyāti** udayaṅga atthañca gantaṃ paricchinditum samatthāya, etena paññāsālakkaṇapariggāhikaṃ udayabbayañānaṃ vuttaṃ. **Ariyāyāti** parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** anibbidhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhitum samatthāya. **Sammādukkhakkhayagāminiyāti** tadanāgavasena kilesānaṃ pahīnattā yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehipi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṃ na ijjhati. Imāni ca pañca padhāniyaṅgāni lokiyāneva veditabbāni.

345. Sāyamanusiṭṭhopāto visesaṃ adhigamissatīti atthaṅgate sūriye anusitṭho aruṇuggamane visesaṃ adhigamissati. **Pātamanusiṭṭho sāyanti** aruṇuggamane anusitṭho sūriyatthaṅgamanavelāyaṃ. Ayaṅga pana desanā neyyapuggalavasena vuttā. Dandhapañño hi neyyapuggalo sattahi divasehi arahattaṃ pāpuṇāti, tikkhapañño ekadivase, sesadivase majjhimaṇṇāvasena veditabbaṃ. **Aho buddho aho dhammo aho dhammassa svākkhātātīti** yasmā buddhadhammaṇaṃ uḷāratāya dhammassa ca svākkhātātāya pāto kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā sāyaṃ arahattaṃ pāpuṇāti, tasmā pasamsanto evamāha. **Yatra hi nāmāti** vimhayatthe nipāto.

346. Kucchimatīti āpannasattā. **Yo me ayaṃ, bhante, kucchigatoti** kiṃ panevaṃ saraṇaṃ gahitaṃ hotīti. Na hoti. Acittakasaṇaṅgamaṇaṃ nāma natthi, ārakkho panassa paccupaṭṭhitova hoti. Atha naṃ yadā mahallakakāle mātāpitaro, – “tāta, kucchigatameva taṃ

saraṇaṃ gaṇhāpayimhā”ti sārenti, so ca sallakkhetvā “ahaṃ saraṇaṃ gato upāsako”ti satim uppādeti, tadā saraṇaṃ gahitaṃ nāma hoti. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Aṅgulimālasuttavaṇṇanā

347. Evaṃme sutanti aṅgulimālasuttaṃ. Tattha aṅgulīnaṃ mālaṃ dhāretīti kasmā dhāreti? Ācariyavacanena. Tatrāyaṃ anupubbikathā –

Ayaṃ kira kosalaraṇṇo purohitassa mantāṇīyā nāma brāhmaṇīyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Brāhmaṇīyā rattibhāge gabbhavuṭṭhānaṃ ahoṣi. Tassa mātukucchito nikkhamanakāle sakalanagare āvudhāni pajjalimsu, raṇṇo maṅgalasakuntopi sirisayane ṭhapitā asilaṭṭhipi pajjali. Brāhmaṇo nikkhamitvā nakkhattaṃ olokeno coranakkhattena jātoti raṇṇo santikaṃ gantvā sukhaseyyabhāvaṃ pucchi.

Rājā “kuto, me ācariya, sukhaseyyā? Mayhaṃ maṅgalāvudhaṃ pajjali, rajjassa vā jīvitassa vā antarāyo bhavissati maṇṇe”ti. Mā bhāyi, mahārāja, mayhaṃ ghare kumāro jāto, tassānubhāvena na kevalaṃ tuyhaṃ nivesane, sakalanagarepi āvudhāni pajjalitānīti. Kiṃ bhavissati ācariyāti? Coro bhavissati mahārājāti. Kiṃ ekacorako, udāhu rajjadūsako coroti? Ekacorako devāti. Evaṃ vatvā ca pana raṇṇo maṇaṃ gaṇhitukāmo āha – “māretha naṃ devā”ti. Ekacorako samāno kiṃ karissati? Karīsasahassakhette ekasālisīsaṃ viya hoti, paṭijaggatha nanti. Tassa nāmaggaṇaṃ gaṇhantā sayane ṭhapitamaṅgalaasilaṭṭhi, chadane ṭhapitā sarā, kappāsapicumhi ṭhapitaṃ tālavaṇṇakaraṇasatthakanti ete pajjalantā kiñci na hiṃsiṃsu, tasmā **ahiṃsakoti** nāmaṃ akaṃsu. Taṃ sippuggaṇakāle takkasīlaṃ pesayiṃsu.

So dhammantevāsiko hutvā sippaṃ paṭṭhapesi. Vattasampanno kiṃkārapaṭṭissāvī manāpacārī piyavādī ahoṣi. Sesaantevāsikā bāhirakā ahesuṃ. Te – “ahiṃsakamāṇavakassa āgatakālo paṭṭhāya mayaṃ na paññāyāma, kathaṃ naṃ bhindeyyāma”ti? Nisīditvā mantayantā – “sabbehi atirekapaññatā duppaññoti. Na sakkā vattum, vattasampannatā dubbattoti. Na sakkā vattum, jātisampannatā dujjātoti na sakkā vattum, kinti karissāma”ti? Tato ekaṃ kharamantaṃ mantayiṃsu “ācariyassa antaraṃ katvā naṃ bhindissāma”ti tayo rāsī hutvā paṭṭhamāṃ ekacce ācariyaṃ upasaṅkamitvā vanditvā aṭṭhaṃsu. Kiṃ tātāti? Imasmiṃ gehe ekā kathā suyati. Kiṃ tātāti? Ahiṃsakamāṇavo tumhākaṃ antare dubbhatīti maññāmāti. Ācariyo santajjetvā – “gacchatha vasalā, mā me puttaṃ mayhaṃ antare paribhindathā”ti niṭṭhubhi. Tato itare, atha itarehi tayopi koṭṭhāsā āgantvā tatheva vatvā – “amhākaṃ asaddahantā upaparikkhitvā jānāthā”ti āhaṃsu.

Ācariyo sinehena vadante disvā “atthi maṇṇe santhavo”ti paribhijjivā cintesi “ghātemi na”nti. Tato cintesi – “sace ghātesāmi ‘disāpāmokkho ācariyo attano santikaṃ sippuggaṇatthaṃ āgate māṇavake dosaṃ uppādetvā jīvitā voropetī”ti. Puna koci sippuggaṇatthaṃ na āgamissati, evaṃ me lābho parihāyissati, atha naṃ sippassa pariyoṣānupacāroti vatvā jaṅghasahassaṃ ghātehi vakkhāmi. Avassaṃ ettha eko utṭhāya taṃ ghātesatī”ti.

Atha naṃ āha – “ehi tāta jaṅghasahassaṃ ghātehi, evaṃ te sippassa upacāro kato bhavissatī”ti. Mayaṃ ahiṃsakakule jātā, na sakkā ācariyāti. Aladdhupacāraṃ sippaṃ phalaṃ na deti tātāti. So pañcāvudhaṃ gahetvā ācariyaṃ vanditvā aṭṭaviṃ pavitṭho. Aṭṭaviṃ pavisaṇatṭhānepi aṭṭavimajjhepi aṭṭavito nikkhamanaṭṭhānepi ṭhatvā manusse ghātetī. Vatthaṃ vā veṭhanaṃ vā na gaṇhāti. Eko dveti gaṇitamattameva karonto gacchati, gaṇanampi na uggaṇhāti. Pakatiyāpi paññavā esa, pañātipātino pana cittaṃ na patiṭṭhāti, tasmā anukkamena gaṇanampi na sallakkesi, ekekaṃ aṅgulim chinditvā ṭhapeti. ṭhapitaṭṭhāne aṅguliyō vinassanti, tato vijjhivā aṅgulīnaṃ mālaṃ katvā dhāresi, teneva cassa aṅgulimāloti saṅkhā

udapādi. So sabbam araññaṃ nissañcāramakāsi, dāruādīnaṃ atthāya araññaṃ gantum samattho nāma natthi.

Rattibhāge antogāmampi āgantvā pādena paharivā dvāraṃ ugghātetī. Tato sayiteyeva māretvā eko ekoti gahetvā gacchati. Gāmo osarivā nigame aṭṭhāsi, nigamo nagare. Manussā tiyojanato paṭṭhāya gharāni pahāya dārake hatthesu gahetvā āgamma sāvattim parivāretvā khandhāvāraṃ bandhitvā rājaṅgaṇe sannipatitvā – “coro, te deva, vijite aṅgulimālo nāmā”tiādīni vadantā kandanti. Bhaggavo “mayham putto bhavissati”ti nātva brāhmaṇim āha – bhoti aṅgulimālo nāma coro uppanno, so na añño, tava putto ahimsakakumāro. Idāni rājā taṃ gaṇhituṃ nikkhamissati, kiṃ kattabbanti? Gaccha sāmi, puttaṃ me gahetvā ehitī. Nāham bhadde ussahāmi, catūsu hi janesu vissāso nāma natthi, coro me purāṇasahāyoti avissāsanīyo, sākha me purāṇasanthatāti avissāsanīyā, rājā maṃ pūjetīti avissāsanīyo, itthi me vasaṃ gatīti avissāsanīyāti. Mātu hadayaṃ pana mudukaṃ hoti. Tasmā ahaṃ pana gantvā mayham puttaṃ ānessāmīti nikkhantā.

Tamdivasañca bhagavā paccūsasamaye lokaṃ volokento aṅgulimālaṃ disvā – “mayi gate etassa sotthi bhavissati. Agāmake araññaṃ tito catuppadikaṃ gāthaṃ sutvā mama santike pabbajitvā cha abhiñña sacchikarissati. Sace na gamissāmi, mātari aparajjhivā anuddharaṇīyo bhavissati, karissāmissa saṅgaha”nti pubbaṇhasamayam nivāsetvā piṇḍāya pavisitvā katabhattakicco taṃ saṅgaṇhitukāmo vihārā nikkhami. Etamattham dassetuṃ “atha kho bhagavā”tiādi vuttaṃ.

348.Saṅkaritvā saṅkaritvāti saṅketam katvā vaggavaggā hutvā. **Hatthattham gacchantīti** hatthe attham vināsam gacchanti. Kiṃ pana te bhagavantam sañjānitvā evam vadanti asaṅjānitvāti? Asañjānitvā. Aññātakavesena hi bhagavā ekakova agamāsi. Coropi tasmim samaye dīgharattam dubbhojanena ca dukkhaseyyāya ca ukkaṇṭhito hoti. Kittakā panānena manussā mārītāti? Ekenūnasahassam. So pana idāni ekam labhitvā saḥassam pūressatīti saññī hutvā yameva paṭhamam passāmi, taṃ ghātetvā gaṇanam pūretvā sippassa upacāram katvā kesamassam ohāretvā nhāyitvā vatthāni parivattetvā mātāpitaro passissāmīti aṭavimajjhato aṭavimukham āgantvā ekamantaṃ tithova bhagavantam addasa. Etamattham dassetuṃ “addasā kho”tiādi vuttaṃ.

Iddhābhisāṅkhāram abhisāṅkhāsīti mahāpathaviṃ ummiyo utthapento viya saṃharitvā aparabhāge akkamati, orabhāge valiyo nikkhamanti, aṅgulimālo sarakkhepamattam muñcitvā gacchati. Bhagavā purato mahantaṃ aṅgaṇam dassetvā sayam majjhe hoti, coro ante. So “idāni nam pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti sabbathāmena dhāvati. Bhagavā aṅgaṇassa pārimante hoti, coro majjhe. So “ettha nam pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti vegena dhāvati. Bhagavā tassa purato mātikam vā thalam vā dasseti, etenupāyena tīṇi yojanāni gahetvā agamāsi. Coro kilami, mukhe kheḷo sussi, kacchehi sedā muccimsu. Athassa “acchariyam vata bho”ti etadahosi. **Migampīti** migam kasmā gaṇhāti? Chātasamaye āharattham. So kira ekam gumbam ghātetvā mige utthāpeti. Tato cittaruciyaṃ migam anubandhanto gaṇhitvā pacitvā khādati. **Puccheyyanti** yena kāraṇenāyam gacchantova tito nāma, ahañca tithova aṭṭhito nāma, yaṃnūnāham imam samaṇam taṃ kāraṇam puccheyyanti attho.

349.Nidhāyāti yo vihiṃsanattham bhūtesu daṇḍo pavattayitabbo siyā, taṃ nidhāya apantvā mettāya khantiyā paṭisaṅkhāya avihiṃsāya saraṇīyadhammesu ca titho ahanti attho. **Tuvamaṭṭhitosīti** paṇesu asaṅnatattā ettakāni paṇasahassāni ghātentassa tava mettā vā khanti vā paṭisaṅkhā vā avihiṃsā vā saraṇīyadhammo vā natthi, tasmā tuvaṃ aṭṭhitosi, idāni iriyāpathena tithopi niraye dhāvissasi, tiracchānayoniyam pettivisaye asurakāye vā dhāvissasīti vuttaṃ hoti.

Tato coro – “mahā ayaṃ sīhanādo, mahantaṃ gajjitaṃ, na idaṃ aññassa bhavissati, mahāmāyāya puttassa siddhatthassa samaṇarañño etaṃ gajjitaṃ, diṭṭho vatamhi maññe tikhiṇacakkhunā sammāsambuddhena, saṅghakaraṇatthaṃ me bhagavā āgato”ti cintetvā **cirassaṃ vata meti**ādīmāha. Tatha **mahitoti** devamanussādīhi catupaccayapūjāya pūjito. **Paccupādīti** cirassaṃ kālassa accayena mayhaṃ saṅghatthāya imaṃ mahāvanaṃ paṭipajji. **Pahāya pāpanti** pajahitvā pāpaṃ.

Itvevāti evaṃ vatvāyeva. **Āvudhanti** pañcāvudhaṃ. **Sobbheti** samantato chinne. **Papātetī** ekato chinne. **Naraketī** phalitattṭhāne. Idha pana tīhipi imehi padehi araṇṇāmeva vuttaṃ. **Akirīti** khihi chaḍḍesi.

Tamehibhikkhūti tadā avocāti bhagavato imaṃ pabbājento kuhiṃ satthakaṃ labhissāmi, kuhiṃ pattacīvaranti pariyesanakiccaṃ natthi, kammaṃ pana olokesi. Athassa pubbe sīlavantānaṃ aṭṭhaparikkhārabhaṇḍakassa dinnabhāvaṃ ñatvā dakkhiṇatthaṃ pasāretvā – “ehi bhikkhu svākkhāto dhammo, cara brahmacariyaṃ sammā dukkhassa antakiriyaṃ”ti āha. So saha vacaneneva iddhimayapattacīvaraṃ paṭilabhi. Tāvadevassa gihiliṅgaṃ antaradhāyi, samaṇaliṅgaṃ pāturaḥosi.

“Ticīvaraṇca patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṃ;

Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti. –

Evaṃ vuttā aṭṭha parikkhārā sarīrapaṭibaddhāva hutvā nibbattiṃsu. **Eseva tassa ahu bhikkhubhāvoti** esa ehibhikkhubhāvo tassa upasampannabhikkhubhāvo aḥosi, na hi ehibhikkhūnaṃ viṣuṃ upasampadā nāma atthi.

350. Pacchāsamaṇenāti bhaṇḍaggāhakena pacchāsamaṇena, teneva attano pattacīvaraṃ gāhāpetvā taṃ pacchāsamaṇaṃ katvā gatoti attho. Mātāpissa aṭṭhausabhamattena ṭhānena antaritā, – “tāta, ahiṃsaka kattha ṭhitosi, kattha nisinnosi, kuhiṃ gatosi? Mayā saddhiṃ na kathesi tātā”ti vadantī āhiṇḍitvā apassamānā ettova gatā.

Pañcamatthehi assasatehīti sace corassa parājayo bhavissati, anubandhitvā naṃ gaṇhissāmi. Sace mayhaṃ parājayo bhavissati, vegena palāyissāmīti sallahukena balena nikkhami. **Yena ārāmoti** kasmā ārāmaṃ agamāsi? So kira corassa bhāyati, cittena gantukāmo na gacchati, garahābhayena nikkhami. Tenassa etadahosi – “sammāsambuddhaṃ vanditvā nisīdissāmi, so pucchissati ‘kasmā balaṃ gahetvā nikkhantosi’ti. Athāhaṃ āroccāmi, bhagavā hi maṃ na kevalaṃ samparāyikeneva atthena saṅgaṇhāti, diṭṭhadhammikenapi saṅgaṇhātiyeva. So sace mayhaṃ jayo bhavissati, adhivāsessati. Sace parājayo bhavissati ‘kiṃ te, mahārāja, ekaṃ coraṃ ārabha gamanenā’ti vakkhati. Tato maṃ jano evaṃ sañjānissati – ‘rājā coraṃ gahetuṃ nikkhanto, sammāsambuddhena pana nivattito’ti” garahamokkhaṃ sampassamāno agamāsi.

Kuto panassāti kasmā āha? Api nāma bhagavā tassa upanissayaṃ oloketvā taṃ ānetvā pabbājeyyāti bhagavato parigaṇhanatthaṃ āha. **Raṇṇoti** na kevalaṃ raṇṇoyeva bhayaṃ aḥosi, avasesopi mahājano bhīto phalakāvudhāni chaḍḍetvā sammukhasammukhatṭhāneva palāyitvā nagaraṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya aṭṭalake āruyha olovento aṭṭhāsi. Evañca avoca – “aṅgulimālo ‘rājā mayhaṃ santikaṃ āgacchatī’ti ñatvā paṭhamataraṃ āgantvā jetavane nisinno, rājā tena gahito, mayhaṃ pana palāyitvā muttā”ti. **Natthi te ito bhayanti** ayañhi idāni kunthakipillikaṃ jīvītā na voropeti, natthi te imassa santikā bhayanti attho.

Kathaṃ gottoti? Kasmā pucchati? Pabbajitaṃ dāruṇakammaṃ uppannānaṃ gahetvā voharituṃ na yuttaṃ, mātāpitūnaṃ gottavasena naṃ samudācarissāmīti maññamāno pucchi. **Parikkhārānanti** etesaṃ atthāya ahaṃ ussukkaṃ karissāmīti attho. Kathentoyeva ca udare baddhasāṭakaṃ muñcitvā therassa pādāmūle ṭhapesi.

351.Āraññikotiādīni cattāri dhutaṅgāni pāliyaṃ āgatāni. Tharena pana terasapi samādinneva ahesuṃ, tasmā alanti āha. **Yañhi mayaṃ, bhanteti** kiṃ sandhāya vadati? “Hatthimpī dhāvantaṃ anubandhitvā gaṇhāmī”ti āgataṭṭhāne raññā pesitahatthādayo so evaṃ aggahesi. Rājāpi – “hatthīhiyeva naṃ parikkhipitvā gaṇhatha, asseheva, rathehevā”ti evaṃ anekavāraṃ bahū hatthādayo pesesi. Evaṃ gatesu pana tesu – “ahaṃ are aṅgulimālo”ti tasmim uṭṭhāya saddaṃ karonte ekopi āvudhaṃ parivattetuṃ nāsakki, sabbeva koṭṭetvā māresi. Hatthī araññahatthī, assā araññaassā, rathāpi tattheva bhijjantīti idaṃ sandhāya rājā evaṃ vadati.

Piṇḍāya pāvisīti na idaṃ paṭhamam pāvisi. Itthidassanadivasam sandhāya panetaṃ vuttaṃ. Devasikampi panesa pavisateva, manussā ca naṃ disvā uttasanti palāyanti dvāraṃpi thakenti, ekacce aṅgulimāloti sutvāva palāyitvā araññaṃ vā pavisanti, gharaṃ vā pavisitvā dvāraṃ thakenti. Palāyituṃ asakkontā piṭṭhiṃ datvā tiṭṭhanti. Thero uḷuṅgayāgumpi kaṭacchubhikkhampi na labhati, piṇḍapātena kilamati. Bahi alabhanto nagaraṃ sabbasādhāraṇanti nagaraṃ pavisati. Yena dvārena pavisati, tattha aṅgulimālo āgatoti kūṭasahassānaṃ bhijjanakāraṇam hoti. **Etadahosīti** kāruṇṇappattiyā ahoṣi. Ekena ūnamanussasahassaṃ ghātentassa ekadivasampi kāruṇṇam nāhoṣi, gabbhamūlāya itthiyā dassanamatteneva kathaṃ uppannanti? Pabbajjābalena, pabbajjābalañhi etaṃ.

Tena hīti yasmā te kāruṇṇam uppannaṃ, tasmāti attho. **Ariyāya jātiyāti**, aṅgulimāla, etaṃ tvaṃ mā gaṇhi, nesā tava jāti. Gihikālo esa, gihī nāma pāṇampi hananti, adinnādānādīnīpi karonti. Idāni pana te ariyā nāma jāti. Tasmā tvaṃ “yato ahaṃ, bhagini, jāto”ti sace evaṃ vattum kukkucāyasi, tena hi “ariyāya jātiyā”ti evaṃ visesetvā vadāhīti uyyojesi.

Tam itthim etadavocāti itthīnaṃ gabbhavuṭṭhānaṭṭhānaṃ nāma na sakkā purisena upasaṅkamituṃ. Thero kiṃ karosīti? Aṅgulimālatthero saccakiriyaṃ katvā sotthikaraṇatthāya āgatoti ārocāpesi. Tato te sāṇiyā parikkhipitvā therassa bahisāṇiyaṃ pīṭhakaṃ paññāpesuṃ. Thero tattha nisīditvā – “yato ahaṃ bhagini sabbaññubuddhassa ariyāya jātiyā jāto”ti saccakiriyaṃ akāsi, saha saccavacaneneva dhamakaraṇato muttaudakaṃ viya dārako nikkhami. Mātāputtānaṃ sotthi ahoṣi. Imañca pana parittaṃ na kiñci parissayaṃ na maddati, **mahāparittaṃ** nāmetanti vuttaṃ. Tharena nisīditvā saccakiriyaṃ katvā pīṭhakaṃ akaṃsu. Gabbhamūlāya tiracchānagatitthimpī ānetvā tattha nisajjāpentī, tāvadeva sukkena gabbhavuṭṭhānaṃ hoti. Yā dubbalā hoti na sakkā ānetuṃ, tassā pīṭhakahovanaudakaṃ netvā sīse siñcanti, tañkhaṇaṃyeva gabbhavuṭṭhānaṃ hoti, aññampi rogaṃ vūpasameti. Yāva kappā tiṭṭhanakapāṭihāriyaṃ kiretaṃ.

Kim pana bhagavā theram vejjakammaṃ kārapesīti? Na kārapesi. Therañhi disvā manussā bhītā palāyanti. Thero bhikkhāhārena kilamati, samaṇadhammaṃ kātuṃ na sakkoti. Tassa anuggahena saccakiriyaṃ kāresi. Evaṃ kirassa ahoṣi – “idāni kira aṅgulimālatthero mettacittaṃ paṭilabhitvā saccakiriyaṃ manussānaṃ sotthibhāvaṃ karotīti manussā theram upasaṅkamitabbam maññissanti, tato bhikkhāhārena akilamanto samaṇadhammaṃ kātuṃ sakkhissatī”ti anuggahena saccakiriyaṃ kāresi. Na hi saccakiriyaṃ vejjakammaṃ hoti. Therassāpi ca “samaṇadhammaṃ karissāmī”ti mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā rattitṭhānadivāṭṭhāne nisinnassa cittaṃ kammaṭṭhānābhimukhaṃ na gacchati, aṭaviyaṃ thatvā manussānaṃ ghātitaṭṭhānameva pākaṭam hoti. “Duggatomhi, khuddakaputtomhi, jīvitam me dehi sāmīti maraṇabhītānaṃ vacanākāro ca hatthapādavikāro ca āpātham āgacchati, so vippaṭṭisārī hutvā tatova uṭṭhāya gacchati, athassa bhagavā tam jātim abbohārikam katvāvāyaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhissatīti ariyāya jātiyā saccakiriyaṃ kāresi. **Eko vūpakaṭṭhoti**ādī vattasutte (ma. ni. 1.80) vitthāritaṃ.

352.Aññenapi leḍḍu khittoti kākasunakhasūkarādīnaṃ paṭikkamāpanatthāya samantā sarakkhepamatte ṭhāne yena kenaci disābhāgena khitto āgantvā therasseva kāye patati.

Kittake ðhāne evaṃ hoti? Gaṇṭhikaṃ paṭimuñcivā piṇḍāya caritvā paṭinivattetvā yāva gaṇṭhikapāṭimukkaṭṭhānaṃ āgacchati, tāva hoti. **Bhinnena sisenāti** mahācammaṃ chinditvā yāva aṭṭhimariyādā bhinnena.

Brāhmaṇāti khīṇāsavabhāvaṃ sandhāya āha. **Yassa kho tvaṃ, brāhmaṇa, kamma** **vipākenāti** idaṃ sabhāgadiṭṭhadhammavedanīyakammaṃ sandhāya vuttaṃ. Kammañhi kariyamānameva tayo koṭṭhāse pūreti. Sattasu cittesu kusalā vā akusalā vā paṭhamajavanacetanā **diṭṭhadhammavedanīyakammaṃ** nāma hoti. Taṃ imasmimyeva attabhāve vipākaṃ deti. Tathā asakkontaṃ ahosikammaṃ, nāhosi kammavipāko, na bhavissati kammavipāko, natthi kammavipākoti imassa tikassa vasena **ahosikammaṃ** nāma hoti. Atthasādhikā sattamajavanacetanā **upapajjavedanīyakammaṃ** nāma. Taṃ anantare attabhāve vipākaṃ deti. Tathā asakkontaṃ vuttanayeneva taṃ ahosikammaṃ nāma hoti. Ubhinnamantare pañcājavanacetanā **aparāpariyavedanīyakammaṃ** nāma hoti. Taṃ anāgate yadā okāsaṃ labhati, tadā vipākaṃ deti. Sati saṃsārappavattiyā ahosikammaṃ nāma na hoti. Therassa pana upapajjavedanīyañca aparāpariyavedanīyañcāti imāni dve kammāni kammakkhayakarena arahattamaggena samugghāṭitāni, diṭṭhadhammavedanīyaṃ atthi . Taṃ arahattappattassāpi vipākaṃ detiyeva. Taṃ sandhāya bhagavā “yassa kho tva”ntiādīmāha. Tasmā **yassa khoti** ettha yādisassa kho tvaṃ, brāhmaṇa, kamma vipākenāti evaṃ attho veditabbo.

Abbhā muttoti desanāsīsamattametam, abbhā mahikā dhūmo rajo rāhūti imehi pana upakkilesehi mutto candimā idha adhippeto. Yathā hi evaṃ nirupakkilesa candimā lokam pabhāseti, evaṃ pamādakilesavimutto appamatto bhikkhu imaṃ attano khandhāyatanadhātulokam pabhāseti, vihatakilesandhakāraṃ karoti.

Kusalena pidhiyatīti maggakusalena pidhiyati appaṭisandhikam karīyati. **Yuñjati buddhasāsane**ti buddhasāsane kāyena vācāya manasā ca yuttappayutto viharati. Imā tisso therassa udānagāthā nāma.

Disā hi meti idaṃ kira thero attano parittāṇākāraṃ karonto āha. Tattha **disā hi meti** mama sapattā. Ye maṃ evaṃ upavadanti – “yathā mayam aṅgulimālena māritānaṃ ñātakānaṃ vasena dukkham vediyāma, evaṃ aṅgulimālopi vediyatū”ti, te mayham disā catusaccadhammakatham suṇantūti attho. **Yuñjantūti** kāyavācāmanehi yuttappayuttā viharantu. **Ye dhammamevādapayantisantoti** ye santo sappurisā dhammaṃyeva ādapenti samādapenti gaṇhāpentī, te manujā mayham sapattā bhajantu sevantu payirupāsantūti attho.

Avirodhappasamsīnanti avirodho vuccati mettā, mettāpasamsakānanti attho. **Suṇantu dhammaṃ kālenāti** khaṇe khaṇe khantimettāpaṭisaṅkhāsāraṇīyadhammaṃ suṇantu. **Taṅca anuvīdhīyantūti** taṅca dhammaṃ anukarontu pūrentu.

Na hi jātu so mamaṃ hiṃseti yo mayham diso, so maṃ ekamseneva na hiṃseyya. **Aññaṃ vā pana kiñci** nanti na kevalam maṃ, aññaṃpi pana kañci puggalam mā hiṃsantu mā viheṭhentu. **Pappuyya paramam santinti** paramam santibhūtam nibbānaṃ pāpuṇitvā. **Rakkheyya tasathāvareti tasā** vuccanti satanḥā, **thāvarā** nittanḥā. Idaṃ vuttaṃ hoti – yo nibbānaṃ pāpuṇāti, so sabbam tasathāvaram rakkhitum samattho hoti. Tasmā mayhampi disā nibbānaṃ pāpuṇantu, evaṃ maṃ ekamseneva na hiṃsissantīti. Imā tisso gāthā attano parittam katum āha.

Idāni attanova paṭipattim dīpento **udakañhi nayantinettikāti** āha. Tattha **nettikāti** ye mātīkam sodhetvā bandhitabbaṭṭhāne bandhitvā udakam nayanti. **Usukārāti** usukārakā. **Namayantūti** telakañjīkena makkhetvā kukkuḷe tāpetvā unnatunnataṭṭhāne namentā ujum karonti. **Tejananti** kaṇḍam. Tañhi issāso tejam karoti, parañca tajjeti, tasmā tejananti vuccati. **Attānaṃ damayantūti** yathā nettikā ujumaggena udakam nayanti, usukārā

tejanam, tacchakā ca dāruṃ ujum karonti, evamevaṃ paṇḍitā attānaṃ damenti ujukam karonti nibbisevanam karonti.

Tādināti itthānitiṭṭhādīsu nibbikārena – ‘pañcahākārehi bhagavā tādī, itthānitiṭṭhe tādī, vantāvīti tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, tanniddesāti tādī’ ti (mahāni. 38; 192) evaṃ tādilakkhaṇappattena satthārā. **Bhavanettīti** bhavarajju, taṇhāyetaṃ nāmaṃ. Tāya hi goṇā viya gīvāya rajjuyā, sattā hadaye baddhā taṃ taṃ bhavaṃ nīyanti, tasmā bhavanettīti vuccati. **Phuṭṭhokammavipākenāti** maggacetaṇāya phuṭṭho. Yasmā hi maggacetaṇāya kammaṃ paccati vipaccati ḍayhati, parikkhayaṃ gacchati, tasmā sā kammavipākotī vuttā. Tāya hi phuṭṭhattā esa **aṇaṇo** nikkilesa jāto, na dukkhavedanāya aṇaṇo. **Bhuñjāmīti** cettha theyyaparibhogo iṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogoti cattāro paribhogā veditabbā. Tattha dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo nāma. So hi cattāro paccaye thenevā bhuñjati. Vuttampi cetam ‘theyyāya vo, bhikkhave, raṭṭhapinḍo bhutto’ ti (pārā. 195). Sīlavato pana apaccavekkhaṇaparibhogo iṇaparibhogo nāma. Sattanaṃ sekkhānaṃ paribhogo dāyajjaparibhogo nāma. Khīṇāsavassa paribhogo sāmiparibhogo nāma. Idha kilesaiṇānaṃ abhāvaṃ sandhāya ‘aṇaṇo’ ti vuttam. ‘Aniṇo’ tipi pāṭho. Sāmiparibhogaṃ sandhāya ‘bhuñjāmi bhojana’ nti vuttam.

Kāmaratisanthavanti duvidhesupi kāmesu taṇhāratisanthavaṃ mā anuyuñjatha mā karittha. **Nayidaṃ dummantitaṃ mamāti** yaṃ mayā sammāsambuddhaṃ disvā pabbajissāmīti mantitaṃ, taṃ mama mantitaṃ na dummantitaṃ. **Samvibhatesu dhammesūti** ahaṃ satthāti evaṃ loke uppannehi ye dhammā samvibhattā, tesu dhammesu yaṃ seṭṭhaṃ nibbānaṃ, tadeva ahaṃ upagamaṃ upagato sampatto, tasmā mayhaṃ idaṃ āgamaṇaṃ svāgataṃ nāma gatanti. **Tisso vijjāti** pubbenivāsadibbacakkhuāsavakkhayapaññā. **Katambuddhassa sāsanaṃ** yaṃ buddhassa sāsane kattabbakiccaṃ atthi, taṃ sabbaṃ mayā kataṃ. Tīhi vijjāhi navahi ca lokuttaradhammehi desanaṃ matthakaṃ pāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Aṅgulimālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Piyajātikasuttavaṇṇanā

353. Evaṃme sutanti piyajātikasuttaṃ. Tattha **neva kammantā paṭibhantīti** na sabbena sabbaṃ paṭibhanti, pakatiniyāmena pana na paṭibhanti. Dutiyapadepe eseva nayo. Ettha ca **na paṭibhantīti** na ruccati. **Āḷāhananti** susānaṃ. **Aññathattanti** vivaṇṇatāya aññathābhāvo. **Indriyāni** nāma manoviññeyyā dhammā, paṭiṭṭhitokāsaṃ pana sandhāya idaṃ vuttam. **Piyajātikāti** piyato jāyanti. **Piyappabhāvīkāti** piyato pabhavanti.

355. Sace taṃ, mahārājāti tassa atthaṃ asallakkhayamānāpi satthari saddhāya evaṃ vadati. **Cara pireti** apehi amhākaṃ pare, anajjhattikabhūtetī attho. Atha vā **cara pireti** parato gaccha, mā idha tiṭṭhātipi attho.

356. Dvidhāchetvāti asinā dve koṭṭhāse karonto chinditvā. **Attānaṃupphālesīti** teneva asinā attano udaraṃ phālesi. Yadi hi tassa sā appiyā bhavēyya, idāni aññaṃ mātugāmaṃ gaṇhissāmīti attānaṃ na ghāteyya. Yasmā panassa sā piyā ahoṣi, tasmā paralokepi tāya saddhiṃ samaṅgibhāvaṃ patthayamāno evamakāsi.

357. Piyā te vajirīti evaṃ kirassā ahoṣi – ‘sacāhaṃ, ‘bhūtapubbaṃ, mahārāja, imissāyeva sāvatthiyaṃ aññatarissā itthiyā’ tiādīkathaṃ katheyyaṃ, ‘ko te evaṃ akāsi, apehi natthi eta’ nti maṃ paṭisedheyya, vattamāneneva naṃ saññāpessāmī’ ti cintetvā evamāha. **Vipariṇāmaññathābhāvāti** ettha maraṇavasena vipariṇāmo, kenaci saddhiṃ palāyitvā gamanavasena aññathābhāvo veditabbo.

Vāsabhāyāti vāsabhā nāma rañño ekā devī, taṃ sandhāyāha.

Piyāte ahanti kasmā sabbapacchā āha? Evaṃ kirassā ahosi – ‘‘ayaṃ rājā mayhaṃ kupito, sacāhaṃ sabbapaṭhamam ‘piyā te aha’nti puccheyyaṃ, ‘na me tvaṃ piyā, cara pīre’ti vadeyya, evaṃ sante kathā patitṭhānam na labhissatī’’ti kathāya patitṭhānattham sabbapacchā pucchi. **Kāsikosalesu** chaḍḍitabhāvena vipariṇāmo, paṭirājūnam hatthagamanavasena aññathābhāvo veditabbo.

Ācamedhīti ācamanodakam dehi. Ācavitvā hatthapāde dhovivā mukham vikkhāletvā sathāram namassitukāmo evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Piyajātikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Bāhitikasuttavaṇṇanā

358. Evaṃme sutanti bāhitikasuttam. Tattha **ekapuṇḍarīkam nāganti** evaṃnāmakam hatthim. Tassa kira phāsukānam upari tālaphalamattam paṇḍaraṭṭhānam atthi, tenassa ekapuṇḍarīkoti nāmam akamsu. **Sirivaḍḍham mahāmattanti** paccekahatthim abhiruhitvā kathāphāsukattham saddhim gacchantam evaṃnāmakam mahāmattam. **Āyasmānoti** ettha **noti** pucchāya nipāto. Mahāmatto therassa saṅghāṭipattadhāraṇākāram sallakkhetvā ‘‘evaṃ, mahārājā’’ti āha.

359. Opārambhoti upārambham dosam āropanāraho. Kiṃ pucchāmīti rājā pucchati. Sundarivatthusmim uppannamidaṃ suttam, taṃ pucchāmīti pucchati. **Yañhi mayam, bhanteti**, bhante, yaṃ mayam viññūhīti idaṃ padaṃ gahetvā pañhena paripūretum nāsakkhimhā, taṃ kāraṇam āyasmatā evaṃ vadantena paripūritam.

360. Akusaloti akosallasambhūto. **Sāvajjoti** sadoso. **Sabyābajjhoti** sadukkho. **Dukkhavipākoti** idha nissandavipāko kathito. **Tassāti** tassa evaṃ attabyābādhdānam atthāya pavattakāyasamācārassa.

Sabbākusaladhammapahīno kho, mahārāja, tathāgato kusaladhammasamannāgatoti ettha sabbesaṃyeva akusalānam dhammānam pahānam vaṇṇetīti. Āma vaṇṇetīti vutte yathā pucchā, tathā attho vutto bhaveyya. Evaṃ byākaraṇam pana na bhāriyam. Appahīnaakusalopi hi pahānam vaṇṇeyya, bhagavā pana pahīnākusalatāya yathākārī tathāvādīti dassetum evaṃ byākāsi. Sukkapakkhepi eseva nayo.

362. Bāhitikāti bāhiritatthe utṭhitavatthassetam nāmam. **Soḷasasamā āyāmenāti** āyāmena samasoḷasahatthā. **Aṭṭhasamā vitthārenāti** vitthārena samaaṭṭhahatthā.

363. Bhagavatopādāsīti bhagavato niyyātesī. Datvā ca pana gandhakuṭiyam vitānam katvā bandhi. Tato paṭṭhāya gandhakuṭi bhīyyosomattāya sobhi. Sesam sabbattha uttānameva. Neyyapuggalassa pana vasena ayam desanā niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bāhitikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dhammacetiyasuttavaṇṇanā

364. Evaṃme sutanti dhammacetiyasuttam. Tattha **medāḷupanti** nāmetam tassa, tassa hi nigamassa medavaṇṇā pāsānā kirettha ussannā ahesum, tasmā medāḷupanti saṅkham gatam. Senāsanam panettha aniyatam, tasmā na tam vuttam. **Nagarakanti** evaṃnāmakam sakyānam nigamam. **Kenacideva karaṇīyenāti** na aññena karaṇīyena, ayam pana bandhulāsenāpatim saddhim dvattimsāya puttehi ekadivaseneva gaṇhathāti āṇāpesi, taṃdivasañcassa bhariyāya mallikāya pañcahi bhikkhusatehi saddhim bhagavā nimantito, buddhappamukhe

bhikkhusaṅghe gharaṃ āgantvā nisinnamatte “senāpati kālaṅkato”ti sāsanaṃ āharitvā mallikāya adamsu. Sā paṇṇaṃ gahetvā mukhasāsanaṃ pucchi. “Rañña ayye senāpati saddhiṃ dvattiṃsāya puttehi ekappahāreṇeva gahāpito”ti ārocesuṃ. Mahājanagataṃ mā karitthāti ovattikāya paṇṇaṃ katvā bhikkhusaṅghaṃ parivisi. Tasmim samaye ekā sappicāti nīharitā, sā ummāre āhacca bhinnā, taṃ apantvā aññaṃ āharāpetvā bhikkhusaṅghaṃ parivisi.

Satthā katabhattakicco kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ – “sappicāṭiyā bhinnapaccayā na cintetabba”nti āha. Tasmim samaye mallikā paṇṇaṃ nīharitvā bhagavato purato ṭhapetvā – “bhagavā imaṃ dvattiṃsāya puttehi saddhiṃ senāpatino matasāsanaṃ, ahaṃ etampi na cintayāmi, sappicāṭipaccayā kiṃ cinteyyāmi”ti āha. Bhagavā – “mallike, mā cintayi, anamatagge saṃsāre nāma vattamānānaṃ hoti eta”nti aniccatādipaṭisamyuttaṃ dhammakathaṃ katvā agamāsi. Mallikā dvattiṃsasunīsāyo pakkosāpetvā ovādaṃ adāsi. Rājā mallikaṃ pakkosāpetvā “senāpatino amhākaṃ antare bhinnadoso atthi natthi”ti pucchi. Natthi sāmīti. So tassā vacanena tassa niddosabhāvaṃ ñatvā vipphaṭṭhāsi balavadomanassaṃ uppādesi. So – “evarūpaṃ nāma adosakāraṃ maṃ sambhāvayitvā āgataṃ sahāyakaṃ vināsesi”nti tato paṭṭhāya pāsāde vā nātaṃ vā rajjasukhesu vā cittassādaṃ alabhamāno tattha tattha vicarituṃ āradho. Etadeva kiccaṃ ahosi. Imaṃ sandhāya vuttaṃ “kenacideva karaṇīyena”ti.

Dīghaṃkārāyananti dīghakārāyano nāma bandhulāsenāpatissa bhāgineyyo “etassa me mātulo adosakāraṃ nikkāraṇena ghātito”ti rañña senāpatiṭṭhāne ṭhapito. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Mahaccā rājānubhāvenāti** mahatā rājānubhāvena, dharaṇitalaṃ bhindanto viya sāgaraṃ parivattento viya vicittavesasobhena mahatā balakāyenaṭi attho. **Pāsādikanīti** dassaneneva saha rañjanakāni. **Pāsādanīyānīti** tasseva vevacanaṃ. Atha vā **pāsādikanīti** pasādajanakāni. **Appasaddānīti** nissaddāni. **Appanigghosānīti** avibhāvitatthena nigghosena rahitāni. **Vijanavātānīti** vigatajanavātāni. **Manussarāhasseyyakānīti** manussānaṃ rahassakammānucchavikāni, rahassamantaṃ mantentānaṃ anurūpānīti attho. **Paṭisallānasārūppānīti** nilīyanabhāvassa ekībhāvassa anucchavikāni. **Yattha sudam mayanti** na tena tattha bhagavā payirupāsitaṃ pubbo, tādisesu pana payirupāsitaṃ pubbo, tasmā yādisesu sudam mayanti ayamettha attho.

Atthi, mahārājāti paṇḍito senāpati “rājā bhagavantaṃ mamāyatī”ti jānāti, so sace maṃ rājā “kahaṃ bhagavā”ti vadeyya, adandhāyantaṃ ācikkhituṃ yuttanti carapurise payojetvā bhagavato nivāsanaṭṭhānaṃ ñatvā viharati. Tasmā evamāha. **Āramaṃ pāvisīti** bahinigame khandhāvāraṃ bandhāpetvā kārāyanena saddhiṃ pāvisi.

366. Vihāroti gandhakuṭiṃ sandhāyāhaṃsu. **Ālindanti** pamukhaṃ. **Ukkāsivāti** ukkāsitāsaddaṃ katvā. **Aggaḷanti** kavāṭaṃ. **Ākoṭehīti** agganakhena īsakaṃ kuṅcikaṃ chiddasamīpe koṭehīti vuttaṃ hoti. Dvāraṃ kira atīpari amanussā, atīhetthā dīghajātikā koṭenti. Tathā akoṭetvā majjhe chiddasamīpe koṭetabbaṃ, imaṃ dvāraṃ koṭṭakavattanti dīpentā vadanti. **Tatthevāti** bhikkhūhi vuttatṭhāneyeva. **Khaggañca uṇhisañcāti** desanāmettaṃ,

Vālabājanimūhisaṃ, khaggaṃ chattañcupāhanaṃ;

Oruyha rājā yānamhā, ṭhapayitvā paṭicchadanti. –

Āgatāni pana pañcapi rājākakudhabhaṇḍāni adāsi. Kasmā pana adāsīti. Atigaruno sammāsambuddhassa santikaṃ uddhatavesena gantaṃ na yuttanti ca, ekakova upasaṅkamitvā attano rucivasena sammodissāmi cāti. Pañcasu hi rājākakudhabhaṇḍesu nivattitesu tvaṃ nivattāti vattabbaṃ na hoti, sabbe sayameva nivattanti. Iti imehi dvīhi kārāṇehi adāsi. **Rahāyatīti** rahassaṃ karoti nigūhati. Ayam kirassa adhippāyo “pubbepi ayam rājā samaṇena gotamena saddhiṃ catukkaṇṇamantaṃ mantetvā mayhaṃ mātulaṃ

saddhim dvattiṃsāya puttehi gaṇhāpesi, idānipi catukkaṇṇamantaṃ mantetukāmo, kacci nu kho maṃ gaṇhāpessati”ti. Evaṃ kopavasenassa etadahosi.

Vivaribhagavā dvāranti na bhagavā utthāya dvāraṃ vivari, vivaratūti pana hatthaṃ pasāresi. Tato – “bhagavā tumhehi anekesu kappakoṭṭisu dānaṃ dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṃ kata”nti sayameva dvāraṃ vivaṭaṃ. Taṃ pana yasmā bhagavato manena vivaṭaṃ, tasmā “vivari bhagavā dvāra”nti vattum vaṭṭati. **Vihāraṃ pavisitvāti** gandhakuṭṭiṃ pavisitvā. Tasmim̄ pana pavitthamattēyeva kārāyano pañca rājakakudhabhaṇḍāni gahetvā khandhāvāraṃ gantvā viṭaṭṭubhaṃ āmantesi “chattaṃ samma ussāpehi”ti. Mayhaṃ pitā kiṃ gatoti? Pītaṃ mā pucchā, sace tvaṃ na ussāpesi, taṃ gaṇhitvā ahaṃ ussāpemīti. “Ussāpemi sammā”ti sampaṭicchi. Kārāyano rañño ekaṃ assaṇca asiṇca ekameva ca paricārikaṃ itthim̄ ṭhapetvā – “sace rājā jīvitena atthiko, mā āgacchatū”ti viṭaṭṭubhassa chattaṃ ussāpetvā taṃ gahetvā sāvattameva gato.

367.Dhammanvayoti paccakkhaññaṇasaṅkhātassa dhammassa anumayo anumānaṃ, anubuddhīti attho. Idāni yenassa dhammanvayena “sammāsambuddho bhagavā”tiādi hoti, taṃ dassetuṃ **idha panāhaṃ, bhanteti**ādīmāha. Tattha **āpāṇakoṭṭikanti** pāṇoti jīviṭaṃ, taṃ mariyādaṃ anto karitvā, maraṇasamayepi carantiyeva, taṃ na vītikkamanānti vuttaṃ hoti. “Apāṇakoṭṭika”ntipi pāṭho, ājīvitapariyantanti attho. Yathā ekacce jīvitahetu atikkamantā pāṇakoṭṭikaṃ katvā caranti, na evanti attho. **Ayampi kho me, bhanteti** buddhasubuddhatāya dhammasvākkhātātāya saṅghasuppaṭipannatāya ca etaṃ evaṃ hoti, evaṃhi me, bhante, ayaṃ bhagavati dhammanvayo hotīti dīpeti. Eseva nayo sabbattha.

369.Naviya maññe cakkhuṃ bandhanteti cakkhuṃ abandhante viya. Apāsādikañhi disvā puna olokanakiccaṃ na hoti, tasmā so cakkhuṃ na bandhati nāma. Pāsādikaṃ disvā punappunaṃ olokanakiccaṃ hoti, tasmā so cakkhuṃ bandhati nāma. Ime ca apāsādikā, tasmā evamāha. **Bandhukarogo noti** kularogo. Amhākaṃ kule jātā evarūpā hontīti vadanti. **Uḷāranti** mahesakkhaṃ. **Pubbenāparanti** pubbato aparaṃ viṣesaṃ. Tattha kaṣiṇaparikkammaṃ katvā samāpattim̄ nibbattento uḷāraṃ pubbe viṣesaṃ sañjānāti nāma, samāpattim̄ padaṭṭhānaṃ katvā vipassanaṃ vadhetvā arahattaṃ gaṇhanta uḷāraṃ pubbato aparaṃ viṣesaṃ sañjānāti nāma.

370.Ghātetāyaṃ vā ghātetunti ghātetabbayuttakaṃ ghātetuṃ. **Jāpetāyaṃ vā jāpetunti** dhanena vā jāpetabbayuttakaṃ jāpetuṃ jānituṃ adhanaṃ kātuṃ. **Pabbājetāyaṃ vā pabbājetunti** raṭṭhato vā pabbājetabbayuttakaṃ pabbājetuṃ.

373.Isidattapurāṇāti isidatto ca purāṇo ca. Tesu eko brahmacārī, eko sadārasantuṭṭho. **Mamabhattāti** mama santakaṃ bhattaṃ etesanti mamabhattā. **Mamayānāti** mama santakaṃ yānaṃ etesanti mayayānā. **Jīvikāya dātāti** jīvitavuttim̄ dātā. **Vīmaṃsamānoti** upaparikkhamāno. Tadā kira rājā niddaṃ anokkanto viya hutvā nipajji. Atha te thapatayo “katarasmim̄ disābhāge bhagavā”ti pucchitvā “asukasmim̄ nāmā”ti sutvā mantayim̄su – “yena sammāsambuddho, tena sīse kate rājā pādato hoti. Yena rājā, tena sīse kate satthā pādato hoti, kiṃ karissāmā”ti? Tato nesam̄ etadahosi – “rājā kuppamāno yaṃ amhākaṃ deti, taṃ acchindeyya. Na kho pana mayam̄ sakkoma jānamānā satthāraṃ pādato kātu”nti rājānaṃ pādato katvā nipajjim̄su. Taṃ sandhāya ayaṃ rājā evamāha.

374.Pakkāmīti gandhakuṭṭito nikkhamitvā kārāyanassa ṭhitaṭṭhānaṃ gato, taṃ tattha adisvā khandhāvāraṭṭhānaṃ gato, tatthāpi aññaṃ adisvā taṃ itthim̄ pucchi. Sā sabbam̄ pavattim̄ ācikkhi. Rājā – “na idāni mayā ekakena tattha gantabbaṃ, rājagahaṃ gantvā bhāgineyyena saddhim̄ āgantvā mayhaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī”ti rājagahaṃ gacchanta antarāmagge kaṇṇajakabhattañceva bhuñji, bahalaudakañca pivi. Tassa sukhumālapakatikassa āhāro na sammā pariṇāmi. So rājagahaṃ pāpuṇantopi vikāle dvāresu pihitesu pāpuṇi. “Ajja

sālāyaṃ sayitvā sve mayhaṃ bhāgineyyaṃ passissāmī”ti bahinagare sālāya nipajji. Tassa rattibhāge utthānāni pavattimsu, katipayavāre bahi nikkhami. Tato paṭṭhāya padasā gantūṃ asakkonto tassā itthiyā aṅke nipajjitvā balavapaccūse kālamakāsi. Sā tassa matabhāvaṃ ñatvā – “dvīsu rajjesu rajjaṃ kāretvā idāni parassa bahinagare anāthasālāya anāthakālakiriyaṃ katvā nipanno mayhaṃ sāmi kosalarājā”tiādīni vadamānā uccāsaddena paridevituṃ ārabhi. Manussā sutvā rañño ārocesuṃ. Rājā āgantvā disvā sañjānitvā āgatakāraṇaṃ ñatvā mahāparihārena sarīrakiccaṃ karitvā “viṭaṭṭubhaṃ gaṇhissāmī”ti bheriṃ carāpetvā balakāyaṃ sannipātesi. Amaccā pādesu patitvā – “sace, deva, tumhākaṃ mātulo arogo assa, tumhākaṃ gantūṃ yuttaṃ bhaveyya, idāni pana viṭaṭṭubhopi tumhe nissāya chattaṃ ussāpetuṃ arahatiyevā”ti saññāpetvā nivāresuṃ.

Dhammacetiyanīti dhammassa cittikāravacanāni. Tīsu hi ratanesu yattha katthaci cittikāre kate sabbattha katoyeva hoti, tasmā bhagavati cittikāre kate dhammopi katova hotīti bhagavā “dhammacetiyanī”ti āha. **Ādibrahmacariyakānīti** maggabrahmacariyassa ādibhūtāni, pubbhāgapaṭipattibhūtānīti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyatthakathāya

Dhammacetiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā

375. Evaṃme sutanti kaṇṇakatthalasuttaṃ. Tattha **uruññāyanti uruññāti** tassa raṭṭhassapi nagarassapi etadeva nāmaṃ, bhagavā uruññānagaraṃ upanissāya viharati. **Kaṇṇakatthale migadāyeti** tassa nagarassa avidūre kaṇṇakatthalaṃ nāma eko ramaṇīyo bhūmibhāgo atthi, so migānaṃ abhayatthāya dinnattā migadāyoti vuccati, tasmīṃ kaṇṇakatthale migadāye. **Kenacideva karaṇīyenāti** na aññena, anantarasutte vuttakaraṇīyeneva. **Somā ca bhaginī sakulā ca bhaginīti** imā dve bhaginiyo rañño pajāpatiyo. **Bhattābhīhāreti** bhattaṃ abhiharaṇaṭṭhāne. Rañño bhuñjanaṭṭhānañhi sabbāpi orodhā kaṭacchūādīni gahetvā rājānaṃ upaṭṭhātuṃ gacchanti, tāpi tatheva agamaṃsu.

376. Kim pana, mahārājāti kasmā evamāha? Rañño garahaparimocanattaṃ. Evañhi parisā cinteyya – “ayaṃ rājā āgacchamānova mātugāmānaṃ sāsanaṃ āroceṭi, mayaṃ attano dhammatāya bhagavantaṃ daṭṭhuṃ āgatoti maññāma, ayaṃ pana mātugāmānaṃ sāsanaṃ gahetvā āgato, mātugāmādaso maññe, esa pubbepi imināva kāraṇena āgacchati”ti. Pucchito pana so attano āgamanakāraṇaṃ kathessati, evamassa ayaṃ garahā na uppajjissatīti garahamocanattaṃ evamāha.

378. Abhudhāsīti kathesi. **Sakidevasabbaṃ ussati sabbaṃ dakkhīti** yo ekāvajjanena ekacittena atītānāgatapaccuppannaṃ sabbaṃ ussati vā dakkhiti vā, so natthīti attho. Ekena hi cittena atītaṃ sabbaṃ jānissāmīti āvajjitvāpi atītaṃ sabbaṃ jānituṃ na sakkā, ekadesameva jānāti. Anāgatapaccuppannaṃ pana tena cittena sabbeneva sabbaṃ na jānātīti. Esa nayo itaresu. Evaṃ ekacittavasenāyaṃ pañho kathito. **Heturūpanti** hetusabhāvaṃ kāraṇajātikaṃ. **Saheturūpanti** sakāraṇajātikaṃ. **Samparāyikāhaṃ, bhanteti** samparāyaguṇaṃ ahaṃ, bhante, pucchāmi.

379. Pañcimānīti imasmīṃ sutte pañca padhāniyaṅgāni lokuttaramissakāni kathitāni. Kathinaṅgaṇavāsīcūlasamuddatthero pana “tumhākaṃ, bhante, kim rucati”ti vutte “mayhaṃ lokuttarānevāti rucati”ti āha. **Padhānavemattatanti** padhānanānattaṃ. Aññādisameva hi puthujjanassa padhānaṃ, aññādisaṃ sotāpannassa, aññādisaṃ sakadāgāmino, aññādisaṃ anāgāmino, aññādisaṃ arahato, aññādisaṃ asītimahāsāvakaṇaṃ, aññādisaṃ dvinnaṃ aggasāvakaṇaṃ, aññādisaṃ paccekabuddhānaṃ, aññādisaṃ sabbaññubuddhānaṃ. Puthujjanassa padhānaṃ sotāpannassa padhānaṃ na pāpuṇāti...pe... paccekabuddhassa padhānaṃ sabbaññubuddhassa padhānaṃ na pāpuṇāti. Imamatthaṃ

sandhāya ‘padhānavemattataṃ vadāmī’ ti āha. **Dantakāraṇaṃ gaccheyyunti** yaṃ akūṭakaraṇaṃ, anavacchindanaṃ, dhurassa acchindananti dantesu kāraṇaṃ dissati, taṃ kāraṇaṃ upagaccheyyunti attho. **Dantabhūminti** dantehi gantabbabhūmiṃ. **Assaddhoti** ādīsu puthujjanasotāpannasakadāgāmianāgāmīno cattāropi assaddhā nāma. Puthujjano hi sotāpannassa saddhaṃ appattoti assaddho, sotāpanno sakadāgāmiṃ, sakadāgāmī anāgāmiṃ, anāgāmī arahato saddhaṃ appattoti assaddho, ābādho arahatopi uppajjatīti pañcapi **bahvābādha nāma** honti. Ariyasāvakaṃ pana saṭho māyāvīti nāmaṃ natthi. Teneva therō – ‘pañca padhāniyaṅgāni lokuttarāni kathitānīti mayhaṃ rucati’ ti āha. Assakhaḷuṅkasuttantaṃ pana – ‘tayo ca, bhikkhave, assakhaḷuṅke tayo ca purisakhaḷuṅke desessāmī’ ti (a. ni. 3.141) ettha ariyasāvakaṃ sambodhināmaṃ āgataṃ, tassa vasena lokuttaramissakā kathitāti vuttaṃ. Puthujjano pana sotāpattimaggavīriyaṃ asampatto...pe... anāgāmī arahattamaggavīriyaṃ asampattoti kusītopi assaddho viya cattārova honti, tathā duppañño.

Evam panettha opammasamsandanaṃ vedītabbaṃ – adantahatthiādayo viya hi maggapadhānarahito puggalo. Dantahatthiādayo viya maggapadhānavā. Yathā adantā hatthiādayo kūṭākāraṃ akatvā avicchinditvā dhuraṃ apātetvā dantagamaṇaṃ vā gantaṃ dantabhūmiṃ vā pattaṃ na sakkoti, evamevaṃ maggapadhānarahito maggapadhānavatā pattabbaṃ pāpuṇiṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ na sakkoti. Yathā pana dantahatthiādayo kūṭākāraṃ akatvā avicchinditvā dhuraṃ apātetvā dantagamaṇaṃ vā gantaṃ dantabhūmiṃ vā pattaṃ sakkoti, evamevaṃ maggapadhānavā maggapadhānavatā pattabbaṃ pāpuṇiṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti. Idam vuttaṃ hoti – ‘sotāpattimaggapadhānavā sotāpattimaggapadhānavatā pattokāsaṃ pāpuṇiṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti...pe... arahattamaggapadhānavā arahattamaggapadhānavatā pattokāsaṃ pāpuṇiṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti’ ti.

380. Sammappadhānāti maggapadhānena sammappadhānā. **Na kiñci nānākaraṇaṃ vadāmi yadidaṃ vimuttiyā vimuttinti** yaṃ ekassa phalavimuttiyā itarassa phalavimuttiṃ ārabha nānākaraṇaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ na kiñci vadāmīti attho. **Acciyā vā accinti** acciyā vā accimhi. Sesapadadvayepi eseva nayo, bhummathe hi etaṃ upayogavacanaṃ. **Kim pana tvam, mahārājāti**, mahārāja, kim tvam? ‘Santi devā cātumahārājikā, santi devā tāvatimsā...pe... santi devā paranimitavasavattino, santi devā tatuttari’ nti evaṃ devānaṃ atthibhāvaṃ na jānāsi, yena evaṃ vadesīti. Tato atthibhāvaṃ jānāmi, manussalokaṃ pana āgacchanti nāgacchantīti idam pucchanto **yadi vā te, bhanteti** ādimāha. **Sabyābajjhāti** sadukkhā, samucchadappahānena appahīnacetasikadukkhā. **Āgantāroti** upapattivasena āgantāro. **Abyābajjhāti** samucchinnadukkhā. **Anāgantāroti** upapattivasena anāgantāro.

381. Pahotīti sakkoti. Rājā hi puññavantampi lābhasakkārasampannaṃ yathā na koci upasaṅkamati, evaṃ karonto tamhā ṭhānā cāvetuṃ sakkoti. Tam apuññavantampi sakalagāmaṃ piṇḍāya caritvā yāpanamattaṃ alabhantaṃ yathā lābhasakkārasampanno hoti, evaṃ karonto tamhā ṭhānā cāvetuṃ sakkoti. Brahmācariyavantampi itthīhi saddhiṃ sampayojetvā sīlavināsaṃ pāpento balakkārena vā uppabbājento tamhā ṭhānā cāvetuṃ sakkoti. Abrahmācariyavantampi sampannakāmaguṇaṃ amaccaṃ bandhanāgāraṃ pavesetvā itthīnaṃ mukhampi passituṃ adento tamhā ṭhānā cāveti nāma. Raṭṭhato pana yaṃ icchati, taṃ pabbājeti nāma.

Dassanāyapi nappahontīti kāmāvacare tāva abyābajjhe deve sabyābajjhā devā cakkhuvīññānadassanāyapi nappahonti. Kasmā? Arahato tattha ṭhānābhāvato. Rūpāvacare pana ekavimānasmimyeva tiṭṭhanti ca nisīdanti cāti cakkhuvīññānadassanāya pahonti, etehi diṭṭhaṃ pana sallakkhitaṃ paṭividdhaṃ lakkhaṇaṃ datṭhuṃ sallakkhitaṃ paṭivijjhitaṃ na sakkoti tiññācakkhunā dassanāya nappahonti, uparideve ca cakkhuvīññānadassanenāpīti.

382.Ko nāmo ayam, bhanteti rājā theram jānantopi ajānanto viya pucchati. Kasmā? Paṣāṣitukāmatāya. **Ānandarūpoti** ānandasabhāvo. Brahmāpucchāpi vuttanayeneva vedītabbā. **Atha kho aññataro purisoti** sā kira kathā viṭaṭṭheneva kathitā, te ‘‘tayā kathitā, tayā kathitā’’ti kupitā aññamaññaṃ imasmiṃyeva ṭhāne attano attano balakāyaṃ uttāpetvā kalahampi kareyyunti nivāraṇattham so rājapuriso etadavoca. Sesam sabbattha uttānameva. Ayam pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhitāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kaṇṇakattalāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Brāhmaṇavaggo

1. Brahmāyusuttavaṇṇanā

383.Evaṃme sutanti brahmāyusuttam. Tatha **mahatā bhikkhusaṅghena saddhinti mahatāti** guṇamahattenapi mahatā, saṅkhyāmahattenapi. So hi bhikkhusaṅghe guṇehipi mahā ahoṣi appicchatādiguṇasamannāgatattā, saṅkhyāyapi mahā pañcasatasāṅkhyattā. Bhikkhūnaṃ saṅghena **bhikkhusaṅghena**, ditṭhisīlasāmaññaṅghātasāṅkhātena samaṇagaṇenāti attho. **Saddhinti** ekato. **Pañcamattehi bhikkhusatehīti** pañca mattā etesanti pañcamattāni. Mattāti pamāṇaṃ vuccati, tasmā yathā bhojane mattaññūti vutte bhojane mattaṃ jānāti pamāṇaṃ jānātīti attho hoti, evamidhāpi tesam bhikkhusatānaṃ pañcamattā pañcapamāṇanti evamattho datṭhabbo. Bhikkhūnaṃ satāni bhikkhusatāni. Tehi **pañcamattehi bhikkhusatehi**.

Vīsavassasatikoti vīsādhikavassasatiko. **Tiṇṇaṃ vedānanti** iruvedayajurvedasāmavedānaṃ. Oṭṭhapahatakaraṇavasena pāraṃ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ, nighaṇḍūti** nāmanighaṇṭurukkhādīnaṃ vevacanappakāsakaṃ sattham. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāya sattham. Saha akkharappabhedena **sakkharappabhedānaṃ. Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ catuttham katvā ‘‘itiha āsa itiha āsā’’ti īdisavacanappaṭiṣaṃyutto purāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesam **itihāsapañcamānaṃ**. Padañca tadavasesaṅca byākaraṇaṃ adhīyati pavedeti cāti **padako veyyākaraṇo. Lokāyataṃ** vuccati vitaṇḍavādasattham. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ buddhādīnaṃ lakkhaṇādīpakaṃ dvādasasahassaganthappamāṇaṃ sattham, yattha soḷasasahassagāthāparimāṇāya **buddhamantā** nāma ahesuṃ, yesaṃ vasena ‘‘iminā lakkhaṇena samannāgatā buddhā nāma honti, iminā paccekabuddhā nāma honti, iminā dve aggasāvakā, asītimahāsāvakā, buddhamātā, buddhapitā, aggupaṭṭhāko, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavattī’’ti ayam vireso ñāyati. **Anavayoti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṃ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkoti. **Assosi khoti**ādīsu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sāleyyakasutte (ma. ni. 1.439 ādayo) vuttameva.

384.Ayam tātāti ayam mahallakatāya gantuṃ asakkonto māṇavaṃ āmantetvā evamāha. Apica esa brāhmaṇo cintesi ‘‘imasmiṃ loke ‘ahaṃ buddho ahaṃ buddho’’ti ugatassa nāmaṃ gahetvā bahū janā vicaranti, tasmā na me anussavamatteneva upasaṅkamituṃ yuttaṃ. Ekaccañhi upasaṅkamantassa apakkamanampi garu hoti, anattthopi uppajjati. Yaṃnūnāhaṃ mama antevāsikaṃ pesetvā ‘buddho vā no vā’’ti jānitvā upasaṅkameyya’’nti tasmā māṇavaṃ āmantetvā ‘‘ayam tātā’’tiādīmāha. **Taṃ bhavantanti** tassa bhavato. **Tathā santamyevāti** tathā satoyeva. Idañhi itthambhūtākhyānatthe upayogavacanaṃ. **Yathākathaṃ panāhaṃ,**

bhoti ettha katham panāham, bho, tam bhavantam gotamam jānissāmi, yathā sakkā so nātum, tathā me ācikkhāti attho. **Yathāti** vā nipātamattamevetam. **Kathanti** ayam ākārappucchā, kenākārenāham bhavantam gotamam jānissāmi attho.

Evam vutte kira nam upajjhāyo – “kim tvam, tāta, pathaviyam thito pathavim na passāmīti viya candimasūriyānam obhāse thito candimasūriye na passāmīti viya vadasī”tiādīni vatvā jānanākāram dassento **āgatāni kho tātāti**ādīmāha. Tattha **mantesūti** vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva suddhāvāsā devā vedesu lakkhaṇāni pakkhipitvā “buddhamantā nāma ete”ti brāhmaṇavesena vede vācenti “tadanusārena mahesakkhā sattā tathāgataṃ jānissanti”ti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana tathāgate anukkamena antaradhāyanti, tena etarahi natthi. **Mahāpurisassāti** paṇidhisamādānañāṇakarūṇādiguṇamahato purisassa. **Dveyeva gatiyoti** dve eva niṭṭhā . Kāmañcāyam gatisaddo – “pañca kho imā , sārīputta, gatiyo”tiādīsu (ma. ni. 1.153) bhavabhede vattati, “gati migānam pavana”ntiādīsu (pari. 339) nivāsattāhāne, “evam adhimattagatimanto”tiādīsu (ma. ni. 1.161) paññāya, “gatigata”ntiādīsu viṣatābhāve, idha pana niṭṭhāyam vattatīti veditabbo. Tattha kiñcāpi yehi samannāgato rājā hoti, na teheva buddho hoti, jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tena vuttam – “yehi samannāgatassā”ti. **Sace agāram ajjhāvasatīti** yadi agāre vasati, rājā hoti cakkavattī. Catūhi acchāriyadhammehi saṅghavattūhi ca lokam rañjanato **rājā**. Cakkaratanaṃ vatteti, catūhi sampatticakkehi vatteti, tehi ca param vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānam vatto etasmim atthīti **cakkavattī**. Ettha ca rājāti sāmāññam, cakkavattīti viṣesanaṃ. Dhammena caratīti **dhammiko**, ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjam labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**. Parahitadhammakaraṇena vā **dhammiko**, atahitadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **caturanto**, catusamuddantāya catubbidhadīpabhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhattam kopāpipaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijesīti **vijitāvī**. **Janapadatthāvariyaṃ appattoti** janapade thāvarabhāvam dhuvabhāvam patto, na sakkā kenaci cāletum, janapado vā tamhi thāvariyaṃ patto anussukko sakammanirato acalo asampavedhīti janapadatthāvariyaṃ patto. **Seyyathidanti** nipāto, tassa tāni katamānīti attho. **Cakkaratana**ntiādīsu cakkāñca tam ratijananatthena ratanañcāti **cakkaratanaṃ**. Eseva nayo sabbattha.

Imesu pana ratanesu ayam cakkavattirājā cakkaratanaṃ ajitam jināti, hatthiassaratanehi vijite yathāsukham anuvarati, pariñāyakaratanena vijitamanurakkhati, sesehi upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, hatthiassagahapatiratanehi pabhusattiyogo, pacchimena mantasattiyogo suparipuṇṇo hoti, itthimaṇiratanehi tividhasattiyogaphalam. So itthimaṇiratanehi bhogasukhamanubhavati, sesehi issariyasukham. Viṣesato cassa purimāni tīṇi adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimekaṃ amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṃ. Ayam ettha saṅkhepo, vitthāro pana bojjaṅgasamyutte ratanasuttassa (saṃ. ni. 5.222-223) upadesato gahetabbo. Apica bālapaṇḍitasuttepi (ma. ni. 3.255) imesam ratanānam uppattikkamena saddhim vaṇṇanā āgamissati.

Parosahassanti atirekasahassam. **Sūrāti** abhīrukajātikā. **Viraṅgarūpāti** devaputtasadisakāyā, evam tāva eke vaṇṇayanti, ayam panettha sabhāvo – **vīrāti** uttamasūrā vuccanti. Vīraṅgam aṅgam vīraṅgam, vīrakāraṇam vīriyanti vuttam hoti. Viraṅgam rūpam etesanti **viraṅgarūpā**, vīriyamayasārīrā viyāti vuttam hoti. **Parasenappamaddanāti** sace paṭimukham tiṭṭheyya parasenā, tam madditum samatthāti adhippāyo. **Dhammenāti** “pāṇo na hantabbo”tiādīna pañcasīladhammena.

Araham hoti sammāsambuddho loke vivaṭṭacchadoti ettha rāgadosamohamānadiṭṭhivijjāduccaritchadanehi sattahi paṭicchanne kilesandhakāraloke taṃ chadanam vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti **vivaṭṭacchado**. Tattha paṭhamena padena pūjārahātā, dutiyena tassā hetu yasmā sammāsambuddhoti, tatiyena buddhattahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti **vivaṭṭacchado**, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṃ hoti. Tena araham vaṭṭābhāvena, sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṃ purimapadadvayasseva hetudvayam vuttaṃ hoti. Dutiyavesārajena cettha purimasiddhi, paṭhamena dutiyasiddhi, tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimañca dhammacakkhum, dutiyam buddhacakkhum, tatiyam samantacakkhum sādhetītipi veditabbaṃ. **Tvam mantānam paṭiggahetāti** imināssa sūrabhāvam janeti.

385. Sopi tāya ācariyakathāya lakkhaṇesu vigatasammoho ekobhāsajāto viya buddhamante sampassamāno **evam, bhoti** āha. Tassattho – yathā, bho, maṃ tvam vadasi, evaṃ karissāmīti. **Samannesīti** gavesi, ekaṃ dveti vā gaṇayanto samānaya. **Addasā khoti** katham addasa? Buddhānañhi nisinnānam vā nipannānam vā koci lakkhaṇam pariyesitum na sakkoti, ṭhitānam pana caṅkamantānam vā sakkoti. Tasmā lakkhaṇapariyesanattam āgataṃ disvā buddhā utthāyāsanaṃ tiṭṭhanti vā caṅkamam vā adhiṭṭhanti. Iti lakkhaṇadassanānurūpe iriyāpathe vattamānassa addasa. **Yebhuyyenāti** pāyena, bahukāni addasa, appāni na addasāti attho. Tato yāni na addasa, tesam dīpanattam vuttaṃ **ṭhapetvā dveti**. **Kaṅkhatīti** “aho vata passeyya”nti patthanam uppādeti. **Vicikicchātīti** tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhum. **Nādhimuccatīti** tāya vicikicchāya sannitṭhānam na gacchati. **Na sampasīdatīti** tato “paripuñṇalakkhaṇo aya”nti bhagavati pasādam nāpajjati. Kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anādhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālussiyabhāvo. **Kosohiteti** vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyheti** aṅgajāte. Bhagavato hi vāraṇasseva kosohitavatthaguyham suvaṇṇavaṇṇam padumagabbhasamānam, taṃ so vatthapaṭicchannattā, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvam asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahoṣi vicikicchī.

Atha kho bhagavāti atha bhagavā cintesi – “sacāham imassa etāni dve lakkhaṇāni na dassesāmi, nikkaṅkho na bhavissati. Etassa kaṅkhāya sati ācariyopissa nikkaṅkho na bhavissati, atha maṃ dassanāya na āgamissati, anāgato dhammam na sossati, dhammam asuṇanto tīni sāmāññaphalāni na sacchikarissati. Etasmim pana nikkaṅkhe ācariyopissa nikkaṅkho maṃ upasaṅkamitvā dhammam sutvā tīni sāmāññaphalāni sacchikarissati. Etadatthameva ca mayā pāramiyo pūritā. Dassesāmissa tāni lakkhaṇāni”ti.

Tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāramakāsi. Kathamrūpaṃ? Kimettha aññena vattabbaṃ? Vuttametam nāgasenatthereneva milindarañña puṭṭhena –

Āha ca dukkaram, bhante nāgasena, bhagavatā katanti. Kim mahārājāti? Mahājanena hirikaraṇokāsam brahmāyubrāhmaṇassa ca antevāsīuttarassa ca bāvariyassa antevāsīnam soḷasabrāhmaṇānañca selassa ca brāhmaṇassa antevāsīnam tisatamaṇavānañca dassesi, bhanteti. Na, mahārāja, bhagavā guyham dasseti, chāyam bhagavā dasseti, iddhiyā abhisaṅkharitvā nivāsananivattham kāyabandhanabaddham cīvarapārutam chāyārūpakamattam dassesi mahārājāti. Chāyam diṭṭhe sati diṭṭhoyeva. Nanu, bhanteti? Tiṭṭhatetaṃ, mahārāja, hadayarūpaṃ disvā bujjanakasatto haveyya, hadayamaṃsam nīharitvā dasseyya sammāsambuddhoti. Kallosi, bhante nāgasenāti.

Ninnāmetvāti nīharitvā. **Anumasīti** kathinasūciṃ viya katvā anumajji. Tathā karaṇena cettha mudubhāvo, kaṅṇasotānumasanena dīghabhāvo, nāsikasotānumasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsītōti veditabbo. **Uhopi kaṅṇasotānīti** adīsu cettha buddhānam kaṅṇasotesu malaṃ vā jallikā vā natthi, dhovitvā ṭhapitarajatapanālikā viya honti, tathā nāsikasotesu, tānipi hi suparikammakatakañcanapanālikā viya ca maṇipānālikā viya ca

honti. Tasmā jivhaṃ nīharitvā kathinasūciṃ viya katvā mukhapariyante upasaṃharanto dakkhiṇakaṇṇasotaṃ pavesetvā tato nīharitvā vāmaṇṇasotaṃ pavesesi, tato nīharitvā dakkhiṇanāsikasotaṃ pavesetvā tato nīharitvā vāmanāsikasotaṃ pavesesi, tato nīharitvā puthulabhāvaṃ dassento rattavalāhakena aḍḍhacandaṃ viya ca suvaṇṇapattaṃ viya ca rattakambalapāṭalena vijjujotasadisāya jivhāya kevalakappaṃ nalāṭamaṇḍalaṃ paṭicchādesi.

Yaṃnūnāhanti kasmā cintesi? Ahañhi mahāpurisalakkhaṇāni samannesitvā gato “ditṭhāni te, tāta, mahāpurisalakkhaṇāni”ti ācariyena pucchito “āma, ācariyā”ti vattuṃ sakkhissāmi. Sace pana maṃ “kiriyaṅkaṇṇamassa kīdisa”nti pucchissati, taṃ vattuṃ na sakkhissāmi, na jānāmīti vutte pana ācariyo kujjhissati “nanu tvaṃ mayā sabbampetaṃ jānanatthāya pesito, kasmā ajānitvā āgatosī”ti, tasmā yaṃnūnāhanti cintetvā anubandhi. Bhagavā nhānaṭṭhānaṃ mukhadhovanatṭhānaṃ sarīrapaṭijagganaṭṭhānaṃ rājarājamahāmattādīnaṃ orodhehi saddhiṃ parivāretvā nisinnaṭṭhānanti imāni cattāri ṭhānāni ṭhapetvā sesatṭhānesu antamaso ekagandhakuṭiyampi okāsamakāsi.

Gacchante gacchante kāle – “ayaṃ kira brahmāyubrāhmaṇassa māṇavo uttaro nāma ‘buddho vā no vā’ti tathāgatassa buddhabhāvaṃ vīmaṃsanto carati, buddhavīmaṃsako nāmāya”nti pākāto jāto. Yamhi yamhi ṭhāne buddhā vasanti, pañca kiccāni katāneva honti, tāni heṭṭhā dassitāneva. Tattha pacchābhattaṃ alaṅkatadhammāsane nisīditvā dantakhacitaṃ cittabjaniṃ gahetvā mahājanassa dhammaṃ desente bhagavati uttaropi avidūre nisīdati. Dhammassavanapariyosāne saddhā manussā svātanāya bhagavantaṃ nimantetvā māṇavampi upasaṅkamitvā evaṃ vadanti – “tāta, amhehi bhagavā nimantito, tvampi bhagavatā saddhiṃ āgantvā amhākaṃ gehe bhattaṃ gaṇṇehyāsī”ti. Punadivase tathāgato bhikkhusaṅghaparivuto gāmaṃ pavisati, uttaropi padavāre padavāre pariggaṇhanto padānupadiko anubandhati. Kulagehaṃ pavitṭhakāle dakkhiṇodakaggahaṇaṃ ādiṃ katvā sabbam olokento nisīdati. Bhattakiccavasāne tathāgatassa pattaṃ bhūmiyaṃ ṭhapetvā nisinnakāle māṇavakassa pātārāsabhattaṃ sajjenti. So ekamante nisinno bhuñjitvā puna āgantvā satthu santike ṭhatvā bhattānumodanaṃ sutvā bhagavatā saddhiṃyeva vihāraṃ gacchati.

Tattha bhagavā bhikkhūnaṃ bhattakiccāpariyosānaṃ āgamento gandhamaṇḍalamāle nisīdati. Bhikkhūhi bhattakiccaṃ katvā pattacīvaraṃ paṭisāmetvā āgama vanditvā kāle ārocite bhagavā gandhakuṭiṃ pavisati, māṇavopi bhagavatā saddhiṃyeva gacchati. Bhagavā parivāretvā āgataṃ bhikkhusaṅghaṃ gandhakuṭippamukhe ṭhito ovaditvā uyyojetvā gandhakuṭiṃ pavisati, māṇavopi pavisati. Bhagavā khuddakamañce appamattakaṃ kālaṃ nisīdati, māṇavopi avidūre olokento nisīdati. Bhagavā muhuttaṃ nisīditvā sīsokkamaṇaṃ dasseti, – “bhoto gotamassa vihārelā bhavissati”ti māṇavo gandhakuṭidvāraṃ pidahanto nikkhamitvā ekamantaṃ nisīdati. Manussā purebhattaṃ dānaṃ datvā bhuttapātārāsā samādinnauposathaṅgā suddhuttarāsāṅgā mālāgandhādihattā dhammaṃ suṇissāmāti vihāraṃ āgacchanti, cakkavattino khandhāvāraṭṭhānaṃ viya hoti.

Bhagavā muhuttaṃ sīhaseyyaṃ kappetvā vuṭṭhāya pubbabhāgena paricchinditvā samāpattiṃ samāpajjati. Samāpattito vuṭṭhāya mahājanassa āgatabhāvaṃ ñatvā gandhakuṭito nikkhamma mahājanaparivuto gandhamaṇḍalamālaṃ gantvā paññattavarabuddhāsanagato parisāya dhammaṃ deseti. Māṇavopi avidūre nisīditvā – “kiṃ nu kho samaṇo gotamo gehassitavasena parisam ussādentō vā apasādentō vā dhammaṃ deseti, udāhu no”ti akkharakkharaṃ padaṃ padaṃ pariggaṇhāti. Bhagavā tathāvidhaṃ kathaṃ akathetvā vā kālaṃ ñatvā desanaṃ niṭṭhāpesi. Māṇavo iminā niyāmena pariggaṇhanto satta māse ekato vicaritvā bhagavato kāyadvārādīsu aṇumattampi avakkhalitaṃ na addasa. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ buddhabhūtaṃ manussabhūto māṇavo na passeyya, yassa bodhisattabhūtaṃ chabbassāni padhānabhūmiyaṃ amanussabhūto māro devaputto gehassitavitakkamattampi adisvā buddhabhūtaṃ ekasamvaccharaṃ anubandhitvā kiñci apassanto –

“Satta vassāni bhagavantam, anubandhim padāpadam;

Otāram nādhigacchissam, sambuddhassa satīmato”ti. (su. ni. 448) –

Ādigāthāyo vatvā pakkāmi. Tato māṇavo cintesi – “aham bhavantam gotamam satta māsē anubandhamāno kiñci vajjam na passāmi. Sace panāham aññepi satta māsē satta vā vassāni vassasatam vā vassasahassam vā anubandheyyam, nevassa vajjam passeyyam. Ācariyo kho panassa me mahallako, yogakkhemam nāma na sakkā jānitum. Samaṇassa gotamassa sabhāvaguṇeneva buddhabhāvam vatvā mayham ācariyassa āroccasāmi”ti bhagavantam āpucchitvā bhikkhusaṅgham vanditvā nikkhami.

Ācariyassa santikañca pana gantvā – “kacci, tāta uttara, tam bhavantam gotamam tathāsantamyeva saddo abbhuggato”ti pucchito, “ācariya, kim vadesi? Cakkavālam atisambādham, bhavaggaṃ atinīcam, tassa hi, bhoto gotamassa ākāsam viya apariyanto guṇagaṇo. Tathāsantamyeva, bho, tam bhavantam gotama”ntiādīni vatvā yathādiṭṭhāni dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni paṭipāṭiyā ācikkhitvā kiriyasamācāram ācikkhi. Tena vuttam – “atha kho uttaro māṇavo...pe... ediso ca ediso ca bhavam gotamo tato ca bhiyyo”ti.

386. Tatha **suppatiṭṭhitapādoti** yathā hi aññesam bhūmiyam pādam ṭhapentānam aggatalam vā paṇhi vā passam vā paṭhamam phusati, vemajjham vā pana chiddam hoti, ukkhipantānampi aggatalādīsu ekakoṭṭhāsova paṭhamam utṭhahati, na evam tassa. Tassa pana suvaṇṇapādukatalam viya ekappahārenea sakalam pādatalam bhūmiṃ phusati, bhūmito utṭhahati. Tasmā “suppatiṭṭhitapādo kho pana so bhavam gotamo”ti vadati.

Tatridam bhagavato suppatiṭṭhitapādātāya – sacepi hi bhagavā anekasataporisam narakam akkamissāmīti pādam nīharati, tāvadeva ninnatṭhānam vātapūritam viya kammārabhastam unnamitvā pathavīsamam hoti, unnatatṭhānampi anto pavisati. Dūre akkamissāmīti abhinīharantassa sineruppamānopi pabbato seditavettaṅkuro viya namitvā pādasamīpam āgacchati. Tathā hissa yamakapāṭihāriyam katvā yugandharapabbatam akkamissāmīti pāde abhinīharato pabbato namitvā pādasamīpam āgato, so tam akkamitvā dutiyapādena tāvatīmsabhavanam akkami. Na hi cakkalakkhaṇena patiṭṭhātabbatṭhānam visamam bhavitum sakkoti. Khāṇu vā kaṇḍako vā sakkharakathalā vā uccārapassāvo vā khelaṅgāhānikādīni vā purimatarāva apagacchanti, tatha tattheva ca pathaviṃ pavisanti. Tathāgatassa hi sīlatejena paññātejena dhammatejena dasannam pāramīnam ānubhāvena ayam mahāpathavī samā mudu pupphābhikiṇṇā hoti. Tatra tathāgato samam pādam nikkhipati, samam uddharati, sabbāvantehi pādatalahi bhūmiṃ phusati.

Cakkānīti dvīsu pādesu dve cakkāni. Tesam arā ca nemi ca nābhi ca pāliyam vuttāva. **Sabbākāraparipūrānīti** iminā pana ayam viseso vedītabbo – tesam kira cakkānam pādatalassa majjhe nābhi dissati, nābhiparicchinnā vaṭṭalekhā dissati, nābhimukhaparikkhepatto dissati, panālimukham dissati, arā dissanti, aresu vaṭṭalekhā dissanti, nemī dissanti, nemimaṇikā dissanti. Idam tāva pāliāgatameva.

Sambahulavāro pana anāgato, so evam datṭhabbo – satti siri vaccho nandi sovattiko vaṭṭamsako vaḍḍhamānakam macchayugalam bhaddapīṭham ākusam tomaro pāsādo toraṇam setacchattam khaggo tālavaṇṭam morahattako vālabījanī uñhīsam patto maṇi kusumadāmam nīluppalam rattuppalam setuppalam padumam puṇḍarīkam puṇṇaghaṭo puṇṇapāti samuddo cakkavālo himavā sineru candimasūriyā nakkhattāni cattāro mahādīpā dve parittadīpasahassāni, antamaso cakkavattirañño parisam upādāya sabbo cakkalakkhaṇasseva parivāro.

Āyatapaṇhīti dīghapaṇhi, paripuṇṇapaṇhīti attho. Yathā hi aññesam aggapādo dīgho hoti, paṇhimatthake jaṅghā patiṭṭhāti, paṇhi tacchetvā ṭhapitā viya hoti, na evam tathāgatassa . Tathāgatassa pana catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāsā aggapādo hoti, tatiye

koṭṭhāse jaṅghā patitṭhāti, catutthe koṭṭhāse āraggena vaṭṭetvā ṭhapitā viya rattakambale geṇḍukasadisā paṇhi hoti.

Dīghaṅgulīti yathā aññesaṃ kāci aṅguli dīghā hoti, kāci rassā, na evaṃ tathāgatassa. Tathāgatassa pana makkaṭasseva dīghahatthapādaṅguliyo mūle thūlā anupubbena gantvā agge tanukā niyyāsateleṇa madditvā vaṭṭitaharītālavattisadisā honti. Tena vuttaṃ “dīghaṅgulī”ti.

Mudutalunahatthapādoti sappimaṇḍe osādetvā ṭhapitaṃ satavāravihatakkappāsaṭaḷaṃ viya mudū, jātamattakumārassa viya ca niccakālaṃ talunā ca hatthapādā assāti mudutalunahatthapādo.

Jālahatthapādoti na cammena paṭibaddhaṅgulantaro. Ediso hi phaṇahatthako purisadosena upahato pabbajjampi na labhati. Tathāgatassa pana catasso hatthaṅguliyo pañcapi pādaṅguliyo ekappamāṇā honti, tāsāṃ ekappamāṇattāya yavalakkhaṇaṃ aññamaññaṃ paṭivijjhivā tiṭṭhati. Athassa hatthapādā kusaleṇa vadḍhakīṇā yojitajālavātapānasadisā honti. Tena vuttaṃ “jālahatthapādo”ti.

Uddhaṃ patitṭhitagopphakattā ussaṅkhā pādā assāti **ussaṅkhapādo**. Aññesañhi piṭṭhipāde gopphakā honti. Tena tesāṃ pādā añibaddhā viya thaddhā honti, na yathāsukhaṃ parivattanti, gacchantānaṃ pādatalāni na dissanti. Tathāgatassa pana abhiruhitvā upari gopphakā patitṭhahanti. Tenassa nābhito patṭhāya uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti, adhokāyova iṅjati. Sukhena pādā parivattanti. Puratopi pacchatopi ubhayapassesupi ṭhatvā passantānaṃ pādatalāni paññāyanti, na hatthīnaṃ viya pacchatoyeva.

Enijaṅghoti eṇimigasadisajaṅgho maṃsussadena paripuṇṇajaṅgho, na ekato baddhapiṇḍikamaṃso, samantato samasaṅṭhitena maṃsena parikkhittāhi suvaṭṭitāhi sālīgabbhasadisāhi jaṅghāhi samannāgatoti attho.

Anonamantoti anamanto. Etenassa akhujjaavāmanabhāvo dīpito. Avasesajanā hi khujjā vā honti vāmanā vā, khujjānaṃ uparimakāyo aparipuṇṇo hoti, vāmanānaṃ hetṭhimakāyo. Te aparipuṇṇakāyattā na sakkonti anonamantā jaṅṅukāni parimajjituṃ. Tathāgato pana paripuṇṇaubhayakāyattā sakkoti.

Usabhavāraṇādīnaṃ viya suvaṇṇapadumakaṇṇikasadisē kose ohitaṃ paṭicchannaṃ vatthaguyhaṃ assāti **kosohitavattaguyho**. **Vattaguyhanti** vatthena gūhitabbaṃ aṅgajātaṃ vuccati.

Suvaṇṇavaṇṇoti jātihiṅgulakena majjitvā dīpidāthāya ghaṃsitvā gerukaparikkammaṃ katvā ṭhapitaghanaṣuvaṇṇarūpakasadisoti attho. Etenassa ghanasiniddhasaṅhasarīrataṃ dassetvā chavivaṇṇadassanattaṃ **kañcanasannibhattacoti** vuttaṃ, purimassa vā vevacanameva etaṃ.

Rajojallanti rajo vā malaṃ vā. **Na upalimpati**ti na laggati, padumapalāsato udakabindu viya vivaṭṭati. Hatthadhovanapādadhovanādīni pana utuggahaṇatthāya ceva dāyakānaṃ puññaphalathāya ca buddhā karonti, vattasīsenāpi ca karontiyeva. Senāsaṇaṃ pavisantena hi bhikkhunā pāde dhovivā pavisitabbanti vuttametāṃ.

Uddhaggalomoti āvaṭṭapariyosāne uddhaggāni hutvā mukhasobhaṃ ullokayamānāni viya ṭhitāni lomāni assāti uddhaggalomo.

Brahmujugattoti brahmā viya ujugatto, ujumeva uggatadīghasarīro. Yebhuyyena hi sattā khandhe kaṭiyaṃ jāṅūsūti tīsu ṭhānesu namanti. Te kaṭiyaṃ namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu purato. Dīghasarīrā paneke passavaṅkā honti, eke mukhaṃ unnāmetvā nakkhattāni gaṇayantā viya caranti, eke appamaṃsalohitā sūlasadisā honti, pavedhamānā

gacchanti. Tathāgato pana ujumeva uggantvā dīghappamāṇo devanagare
ussitasuvaṇṇatorañam viya hoti.

Sattussadoti dve hatthapitṭhiyo dve pādapitṭhiyo dve aṃsakūtāni khandhoti imesu
sattasu ṭhānesu paripuṇṇamamsussado assāti sattussado. Aññesaṃ pana hatthapādapitṭhīsu
nhārujālā paññāyanti, aṃsakūtākhandhesu aṭṭhikoṭiyo, te manussapetā viya khāyanti, na
tathāgato. Tathāgato pana sattasu ṭhānesu paripuṇṇamamsussadattā nigūḷhanhārujālehi
hatthapitṭhādīhi vaṭṭetvā ṭhapitasuvaṇṇavaṇṇālīngasadisena khandhena silārūpakam viya
cittakammarūpakam viya ca khāyati.

Sīhassa pubbaddham viya kāyo assāti **sīhapubbaddhakāyo**. Sīhassa hi
puratthimakāyova paripuṇṇo hoti, pacchimakāyo aparipuṇṇo. Tathāgatassa pana sīhassa
pubbaddhakāyova sabbo kāyo paripuṇṇo. Sopi sīhasseva na tattha tattha vinatunnatādivasena
dussaṇṭhitavisaṇṭhito, dīghayuttatṭhāne pana dīgho, rassakisathūlaanuvaṭṭitayuttatṭhānesu
tathāvidhova hoti. Vuttañhetam –

“Manāpiye ca kho, bhikkhave, kammavipāke paccupaṭṭhite yehi aṅgehi dīghehi sobhati,
tāni aṅgāni dīghāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi rassehi sobhati, tāni aṅgāni rassāni saṇṭhahanti.
Yehi aṅgehi thūlehi sobhati, tāni aṅgāni thūlāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi kisehi sobhati, tāni
aṅgāni kisāni saṇṭhahanti. Yehi aṅgehi vaṭṭehi sobhati, tāni aṅgāni vaṭṭāni saṇṭhahanti”ti.

Iti nānācittena puññacittena cittito dasahi pāramīhi sajjito tathāgatassa attabhāvo, tassa
loke sabbasippino vā iddhimanto vā paṭirūpakampi kātum na sakkonti.

Citantaraṃsoti antaraṃsam vuccati dvinnam koṭṭānamantaram, tam citam
paripuṇṇamassāti citantaraṃso. Aññesañhi tam ṭhānam ninnam hoti, dve pitṭhikoṭṭā
pāṭiyekkam paññāyanti. Tathāgatassa pana kaṭito paṭṭhāya maṃsapaṭalam yāva khandhā
uggamma samussitasuvaṇṇaphalakaṃ viya pitṭhim chādetvā patiṭṭhitam.

Nigrodhaparimaṇḍaloti nigrodho viya parimaṇḍalo. Yathā paṇṇāsahatthātāya vā
satahatthātāya vā samakkhandhasākho nigrodho dīghatopi vitthāratopi ekappamāṇova hoti,
evaṃ kāyatopi byāmatopi ekappamāṇo. Yathā aññesaṃ kāyo vā dīgho hoti byāmo vā, na
evaṃ visamappamāṇoti attho. Teneva “yāvatakvassa kāyo”tiādi vuttam. Tattha yāvatako
assāti **yāvatakvassa**.

Samavaṭṭakkhandhoti samavaṭṭitakkhandho. Yathā eke koñcā viya bakā viya varāhā
viya ca dīghagalā vaṅkagalā puthulagalā ca honti, kathanakāle sirājālam paññāyati, mando
saro nikkhamati, na evaṃ tassa. Tathāgatassa pana suvaṭṭitasuvaṇṇālīngasadisō khandho hoti,
kathanakāle sirājālam na paññāyati, meghassa viya gajjato saro mahā hoti.

Rasaggasaggīti ettha rasam gasantīti rasaggasā , rasaharaṇīnametaṃ adhivacanam, tā
aggā assāti rasaggasaggī. Tathāgatassa hi satta rasaharaṇīsaṃhassāni uddhaggāni hutvā
gīvāyameva paṭimukkāni. Tilaphalamattopi āhāro jivhagge ṭhapito sabbam kāyam anupharati,
teneva mahāpadhānam padahantassa ekataṇḍulādīhipi kāḷāyayūsapasatenāpi kāyassa
yāpanam ahoṣi. Aññesaṃ pana tathā abhāvā na sakalakāyam oḷā pharati, tena te bahvābādā
honti. Idaṃ lakkhaṇam appābādhatāsāṅkhātassa nissandaphalassa vasena pākātam hoti.

Sīhasseva hanu assāti **sīhanu**. Tattha sīhassa heṭṭhimahanumeva paripuṇṇam hoti, na
uparimam. Tathāgatassa pana sīhassa heṭṭhimam viya dvepi paripuṇṇāni dvādasiyam
pakkhassa candasadisāni honti.

Cattālisadantotiādīsū uparimahanuke patiṭṭhitā vīsati, heṭṭhime vīsātīti cattālīsa dantā
assāti cattālisadanto. Aññesañhi paripuṇṇadantānampi dvattīmsa dantā honti, tathāgatassa
cattālīsam.

Aññesañca keci dantā uccā keci nīcāti visamā honti, tathāgatassa pana ayapaṭṭachinnasankhapaṭalaṃ viya samā.

Aññesaṃ kumbhīlānaṃ viya dantā viralā honti, macchamaṃsādīni khādantānaṃ dantantaraṃ pūrati. Tathāgatassa pana kanakalatāya samussāpitavajirapanti viya aviraḷa tulikāya dassitaparicchēdā viya dantā honti.

Susukkadāṭho aññesañca pūtidantā utṭhahanti, tena kāci dāṭhā kālāpi vivaṇṇāpi honti. Tathāgato susukkadāṭho osadhitārakampi atikkamma virocamañāya pabhāya samannāgatadāṭho, tena vuttaṃ “susukkadāṭho”ti.

Pahūtajivho aññesaṃ jivhā thūlāpi hoti kisāpi rassāpi thaddhāpi visamāpi, tathāgatassa pana mudu dīghā puthulā vaṇṇasampannā hoti. So taṃ lakkhaṇaṃ pariyesitum āgatānaṃ kañkhāvinodanattaṃ mudukattā taṃ jivhaṃ kathinasūciṃ viya vaṭṭetvā ubho nāsikasotāni parāmasati, dīghattā ubho kaṇṇasotāni parāmasati, puthulattā kesantapariyosānaṃ kevalampi nalāṭaṃ paṭicchādeti. Evaṃ tassā mududīghaputhulabhāvaṃ pakāsento kañkhaṃ vinodeti. Evaṃ tilakkhaṇasampannaṃ jivhaṃ sandhāya “pahūtajivho”ti vuttaṃ.

Brahmassaroti aññe chinnassarāpi bhinnassarāpi kākassarāpi honti, tathāgato pana mahābrahmuno sarasadisena sarena samannāgato. Mahābrahmuno hi pittasemhehi apalibuddhattā saro visuddho hoti. Tathāgatenāpi katakammaṃ vatthum sodheti, vatthussa suddhattā nābhito paṭṭhāya samuṭṭhahanto saro visuddho aṭṭhaṅgasamannāgatova samuṭṭhāti. Karaviko viya bhaṇatīti **karavikabhāṇī**, mattakaravikarutamañjughosoti attho.

Tatridaṃ karavikarutassa mañjutāya – karavikasakuṇe kira madhurarasam ambapakkam mukhatuṇḍakena paharivā paggharitaṃ rasaṃ sāyivā pakkhena tālaṃ datvā vikūjamāne catuppadādīni mattāni viya laḷitum ārabhanti. Gocarappasutāpi catuppadā mukhagatānīpi tiṇāni chaḍḍetvā taṃ saddaṃ suṇanti, vālamigā khuddakamige anubandhamānā ukkhittapādaṃ anukhipitvāva tiṭṭhanti, anubaddhamigāpi maraṇabhayaṃ hitvāpi tiṭṭhanti, ākāse pakkhandapakkinopi pakkhe pasāretvā tiṭṭhanti, uduke macchāpi kaṇṇapaṭalaṃ apphoṭentā taṃ saddaṃ suṇamānāva tiṭṭhanti. Evaṃ mañjurutā karavikā.

Asandhimittāpi dhammāsokassa devī – “atthi nu kho, bhante, buddhasaddena sadiso kassaci saddo”ti saṅhaṃ pucchi. Atthi karavikasakuṇassāti. Kuhim, bhante, sakuṇāti? Himavanteti. Sā rājānaṃ āha, – “deva, karavikasakuṇaṃ daṭṭhukāmā”ti. Rājā “imasmiṃ pañjare nisīditvā karaviko āgacchatū”ti suvaṇṇapañjaraṃ vissajjesi. Pañjaro gantvā ekassa karavikassa purato aṭṭhāsi. So “rājāñāya āgato pañjaro, na sakkā agantu”nti tattha nisīdi. Pañjaro āgantvā rañño puratova aṭṭhāsi. Karavikaṃ saddaṃ kārāpetum na sakkonti. Atha rājā “kathaṃ bhaṇe ime saddaṃ karontī”ti āha? Nātake disvā devāti. Atha naṃ rājā ādāsehi parikkhipāpesi. So attanova chāyaṃ disvā “nātakā me āgatā”ti maññamāno pakkhena tālaṃ datvā mañjussarena mañivaṃsaṃ dhamamāno viya viravī. Sakalanagare manussā mattā viya laḷimsu. Asandhimittā cintesi – “imassa tāva tiracchānassa evaṃ madhuro saddo, kīdiso nu kho sabbaññutaññānasirippattassa bhagavato ahoṣī”ti pītiṃ uppādetvā taṃ pītiṃ avijahitvā sattahi jaṅghasatehi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Evaṃ madhuro karavikasaddo. Tato satabhāgena sahasabhāgena ca madhurataro tathāgatassa saddo, loke pana karavikato aññassa madhurarassa abhāvato “karavikabhāṇī”ti vuttaṃ.

Abhinīlanettoti na sakalanīlanettova, nīlayuttatṭhāne panassa umāpupphasadisena ativissuddhena nīlavaṇṇena samannāgatāni akkhīni honti. Pītayuttatṭhāne kaṇikārapupphasadisena pītavaṇṇena, lohityuttatṭhāne bandhujīvakaupphasadisena lohityavaṇṇena, setayuttatṭhāne osadhitārakasadisena setavaṇṇena, kālayuttatṭhāne addārīṭṭhakasadisena kālavaṇṇena samannāgatāni suvaṇṇavimāne ugghāṭitamāṇisīhapañjarasadisāni khāyanti.

Gopakhumoti ettha **pakhumanti** sakalaṃ cakkhubhaṇḍaṃ adhippetam. Tam kālāvachchakassa bahaladhātukaṃ hoti, rattavachchakassa vipprasannaṃ, tammuhattajātaraṭṭavachchadisacakkhubhaṇḍoti attho. Aññesañhi akkhibhaṇḍā aparipuṇṇā honti, hatthimūsikakākādīnaṃ akkhisadisehi viniggaṭṭhehi gambhīrehipi akkhīhi samannāgatā honti. Tathāgatassa pana dhovivā majjivā ṭhapitamaṇigulikā viya mudusiniddhanīlasukhumapakhumācītāni akkhīni.

Uṇṇāti uṇṇalomaṃ. **Bhamukantareti** dvinnaṃ bhamukānaṃ vemajjhe nāsikamatthakeyeva jātā. Uggantvā pana nalātamajjhajātā. **Odātāti** parisuddhā osadhitārakavaṇṇā. **Mudūti** sappimaṇḍe osādetvā ṭhapitasatavāravihatakapāsapaṭalasadisā. **Tūlasannibhāti** simbalitūlalātātūlasamānā, ayamassā odātātāya upamā. Sā panesā koṭṭiyam gahetvā ākaḍḍhiyamānā upaḍḍhabāhuppamānā hoti, vissatṭhā dakkhiṇāvattavasena āvaṭṭivā uddhaggā hutvā santiṭṭhati, suvaṇṇaphalakamajjhe ṭhapitarajatapupphulakā viya suvaṇṇaghaṭato nikkhamamānā khīradhārā viya aruṇappabhārañjite gamanatale osadhitārakā viya ca atimanoharāya siriyā virocāti.

Uṇḥīsāsīsoti idaṃ paripuṇṇanalātātāñceva paripuṇṇasīsatañcāti dve atthavase paṭicca vuttam. Tathāgatassa hi dakkhiṇakapaṇḍulikatō patṭhāya maṃsapāṭalam utṭhahitvā sakalam nalātam chādayamānaṃ pūrayamānaṃ gantvā vāmakapaṇḍulikāya patiṭṭhitam, rañño baddhaṇḥīsapaṭṭo viya virocāti. Pacchimabhavikabodhisattānaṃ kira imaṃ lakkhaṇam viditvā rājūnaṃ uṇḥīsapaṭṭam akaṃsu, ayaṃ tāva eko attho. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti, keci kappasīsā, keci phalasīsā, keci aṭṭhisīsā, keci tumbasīsā, keci pabbhārasīsā. Tathāgatassa pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitam viya suparipuṇṇam udakapupphulasadisam sīsam hoti. Tattha purimanayena uṇḥīsaveṭṭhitasīsō viyāti uṇḥīsāsīsō. Dutīyanayena uṇḥīsam viya sabbattha parimaṇḍalasīsoti uṇḥīsāsīsō.

Imāni pana mahāpurisalakkhaṇāni kammaṃ kamma sarikkhakaṃ lakkhaṇam lakkhaṇānisamsanti ime cattāro koṭṭhāse ekekasmim lakkhaṇe dassetvā kathitāni sukathitāni honti. Tasmā bhagavatā lakkhaṇasutte (dī. ni. 3.200-202) vuttāni imāni kammādīni dassetvā kathetabbāni. Suttavasena vinicchitam asakkontena **sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāya** tasseva suttassa vaṇṇanāya vuttanayena gahetabbāni.

Imehi kho, bho, so bhavaṃ gotamoti, bho ācariya, imehi dvattimsamahāpurisalakkhaṇehi so bhavaṃ gotamo samannāgato devanagare samussitaratanaviccitam suvaṇṇatoraṇam viya yojanasatubbedho sabbapāliphullo pārīcchattako viya selantaramhi supupphitasālarukkho viya tārāgaṇapaṭimaṇḍitagaganatalamiva ca attano sirivibhavana lokam ālokam kurumāno viya caratīti imatthampi dīpetvā kiriyācāram ācikkhitam **gacchanto kho panāti**ādīmāha.

387.Dakkhiṇenāti buddhānañhi ṭhatvā vā nisīditvā vā nipajjitvā vā gamanaṃ abhinīharantānaṃ dakkhiṇapādova purato hoti. Satatapaṭihāriyam kiretam. **Nātidūrepādam uddharatīti** tam dakkhiṇapādam na atidūre ṭhapessāmīti uddharati. Atidūrāñhi abhihariyamāne dakkhiṇapādena vāmapādo ākaḍḍhiyamāno gaccheyya, dakkhiṇapādopi dūram gantum na sakkuṇeyya, āsanneyeva patiṭṭhaheyya, evaṃ sati padavicchedo nāma hoti. Dakkhiṇapāde pana pamāṇeneva uddhate vāmapādopi pamāṇeneva uddhariyati, pamāṇena uddhato patiṭṭhantopi pamāṇeyeva patiṭṭhāti. Evamanena tathāgatassa dakkhiṇapādakiccaṃ vāmapādena niyamitam, vāmapādakiccaṃ dakkhiṇapādena niyamitanti vedītabbam.

Nātisīghanti divā vihārabhattatthāya gacchanto bhikkhu viya na atisīgham gacchati. **Nātiṣaṇikanti** yathā pacchato āgacchanto okāsam na labhati, evaṃ na atisaṇikam gacchati. **Adduvena adduvanti** jaṇṇukena jaṇṇukam, **nasatthim unnāmetīti** gambhīre udake gacchanto viya na ūrum unnāmeti. **Na onāmetīti** rukkhāsākhāchedanadaṇḍaṅkusapādo viya

na pacchato osakkāpeti. **Na sannāmetīti** obaddhānābaddhatṭhānehi pādam koṭṭento viya na thaddham karoti. **Navināmetīti** yantarūpakaṃ kīlāpento viya na ito cito ca cāleti. **Adharakāyovāti** heṭṭhimakāyova iñjati, uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti. Dūre ṭhatvā olokeno hi buddhānaṃ ṭhitabhāvaṃ vā gamanabhāvaṃ vā na jānāti. **Kāyabalenāti** bhāhā khipanto sarīrato sedehi muccantehi na kāyabalena gacchati. **Sabbakāyenevāti** gīvaṃ aparivattetvā rāhulovāde vuttanāgāpalokitavaseneva apaloketi.

Na uddhantiādīsu nakkhattāni gaṇento viya na uddham ulloketi, natṭham kākaṇikam vā māsakaṃ vā pariyesanto viya na adho oloketi, na hatthiassādayo passanto viya ito cito ca vipekkhamāno gacchati. **Yugamattanti** navavidatthimatte cakkhūni ṭhapetvā gacchanto yugamattam pekkhati nāma, bhagavāpi yuge yutto sudantaājānīyo viya ettakaṃ passanto gacchati. **Tato cassa uttarīti** yugamattato paraṃ na passatīti na vattabbo. Na hi kuṭṭam vā kavāṭam vā gaccho vā latā vā āvaritum sakkoti, atha khvassa anāvāraṇāṇassa anekāni cakkavālasahassāni ekaṅgaṇāneva honti. **Antaragharanti** heṭṭhā mahāsakuludāyisutte indakhīlato paṭṭhāya antaragharam, idha gharaummārato paṭṭhāya veditabbaṃ. **Nakāyantiādi** pakatiiriyapatheneva pavisatīti dassanattham vuttaṃ. Daliddamanussānaṃ nīcagharakaṃ pavisantepi hi tathāgate chadanaṃ vā uggacchati, pathavī vā ogacchati, bhagavā pana pakatigamaneneva gacchati. **Nātidūreti** atidūre parivattantena hi ekaṃ dve padavāre piṭṭhibhāgena gantvā nisīditabbaṃ hoti. **Nāccāsanneti** accāsanne parivattantena ekaṃ dve padavāre purato gantvā nisīditabbaṃ hoti. Tasmā yasmim padavāre ṭhitena purato vā pacchato vā agantvā nisīditabbaṃ hoti, tattha parivattati.

Pānīnāti kaṭivātābādīhiko viya na āsanaṃ hatthehi gahetvā nisīdati. **Pakkhipatīti** yo kiñci kammaṃ katvā kīlānto ṭhitakova patati, yopi orimaṃ aṅgaṃ nissāya nisinna ghaṃsanto yāva pārīmaṅgā gacchati, pārīmaṅgaṃ vā nissāya nisinna tatheva yāva orīmaṅgā āgacchati, sabbo so āsane kāyaṃ pakkhipati nāma. Bhagavā pana evaṃ akatvā āsanassa majjhe olambakaṃ dhārento viya tūlapicum ṭhapento viya saṅikaṃ nisīdati. **Hatthakukkucanti** pattamukhavatṭiyam udakabinduṭhapanam makkhikabījanīyā paṇṇacchedanaphālanādi hatthena asaṃyatakaraṇam. **Pādakukkucanti** pādena bhūmighaṃsanādi asaṃyatakaraṇam.

Na chambhatīti na bhāyati. **Na kampatīti** na osīdati. **Na vedhatīti** na calati. **Naparitassatīti** bhayaparitassanāyapi taṇhāparitassanāyapi na paritassati. Ekacco hi dhammakathādīnaṃ atthāya āgantvā manusse su vanditvā ṭhitesu “sakkhissāmi nu kho tesam cittam gaṇhanto dhammam vā kathetum, pañham vā pucchito vissajjetum, bhattānumodanaṃ vā kātu”nti bhayaparitassanāya paritassati. Ekacco “manāpā nu kho me yāgu āgacchissati, manāpam antarakhajjaka”nti vā taṇhāparitassanāya paritassati. Tadubhayampi tassa natthīti na paritassati. **Vivekāvatṭoti** viveke nibbāne āvatṭamānaso hutvā. Vivekavattotipi pāṭho, vivekavattayutto hutvāti attho. Vivekavattam nāma katabhattakiccassa bhikkhuno divāvihāre samathavipassanāvasena mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdanaṃ. Evaṃ nisinnassa hi iriyāpatho upasanto hoti.

Na pattam unnāmetītiādīsu ekacco pattamukhavatṭiyā udakadānaṃ āharanto viya pattam unnāmeti, eko pādapiṭṭhiyam ṭhapento viya onāmeti, eko baddham katvā gaṇhāti, eko ito cito ca phandāpeti, evaṃ akatvā ubho hi hatthehi gahetvā īsakaṃ nāmetvā udakaṃ paṭiggaṇhātīti attho. **Na samparivattakanti** parivattetvā paṭhamameva pattapiṭṭhiṃ na dhovati. **Nātidūreti** yathā nisinnāsanato dūre patati, na evaṃ chaddeti. **Nāccāsanneti** pādāmūleyeva na chaddeti. **Vicchaddayamānoti** vikiranto, yathā paṭiggāhako temati, na evaṃ chaddeti.

Nātitthokanti yathā ekacco pāpiccho appicchataṃ dassento muṭṭhimattameva gaṇhāti, na evaṃ. **Atibahunti** yāpanamattato atirekaṃ. **Byañjanamattāyāti** byañjanassa mattā nāma odanato catuttho bhāgo. Ekacco hi bhatte manāpe bhattam bahum gaṇhāti, byañjane manāpe

byañjanam bahum. Sathā pana tathā na gaṇhāti. **Na ca byañjanenāti** amanāpañhi byañjanam ṭhapetvā bhattameva bhuñjanto, bhattam vā ṭhapetvā byañjanameva khādanto byañjanena ālopaṃ atināmeti nāma. Sathā ekantarikaṃ byañjanam gaṇhāti, bhattampi byañjanampi ekatova niṭṭhanti. **Dvattikkhattunti** tathāgatassa hi puthujivhāya dantānam upanītabhojanam dvattikkhattum dantehi phuṭṭhamattameva saṅhakaraṇīyapitṭhavilepanam viya hoti, tasmā evamāha. **Na mukhe avasiṭṭhāti** pokkharapatte patitaudakabindu viya vinivattivā paragalameva yāti, tasmā avasiṭṭhā na hoti. **Rasapaṭisaṃvedīti** madhuratittakadukādirasam jānāti. Buddhānañhi antamaso pāṇīyepi dibbojā pakkhittāva hoti, tena nesam sabbattheva raso pākaṭo hoti, rasagedho pana natthi.

Aṭṭhaṅgasamannāgatanti “neva davāyā”ti vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgam. **Visuddhimagge** panassa vinicchayo āgatoti sabbāsavasutte vuttametam. **Hatthesu dhotēsūti** sathā kiṃ karoti? Paṭhamam pattassa gahaṇaṭṭhānam dhovati. Tatha pattam gahetvā sukhumajālahattham pesetvā dve vāre sañcāreti. Ettāvata pokkharapatte patitaudakam viya vinivattivā gacchati. **Na ca anattikoti** yathā ekacco pattam ādhārake ṭhapetvā patte udakam na puñchati, raje patante ajjupekkhati, na evam karoti. **Na ca ativelānurakkhīti** yathā ekacco pamāṇāṭikkantam ārakkham ṭhabeti, bhuñjitvā vā patte udakam puñchitvā cīvarabhogantaram pavesetvā pattam udarena akkamitvā gaṇhāti, na evam karoti.

Na ca anumodanassāti yo hi bhuttamattova dārakesu bhattatthāya rodantesu chātajjhatesu manussesu bhuñjitvā anāgatesveva anumodanam ārabhati, tato sabbakammāni chaḍḍetvā ekacce āgacchanti, ekacce anāgatāva honti, ayam kālam atināmeti. Yopi manussesu āgantvā anumodanattāya vanditvā nisennesu anumodanam akatvāva “katham tissa, katham phussa, katham sumana, katham tisse, katham phusse, katham sumane, kaccittha arogā, sassam sampanna”ntiādim paṭiyekkam katham samuṭṭhāpeti, ayam anumodanassa kālam atināmeti, manussanam pana okāsam ṇatvā āyācitakāle karonto nātināmeti nāma, sathā tathā karoti.

Na tam bhattanti kiṃ bhattam nāmetam uttaṇḍulam atikilinnantiādīni vatvā na garahati. **Naaññam bhattanti** svātanāya vā punadivasāya vā bhattam uppādessāmīti hi anumodanam karonto aññam bhattam paṭikaṅkhati. Yo vā – “yāva mātuḡamānam bhattam paccati, tāva anumodanam karissāmi, atha me anumodanāvasāne attano pakkabhattatopi thokam dassantī”ti anumodanam vaḍḍheti, ayampi paṭikaṅkhati nāma. Sathā na evam karoti. **Na ca muccitukāmoti** ekacco hi paṭisaṃmuñcitvā gacchati, vegena anubandhitabbo hoti. Sathā pana na evam gacchati, parisāya majjhe ṭhitova gacchati. **Accukkaṭṭhanti** yo hi yāva hanukaṭṭhito ukkhipitvā pārupati, tassa accukkaṭṭham nāma hoti. Yo yāva goppakā otāretvā pārupati, tassa accukkaṭṭham hoti. Yopi ubhato ukkhipitvā udaram vivarivā yāti, tassapi accukkaṭṭham hoti. Yo ekamsam katvā thanam vivarivā yāti, tassapi accukkaṭṭham. Sathā tam sabbam na karoti.

Allinanti yathā aññesam sedena tintam allīyati, na evam satthu. **Apakaṭṭhanti** khalisāṭako viya kāyato muccitvāpi na tiṭṭhati. **Vātoti** verambhavātopi utṭhahitvā cāletum na sakkoti. **Pādamaṇḍanānuyoganti** itṭhakāya ghaṃsanādīhi pādasobhānuyogam. **Pakkhāletvāti** pādeneva pādam dhovitvā. **So neva attabyābādhāyāti**ādīni na pubbenivāsacetopariyaññānam atthitāya vadati, iriyāpathasantatam pana disvā anumānena vadati. **Dhammanti** pariyattidhammam. **Na ussādetīti** kiṃ mahāraṭṭhika, kiṃ mahākuṭumbikātiādīni vatvā gehassitavasena na ussādeti. **Na apasādetīti** “kiṃ, upāsaka, katham te vihāramaggo ṇāto? Kiṃ bhayena nāgacchasi? Na hi bhikkhū kiñci acchinditvā gaṇhanti, mā bhāyī”ti vā “kiṃ tuyham evam macchariyajīvitam nāmā”ti vā ādīni vatvā gehassitapemena na apasādeti.

Vissatṭhoti siniddho apalibuddho. **Viññeyyoti** viññāpanīyo pākaṭo, vissatṭhattāyeva cesa viññeyyo hoti. **Mañjūti** madhuro. **Savanīyoti** sotasukho, madhurattāyeva cesa savanīyo hoti. **Bindūti** sampiṇḍito. **Avisārīti** avisāṭo, binduttāyeva cesa avisārī hoti. **Gambhīroti** gambhīrasamutṭhito. **Ninnādīti** ninnādavā, gambhīrattāyeva cesa ninnādī hoti. **Yathāparisanti** cakkavāḷapariyantampi ekābaddhāparisaṃ viññāpeti. **Bahiddhāti** aṅgulimattampi parisato bahiddhā na gacchati. Tasmā? So evarūpo madhurassaro akāraṇā mā nassīti. Iti bhagavato ghoso parisāya matthakeneva carati.

Avalokayamānāti sirasmim añjalim ṭhapetvā bhagavantaṃ oloketvā paccosakkivā dassanavijahanatṭhāne vanditvā gacchati. **Avijahitattāti** yo hi kathaṃ sutvā vuṭṭhito aññaṃ diṭṭhasutādikaṃ kathaṃ kathento gacchati, esa sabhāvena vijahati nāma. Yo pana sutadhammakathāya vaṇṇaṃ kathentova gacchati, ayaṃ na vijahati nāma, evaṃ avijahantabhāvena pakkamanti. **Gacchantanti** rajjuyantavasena ratanasattubbedhaṃ suvaṇṇagghikaṃ viya gacchantam. **Addasāma ṭhitanti** samussitakañcanapabbataṃ viya ṭhitam **addasāma**. **Tato ca bhiyyoti** vitthāretvā guṇe kathetum asakkonto avasese guṇe saṃkhipitvā kalāpaṃ viya suttakabaddhaṃ viya ca katvā vissajjento evamāha. Ayamettha adhippāyo – mayā kathitagūṇehi akathitāva bahutarā. Mahāpathavimāhāsamuddādayo viya hi tassa bhoto anantā appameyyā guṇā ākāsamiva vitthāritāti.

390. Appaṭisaṃvidoti aviññātaāgamano. Pabbajite upasaṅkamantena hi cīvaraparikkammādisamaye vā ekaṃ nivāsetvā sarīrabhañjanasamaye vā upasaṅkamitvā tatova paṭinivattitabbaṃ hoti, paṭisanthāramattampi na jāyati. Puretaraṃ pana okāse kārīte divatṭhānaṃ sammajjitvā cīvaraṃ pārupitvā bhikkhu vivitte ṭhāne nisīdati, taṃ āgantvā passantā dassanenapi pasīdanti, paṭisanthāro jāyati, pañhabyākaraṇaṃ vā dhammakathā vā labbhati. Tasmā paṇḍitā okāsaṃ kārenti. So ca nesaṃ aññataro, tenassa etadahosi. **Jiṇṇo vuḍḍhoti** attano uggatabhāvaṃ akathetvā kasmā evamāha? Buddhā nāma anuddayasampannā honti, mahallakabhāvaṃ ñatvā sīghaṃ okāsaṃ karissatīti evamāha.

391. Oramiya okāsamakāsīti vegena utṭhāya dvidhā bhijjitvā okāsamakāsī.

Ye meti ye mayā. Nārīsamānasavhayāti nārīsamānanāmaṃ itthilingaṃ, tena avhātābbāti nārīsamānasavhayā, itthilingena vattābbāti vohārakusalatāya evaṃ vadati. **Pahūtajivhoti** puthulajivho. **Ninnāmayetanti** nīhara etaṃ.

393. Kevalīti sakalaguṇasampanno.

394. Paccabhāsīti ekappahārena pucchite aṭṭha pañhe byākaronto patiabhāsī. **Yo vedīti** yo vidati jānāti, yassa pubbenivāso pākaṭo. **Saggāpāyañca passatīti** dibbacakkuññaṃ kathitaṃ. **Jātikkhayampattoti** arahattaṃ patto. **Abhiññā vositoti** taṃ arahattaṃ abhijānitvā vosito vosānappatto. **Munīti** arahattaññaṃ moneyyena samannāgato.

Visuddhanti paṇḍaraṃ. **Muttaṃ rāgehīti** kilesarāgehi muttaṃ. **Pahīnajātīmaraṇoti** jātikkhayappattattā pahīnajātiko, jātipahāneneva pahīnamaraṇo. **Brahmacariyassa kevalīti** yaṃ brahmacariyassa kevalī sakalabhāvo, tena samannāgato, sakalacatumaggabrahmacariyavāsoti attho. **Pāragū sabbadhammānanti** sabbesaṃ lokiyalokuttaradhammānaṃ abhiññāya pāraṃ gato, sabbadhamme abhijānitvā ṭhitoti attho. **Pāragūti** vā ettāvatā pariññāpāragū pañcannaṃ khandhānaṃ, pahānapāragū sabbakilesānaṃ, bhāvanāpāragū catunnaṃ maggānaṃ, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnanti ayamatto vutto. Puna **sabbadhammānanti** iminā abhiññāpāragū vuttoti. **Buddho tādi pavuccatīti** tādiso chahi ākārehi pāraṃ gato sabbākārena catunnaṃ saccānaṃ buddhattā buddhoti pavuccatīti.

Kim pana ettāvatā sabbe pañhā vissajjitā hontīti? Āma vissajjitā, cittaṃ visuddhaṃ jānāti, muttaṃ rāgehīti iminā tāva bāhitapāpattā brāhmaṇoti paṭhamapañho vissajjito hoti. Pāragūti iminā vedehi gatattā vedagūti dutiyapañho vissajjito hoti. Pubbenivāsantiādīhi

imāsaṃ tissannaṃ vijjānaṃ atthitāya tevijjoti tatiyapañño vissajjito hoti. Muttaṃ rāgehi sabbasoti imināva nissaṭattā pāpadhammānaṃ sottiyoti catutthapañño vissajjito hoti. Jātikkhayaṃ pattoti iminā pana arahattasseva vuttattā pañcamapañño vissajjito hoti. Vositoti ca brahmacariyassa kevalīti ca imehi chaṭṭhapañño vissajjito hoti. Abhiññā vosito munīti iminā sattamapañño vissajjito hoti. Pāragū sabbadhammānaṃ, buddho tādi pavuccatīti iminā aṭṭhamapañño vissajjito hoti.

395. Dānakathantiādīni heṭṭhā sutte vitthāritāneva. Paccapādīti paṭipajji. **Dhammassānudhammanti** imasmiṃ sutte dhammo nāma arahattamaggo, anudhammo nāma heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca sāmāññaphalāni, tāni paṭipāṭiyā paṭilabhīti attho. **Na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ vihesesīti** mañca dhammakāraṇā na kilamesi, na punappunaṃ kathāpesīti vuttaṃ hoti. Sesam sabbattha uttānameva. **Tattha parinibbāyīti** pana padena desanāya arahatteneva kūṭaṃ gahitanti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Brahmāyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Selasuttavaṇṇanā

396. Evaṃme sutanti selasuttaṃ. Tattha **aṅguttarāpesūtiādī** potaliyasutte vitthāritameva. **Aḍḍhateḷasehīti** aḍḍhena teḷasehi, dvādasahi satehi paññāsāya ca bhikkhūhi saddhinti vuttaṃ hoti. Te pana sāvakasannipāte sannipatitā bhikkhūyeva sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbajitā khīṇāsavā. **Keṇiyoti** tassa nāmaṃ, **jaṭiloti** tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjaṃ samādāya rañño paññākāraṃ datvā bhūmibhāgaṃ gahetvā tattha assamaṃ kāretvā vasati pañcahi sakaṭasatehi vaṇijjaṃ payojetvā kulasahassassa nissayo hutvā, assamepi cassa eko tālarukkho divase divase ekaṃ sovaṇṇamayam tālaphalaṃ muṇcatīti vadanti. So divā kāsāyāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattim kāmasampattim anubhavati. **Dhammiyā kathāyāti** pānakānisamsapaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya. Ayañhi keṇiyo tucchahattho bhagavato dassanāya gantuṃ lajjāyamāno – “vikālabhojanā viratānampi pānakaṃ kappatī”ti cintetvā susaṅkhatabadarapānaṃ pañcahi kājasatehi gāhāpetvā agamāsī. Evaṃ gatabhāvo cassa – “atha kho keṇiyassa jaṭilassa etadahosi kiṃ nu kho ahaṃ samaṇassa gotamassa harāpeyya”nti bhesajjakkhandhake (mahāva. 300) pāḷiāruḷhoyeva.

Dutiyampi kho bhagavāti kasmā punappunaṃ paṭikkhipi? Titthiyānaṃ paṭikkhepapasannatāya, akāraṇametam, natthi buddhānaṃ paccayahetu evarūpaṃ kohaññaṃ. Ayaṃ pana aḍḍhateḷasāni bhikkhusatāni disvā ettakānaṃyeva bhikkhaṃ paṭiyādessati, sveva selo tīhi purisasatehi saddhim pabbajissati. Ayuttaṃ kho pana navake aññato pesetvā imeheva saddhim gantuṃ, ime vā aññato pesetvā navakehi saddhim gantuṃ. Athāpi sabbe gahetvā gamissāmi, bhikkhāhāro nappahossati. Tato bhikkhūso piṇḍāya carantesu manussā ujjhāyissanti – “cirassāpi keṇiyo samaṇaṃ gotamaṃ nimantetvā yāpanamattaṃ dātuṃ nāsakkhī”ti, sayampi vipphaṭṭhābhavissati. Paṭikkhepe pana kate “samaṇo gotamo punappunaṃ ‘tvañca brāhmaṇesu abhippasanno’ti brāhmaṇānaṃ nāmaṃ gañhātī”ti cintetvā brāhmaṇepi nimantetukāmo bhavissati, tato brāhmaṇe pāṭiyekkaṃ nimantessati, te tena nimantitā bhikkhū hutvā bhuñjissanti. Evamassa saddhā anurakkhitā bhavissatīti punappunaṃ paṭikkhipi. **Kiñcāpi kho, bhoti** iminā idaṃ dīpeti, – “bho gotama, kiṃ jātaṃ yadi ahaṃ brāhmaṇesu abhippasanno, adhivāsetu bhavaṃ gotamo, ahaṃ brāhmaṇānampi dātuṃ sakkomi tumhākampī”ti.

Kāyaveyyāvaṭīkanti kāyaveyyāvaccam. **Maṇḍalamāḷanti** dussamaṇḍapam.

397. Āvāhoti kaññāgahaṇaṃ. **Vivāhoti** kaññādānaṃ. **So me nimantitoti** so mayā nimantito. Atha brāhmaṇo paripakkopanissayattā buddhasaddaṃ sutvāva amatenevābhissitto

pasādaṃ āvikaronto **buddhoti, bho keṇiya, vadesīti** āha. Keṇiyo yathābhūtaṃ ācikkhanto **buddhoti, bho sela, vadāmīti** āha. Tato naṃ punapi daḥhikaraṇatthaṃ pucchi, itaropi tatheva ārocesi.

398. Athassa kappasatasahashehipi buddhasaddasseva dullabhabhāvaṃ sampassato. **Etadahosīti.** Etaṃ “ghosopi kho”tiādi ahosi. **Nīlavanarājīti** nīlavanṇarukkhapanti. **Pade padanti** padappamāṇe padaṃ. Accāsanne hi atidūre vā pāde nikkhipamāṇe saddo uṭṭhāti, taṃ paṭisedhento evamāha. **Sihāva ekacarāti** gaṇavāsī siho sihapotakādīhi saddhiṃ pamādaṃ āpajjati, ekacaro appamatto hoti. Iti appamādavihāraṃ dassento ekacarasīhena opammaṃ karoti. **Mā me bhontoti** ācāraṃ sikkhāpento āha. Ayañhettha adhippāyo – sace tumhe kathāvāraṃ alabhitvā mama kathāya antare kathaṃ pavesessatha, “antevāsike sikkhāpetuṃ nāsakkhī”ti mayhaṃ garahā uppajjissati, tasmā okāsaṃ passivā manteyyāthāti. **No ca kho naṃ jānāmīti** vipassīpi bodhisatto caturāsītisahasattherapabbajitaparivāro satta māsāni bodhisattacārikaṃ cari, buddhuppādakālo viya ahosi. Amhākampi bodhisatto chabbassāni bodhisattacārikaṃ cari. Evaṃ paripuṇṇasarīralakkhaṇehi samannāgatāpi buddhā na honti. Tasmā brāhmaṇo “no ca kho naṃ jānāmī”ti āha.

399. **Paripuṇṇakāyoti** lakkhaṇehi paripuṇṇatāya ahīnaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucīti** sundarasarīrappabho. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampattiyā saṅghānasampattiyā ca sunibbatto. **Cārudassanoti** sucirampi passantānaṃ atittijanako manoharadassano. **Suvaṇṇavaṇṇoti** suvaṇṇasadisavaṇṇo. **Susukkadāṭhoti** suṭṭhu sukkadāṭho. **Mahāpurisalakkhaṇāti** paṭhamam vuttabyañjanāneva vacanantarena nigamento āha.

Idāni tesu lakkhaṇesu attano cittarucitāni gahetvā thomento **pasannanettoti**tiādimāha. Bhagavā hi pañcavaṇṇapasādasampattiyā **pasannanetto**, puṇṇacandasadisamukhatāya **sumukho**, ārohapariṇāhasampattiyā **brahā**, brahmujugattatāya **uju**, jutimantatāya **patāpavā**. Yampi cettha pubbe vuttaṃ, taṃ “majjhe samaṇasaṅghassa”ti iminā pariyāyena thomayatā puna vuttaṃ. Ediso hi evaṃ virocāti. Uttaragāthāyapi eseva nayo. **Uttamavaṇṇīnoti** uttamavaṇṇasampannassa. **Rathesabhoti** uttamasārathi. **Jambusaṇḍassāti** jambudīpassa. Pākaṭena issariyaṃ issaro hoti.

Khattiyāti jātikhattiyā. **Bhogīti** bhogiyā. **Rājānoti** ye keci rajjaṃ kārentā. **Rājābhirājāti** rājūnaṃ pūjanīyo, adhirājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindoti** manussādhipati paramissaro hutvā.

Evaṃ vutte bhagavā – “ye te bhavanti arahanto sammāsambuddhā, te sakavaṇṇe bhañṇamāṇe attānaṃ pātukarontī”ti imaṃ selassa manorathaṃ pūrento **rājāhamasmīti**tiādimāha. Tatrāyamadhippāyo – yaṃ maṃ tvam sela “rājā arahasi bhavitu”nti yācasi, ettha appossukko hoti **rājāhamasmi**. Sati ca rājatte yathā añño rājā yojanasataṃ vā anusāsati yojanasahassaṃ vā, cakkavattī hutvāpi catudīpapariyantamattaṃ vā, nāhamevaṃ paricchinnavisayo, ahañhi **dhammarājā anuttaro** bhavaggato avīcīpariyantaṃ katvā tiriyaṃ appamāṇalokadhātuyo anusāsāmi. Yāvata hi apadadvipadādibhedā sattā, ahaṃ tesam aggo. Na hi me koci sīlena vā...pe... vimuttiñāḍadassanena vā paṭibhāgo atthi, svāhaṃ evaṃ dhammarājā anuttaro anuttareneva catusatīpaṭṭhānādibhedena **dhammena cakkam vattemi**. Idaṃ pajahatha, idaṃ upasampajja viharathāti āñacakkam, idaṃ kho pana, bhikkhave, dukkhaṃ ariyasaccantiādinā pariyattidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkam appaṭivattiyanti** yaṃ cakkam appaṭivattiyam hoti samaṇena vā...pe... kenaci vā lokasminti.

Evaṃ attānaṃ āvikarontaṃ bhagavantaṃ disvā pītisomanassajāto selo puna daḥhikaraṇatthaṃ **sambuddho paṭijānāsīti** gāthādvayamāha. Tattha **ko nu senāpatīti** rañño bhoto dhammena pavattitassa cakkassa anupavattako senāpati ko nūti pucchi.

Tena ca samayena bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā sārīputto nisinnō hoti suvaṇṇapuñño viya siriya sobhamāno, taṃ dassento bhagavā **mayā pavattitanti** gāthamāha. Tattha **anujāto tathāgatanti** tathāgataṃ hetuṃ anujāto, tathāgatena hetunā jātoti attho. Apica avajāto anujāto atijātoti tayo vuttā. Tesu avajāto dussīlo, so tathāgatassa putto nāma na hoti. Atijāto nāma pitarā uttaritaro, tādisopi tathāgatassa putto natthi. Tathāgatassa pana eko anujātova putto hoti, taṃ dassento evamāha.

Evam “ko nu senāpatī”ti pañhaṃ byākaritvā yaṃ selo āha “sambuddho paṭijānāsī”ti, tatra naṃ nikkāṅkhaṃ kātukāmo “nāhaṃ paṭiññāmetteneva paṭijānāmi, apicāhaṃ iminā kāraṇena buddho”ti nāpetuṃ **abhiññeyyanti** gāthamāha. Tatra **abhiññeyyanti** vijjā ca vimutti ca. **Bhāvetabbaṃ** maggasaccaṃ. **Pahātabbaṃ** samudayasaccaṃ. Hetuvacanena pana phalāsiddhito tesam phalāni nirodhasaccadukkhasaccānīpi vuttāneva honti. Evam sacchikātabbaṃ sacchikataṃ pariññātabbaṃ pariññātanti idampettha saṅgahitanti catusaccabhāvanāphalañca vimuttiñca dassento “bujjhitaṃ bujjhitvā buddho jātosmī”ti vuttahetunā buddhabhāvaṃ sādheti.

Evam nipariyāyena attānaṃ āvikatvā attani kaṅkhāvitarāṇatthaṃ brāhmaṇaṃ aticāriyamāno **vinayassūti** gāthattayamāha. Tattha **sallakattoti** rāgādisallakantano. **Anuttaroti** yathā bāhiravejjena vūpasamitarogo imasmiññevattabhāve kuppāti, na evaṃ. Mayā vūpasamitassa pana rogassa bhavantarepi uppāti natthi, tasmā ahaṃ anuttaroti attho. **Brahmahūtoti** seṭṭhabhūto. **Atituloti** tulaṃ aṭṭo, nirupamoti attho. **Mārasenappamaddanoti** kāmā te paṭhamā senāti evaṃ āgatāya mārasenāya pamaddano. **Sabbāmitteti** khandhakesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārasaṅkhāte sabbapaccatthike. **Vasīkatvāti** attano vase vattetvā. **Akutobhayoti** kutoci abhayo.

Evam vutte selo brāhmaṇo tāvadeva bhagavati sañjātapasādo pabbajjāpekkho hutvā **imaṃ bhontoti** gāthattayamāha. Tattha **kaṅhābhijātikoti** caṇḍālādīnīcakule jāto. Tato tepi māṇavakā pabbajjāpekkhā hutvā **evañce rucati**, **bhototi** gāthamāhaṃsu. Atha selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te ca dassento pabbajjaṃ yācanto “**brāhmaṇā**”ti gāthamāha.

Tato bhagavā yasmā selo atīte padumuttarassa bhagavato sāsane tesamyeva tiṇṇaṃ purisasatānaṃ gaṇasetṭho hutvā tehi saddhiṃ pariveṇaṃ kāretvā dānādīni puññāni katvā tena kammena devamanussasampattiṃ anubhavamāno pacchime bhava tesamyeva ācariyo hutvā nibbato, tañca tesam kammaṃ vimutti-paripākāya paripakkaṃ ehibhikkhubhāvassa ca upanissayabhūtaṃ, tasmā te sabbeva ehibhikkhupabbajjaṃ pabbājento **svākkhātanti** gāthamāha. Tattha **sandiṭṭhikanti** sayameva datṭhabbaṃ paccakkaṃ. **Akālīkanti** maggānantaraphaluppattiyā na kālantaraṃ pattabbaphalaṃ. **Yattha amoghāti** yasmim maggabrahmacariye appamattassa sikkhattayapūraṇena sikkhato pabbajjā amoghā hoti, saphalāti attho. Evañca vatvā “etha bhikkhavo”ti bhagavā avoca. Te sabbe pattacīvaradharā hutvā ākāsenāgantvā vassasatikattherā viya suvinītā bhagavantaṃ abhivādayiṃsu. Evamimaṃ tesam ehibhikkhubhāvaṃ sandhāya “alattha kho selo”tiādi vuttaṃ.

400.Imāhīti imāhi keniyassa cittānukūlāhi gāthāhi. Tattha aggiparicariyaṃ vinā brāhmaṇānaṃ yaññābhāvato “aggihuttamukhā yaññā”ti vuttaṃ. Aggihuttasetṭhā aggijuhanappadhānāti attho. Vede sajjhāyantehi paṭhamam sajjhāyitabbato, sāvittī, “chandaso mukha”nti vutto. Manussānaṃ seṭṭhato rājā “mukha”nti vutto. Nadīnaṃ ādhārato paṭisaraṇato ca sāgaro “mukha”nti vutto. Candayogavasena “ajja kattikā ajja rohiṇī”ti saññānāto ālokakaraṇato sammabhāvato ca “nakkhattānaṃ mukhaṃ cando”ti vuttaṃ. Tapantānaṃ aggattā ādicco “tapatam mukha”nti vutto. Dakkhiṇeyyānaṃ pana aggattā visesena tasmim samaye buddhappamukhaṃ saṅghaṃ sandhāya “puññaṃ ākāṅkhamānaṃ, saṅgho eva yajataṃ mukha”nti vuttaṃ. Tena saṅgho puññassa āyamukhanti dasseti.

Yaṃ taṃ **saraṇanti** aññaṃ byākaraṇagāthamāha. Tassattho – pañcahi cakkhūhi cakkhumā bhagavā yasmā mayam ito aṭṭhame divase taṃ saraṇam āgatamhā, tasmā attanā tava sāsane anuttarena damathena dantāmhā, aho te saraṇassa ānubhāvoti.

Tato param bhagavantam dvīhi gāthāhi thometvā tatiyāya vandanaṃ yācanto **bhikkhavo tisaṭā imetiādimāhāti**.

Papañcasūdanīyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Selasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Assalāyanasuttavaṇṇanā

401. Evaṃme sutanti assalāyanasuttam. Tattha nānāverajjakānanti aṅgamagadhādīhi nānappakārehi verajjehi āgatānaṃ, tesu vā raṭṭhesu jātasamvaddhānantipi attho. **Kenacidevāti** yaññupāsānādīnā aniyamitakiccena. **Cātuvaṇṇinti** catuvaṇṇasādhāraṇam. Mayam pana nhānasuddhiyā bhāvanāsuddhiyāpi brāhmaṇāva sujñantīti vadāma, ayuttampi samaṇo gotamo karotīti maññaṃmānā evaṃ cintayimṣu. **Vuttasiroti** vāpitasiro.

Dhammavādīti sabhāvavādī. **Duppaṭimantiyāti** amhādisehi adhammavādīhi dukkhena paṭimantitabbā honti. Dhammavādino nāma parājayo na sakkā kātunti dasseti. **Paribbājakanti** pabbajjāvīdhānaṃ, tayo vede uggahetvā sabbapaccā pabbajantā yehi mantehi pabbajanti, pabbajitā ca ye mante pariharanti, yaṃ vā ācāraṃ ācaranti, taṃ sabbam bhotā caritaṃ sikkhitaṃ. Tasmā tuyham parājayo natthi, jayova bhavissatīti maññaṃtā evamāhaṃsu.

402. Dissanti kho panātiādi tesam laddhibhīdanattham vuttam. Tattha **brāhmaṇiyoti** brāhmaṇānaṃ puttapaṭilābhatthāya āvāhavivāhavasena kulā ānītā brāhmaṇiyoti dissanti. Tā kho panetā aparena samayena **utuniyopi** honti, sañjātapupphāti attho. **Gabbhiniyoti** sañjātagabbhā. **Vijāyamānāti** puttadhītarō janayamānā. **Pāyamānāti** dārake thaññaṃ pāyantiyo. **Yonijāva samānāti** brāhmaṇīnaṃ passāvamaggena jātā samānā. **Evamāhaṃsūti** evaṃ vadanti. Kathaṃ? **Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo...pe... brahmadāyādāti**. Yadi pana nesam saccavacanaṃ siyā, brāhmaṇīnaṃ kucchi mahābrahmuno uro bhavēyya, brāhmaṇīnaṃ passāvamaggo mahābrahmuno mukhaṃ bhavēyya, ettāvata “mayam mahābrahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantā”ti vattum mā labhantūti ayaṃ mukhato jātacchedakavādo vutto.

403. Ayyo hutvā dāso hoti, dāso hutvā ayyo hotīti brāhmaṇo sabhariyo vañijjam payojento yonakaraṭṭham vā kambojaraṭṭham vā gantvā kālam karoti, tassa gehe vayappatte putte asati brāhmaṇī dāsena vā kammakarena vā saddhiṃ samvāsam kappeti. Ekasmim dārake jāte so puriso dāsova hoti, tassa jātaḍārako pana dāyajjasāmiko hoti. Mātito suddho pitito asuddho so vañijjam payojento majjhimapadesam gantvā brāhmaṇadārikaṃ gahetvā tassā kucchimim puttam paṭilabhati, sopi mātitova suddho hoti pitito asuddho. Evaṃ brāhmaṇasamayasmīññaeva jātisambhedo hotīti dassanattametam vuttam. **Kimbalam, ko assāsoti** yattha tumhe dāsā hontā sabbeva dāsā hotha, ayyā hontā sabbeva ayyā hotha, ettha vo ko thāmo, ko avassayo, yaṃ brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇoti vadathāti dīpeti.

404. Khattiyova nu khotiādayo suttacchedakavādā nāma honti.

408. Idāni cātuvaṇṇisuddhiṃ dassento **idha rājātiādimāha. Sāpānadoṇiyāti** sunakhānaṃ pivanadoṇiyā. **Aggikaraṇiyanti** sītavinodanaandhakāravīdhamanabhāttapacānādi aggikiccaṃ. **Ettha assalāyanāti** ettha sabbasmim aggikiccaṃ karonte.

409. Idāni yadetam brāhmaṇā cātuvaṇṇisuddhīti vadanti, ettha cātuvaṇṇāti niyamo natthi. Pañcama hi pādasikavaṇṇopi atthīti saṃkhittena tesam vāde dosadassanattam **idha**

khattiyakumārotiādīmāha. Tatra **amutra ca panesānanti** amusmiñca pana purimanaye etesaṃ māṇavakānaṃ kiñci nānākaraṇaṃ na passāmīti vadati. Nānākaraṇaṃ pana tesampi atthiyeva. Khattiyakumārassa hi brāhmaṇakaññāya uppanno khattiyapādasiko nāma, itaro brāhmaṇapādasiko nāma, ete hīnajātimāṇavakā.

Evam pañcamassa vaṇṇassa atthitāya cātuvaṇṇisuddhīti etesaṃ vāde dosam dassetvā idāni puna cātuvaṇṇisuddhiyaṃ ovdanto **taṃ kiṃ maññasīti**ādīmāha. Tattha **saddheti** matakabhatte. **Thālipāketi** paṇṇākārabhatte. **Yaññeti** yaññabhatte. **Pāhuneti** āgantukānaṃ katabhatte. **Kim hīti** kiṃ mahapphalaṃ bhavissati, no bhavissatīti dīpeti.

410. Bhūtapubbanti assalāyana pubbe mayi jātiyā hīnatare tumhe seṭṭhatarā samānāpi mayā jātivāde pañhaṃ puṭṭhā sampādetuṃ na sakkhittha, idāni tumhe hīnatarā hutvā mayā seṭṭhatarena buddhānaṃ sake jātivādapañhaṃ puṭṭhā kiṃ sampādessatha? Na ettha cintā kātābbāti māṇavaṃ upatthambhento imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **asitoti** kāḷako. **Devaloti** tassa nāmaṃ, ayameva bhagavā tena samayena. **Paṭaliyoti** gaṇaṅgaṇupāhanā. **Patthaṇḍileti** paṇṇasālapariveṇe. **Ko nu khoti** kahaṃ nu kho. **Gāmaṇḍalarūpo viyāti** gāmadārakarūpo viya. **So khvāhaṃ, bho, homīti** so ahaṃ, bho, asitadevalo homīti vadati. Tadā kira mahāsatto koṇḍadamako hutvā vicarati. **Abhivādetuṃ upakkamiṃsūti** vandituṃ upakkamaṃ akamsu. Tato paṭṭhāya ca vassasatikatāpasopi tadahujātaṃ brāhmaṇakumāraṃ avandanto koṇḍito hoti.

411. Janikā mātāti yāya tumhe janitā, sā vo janikā mātā. **Janikāmātūti** janikāya mātu. **Yo janakoti** yo janako pitā. “Yo janiko pitāteva” vā pāṭho.

Asitenāti pañcābhīñṇena asitena devalena isinā imaṃ gandhabbapañhaṃ puṭṭhā na sampāyissanti. **Yesanti** yesaṃ sattannaṃ isinaṃ. **Na puṇṇo dabbigāhoti** tesam sattannaṃ isinaṃ dabbim gahetvā paṇṇaṃ pacitvā dāyako puṇṇo nāma eko ahosi, so dabbigahaṇasippaṃ jānāti. Tvaṃ sācariyako tesam puṇṇopi na hoti, tena ñātaṃ dabbigahaṇasippamattampi na jānāsīti. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Ayaṃ pana assalāyano saddho ahosi pasanno, attano antonivesaneyeva cetiyaṃ kāresi. Yāvajjadivasā assalāyanavaṃse jātā nivesanaṃ kāretvā antonivesane cetiyaṃ karontevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimānikāyaṭṭhakathāya

Assalāyanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā

412. Evaṃme sutanti ghoṭamukhasuttaṃ. Tattha **khemiyambavaneti** evaṃnāmake ambavane. **Dhammiko paribbajoti** dhammikā pabbajjā. **Adassanāti** tumhādisānaṃ vā paṇḍitānaṃ adassanena. **Yo vā panettha dhammoti** yo vā pana ettha dhammo sabhāvo, tasseva vā adassanena. Iminā “amhākaṃ kathā appamāṇaṃ, dhammova pamāṇa”nti dasseti. Tato thero “navauposathāgāre viya bahunā kamma idha bhavitabba”nti cintetvā caṅkamā oruyha paṇṇasālaṃ pavisitvā nisīdi. Taṃ dassetuṃ **evaṃ vutteti**ādī vuttaṃ.

413. Cattārome brāhmaṇāti therassa kira etadahosi – “ayaṃ brāhmaṇo ‘dhammikaṃ pabbajjaṃ upagato samaṇo vā brāhmaṇo vā natthi’ti vadati. Imassa cattāro puggale dve ca parisā dassetvā ‘catutthaṃ puggalaṃ katarāya parisāya bahulaṃ passasī’ti pucchissāmi, jānamāno ‘anāgāriyaparisāya’nti vakkhati. Evametam sakamukheneva ‘dhammiko paribbajoti atthi’ti vadāpessāmi’nti imaṃ desanaṃ ārabhi.

414. Tattha **sārattarattāti** suṭṭhu rattarattā. **Sānuggahā vācā bhāsītā** sakāraṇā vācā bhāsītā. Vuttañhetam mayā “amhākaṃ kathā appamāṇaṃ, dhammova pamāṇa”nti.

421. Kim pana teti gihi nāma kappiyampi akappiyampi vadeyyāti vivecanattham pucchi. **Kārāpesīti** māpesi. Kārāpetvā ca pana kālam katvā sagge nibbatto. Etassa kira

jānanasippe mātarampi pitarampi ghātetvā attāva ghātetabboti āgacchati. Etaṃ sippaṃ jānanto ṭhapetvā etaṃ añño sagge nibbatto nāma natthi, esa pana theramaṃ upanissāya puññaṃ katvā tattha nibbattivā ca pana “kenāhaṃ kamma idha nibbatto”ti āvajjetvā yathābhūtaṃ nātvā ekadivasaṃ jīṇṇāya bhojanasālāya paṭisaṅkharāṇatthaṃ saṅghe sannipatite manussavesena āgantvā pucchi – “kimatthaṃ, bhante, saṅgho sannipatito”ti? Bhojanasālāya paṭisaṅkharāṇatthanti. Kenesā kārītāti? Ghoṭamukhenāti. Idāni so kuhinti? Kālaṅkatoti. Atthi panassa koci nātakoti? Atthi ekā bhaginīti. Pakkosāpetha nanti. Bhikkhū pakkosāpesuṃ. So taṃ upasaṅkamitvā – “ahaṃ, tava bhātā, ghoṭamukho nāma imaṃ sālāṃ kāretvā sagge nibbatto, asuke ca asuke ca ṭhāne mayā ṭhapitaṃ dhanamaṃ atthi, taṃ gahetvā imaṅca bhojanasālāṃ kārehi, dārake ca posehi”ti vatvā bhikkhusaṅghamaṃ vanditvā vehāsaṃ uppatitvā devalokameva agamāsi. Sesamaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Caṅkīsuttavaṇṇanā

422. Evaṃme sutanti caṅkīsuttaṃ. Tattha **devavane sālavaneti** tasmim kira devatānaṃ balikammaṃ karīyati, tena taṃ devavanantipi sālavanantipi vuccati. **Opāsādaṃ ajjhāvasatīti** opāsādanāmake brāhmaṇagāme vasati, abhibhavitvā vā āvasati, tassa sāmī hutvā yāya mariyādāya tattha vasitabbaṃ, tāya mariyādāya vasati. Upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanaṃ veditabbaṃ, tathassa anuppayogattāva sesapadesu. Tattha lakkhaṇaṃ saddasatthato pariyesitabbaṃ. **Sattussadanti** sattehi ussadaṃ ussannaṃ, bahujaṇaṃ ākiṇṇamanussaṃ posāvaniyahatthiassamoramigādiānekasattasamākiṇṇañcāti attho. Yasmā pana so gāmo bahi āvijjhītvā jātena hatthiassādīnaṃ ghāsatiṇena ceva gehacchadanatiṇena ca sampanno, tathā dārukaṭṭhehi ceva gehasambhāraṅkatṭhehi ca, yasmā cassa abbhantare vaṭṭacaturassādīsaṅghānā bahū pokkharāṇiyo, jalajakusumavicittāni ca bahi anekāni taḷākāni vā udakassa niccabharitāneva honti, tasmā **satīṇakattṭhodakanti** vuttaṃ.

Saha dhaññaṃ **sadhaññaṃ**, pubbaṇṇāparaṇṇādibhedamaṃ bahudhaññasannicayanti attho. Ettāvataṃ yasmim gāme brāhmaṇo setacchattaṃ ussāpetvā rājalīlāya vasati. Tassa samiddhisampatti dīpitā hoti. Rājato laddhamaṃ bhoggaṃ **rājabhoggaṃ**. Kena dinnanti ce, **rañña pasenadinā kosalena dinnamaṃ**. **Rājadāyanti** rañño dāyabhūtaṃ, dāyajjanti attho. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyamaṃ, chattaṃ ussāpetvā rājasāṅkhepena bhuñjitabbanti attho. Atha vā **rājabhogganti** sabbamaṃ chejjabhejjaṃ anusāsantena titthapabbatādīsu suṅkaṃ gaṇhantena setacchattaṃ ussāpetvā rañña hutvā bhuñjitabbaṃ. Tattha **rañña pasenadinā kosalena dinnamaṃ rājadāyanti**. Ettha rañña dinnattā rājadāyamaṃ, dāyakarājadīpanatthaṃ panassa “rañña pasenadinā kosalena dinna”nti idaṃ vuttaṃ. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyamaṃ, yathā dinnamaṃ na puna gahetabbaṃ hoti nissatṭhapariccattaṃ, evamaṃ dinnanti attho.

423. Bahū bahū hutvā saṃhatāti saṅghā. Ekekissā disāya saṅgho tesamaṃ atthīti **saṅghī**. Pubbe gāmassa anto agaṇā bahi nikkhamitvā gaṇā sampannāti **gaṇībhūtā**. **Uttarenamukhāti** uttaradisābhimukhā. **Khattamaṃ āmantesi**ti khattā vuccati pucchitapañhabyākaraṇasamattho mahāmatto, taṃ āmantesi. **Āgamentūti** muhuttaṃ paṭimānetu, acchantūti vuttaṃ hoti.

424. Nānāverajjakānanti nānāvidhesu rajjesu aññesu kāsikosālādīsu jātā vā nivasanti vā, tato vā āgatāti nānāverajjakā, tesamaṃ nānāverajjakānaṃ. **Kenacidevāti** aniyamitena yaññupāsānadinā kenaci kiccena. Te tassa gamaṇaṃ sutvā cintesuṃ – “ayaṃ, caṅkī, uggatabrāhmaṇo, yebhuyyena ca añña brāhmaṇā samaṇamaṃ gotamaṃ saraṇamaṃ gatā, ayameva na gato. Svāyamaṃ sace tattha gamissati, addhā samaṇassa gotamassa āvaṭṭaniyā māyāya āvaṭṭito saraṇamaṃ gamissati. Tato etassāpi gehadvāre brāhmaṇānaṃ asannipāto bhavissati.

Handassa gamanantarāyaṃ karomā’’ti sammantayitvā tattha agamaṃsu. Taṃ sandhāya
‘‘atha kho te brāhmaṇā’’tiādi vuttaṃ.

Tattha **ubhatoti** dvīhi pakkhehi. **Mātitoca pitito cāti**, bhoto mātā brāhmaṇī, mātumātā
brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī. Pitā brāhmaṇo, pitupitā brāhmaṇo, tassāpi pitā brāhmaṇoti.
Evaṃ bhavaṃ ubhato sujāto, mātito ca pitito ca. **Saṃsuddhagahaṇikoti** saṃsuddhā te mātu
gahaṇī, saṃsuddhā te mātu kucchīti attho. **Yāva sattamā pitāmahayugāti** ettha pitu pitā
pitāmahō, pitāmahassa yugaṃ pitāmahayugaṃ. **Yuganti** āyuppamāṇaṃ vuccati.
Abhilāpamattameva cetam, atthato pana pitāmahova pitāmahayugaṃ. Tato uddhaṃ sabbepe
pubbapurisā pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evaṃ yāva sattamo puriso, tāva
saṃsuddhagahaṇiko. Atha vā akkhitto anupakuṭṭho jātivādenāti dasseti. **Akkhittoti** apanetha
etaṃ, kiṃ imināti evaṃ akkhitto anavakkhitto. **Anupakuṭṭhoti** na upakuṭṭho, na akkosam
vā nindaṃ vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti. Jātivādena, itipi hīnajātiko esoti evarūpena
vacanenāti attho. **Imināpaṇgenāti** imināpi kāraṇena.

Aḍḍhoti issaro. **Mahaddhanoti** mahatā dhanena samannāgato. Bhoto hi gehe
pathaviyaṃ paṃsuvālikā viya bahu dhaṇaṃ, samaṇo pana gotamo adhana bhikkhāya udaraṃ
pūretvā yāpetīti dassenti. **Mahābhogoti** pañcakāmaguṇavasena mahāupabhogo. Evaṃ yaṃ
yaṃ guṇaṃ vadanti, tassa tassa paṭipakkhavasena bhagavato agūṇamyeva dassemāti
maññamānā vadanti.

Abhirūpoti aññehi manussehi adhikarūpo. **Dassanīyoti** divasampi passantānaṃ
atittikaraṇato dassanayoggo, dassaneneva cittapasādaṇanato **pāsādiko**. Pokkharatā vuccati
sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā,
tāya **vaṇṇapokkharatāya**, vaṇṇasampattiyāti attho. Porāṇā pana **pokkharanti** sarīraṃ
vadanti, vaṇṇaṃ vaṇṇameva. Tesam matena vaṇṇo ca pokkharāṇa vaṇṇapokkharāṇi, tesam
bhāvo vaṇṇapokkharatā. Iti **paramāya vaṇṇapokkharatāyāti** uttamāparisuddhena vaṇṇena
ceva sarīrasaṅghānasampattiyā cāti attho. **Brahmavaṇṇīti** setṭhavaṇṇī, parisuddhavaṇṇesupi
setṭhena suvaṇṇavaṇṇeneva samannāgatoti attho. **Brahmavacchasīti** mahābrahmuno
sarīrasadisena sarīrena samannāgato. **Akhuddāvakaṇso dassanāyāti** bhoto sarīre dassanassa
okāso na khuddako mahā. Sabbāneva te aṅgapaccāṅgāni dassanīyāneva, tāni cāpi
mahantānevāti dīpeti.

Sīlamassa atthīti **sīlavā**. Vuddhaṃ vaḍḍhitam sīlamassāti **vuddhasīlī**. **Vuddhasīlenāti**
vuddhena vaḍḍhitena sīlena. **Samannāgatoti** yutto, idaṃ vuddhasīlīpadasseva vevacanaṃ.
Sabbametam pañcasīlamattameva sandhāya vadanti.

Kālyāṇavācōtiādiṣu kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti
kalyāṇavācō. Kalyāṇaṃ madhuraṃ vākkaraṇaṃ assāti **kalyāṇavākkaraṇo**. Vākkaraṇanti
udāharaṇaghoso. Guṇāparipunṇabhāvena pure bhavāti **porī**. Pure vā bhavattā porī.
Nāgarikitthiyā sukhumālattanena sadisātipi porī. Tāya **poriyā**. **Vissatṭhāyāti** apalibuddhāya,
sandiṭṭhāvilambitādidosarahitāya. **Anelagalāyāti** elagalena virahitāya. Ekaccassa hi
kathentassa elam galati, lālā vā paggharati, khelāphusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagalā
nāma hoti. Tabbiparītāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyāti**ādimajjhāpariyosānaṃ pākātaṃ
katvā bhāsitatthassa viññāpanasamatthāya. Sesamettha brāhmaṇavaṇṇe uttānameva.

425. Evaṃvutteti evaṃ tehi brāhmaṇehi vutte, caṅkī, ‘‘ime brāhmaṇā attano vaṇṇe
vuccamāne atussanakasatto nāma natthi, vaṇṇamassa bhaṇitvā nivāressāmāti jātiādīhi mama
vaṇṇaṃ vadanti, na kho pana me yuttaṃ attano vaṇṇe rajjituṃ. Handāhaṃ etesaṃ vādaṃ
bhinditvā samaṇassa gotamassa mahantabhāvaṃ ṇāpetvā etesaṃ tattha gamanaṃ karomī’’ti
cintetvā **tena hi, bho, mamāpi suṇāthāti**ādimāha. Tattha yepi ‘‘ubhato sujāto’’tiādayo
attano guṇehi sadisā guṇā, tepi ‘‘ko cāhaṃ, ke ca samaṇassa gotamassa jātisampattiādayo
guṇā’’ti attano guṇehi uttaritareyeva maññamāno, itare pana ekanteneva bhagavato

mahantabhāvadīpanattham pakāseti. **Mayameva arahāmāti** evaṃ niyamento cetha idaṃ dīpeti – yadi guṇamahantatāya upasaṅkamitabbo nāma hoti, yathā sineruṃ upanidhāya sāsapo, mahāsamuddam upanidhāya gopadakaṃ, sattu mahāsaesu udakaṃ upanidhāya ussāvabindu paritto lāmakō, evamevaṃ samaṇassa gotamassa jātisampattiādayo guṇe upanidhāya amhākaṃ guṇa parittā lāmakā, tasmā mayameva arahāma taṃ bhavantam gotamam dassanāya upasaṅkamitunti.

Bhūmigataṅca vehāsaṭṭhañcāti ettha rājaṅgaṇe ceva uyyāne ca sudhāmatṭhā pokkharāṇiyo sattaratanapūriṃ katvā bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ dhanam bhūmigataṃ nāma, pāsādaniyūhādayo pana pūretvā ṭhapitaṃ vehāsaṭṭham nāma. Evaṃ tāva kulapariyāyena āgataṃ. Tathāgatassa pana jātadivaseyeva saṅkho elo uppalo puṇḍarīkoti cattāro nidhayo upagatā. Tesu saṅkho gāvutiko, elo adḍhajojaniko, uppalo tigāvutiko puṇḍarīko yojanikoti. Tesupi gahitagahitaṭṭhānam pūratiyeva. Iti bhagavā pahūtam hiraññasuvaṇṇam ohāya pabbajitoti veditabbo. **Daharo vātiādīni** heṭṭhā vitthāritāneva.

Akhuddāvakaṣoti ettha bhagavati aparimāṇoyeva dassanāvakaṣoti veditabbo. Tatridam vatthum – rājagahe kira aññataro brāhmaṇo “samaṇassa kira gotamassa pamāṇam gahetum na sakkā”ti sutvā bhagavato piṇḍāya pavisanakāle saṭṭhihattham veḷum gahetvā nagaradvārassa bahi ṭhatvā sampatte bhagavati veḷum gahetvā samīpe aṭṭhāsi, veḷu bhagavato jāṇumattam pāpuṇi. Punadivase dve veḷu ghatetvā samīpe aṭṭhāsi, bhagavā dvinnam veḷunam upari dviveṇumattameva paññāyamāno, “brāhmaṇa, kiṃ karosī”ti āha? Tumhākaṃ pamāṇam gaṇhāmīti. “Brāhmaṇa, sacepi tvam sakalacakkavāḷagabbham pūretvā ṭhitaveḷum ghatetvā āgamissasi, neva me pamāṇam gahetum sakkhissasi. Na hi mayā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṅca tathā pāramiyo pūritā, yathā me paro pamāṇam gaṇheyya, atulo brāhmaṇa, tathāgato appameyyo”ti vatvā dhammapade gāthamāha. Gāthāpariyosāne caturāsītipāṇasahassāni amatam pivimsu.

Aparampi vatthu – rāhu kira asurindo cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca yojanasatāni ucco, bāhantaramassa dvādasayojanasatāni, hatthatalapādatalānam puthulatā tīṇi yojanasatāni, aṅgulipabbāni paṇṇāsajojanāni, bhamukantaram paṇṇāsajojanam, nalātam tiyojanasatam, sīsam navayojanasatam. So – “aham uccosmi, satthāram onamitvā oloketum na sakkhissāmī”ti na gacchati. So ekadivasaṃ bhagavato vaṇṇam sutvā “yathā kathaṅca olokessāmī”ti āgato. Bhagavā tassa ajjhāsayaṃ veditvā “catūsu iriyāpathesu katarena dassemī”ti cintetvā “ṭhitako nāma nīcopi ucco viya paññāyati, nipannovassa attānam dassessāmī”ti, “ānanda, gandhakuṭipariveṇe mañcakaṃ paññāpehi”ti vatvā tattha sīhaseyyam kappesi. Rāhu āgantvā nipannam bhagavantam gīvam unnāmetvā nabhamajjhe puṇṇacandaṃ viya ulloketi. Kimidaṃ asurindāti ca vutte, bhagavā onamitvā oloketum na sakkhissāmīti na gacchinti. Na mayā asurinda adhomukhena pāramiyo pūritā, uddhaggam me katvā dānam dinnanti. Tamdivasaṃ rāhu saraṇam agamāsi. Evaṃ bhagavā akhuddāvakaṣo dassanāya.

Catupārisuddhisīlena **sīlavā**. Tam pana sīlam ariyam uttamam parisuddham, tenāha **ariyasīlīti**. Tadeva anavajjaṭṭhena kusalam, tenāha **kusalasīlīti**. **Kusalena silenāti** idamassa vevacanam. **Bahūnam ācariyapācariyoti** bhagavato ekekāya dhammadesanāya caturāsītipāṇasahassāni aparimāṇāpi devamanussā maggaphalāmatam pivanti. Tasmā bahūnam ācariyo, sāvakaṇeyyānam pācariyoti.

Khīṇakāmarāgoti ettha kāmam bhagavato sabbepi kilesā khīṇā, brāhmaṇo pana te na jānāti, attano jānanaṭṭhāneyeva guṇam katheti. **Vigatacāpalloti** “pattamaṇḍanā cīvramaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa...pe... kelanā paṭikelanā”ti evam vuttacāpalyavirahito.

Apāpapurekkhāroti apāpe navalokuttaradhamme purato katvā vicarati. **Brahmaññāya pajāyāti** sārīputtamoggallānamahākassapādibhedāya brāhmaṇapajāya. (Aviruddho hi so) etissāya pajāya purekkhāro. Ayañhi pajā samaṇaṃ gotamaṃ purato katvā caratīti attho. Apica **apāpapurekkhāroti** na pāpupurekkhāro, na pāpaṃ purato katvā carati, pāpaṃ na icchatīti attho. Kassa? **Brahmaññāya pajāya** attanā saddhiṃ paṭiviruddhāyapi brāhmaṇapajāya aviruddho hitasukhatthikoyevāti vuttaṃ hoti.

Tiroraṭṭhāti pararaṭṭhato. **Tirojanapadāti** parajanapadato. **Sampucchitum āgacchantīti** khattiyapaṇḍitādayo ceva brāhmaṇagandhabbādayo ca pañhe abhisankharitvā pucchissāmāti āgacchanti. Tattha keci pucchāya vā dosaṃ vissajjanasampaṭicchane vā asamattataṃ sallakkhetvā apucchitvāva tuṅhī nisīdanti, keci pucchanti, kesañci bhagavā pucchāya ussāhaṃ janetvā vissajjeti. Evaṃ sabbesampi tesam vimatiyo tīraṃ patvā mahāsamuddassa ūmiyo viya bhagavantam patvāva bhijjanti. Sesametta tathāgatassa vaṇṇe uttānameva.

Atithi no te hontīti te amhākaṃ āgantukā navakā pāhunakā hontīti attho. **Pariyāpuṇāmīti** jānāmi. **Aparimāṇavaṇṇoti** tathārūpeneva sabbaññunāpi appameyyavaṇṇo, pageva mādisenāti dasseti. Vuttampi cetam –

“Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇam,
Kappampi ce aññaṃabhāsamaṇo;
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti.

Imam pana guṇakathaṃ sutvā te brāhmaṇā cintayimsu “yathā, caṅkī, samaṇassa gotamassa vaṇṇaṃ bhāsati, anomaguṇo so bhavaṃ gotamo, evaṃ tassa guṇe jānamānena kho pana iminā aticiraṃ adhvāsitaṃ, handa naṃ anuvattāmā”ti anuvattamānā “tena hi, bho”tiādimāhamsu.

426.Opātetīti paveseti. **Sampurekkharontīti** puttamattanattamattampi samānaṃ purato katvā vicaranti.

427.Mantapadanti mantāyeva mantapadaṃ, vedoti attho. **Itihitiha paramparāyāti** evaṃ kira evaṃ kirāti paramparabhāvena āgatanti dīpeti. **Piṭakasampadāyāti** pāvacaṇasaṅkhātasampattiyā. Sāvittiādīhi chandabandhehi ca vaggabandhehi ca sampādetvā āgatanti dasseti. **Tattha cāti** tasmim mantapade. **Pavattāroti** pavattayitāro. **Yesanti** yesam santakaṃ. **Mantapadanti** vedasaṅkhātaṃ mantameva. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi padasampattivaseṇa sajjhāyitaṃ. **Pavuttanti** aññesaṃ vuttaṃ, vācīti attho. **Samihīti** samupabyūḷhaṃ rāsikataṃ, piṇḍaṃ katvā ṭhapīti attho. **Tadanugāyanti** etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbe gītaṃ anugāyanti anusajjhāyanti vādentī. **Tadanubhāsanti** taṃ anubhāsanti, idaṃ purimasseva vevacaṇaṃ. **Bhāsītanubhāsanti** tehi bhāsitaṃ sajjhāyitaṃ anusajjhāyanti. **Vācītanuvācentīti** tehi aññesaṃ vācītaṃ anuvācentī. **Seyyathidanti** te katameti attho. **Aṭṭhakotiādīni** tesam nāmāni, te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātaṃ akatvā kassapasammāsambuddhassa bhagavato pāvacaṇena saha saṃsandetvā mante ganthesuṃ, aparāpare pana brāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā buddhavacaṇena saddhiṃ viruddhe akaṃsu.

428.Andhaviṇṇīti andhapaveṇī. Ekena hi cakkhumatā gahitayaṭṭhiyā koṭiṃ eko andho gaṇhāti, taṃ andhaṃ añño, taṃ aññoti evaṃ paṇṇāsa saṭṭhi andhā paṭipāṭiyā ghaṭitā andhaviṇṇīti vuccati. **Paramparāsamsattāti** aññaṃaññaṃ laggā, yaṭṭhiggāhakenapi cakkhumatā virahitāti attho. Eko kira dhutto andhagaṇaṃ disvā “asukasmiṃ nāma gāme khajjabhojjaṃ sulabha”nti ussāhetvā tehi “tattha no sāmi nehi, idaṃ nāma te demā”ti vutte

lañjaṃ gahetvā antarāmagge maggā okkamma mahantaṃ gacchaṃ anuparigantvā purimassa hatthena pacchimassa kacchaṃ gaṇhāpetvā “kiñci kammaṃ atthi, gacchatha tāva tumhe”ti vatvā palāyi. Te divasampi gantvā maggaṃ avindamānā “kahaṃ, bho, cakkhumā kahaṃ maggo”ti paridevityā maggaṃ avindamānā tattheva marimsu. Te sandhāya vuttaṃ “paramparāsaṃsattā”ti. **Purimopīti** purimesu dasasu brāhmaṇesu ekopi. **Majjhimopīti** majjhe ācariyapācariyesu ekopi. **Pacchimopīti** idāni brāhmaṇesu ekopi.

Pañcakhoti pāliāgatesu dvīsu aññepi evarūpe tayo pakkhipitvā vadati. **Dvedhāvīpākāti** bhūtāvīpākā vā abhūtāvīpākā vā. **Nālametthāti**, bhāradvāja, saccaṃ anurakkhissāmīti paṭipannaena viññunā “yaṃ mayā gahitaṃ, idameva saccaṃ moghamañña”nti ettha ekamseneva niṭṭhaṃ gantuṃ nālaṃ na yuttanti upari pucchāya maggaṃ vivarivā ṭhapesi.

430.Idha, bhāradvāja, bhikkhūti jīvakaṃ sutte (ma. ni. 2.51 ādayo) viya mahāvaccasutte (ma. ni. 2.193 ādayo) viya ca attānaññeva sandhāya vadati. **Lobhanīyesu dhammesūti** lobhadhammesu. Sesapadadvayepi eseva nayo.

432.Saddhaṃ nivesetīti okappaniyasaddhaṃ niveseti. **Upasaṅkamatīti** upagacchati. **Payirupāsati**ti santike nisīdati. **Sotanti** pasādasotaṃ odahati. **Dhammanti** desanādhammaṃ suṇāti. **Dhāretīti** paguṇaṃ katvā dhāreti. **Upaparikkhatīti** atthato ca kāraṇato ca vīmaṃsati. **Nijjhānaṃ khamantīti** olokaṇaṃ khamanti, idha sīlaṃ kathitaṃ, idha samādhīti evaṃ upaṭṭhahantīti attho. **Chandoti** kattukamyatā chando. **Ussahatīti** vāyamati. **Tuletīti** aniccādivasena tīreti. **Padahatīti** maggapadhānaṃ padahati. **Kāyena ceva paramasaccanti** sahaṃjātanāmakāyena ca nibbānaṃ sacchikaroti, paññāya ca kilese nibbijjhivā tadeva vibhūtaṃ pākāṭaṃ karonto passati.

433.Saccānubodhoti maggānubodho. **Saccānuppattīti** phalāsacchikiriyā. **Tesaṃyevāti** heṭṭhā vuttānaṃ dvādasannaṃ, evaṃ dīghaṃ maggavādaṃ anulometi, tasmā nāyamattho. Ayaṃ panettha attho – **tesaṃyevāti** tesaṃ maggasampayuttadhammānaṃ. **Padhānanti** maggapadhānaṃ. Tañhi phalāsacchikiriyasankhātāya saccānuppattiyā bahukāraṃ, magge asati phalābhāvatoti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Caṅkīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Esukārīsuttavaṇṇanā

437.Evaṃme sutanti esukārīsuttaṃ. Tattha **bilam olaggeyyunti** koṭṭhāsaṃ laggāpeyyuṃ, iminā satthadhammaṃ nāma dasseti. Satthavāho kira mahākantārapaṭipanno antarāmagge goṇe mate maṃsaṃ gahetvā sabbesaṃ satthikānaṃ “idaṃ khāditvā ettakaṃ mūlaṃ dātabba”nti koṭṭhāsaṃ olaggeti, goṇamaṃsaṃ nāma khādantāpi atthi akhādantāpi, mūlaṃ dātuṃ sakkontāpi asakkontāpi. Satthavāho yena mūlena goṇo gahito, tassa nikkhamaṇatthaṃ sabbesaṃ balakkārena koṭṭhāsaṃ datvā mūlaṃ gaṇhāti, ayaṃ satthadhammo. Evamevaṃ brāhmaṇāpi lokassa paṭiññaṃ aggahetvā attanova dhammatāya catasso pāricariyā paññapentīti dassetuṃ **evameva khoti**ādīmāha. **Pāpiyo assāti** pāpaṃ assa. **Seyyo assāti** hitaṃ assa. Atha vā **pāpiyoti** pāpako lāmako attabhāvo assa. **Seyyoti** setṭho uttamo. **Seyyaṃsoti** seyyo. **Uccākulīnatāti** uccākulīnattena seyyo. **Pāpiyaṃsoti** pāpiyo. **Uccākulīnatā** ca dvīsu kulesu vaḍḍhenti khattiyakule brāhmaṇakule ca, ulāravaṇṇatā tīsu. Vessopi hi ulāravaṇṇo hoti. Ulārabhogatā catūsipi. Suddopi hi antamaso caṇḍālopi ulārabhogo hotiyeva.

440.Bhikkhācariyanti koṭṭidhanenapi hi brāhmaṇena bhikkhā caritabbāva, porāṇakabrāhmaṇā asītikotidhanāpi ekavelaṃ bhikkhaṃ caranti. Kasmā? Duggatakāle carantānaṃ idāni bhikkhaṃ carituṃ āradhātīti garahā na bhavissatīti. **Atimaññamānoti** yo

bhikkhācariyavaṃsaṃ haritvā sattajīvakasikkammavaṇijjādīhi jīvikam kappeti, ayam atimaññati nāma. **Gopo vāti** yathā gopako attanā rakkhittabbaṃ bhaṇḍaṃ thenento akiccakārī hoti, evanti attho. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo. **Asitabyābhaṅginti** tiṇalāyanaasitañceva kājañca. **Anussaratoti** yattha jāto, tasmim porāṇe mātāpettike kulavaṃse anussariyamāneti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Esukārīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dhanañjānisuttavaṇṇanā

445. Evaṃme sutanti dhanañjānisuttaṃ. Tattha **dakkhināgirisminti girīti** pabbato, rājagahaṃ parikkhipitvā ṭhitapabbatassa dakkhinadisābhāge janapadassetam nāmaṃ. **Taṇḍulapālidvārāyāti** rājagahassa kira dvattimsamahādvārāni catusaṭṭhikhuddakadvārāni, tesu ekaṃ taṇḍulapālidvāraṃ nāma, taṃ sandhāyevamāha. **Rājānaṃ nissāyāti** “gaccha manusse apīletvā sassabhāgaṃ gaṇhāhī”ti raññā pesito gantvā sabbameva sassam gaṇhāti, “mā no, bhante, nāsehī”ti ca vutte – “rājakule vuttaṃ mandaṃ, ahaṃ raññā āgamanakāleyeva evaṃ āṇatto, mā kanditthā”ti evaṃ rājānaṃ nissāya brāhmaṇagahapatike vilumpati. Dhaññaṃ yebhuyyena attano gharaṃ pavesetvā appakaṃ rājakule paveseti. Kiṃ brāhmaṇagahapatikānaṃ na pīlaṃ akāsīti ca vutto – “āma, mahārāja, imasmim vāre khettāni mandasassāni ahesuṃ, tasmā apīlentassa me gaṇhato na bahuṃ jāta”nti evaṃ brāhmaṇagahapatike nissāya rājānaṃ vilumpati.

446. Payo piyatanti taruṇakhīraṃ pivatu. **Tāva bhattassāti** yāva khīraṃ pivitvā nisīdissatha, tāvadeva bhattassa kālo bhavissati. Idheva hi no pātarāsabhataṃ āharissantīti dasseti. **Mātāpitaroti**ādīsu mahallakā mātāpitaro mudukāni attharaṇapāvuraṇāni sukhumāni vatthāni madhurabhojanaṃ sugandhagandhamālādīni ca pariyesitvā posetabbā. Puttadhītānaṃ nāmakaraṇamaṅgalādīni sabbakiccāni karontena puttadāro posetabbo. Evañhi akariyamāne garahā uppajjātīti iminā nayena attho veditabbo.

447. Adhammacārīti pañca dussīlyakammāni vā dasa dussīlyakammāni vā idha adhammo nāma. **Upakaḍḍheyyunti** pañcavidhabandhanādīkammakaraṇatthaṃ taṃ taṃ nirayaṃ kaḍḍheyyuṃ.

448. Dhammacārīti dhammikasivavijjādīkammakārī. **Paṭikkamantīti** osaranti parihāyanti. **Abhikkamantīti** abhisaranti vaḍḍhanti. **Seyyoti** varataraṃ. **Hīneti** nihīne lāmake. **Kālaṅkato ca sārīputtāti** idaṃ bhagavā “tatrassa gantvā deseḥī”ti adhippāyena theramāha. Theropi taṃkhaṇaṃyeva gantvā mahābrahmuno dhammaṃ desesi, tato paṭṭhāya cātuppadikaṃ gāthaṃ kathentopi catusaccavimuttaṃ nāma na kathesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dhanañjānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vāsetṭhasuttavaṇṇanā

454. Evaṃme sutanti vāsetṭhasuttaṃ. Tattha **icchānaṅgalavanasaṇḍeti** icchānaṅgalagāmassa avidūre vanasaṇḍe. **Caṅkīti** ādayo pañcapi janā rañño pasenadissa kosalassa purohitā eva. **Aññe ca abhiññātāti** aññe ca bahū abhiññātā brāhmaṇā. Te kira chaṭṭhe chaṭṭhe māse dvīsu ṭhānesu sannipatanti. Yadā jātiṃ sodhetukāmā honti, tadā pokkharasātissa santike jātisodhanatthaṃ ukkatṭhāya sannipatanti. Yadā mante sodhetukāmā honti, tadā icchānaṅgale sannipatanti. Imasmim kāle mantasodhanatthaṃ sannipatiṃsu. **Ayamantarā kathāti** yaṃ attano sahāyakabhāvānurūpaṃ kathaṃ kathentā

anuvicariṃsu, tassā kathāya antarā ayamaññā kathā udapādi. **Silavāti** guṇavā. **Vattasampannoti** ācārasampanno.

455. Anuññātaṭṭhānānāti sikkhitā tumheti evaṃ ācariyehi anuññātā, āma ācariya sikkhitamhāti evaṃ sayañca ṭṭhānānā. **Asmāti** bhavāma. **Ahaṃ pokkharasātissa, tārukkhassāyaṃ māṇavoti** ahaṃ pokkharasātissa jeṭṭhantevāsī aggasisso, ayaṃ tārukkhassāti dīpeti.

Tevijjānanti tivedānaṃ brāhmaṇānaṃ. **Yadakkhātanti** yaṃ atthato ca byañjanato ca ekaṃ padampi akkhātaṃ. **Tatra kevalinosmaseti** taṃ sakalaṃ jānato tattha niṭṭhāgatamhāti attho. Idāni taṃ kevalibhāvaṃ āvikaronto **padakasmāti**ādīmāha. Tattha **jappe ācariyasādisāti** kathanatṭhāne mayaṃ ācariyasadisāyeva.

Kammunāti dasakusalakammamāpathakammunā. Ayañhi pubbe sattavidhaṃ kāyavacīkammaṃ sandhāya “yato kho, bho, sīlavā hotī”ti āha, tividhaṃ manokammaṃ sandhāya “vattasampanno”ti. Tena samannāgato hi ācārasampanno hoti. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumantabhāvena bhagavantaṃ ālapati.

Khayātīnti ūnabhāvaṃ atītaṃ, paripuṇṇanti attho. **Peccāti** upagantvā. **Namassantīti** namo karonti.

Cakkhum loke samuppannanti avijjandhakāre loke taṃ andhakāraṃ vidhamitvā lokassa diṭṭhadhammikādiatthadassanena cakkhu hutvā samuppannaṃ.

456. Evaṃ vāsetṭhena thometvā yācīto bhagavā dvepi jane saṅgaṇhanto **tesaṃ vo ahaṃ byakkhissanti**ādīmāha. Tattha **byakkhissanti** byākarissāmi. **Anupubbanti** tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintā, tiṇarukkhakīṭapaṅgato paṭṭhāya anupaṭipāṭiyā ācikkhissāmi attho. **Jātivibhaṅganti** jātivitthāraṃ. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesaṃ tesañhi pañānaṃ jātiyo aññamaññā nānappakārāti attho.

Tiṇarukkheti anupādinnakajātiṃ katvā pacchā upādinnakajātiṃ kathessāmi, evaṃ tassa jātibhedo pākaṭo bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. Mahāsīvatthero pana “kiṃ, bhante, anupādinnakaṃ bījanānatāya nānaṃ, upādinnaṃ kammanānatāyāti? Evaṃ vattuṃ na vaṭṭatī”ti pucchito āma na vaṭṭatī. Kammañhi yoniyāṃ khipati. Yonisiddhā ime sattā nānāvaṇṇā hontīti. **Tiṇarukkheti** ettha antopheggū bahisārā antamaso tālanāḷikerādayopi tiṇāneva, antosārā pana bahipheggū sabbe rukkhā nāma. **Na cāpi paṭijānareti** mayaṃ tiṇā mayaṃ rukkhāti vā, ahaṃ tiṇaṃ, ahaṃ rukkhoti vā evaṃ na jānanti. **Liṅgaṃ jātimayanti** ajānantānampi ca tesaṃ jātimayameva saṅghānaṃ attano mūlabhūtatiṇādisadisameva hoti. Kiṃ kārāṇā? **Aññamaññā hi jātiyo.** Yasmā aññā tiṇajāti, aññā rukkhajāti. Tiṇesupi aññā tālajāti, aññā nāḷikerajāti, evaṃ vitthāretabbaṃ. Iminā idaṃ dasseti – yaṃ jātivasena nānā hoti, taṃ attano ṭṭhānāṃ paresaṃ vā upadesaṃ vināpi aññajātito visesena gayhati. Yadi ca jātiyā brāhmaṇo bhavēyya, sopi attano ṭṭhānāṃ paresaṃ vā upadesaṃ vinā khattiyato vessato suddato vā visesena gayheyya, na ca gayhati. Tasmā na jātiyā brāhmaṇoti. Parato pana “yathā etāsu jātisū”ti gāthāya etamatthaṃ vacībhedeneva āvikarissati.

Evaṃ anupādinnakesu jātiṃ dassetvā upādinnakesu dassento **tato kīṭeti**ādīmāha. **Yāva kunthakipilliketi** kunthakipillikaṃ pariyaṇtaṃ katvāti attho. Ettha ca ye uppatitvā gacchanti, te paṅgā nāma. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesampi nīlarattādivaṇṇavasena jātiyo nānappakārāva honti.

Khuddaketi kāḷakādayo. **Mahallaketi** sasabīḷārādayo.

Pādūdareti udarapāde, udaraṃyeva nesam pādāti vuttaṃ hoti. **Dīghapīṭhiketi** sappānañhi sīsato yāva naṅgutṭhā pīṭhiyeva hoti, tena te “dīghapīṭhikā”ti vuccanti.

Udaketi oḍake, udakamhi jāte.

Pakkhīti sakuṇe. Te hi pattehi yantīti **pattayānā**, vehāsaṃ gacchantīti **vihāṅgamā**.

Evam thalajalākāsagocarānaṃ pāṇānaṃ jātibhedaṃ dassetvā idāni yenādhippāyena taṃ dasseti, taṃ āvikaronto yathā etāsūti gāthamāha. Tassattho saṅkhepena vuttova. Vitthārato panettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ sayameva dassento **na kesehīti**ādīmāha. Tatrāyaṃ yojanā – yaṃ vuttaṃ “natthi manussesu līṅgajātimayaṃ puthū”ti, taṃ evaṃ natthīti veditabbaṃ. Seyyathidaṃ? **Na kesehīti**. Na hi – “brāhmaṇānaṃ edisā kesā honti, khattiyānaṃ edisā”ti niyamo atthi yathā hatthiassamigādīnanti iminā nayena sabbaṃ yojetabbaṃ.

Līṅgaṃ jātimayaṃ neva, yathā aññāsu jātisūti idaṃ pana vuttassevatthassa nigamananti veditabbaṃ. Tassāyaṃ yojanā – evaṃ yasmā imehi kesādīhi natthi manussesu līṅgaṃ jātimayaṃ puthu, tasmā veditabbametam “brāhmaṇādibhedesu manussesu līṅgaṃ jātimayaṃ neva, yathā aññāsu jātisū”ti.

457. Idāni evaṃ jātibhede asatipi “brāhmaṇo khattiyō”ti idaṃ nānattaṃ yathā jātaṃ , taṃ dassetuṃ **paccattanti** gāthamāha. Tattha **vokāranti** nānattaṃ. Ayaṃ panettha saṅkhepattho – yathā hi tiracchānānaṃ yonisiddhameva kesādisaṅghānena nānattaṃ, tathā brāhmaṇādīnaṃ attano attano sarīre taṃ natthi. Evaṃ santepi yadetam “brāhmaṇo khattiyō”ti vokāraṃ, taṃ vokāraṅca manussesu samaññāya pavuccati, vohāramatteneva pavuccatīti.

Ettāvata bhagavā bhāradvājassa vādaṃ niggaṇhitvā idāni yadi jātiyā brāhmaṇo bhavēyya, ājīvasīlācāravipannopi brāhmaṇo bhavēyya. Yasmā pana porāṇā brāhmaṇā tassa brāhmaṇabhāvaṃ na icchanti, loke ca aññepi paṇḍitamanussā, tasmā vāsetṭhassa vādaṃ paggaṇhanto **yo hi koci manussesūti** aṭṭha gāthā āha. Tattha **gorakkhanti** khettarakkhaṃ, kasikammanti vuttaṃ hoti. **Goti** hi pathaviyā nāmaṃ, tasmā evamāha. **Puthusippenāti** tantavāyakammādīnānāsippena. **Vohāranti** vaṇijjaṃ. **Parapessenāti** paresaṃ veyyāvaccakamma. **Issatthanti** āvudhajīvikam, usuṅca sattim cāti vuttaṃ hoti. **Porohiccenāti** purohitakamma.

Evaṃ brāhmaṇasamayena ca lokavohārena ca ājīvasīlācāravipannassa abrahmaṇabhāvaṃ sādhetvā evaṃ sante na jātiyā brāhmaṇo, guṇehi pana brāhmaṇo hoti. Tasmā yattha katthaci kule jāto yo guṇavā, so brāhmaṇo, ayamettha ñāyoti evametam ñāyaṃ atthato āpādetvā idāni naṃ vacībhedena pakāsento **na cāhaṃ brāhmaṇanti**ādīmāha. Tassattho – ahañhi yvāyaṃ catunnaṃ yonīnaṃ yattha katthaci jāto, tatrāpi visesena yo brāhmaṇassa saṃvaṇṇitāya mātari sambhūto, taṃ **yonijaṃ mattisambhavaṃ**, yā cāyaṃ ubhato sujātotiādīnā nayena brāhmaṇehi brāhmaṇassa parisuddhauppattimaggasaṅkhātā yoni vuttā, saṃsuddhagahaṇīkoti iminā ca mātisampatti, tatopi jātasambhūtattā yonijo mattisambhavoti vuccati, taṃ **yonijaṃ mattisambhavaṃ** iminā ca yonijamattisambhavamattena na brāhmaṇaṃ brūmi. Kasmā? Yasmā, bho bhoti, vacanamattena aññehi sakiṅcanehi viṣiṭṭhattā **bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiṅcano** sapaḷibodho. Yo panāyaṃ yattha katthaci jātopi rāgādikiṅcanābhāvena akiṅcano, sabbagahaṇapaṭinissaggena anādāno, **akiṅcanaṃ anādānaṃ, tamahaṃ brūmibrāhmaṇaṃ**. Kasmā? Yasmā bāhitapāpoti.

458. Kiṅcabhiyyo sabbasaṃyojanaṃ chetvātiādi sattavīsati gāthā. Tattha **sabbasaṃyojananti** dasavidhasaṃyojanaṃ. **Na paritassatīti** taṅhāparitassanāya na paritassati. **Saṅgātiganti** rāgasāṅgādayo atikkantaṃ. **Visaṃyuttanti** catūhi yonīhi sabbakilesehi vā visaṃyuttaṃ.

Naddhinti upanāhaṃ. **Varattanti** taṅhaṃ. **Sandānanti** yuttapāsaṃ, diṭṭhipariyutṭhānassetam adhivacanaṃ. **Sahanukkamanti** anukkamo vuccati pāse pavesanaṅghi, diṭṭhānusayassetam nāmaṃ. **Ukkhattapalighanti** ettha palighoti avijjā. **Buddhanti** catusaccabuddhaṃ. **Titikkhatīti** khamati.

Khantibalanti adhvāsānakhantibalaṃ. Sā pana sakim uppannā balānīkaṃ nāma na hoti, punappunaṃ uppannā pana hoti. Tassā atthitāya **balānīkaṃ**.

Vatavantanti dhutaṅgavantaṃ. **Silavantanti** guṇavantaṃ. **Anussadanti** rāgādiussadavirahitaṃ. “Anussuta”ntipi pāṭho, anavassutanti attho. **Dantanti** nibbisevanaṃ.

Na limpatīti na allīyati. **Kāmesūti** kilesakāmavatthukāmesu.

Dukkhassapajānāti, **idheva khayanti** ettha arahattaphalaṃ dukkhakkhayoti adhippetam. **Pajānātīti** adhigamavasena jānāti. **Pannabhāranti** ohitabhāraṃ, khandhakilesaabhisaṅkhārakāmaguṇabhāre otāretvā ṭhitaṃ. Visaṃyuttapadaṃ vuttatthameva.

Gambhīrapaññanti gambhīresu ārammaṇesu pavattapaññaṃ. **Medhāvinti** pakatipaññāya paññavantaṃ.

Anāgārehi cūbhayanti anāgārehi ca visaṃsaṭṭhaṃ ubhayañca, dvīhipi cetehi visaṃsaṭṭhamevāti attho. **Anokasārīnti** okaṃ vuccati pañcakāmaguṇālayo, taṃ anallīyamānanti attho. **Appicchanti** anicchaṃ.

Tasesūti sataṇhesu. **Thāvaresūti** nittaṇhesu.

Attadaṇḍesūti gahitadaṇḍesu. **Nibbutanti** kilesanibbānena nibbutaṃ. **Sādānesūti** saupādānesu.

Ohitoti patito.

459. Akakkasanti niddosaṃ. Sadoso hi rukkhopi sakakkasoti vuccati. **Viññāpaninti** atthaviññāpanikaṃ. **Saccanti** avisaṃvādikaṃ. **Udīrayeti** bhaṇati. **Yāyanābhisajjeti** yāya girāya parassa sajjanaṃ vā lagganaṃ vā na karoti, tādisaṃ aphaṇusaṃ girāya bhāsātīti attho.

Dīghanti suttāruḥhabhaṇḍaṃ. **Rassanti** vippakiṇṇabhaṇḍaṃ. **Aṇunti** khuddakaṃ. **Thūlanti** mahantaṃ. **Subhāsubhanti** sundarāsundaraṃ. Dīghabhaṇḍañhi appagghampi hoti mahagghampi. Rassādīsipi eseva nayo. Iti ettāvataṃ na sabbaṃ pariyādiṇṇaṃ, “subhāsubha”nti iminā pana pariyādiṇṇaṃ hoti.

Nirāsayanti nittaṇhaṃ.

Ālayāti taṇhālayā. **Aññāyāti** jānitvā. **Amatogadhanti** amatabbhantaṃ. **Anuppattanti** anupaviṭṭhaṃ.

Ubho saṅganti ubhayampetaṃ saṅgaṃ. Puññañhi sagge laggāpeti, apuññaṃ apāye, tasmā ubhayampetaṃ saṅgati āha. **Upaccagāti** atīto.

Anāvilanti āvilakaraṇakilesavirahitaṃ. **Nandībhavaparikkhīnti** parikkhīnanandiṃ parikkhīnabhavaṃ.

“Yo ima”nti gāthāya avijjāyeva visaṃvādakaṭṭhena **palipatho**, mahāviduggatāya **duggaṃ**, saṃsaraṇaṭṭhena **samsāro**, mohan aṭṭhena **mohoti** vutto. **Tiṇṇoti** caturōghatiṇṇo. **Pāraṅgatoti** nibbānaṃ gato. **Jhāyīti** ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānavasena jhāyī. **Anejoti** nittaṇho. **Anupādāyanibbutoti** kiñci gahaṇaṃ aggahetvā sabbakilesanibbānena nibbuto.

Kāmeti duvidhepi kāme. **Anāgāroti** anāgāro hutvā. **Paribbajeti** paribbajati. **Kāmabhavaparikkhīnti** khīṇakāmaṃ khīṇabhavaṃ.

Mānusaṃ yoganti mānusaṃ pañcakāmaguṇayogaṃ. **Dibbaṃ yoganti** dibbaṃ pañcakāmaguṇayogaṃ. **Sabbayogavisamyuttanti** sabbakilesayogavisamyuttaṃ.

Ratinti pañcakāmaguṇaratiṃ. **Aratinti** kusalabhāvanāya ukkaṇṭhitaṃ. **Vīranti** vīriyavantaṃ.

Sugatanti sundaram ṭhānam gataṃ, sundarāya vā paṭipattiyā gataṃ.

Gatinti nibbattiṃ. **Pureti** aṭṭe. **Pacchāti** anāgate. **Majjheti** paccuppanne. **Kiñcananti** kiñcanakārako kilesa.

Mahesinti mahante guṇe pariyesanatṭhena mahesiṃ. **Vijitāvinanti** vijitavijayaṃ.

460. Evaṃ bhagavā guṇato khīṇāsavaṃyeva brāhmaṇaṃ dassetvā ye jātito brāhmaṇoti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ ajānantā, sāva nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhīti dassento **samaññā hesāti** gāthādvayamāha. Tassattho – yadidaṃ brāhmaṇo khattiyo bhāradvājo vāsetṭhoti nāmagottaṃ pakappitaṃ kataṃ abhisaṅkhatam, samaññā hesā lokasiṃ, vohāramattanti attho. Kasmā? Yasmā **samuccā samudāgataṃ** samaññāya āgataṃ. Etañhi tattha tattha jātakāleyevassa ñātisālohitehi pakappitaṃ kataṃ. No ce naṃ evaṃ pakappeyyuṃ, na koci kiñci disvā ayaṃ brāhmaṇoti vā bhāradvājoti vā jāneyya. Evaṃ pakappitaṃ petam **dīgharattānusayitaṃ, diṭṭhigatamajānataṃ**, tam pakappitaṃ nāmagottaṃ “nāmagottamattametam, vohārattham pakappita”nti, ajānantānaṃ sattānaṃ hadaye dīgharattam diṭṭhigatamanusayitaṃ. Tassa anusayitattā tam nāmagottaṃ **ajānantā no pabrunti**, “jātiyā hoti brāhmaṇo”ti ajānantāva evaṃ vadantīti vuttaṃ hoti.

Evaṃ “ye ‘jātito brāhmaṇo’ti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ vohāramattaṃ ajānantā, sāva nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhī”ti dassetvā idāni nippariyāyameva jātivādaṃ paṭikkhipanto kammavādaṇca paṭiṭṭhapento **na jaccāti**ādīmāha. Tattha “kammunā”ti upadḍhagāthāya vitthāraṇattham **kassako kammunāti**ādī vuttaṃ. Tattha **kammunāti** paccuppanna kassakammādinibbattakacetanākammunā.

Paṭiccasamuppādadassāti iminā paccayena evaṃ hotīti evaṃ paṭiccasamuppādadassāvino. **Kammavipākakovidāti** sammānāvamānārahakule kammavasena uppatti hoti, aññāpi hīnapaṇītatā hīnapaṇīte kamme vipaccamāne hotīti. Evaṃ kammavipākakusalā.

Kammunā vattatīti gāthāya pana lokoti vā pajāti vā sattoti vā ekoyevattho, vacanamattabhedo. Purimapadena cettha “atthi brahmā mahābrahmā seṭṭho sajitā”ti diṭṭhiyā paṭisedho veditabbo. Kammunā hi tāsū tāsū gatīsu vattati loko, tassa ko sajitāti. Dutiyapadena “evaṃ kammunā nibbattopi ca pavattepi atītapaccuppannabhedenā kammunā vattati, sukhadukkhāni paccanubhonto hīnapaṇītibhedaṇca āpajjanto pavattatī”ti dasseti. Tatiyena tamevattham nigameti “evaṃ sabbathāpi kammanibandhanā sattā kammeneva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā”ti. Catutthena tamettham upamāya vibhāveti. Yathā hi rathassa yāyato āṇi nibandhanaṃ hoti, na tāya anibaddho yāti, evaṃ lokassa nibbattato ca pavattato ca kammaṃ nibandhanaṃ, na tena anibaddho nibbattati na pavattati.

Idāni yasmā evaṃ kammanibandhano loko, tasmā seṭṭhena kammunā seṭṭhabhāvaṃ dassento **tapenāti** gāthādvayamāha. Tattha **tapenāti** dhutaṅgatapena. **Brahmacariyenāti** methunaviratiyā. **Samyamenaṇāti** sīlena. **Damenāti** indriyadameṇa. **Etenāti** etena seṭṭhena parisuddhena brahmabhūtena kammunā brāhmaṇo hoti. Kasmā? Yasmā **etaṃ brāhmaṇamuttamaṃ**, yasmā etaṃ kammaṃ uttamo brāhmaṇaguṇoti vuttaṃ hoti. “Brahmāna”ntipi pāṭho. Ayaṃ panettha vacanattho – brahmaṇaṃ ānetīti brahmānaṃ, brāhmaṇabhāvaṃ āvahaṭīti vuttaṃ hoti.

Dutiyagāthāya **santoti** santakilesa. **Brahmā sakkoti** brahmā ca sakko ca, yo evarūpo, so na kevalam brāhmaṇo, atha kho brahmā ca sakko ca so vijānataṃ paṇḍitānaṃ, evaṃ vāsetṭha, jānāhīti vuttaṃ hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vāsetṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Subhasuttavaṇṇanā

462. Evaṃme sutanti subhasuttaṃ. Tattha **todeyyaputtoti** tudigāmvāsino todeyyabrāhmaṇassa putto. **Ārādhako hotīti** sampādako hoti paripūrako. **Ñāyaṃ dhammanti** kāraṇadhammaṃ. **Kusalanti** anavajjaṃ.

463. Micchāpaṭipattinti aniyyānikaṃ akusalapaṭipadaṃ. **Sammāpaṭipattinti** niyyānikaṃ kusalaṭipadaṃ.

Mahaṭṭhantiādīsu mahantehi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā bahūhi attho etthāti **mahaṭṭhaṃ**. Mahantāni nāmaggaṇamaṅgalādīni kiccāni etthāti **mahākiccaṃ**. Idaṃ ajja kattabbaṃ, idaṃ sveti evaṃ mahantāni adhikārasaṅkhātāni adhikaraṇāni etthāti **mahādhikaraṇaṃ**. Bahūnaṃ kamme yuttappayuttatāvasena pīlāsāṅkhāto mahāsamārambho etthāti **mahāsamārambhaṃ**. **Gharāvāsakammaṭṭhānanti** gharāvāsakammaṃ. Evaṃ sabbavāresu attho veditabbo. Kasikamme cettha naṅgalakoṭiṃ ādiṃ katvā upakaraṇānaṃ pariyesanavasena mahatṭhatā, vaṇijjāya yathāthitamyeva bhaṇḍaṃ gahetvā parivattanavasena appaṭṭhatā veditabbā. **Vipajjamānanti** avuṭṭhiativuṭṭhiādīhi kasikammaṃ, maṇisuvaṇṇādīsu acchekatādīhi ca vaṇijjakammaṃ appaphalaṃ hoti, mūlacchedampi pāpuṇāti. Vipariyāyena sampajjamānaṃ mahapphalaṃ cūḷantevāsikassa viya.

464. Evameva khoti yathā kasikammaṭṭhānaṃ vipajjamānaṃ appaphalaṃ hoti, evaṃ gharāvāsakammaṭṭhānampi. Akatakalyāṇo hi kālaṃ katvā niraye nibbattati. Mahādattasenāpati nāma kireko brāhmaṇabhatto ahosi, tassa maraṇasamaye nirayo upaṭṭhāsi. So brāhmaṇehi “kiṃ passasī”ti vutto? Lohitagharanti āha. Brahmalo ko bho esotī. Brahmalo ko nāma bho kahanti? Uparīti. Mayhaṃ heṭṭhā upaṭṭhātīti. Kiñcāpi heṭṭhā upaṭṭhātīti, tathāpi uparīti kālaṃ katvā niraye nibbatta. “Iminā amhākaṃ yaññe doso dinno”ti sahaṃ gahetvā nīharitum adamsu. Sampajjamānaṃ pana mahapphalaṃ hoti. Katakalyāṇo hi kālaṃ katvā sagge nibbattati. Sakalāya guttilavimānakathāya dīpetabbaṃ. Yathā pana taṃ vaṇijjakammaṭṭhānaṃ vipajjamānaṃ appaphalaṃ hoti, evaṃ sīlesu aparipūrākāro anesanāya yuttassa pabbajjākammatṭhānampi. Evarūpā hi neva jhānādisukhaṃ na saggamokkhaṃ labhati. Sampajjamānaṃ pana mahapphalaṃ hoti. Sīlāni hi pūretvā vipassanaṃ vadḍhento arahattampi pāpuṇāti.

Brāhmaṇā, bho gotamoti idha kiṃ pucchāmīti pucchati? Brāhmaṇā vadanti – “pabbajito ime pañca dhamme pūretum samattho nāma natthi, gahaṭṭhova pūretī”ti. Samaṇo pana gotamo – “gihissa vā ahaṃ māṇava pabbajitassa vā”ti punappunaṃ vadati, neva pabbajitaṃ muñcati, mayhameva pucchamāññe na sallakkhetīti cāgasīsenā pañca dhamme pucchāmīti pucchati. **Sace te agarūti** sace tuyhaṃ yathā brāhmaṇā paññapenti, tathā idha bhāsitaṃ bhāriyaṃ na hoti, yadi na koci aphāsukabhāvo hoti, bhāsassūti attho. **Na kho me, bhoti** kiṃ sandhāyāha? Paṇḍitapaṭirūpakānañhi santike kathetum dukkhaṃ hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapaṇḍitā pana kathaṃ sutvā sukathitaṃ pasamsanti, dukkathite pālīpadaatthabyañjanesu yaṃ yaṃ virujjhati, taṃ taṃ ujum katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekantapaṇḍito nāma natthi, tenāha “na kho me, bho gotama, garu, yatthassu bhavanto vā nisinna bhavantarūpo vā”ti. **Saccanti** vacīsaccaṃ. **Tapanti** tapacariyaṃ. **Brahmacariyanti** methunaviratiṃ. **Ajjhenanti** mantagahaṇaṃ. **Cāganti** āmisapariccāgaṃ.

466. Pāpito bhavissatīti. Ajānanabhāvaṃ pāpito bhavissati. **Etadavocāti** bhagavatā andhaveṇūpamāya niggahito taṃ paccāharitum asakkonto yathā nāma dubbalasunakho migam utthapetvā sāmikassa abhimukhaṃ katvā sayam apasakkati, evamevaṃ ācariyaṃ apadisanto evaṃ “brāhmaṇo”tiādivacanaṃ avoca. Tattha **pokkharasātīti** idaṃ tassa nāmaṃ, “pokkharasāyī”tipi vuccati. Tassa kira kāyo setapokkharasādiso devanagare

ussāpitarajatatorañam viya sobhati, sīsam panassa kālavaṇṇaindanīlamayaṃ viya, massupi candamaṇḍale kāḷamegharāji viya khāyati, akkhīni nīluppalasadisāni, nāsā rajatapanālikā viya suvatṭitā suparisuddhā, hatthapādatalāni ceva mukhañca katalākhārasaparikkammaṃ viya sobhati. Ativiya sobhaggappatto brāhmaṇassa attabhāvo. Arājake thāne rājānaṃ kātuṃ yuttamimaṃ brāhmaṇaṃ, evamesa sassiriko, iti naṃ pokkharasadisattā “pokkharasātī”ti sañjānanti, pokkhare pana so nibbato, na mātukucchiyanti iti naṃ pokkhare sayitattā “pokkharasāyī”tipi sañjānanti. **Opamaññoti** upamaññagotto. **Subhagavanikoti** ukkaṭṭhāya subhagavanassa issaro. **Hassakamyevāti** hasitabbaññeva. **Nāmakamyevāti** lāmakamyeva. Tadeva taṃ atthābhāvena **rittakaṃ**. Rittakattā ca **tucchakaṃ**. Idāni naṃ bhagavā sācariyakaṃ niggaṇhituṃ **kiṃ pana māṇavāti**tiādīmāha.

467. Tattha **katamā nesam seyyoti** katamā vācā tesam seyyo, pāsamsataroti attho. **Sammuccāti** sammutiyā lokavohārena. **Mantāti** tulayitvā pariggaṇhitvā. **Paṭisañkhāyāti** jānitvā. **Atthasamhitanti** kāraṇanissitaṃ. **Evaṃ santeti** lokavohāraṃ amuñcivā tulayitvā jānitvā kāraṇanissitaṃ katvā kathitāya seyyabhāve sati. **Āvutoti** āvarito. **Nivutoti** nivārito. **Ophuṭoti** onaddho. **Pariyonaddhoti** paliveṭhito.

468. **Gadhitoti**ādīni vuttatthāneva. **Sace taṃ, bho gotama, thānanti** sace etaṃ kāraṇamatthi. **Svāssāti** dhūmachārikādīnaṃ abhāvena so assa agga accimā ca vaṇṇimā ca pabhassaro cāti. **Tathūpamāhaṃ māṇavāti** tappaṭibhāgaṃ ahaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – yatheva hi tiṇakattṭhupādānaṃ paṭicca jalamaṇo agga dhūmachārikaṅgārānaṃ atthitāya sadoso hoti, evamevaṃ pañca kāmagaṇe paṭicca uppannā pīti jātijarābyādhimaraṇasokādīnaṃ atthitāya sadosā. Yathā pana pariccattatiṇakattṭhupādāno dhūmadīnaṃ abhāvena parisuddho, evamevaṃ lokuttarajjhānadvayasampayuttā pīti jātiādīnaṃ abhāvena parisuddhāti attho.

469. Idāni ye te brāhmaṇehi cāgasīsenā pañca dhammā paññattā, tepi yasmā pañceva hutvā na niccalā tiṭṭhanti, anukampajātikena saddhiṃ cha āpajjanti. Tasmā taṃ dosaṃ dassetuṃ **ye te māṇavāti**tiādīmāha. Tattha **anukampajātikanti** anukampāsabhāvaṃ.

Kattha bahulaṃ samanupassasīti idaṃ bhagavā yasmā – “esa ime pañca dhamme pabbajito paripūretuṃ samattho nāma natthi, gahaṭṭho paripūretī”ti āha, tasmā – “pabbajitova ime pūreti, gahaṭṭho pūretuṃ samattho nāma natthī”ti teneva mukhena bhaṇāpetuṃ pucchati.

Na satataṃ samitaṃ saccavādītiādīsū gahaṭṭho aññasmiṃ asati vaḷañjanakamusāvādampi karotiyeva, pabbajitā asinā sīse chijjantepi dve kathā na kathenti. Gahaṭṭho ca antotemāsamattampi sikkhāpadaṃ rakkhituṃ na sakkoti, pabbajito niccameva tapassī sīlavā tapanissitako hoti. Gahaṭṭho māsassa aṭṭhadivasamattampi uposathakammaṃ kātuṃ na sakkoti, pabbajitā yāvajīvaṃ brahmacārino honti. Gahaṭṭho ratanasuttamaṅgalasuttamattampi potthake likhitvā thapeti, pabbajitā niccaṃ sajjhāyanti. Gahaṭṭho salākabhattampi akhaṇḍaṃ katvā dātuṃ na sakkoti, pabbajitā aññasmiṃ asati kākasunakhādīnampi piṇḍaṃ denti, bhaṇḍaggāhakahadarassapi patte pakkhipantevāti evamattho daṭṭhabbo. **Cittassāhametenti** ahaṃ ete pañca dhamme mettacittassa parivāre vadāmīti attho.

470. **Jātavaddhoti** jāto ca vaḍḍhito ca. Yo hi kevalaṃ tattha jātova hoti, aññattha vaḍḍhito, tassa samantā gāmaaggā na sabbaso paccakkhā honti, tasmā jātavaddhoti āha. Jātavaddhopi hi yo ciraṃ nikkhanto, tassa na sabbaso paccakkhā honti, tasmā **tāvadeva avasaṇṭanti** āha, taṃkhaṇameva nikkhantanti attho. **Dandhāyitattanti** “ayaṃ nu kho maggo ayaṃ na nu kho”ti kaṅkhāvasena cirāyitattaṃ. **Vitthāyitattanti** yathā sukhumaṃ atthajātaṃ sahasā pucchitassa kassaci sarīraṃ thaddhabhāvaṃ gaṇhāti, evaṃ thaddhabhāvagahaṇaṃ. **Natvevāti** iminā sabbaññutaññānaṃ appaṭihatabhāvaṃ dasseti.

Tassa hi purisassa mārāvattanādīnaṃ vasena siyā ñāṇassa paṭighāto, tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā, sabbaññutaññānaṃ pana appaṭihatam, na sakkā tassa kenaci antarāyo kātunti dīpeti.

Seyyathāpi māṇava balavā saṅkhadhamoti ettha balavāti balasampanno. **Saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenāti** akicchena adukkheṇa. Dubbalo hi saṅkhadhamako saṅkham dhamantopi na sakkoti catasso disā sareṇa viññāpetum, nāssa saṅkhasaddo sabbaso phari. Balavato pana vipphāriko hoti, tasmā balavāti āha. **Mettāya cetovimuttiyāti ettha mettāyāti** vutte upacāropi appanāpi vaṭṭati, **cetovimuttiyāti** vutte pana appanāva vaṭṭati. **Yaṃ pamāṇakatam kammanti** pamāṇakatam kammaṃ nāma kāmāvacaram vuccati, appamāṇakatam kammaṃ nāma rūpārūpāvacaram. Tesupi idha brahmavihārakammaññeva adhippetam. Tañhi pamāṇam atikkamitvā odhisakaanodhisaka disāpharaṇavasena vaḍḍhetvā katattā appamāṇakatanti vuccati. **Na tam tatrāvasissati, na tam tatrāvatiṭṭhātī** tam kāmāvacarakammaṃ tasmim rūpārūpāvacarakamme na ohīyati na tiṭṭhati. **Kim vuttam hoti? Kāmāvacarakammaṃ** tassa rūpārūpāvacarakammaṃ antarā laggitum vā ṭhātum vā rūpārūpāvacarakammaṃ pharivā pariyādiyitvā attano okāsam gahetvā patiṭṭhātum vā na sakkoti, atha kho rūpārūpāvacarakammameva kāmāvacaram mahogho viya parittaudakam pharivā pariyādiyitvā attano okāsam gahetvā tiṭṭhati, tassa vipākam paṭibāhitvā sayameva brahmasahabyatam upanēti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

473. Evaṃme sutanti saṅgāravasuttam. Tattha **cañcalikappeti** evaṃnāmake gāme. **Abhippasannāti** aveccappasādasena pasannā. Sā kira sotāpannā ariyasāvika bhāradvājagottassa brāhmaṇassa bhariyā. So brāhmaṇo pubbe kālena kālam brāhmaṇe nimantevā tesam sakkāram karoti. Imaṃ pana brāhmaṇim gharam ānetvā abhirūpāya mahākulāya brāhmaṇiyā cittaṃ kopetum asakkonto brāhmaṇānam sakkāram kātum nāsakki. Atha nam brāhmaṇā diṭṭhadiṭṭhatthāne – “nāyidāni tvam brāhmaṇaladdhiko, ekāhampi brāhmaṇānam sakkāram na karosī”ti nippīlenti. So gharam āgantvā brāhmaṇiyā tamattham ārocetvā – “sace, bhoti ekadivasam mukham rakkhitum sakkuṇeyyāsī, brāhmaṇānam ekadivasam bhikkham dadeyya”nti āha. Tuyham deyyadhammaṃ rucanakaṭṭhāne dehi, kim mayham etthāti. So brāhmaṇe nimantevā appodakam pāyāsam pacāpetvā gharaṇca sujjhāpetvā āsanāni paññāpetvā brāhmaṇe nisīdāpesi. Brāhmaṇī mahāsātakam nivāsetvā kaṭacchum gahetvā parivisanti dussakaṇṇake pakkhalitvā “brāhmaṇe parivisāmī”ti saññampi akatvā āsevanavasena sahasā sathārameva anussaritvā udānam udānesi.

Brāhmaṇā udānam sutvā “ubhatopakkhiko esa samaṇassa gotamassa sahāyo, nāssa deyyadhammaṃ gaṇhissāmā”ti kupitā bhojanāni chaḍḍetvā nikkhamimsu. Brāhmaṇo – “nanu paṭhamameva tam avacam ‘ajjekadivasam mukham rakkheyyāsī’ti, ettakam te khīraṇca taṇḍulādīni ca nāsītānī”ti ativiya kopavasam upagato – “evameva panāyam vasalī yasmiṃ vā tasmim vā tassa muṇḍakassa samaṇassa vaṇṇam bhāsati, idāni tyāham vasalī tassa sathuno vādam āropessāmī”ti āha. Atha nam brāhmaṇī “gaccha tvam, brāhmaṇa, gantvā vijānissasī”ti vatvā “na khvāham tam, brāhmaṇa, passāmi sadevake loke...pe... vādam āropeyyā”tiādīmāha. So sathāram upasaṅkamitvā –

“Kimsu chetvā sukham seti, kimsu chetvā na socati;

Kissassu ekadhammassa, vadham rocesi gotamā”ti. (sam. ni. 1.187) –

Pañham pucchi. Sathā āha –

‘Kodham chetvā sukham seti, kodham chetvā na socati;

Kodhassa visamūlassa, madhuraggassa brāhmaṇa;

Vadham ariyā pasamsanti, tañhi chetvā na socatī’ ti. (saṃ. ni. 1.187) –

Pañham katesi. So pabbajitvā arahattaṃ patto. Tasseva kaniṭṭhabhātā akkosakabhāradvājo nāma ‘bhātā me pabbajito’ ti sutvā bhagavantam upasaṅkamitvā akkositvā bhagavatā vinīto pabbajitvā arahattaṃ patto. Aparo tassa kaniṭṭho sundarikabhāradvājo nāma. Sopi bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchitvā vissajjanam sutvā pabbajitvā arahattaṃ patto. Aparo tassa kaniṭṭho piṅgalabhāradvājo nāma. So pañham pucchitvā pañhabyākaraṇapariyosāne pabbajitvā arahattaṃ patto. **Saṅgāravomānavoti** ayam tesam sabbakaniṭṭho tasmim divase brāhmaṇehi saddhim ekabhattage nisinno. **Avabhūtāvāti** avaḍḍhibhūtā avamaṅgalabhūtāyeva. **Parabhūtāvāti** vināsam pattāyeva. **Vijjamānānanti** vijjamānesu. **Sīlapaññānanti** sīlañca ñāṇaṇca na jānāsi.

474. Diṭṭhadhammābhiññāvosaṇapāramippattāti diṭṭhadhamme abhiññāte imasmiññeva attabhāve abhijānitvā vositavosānā hutvā pāramisaṅkhātam sabbadhammānam pārabhūtam nibbānam pattā mayanti vatvā ādibrahmacariyam paṭijānantīti attho. **Ādibrahmacariyanti** brahmacariyassa ādibhūtā uppādakā janakāti evam paṭijānantīti vuttam hoti. **Takkīti** takkagāhī. **Vīmaṃsīti** vīmaṃsako, paññācāram carāpetvā evamvādī. **Tesāhamasmīti** tesam sammāsambuddhānam ahamasmi aññataro.

485. Atṭhitavatanti atṭhitatapaṃ, assa padhānapadena saddhim sambandho, tathā sappurisapadassa. Idañhi vuttam hoti – bhoto gotamassa atṭhitapadhānavatam ahoṣi, sappurisapadhānavatam ahoṣīti. **Atthidevātipuṭṭho samānoti** idam māṇavo ‘sammāsambuddho ajānantova pakāsesī’ ti saññāya āha. **Evam santeti** tumhākam ajānanabhāve sante. **Tuccham musā hotīti** tumhākam kathā aphaḷā nipphalā hoti. Evam māṇavo bhagavantam musāvādena niggaṇhāti nāma. **Viññunā purisenāti** paṇḍitena manussena. Tvaṃ pana aviññutāya mayā byākatampi na jānāsīti dīpeti. **Uccena sammatanti** uccena saddena sammatam pākaṭam lokasmim. **Adhidevāti** susudārakāpi hi devā nāma honti, deviyo nāma honti devā pana adhidevā nāma, loke devo devīti laddhanāmehi manussehi adhikāti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Majjhimaṇṇāsa-aṭṭhakathā niṭṭhitā.